

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Anabilim Dalı

Doktora Tezi

İSVEÇ KAYNAKLARINA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA
SAVAŞI'NDA RUSYA'DAKİ MALUL TÜRK
SAVAŞ ESİRLERİNİN İSVEÇ KIZILHAÇI
YARDIMIYLA İSVEÇ ÜZERİNDEN MÜBADELESİ

ASIYE TÜLİN SONATILGAN UYGUR

2502820001

Tez Danışmanı
Prof. Dr. NEVİN ATEŞ

İstanbul/Aralık 2013

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyad : ASİYE TÜLİN SONATILGAN UYGUR Numarası : 2502820001

Anabilim/Bilim Dalı : SİYASET BİL. VE ULUS. İLİŞ.

Danışman : PROF. DR. NEVİN YURDSEVER ATEŞ

Tez Savunma Tarih : 12.12.2013

Saati : 13:30

Tez Başlığı : "İSVEÇ KAYNAKLARINA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA RUSYA'DAKİ MALUL
TÜRK SAVAŞI ESİRLERİNİN İSVEÇ KIZILHAÇI YARDIMIYLA İSVEÇ ÜZERİNDEN MÜBADELESİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF. DR. NEVİN YURDSEVER ATEŞ		Kabul
2-PROF. DR. ELÇİN MACAR		kabul
3-DOÇ. DR. AYNUR SOYDAN ERDEMİR		kabul
4-YRD. DOÇ. DR. EDİP ASAF BEKAROĞLU		kabul
5-YRD. DOÇ. DR. ALİME LEYLA SANLI		kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF. DR. MELDA CİNMAN		
2-YRD. DOÇ. DR. İRFAN ÇİFTÇİ		

İSVEÇ KAYNAKLARINA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA RUSYA'DAKİ MALUL TÜRK SAVAŞ ESİRLERİNİN İSVEÇ KIZILHAÇI YARDIMIYLA İSVEÇ ÜZERİNDEN MÜBADELESİ

Asiye Tülin Sonatılğan Uygur

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı'nda kesin olmayan rakamlara göre Ruslara esir düşen 60.000 Türk savaş esirinden 428'i, İsveç Kızılhaçı vasıtasıyla İsveç üzerinden mübadele edilmiştir. Bu çalışmanın amacı İsveç arşiv ve kaynaklarını ilk kez değerlendirerek malul Türk savaş esirlerinin mübadelesini araştırmak, mübadele sürecini ve İsveç Kızılhaçı'nın bu süreçteki rolünü incelemektir.

Bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın arka planını oluşturmak amacıyla, İsveç'in dış politikası tarihsel bir bakış açısıyla giriş bölümünde ele alınmıştır. Birinci bölümde savaş hukukunun gelişmesi, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin kuruluşuyla Rusya, İsveç ve Osmanlı İmparatorluğu'nda örgütlenmesi incelenmektedir. İkinci bölümde İsveç Kızılhaçı'nın Rusya'da yaptığı çalışmalar, mübadeleyi gerçekleştirmek üzere düzenlenen konferanslar ve Ruslara ait iki hastane gemisinin Karadeniz'de batırılmasından doğan sorunlar ele alınmaktadır. Son bölümde ise İsveç Kızılhaçı delegelerinin Türk savaş esirleri ve yetkilileriyle temasları, İsveç Kızılhaçı ve Türk yetkilileri arasında mübadeleyi sağlamak üzere yapılan yazışmalar, sorunlar ve mübadele süreci değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, İsveç, Türk Savaş Esirleri, İsveç Kızılhaçı, Esir Mübadelesi

**EXCHANGE OF DISABLED TURKISH PRISONERS OF WAR IN RUSSIA
WITH THE HELP OF SWEDISH RED CROSS VIA SWEDEN
DURING THE FIRST WORLD WAR**

Asiye Tlin Sonatlgan Uygur

ABSTRACT

During the First World War 428 of the approximately 60.000 Turkish prisoners of war who were held captive by the Russian army were exchanged over Sweden via Swedish Red Cross. The aim of this dissertation is to give an historical account of the exchange of disabled Turkish prisoners of war, and the role of the Swedish Red Cross in this process based on the Swedish archives and resources.

The dissertation contains three parts. As part of the background to this event, Sweden's foreign policy during the war will be presented in the introduction. The progress of the law of war, and the organization of the International Red Cross in Sweden, Russia and the Ottoman Empire is presented in the first section. In the second part, activities of the Swedish Red Cross in Russia, conferences on prisoners of war in Stockholm and problems arising from the sinking of two Russian hospital ships in the Black Sea are evaluated. The last part contains, the analysis of the contact between the representatives of the Swedish Red Cross and the Turkish authorities as well as Turkish prisoners of war, and the exchange of disabled Turkish prisoners of war.

Key Words: First World War, Sweden, Turkish Prisoners of War, Swedish Red Cross, Exchange of Prisoners of War

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına yol açan Birinci Dünya Savaşı'nda esir düşen Türk askerleri dünyanın ücra köşelerinde ağır esaret şartları altında yaşam mücadelesi vermiştir. Bu esirlerden 60.000'i Rusya'nın uçsuz bucaksız coğrafyasında dağıtılmış esir kamplarında olumsuz hava şartları, hastalıklar ve açlıkla savaşıp, yurdundan uzak kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu savaşın ilk yıllarında esirlerini gözeticek ve onlara yardım ulaştırabilecek bir örgütlenmeyi gerçekleştirememiş, Türk savaş esirleri yabancı topraklarda kendi kaderlerine terk edilmiştir. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ancak Rusya'da devrimden sonra harekete geçerek Türk savaş esirlerine ulaşmaya çalışmıştır. İsveç Kızılhaçı ise savaşın ilk yıllarından itibaren uluslararası anlaşmalar çerçevesinde savaş esirleri konusunu uluslararası gündeme taşımış, özellikle Rusya'daki esir kamplarındaki koşulların düzeltilmesi ve iyileştirilmesi için çalışarak, savaş esirlerine yardım malzemeleri ulaştırmıştır.

Rus ve Alman imparatorlukları arasında sıkışmış olan İsveç'in Birinci Dünya Savaşı'nda da tarafsızlık ilan ederek savaş dışı kalması İsveç Kızılhaçı'nın Rusya'da bu çalışmaları yapmasına olanak sağlamıştır. İsveç, Alman yanlısı tarafsızlık izlediği gerekçesiyle İngiltere'nin yoğun ekonomik baskılarına hedef olmasına rağmen, Almanya ve Rusya arasında esir mübadelesinin yapılması için inisiyatif almıştır. Mübadele daha sonra Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nu da kapsayacak biçimde genişletilmiştir. 1915-1918 yıllarında bir daha savaşamayacak kadar hasta ve yaralı 428'i Türk, 63. 463 savaş esiri İsveç Kızılhaçı vasıtasıyla İsveç üzerinden mübadele edilmiştir. Bu çalışma, özgün İsveç kaynaklarını ilk kez değerlendirerek Rusya'daki malul Türk savaş esirlerinin İsveç Kızılhaçı yardımıyla İsveç üzerinden mübadelesini incelemektedir.

Bu çalışma, İsveç'in Haparanda şehrinde gördüğüm ve üzerinde Osmanlı Türkçesi bir yazı olan anıt mezarın uyandırdığı merakı paylaştığım değerli hocam Prof. Dr. Toktamış Ateş'in her zamanki gibi gülümseyerek, “işte senin tez konun” demesiyle başladı. Şubat 2009'da yeniden döndüğüm doktora programının kayıt gününden itibaren benden güler yüz ve yakınlığını esirgemeyen, farklı bir toplumda edindiğim

tecrübeleri ilgiyle dinleyen değerli hocam Prof.Dr. Toktamış Ateş, danışmanım olarak da beni her zaman destekledi, güç ve cesaret verdi. Saygıyla anıyorum.

Doktora sürecinde insan, kadın, anne, eş ve öğrenci olarak çok şeyler öğrendim. Katkısı olan herkese teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Doktora dersine girdiğim ilk günden itibaren ilgisini benden esirgemeyen, tez konum belirlendikten sonra da konuyla ilgilenen, her zaman sorularımı ve düşüncelerimi paylaştığım, danıştığım ve daha sonra çok zor şartlarına rağmen tez danışmanlığımı üstlenen değerli hocam Prof. Dr. Nevin Ateş’e sonsuz teşekkür ederim.

Tez jürimde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. Elçin Macar, Prof. Dr. Melda Cinman Şimşek, Doç. Dr. Aynur Soydan Erdemir, Yrd. Doç. Dr. Edip Bekaroğlu, Yrd. Doç. Dr. Leyla Sanlı ile Yrd. Doç. Dr. İrfan Çiftçi’ye ilgi ve katkıları için teşekkür ederim.

Bölüm asistanlığı ve doktora arkadaşlığından öte sevecenliği, bilgisi ve ilgisiyle bana her zaman destek olan, yol gösteren Serap Yolcu’ya, tezimi gözden geçirerek son dokunuşları titizlikle yapan Dr. Burcu Sunar’a teşekkür ederim. Fransızca belgelerimin tercümelerini bıkmadan büyük bir titizlikle yapan, bilgisayar ve tez yazılımıyla ilgili her türlü teknik desteği sağlayan Gülçin Uygur’a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Yurtdışından gelip “geç yaşta” öğrencilik yapmayı seçen kızı için her saniye endişelenen, yardımcı olmak için koşuşturan canım annem Sevim Sonatılğan’a minnettarım. Artık hayatta olmayan ama her zaman yanımda hissettiğim, bana mücadele azmini aşılayan, dik durmayı öğreten babam Necati Sonatılğan’ı sonsuz minnet, saygı ve sevgiyle anıyorum.

Doktora uğruna beş yıldır uzak coğrafyalarda tek başına bıraktığım ama her an aklımda ve yüreğimde olan biricik kızım Zeynep ve bu süreci tamamlayabilmem için bana “eş vakfı” desteği sağlayan, metinlerimi okuyan, üzüntülerimi, sevinçlerimi, kaygılarımı paylaşan, her zaman yanımda olan canım aşkım, arkadaşım Mete Uygur, siz ikiniz olmadan bu çalışma asla olamazdı. Size minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	38
SAVAŞ HUKUKUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ, ULUSLARARASI KIZILHAÇ KOMİTESİ’NİN KURULUŞU, İSVEÇ VE RUS KIZILHAÇI İLE OSMANLI HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ.....	38
1.1. Savaş Esirleri ve Savaş Hukukunun Tarihsel Gelişimi.....	41
1.2. Henry Dunant ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi’nin Kuruluşu	49
1.3. İsveç Kızılhaç Örgütü’nün Kuruluşu	55
1.3.1. Balkan Savaşları’nda İsveç Kızılhaç Ambulansları.....	58
1.4. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Kuruluşu.....	64
1.5. Rus Kızılhaç’ının Kuruluşu	76
2. BÖLÜM	82
İSVEÇ KIZILHAÇI’NIN SAVAŞ ESİRLERİNE YÖNELİK ÇALIŞMALARI	82
2.1. Savaş Esirlerine Yardım Komitesi ve 1915-1918 Yılları Arasında Rusya ve Sibiry’a da Yapılan Çalışmalar	85
2.1.1. Savaş Esirlerine “Liebesgaben-Sevgi Hediye”	87
Gönderilmesi İçin Yapılan Çalışmalar	87
2.1.2. Kitap Toplama Komitesi’nin Çalışmaları	92
2.1.3. Savaş Esirleriyle Haberleşmeyi Sağlamak İçin Yapılan Çalışmalar.....	93
2.1.4. Rusya’daki Esir Kamplarında Yapılan Çalışmalar	97

2.1.5. İsveç Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'nin Mali Kaynakları.....	101
2.1.6. Rusya'daki Savaş Esirleri Sayısı ve Türk Savaş Esirleri.....	104
2.1.7. Rusya'daki Esir Kampları ve Esirlerin Sağlık Koşulları	108
2.2. Savaş Esirleri Mübadele Bürosu	122
2.2.1. İsveç Kızılhaçı'nın İnisiyatifiyle Düzenlenen Konferanslar, Rus Hastane Gemisi "Portugal"ın Karadeniz'de Batırılmasından Doğan Sorunlar	123
2.2.2. İsveç Kızılhaçı'nın Malul Esirlerin Mübadelesiyle İlgili Hazırlık Çalışmaları	133
2.2.3. İlk Mübadele ve Mübadelede Karşılaşılan Sorunlar.....	139
2.2.4. Rusya'daki Kamplarda Mübadele Edilecek Savaş Esirlerinin Belirlenmesi	146
3. BÖLÜM	150
İSVEÇ KIZILHAÇI DELEGELERİNİN TÜRK SAVAŞ ESİRLERİ VE YETKİLİLERİYLE TEMASLARI, TÜRK SAVAŞ ESİRLERİNİN MÜBADELESİ	150
3.1. Rusya'daki İsveç Kızılhaçı Delegelerinin Esir Kamplarındaki Türk Esirler Hakkında Aktardığı Bilgiler.....	150
3.2. Rusya'daki İsveç Kızılhaçı Delegelerinin Türk Esirleriyle İlgili Olarak Türk Görevlilerle Temasları	162
3.3. Rusya'daki Türk Savaş Esirleriyle İlgili Olarak Anna Linder ve Elsa Brändström'ün Özel Arşivlerinde Bulunan Belgeler.....	168
3.4. Türk Savaş Esirleri Hakkında İsveç Kızılhaçı ve İsveç Dışişleri Bakanlığı ile Stockholm'deki Türk Temsilciliği Arasında Yapılan Yazışmalar.....	174
3.5. Malul Türk Savaş Esirlerinin Mübadeleye Dahil Olma Süreci ve Türk Esirler İçin Ödenen Bedeller.....	200
3.6. İsveç Kızılhaçı Tarafından Mübadele Edilen Türk Esirleri	209
3.7. Mübadele Edilen Türk Esirlerin Sağlık Durumları.....	211

SONUÇ	217
KAYNAKÇA.....	232
Arşiv Belgeleri:	232
Kitaplar:	239
Makaleler:	248
İnternet kaynakları:	252
EKLER.....	257
EK 1	258
EK 2	264
EK 3	268
EK 4	286
EK 5	291
EK 6	298
EK 7	301
EK 8	302
EK 9	303
ÖZGEÇMİŞ	309

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Rusya'daki Savaş Esirleri Sayısı ve Ükelere Göre Dağılımı	105
Tablo 2: 1915-1916 Yıllarında Sibirya'daki Kampların Yeri ve Esir Sayısı.....	111
Tablo 3: İsveç Üzerinden Mübadele Edilen Esir İttifak Devletleri Askerleri Sayısı, Milliyetleri ve Görevleri.....	209
Tablo 4: Malul Türk Esirlerin Mübadele Tarihleri	211
Tablo 5: Rusya'dan Mübadele Edilen Türk Esirlerin Yıllara Göre Maluliyet Nedenleri.....	212

GİRİŞ

“1914-1918, ülkelerini yeniden görme ümidiyle ülkelerinden uzakta, anavatanları için kendi canlarını kurban eden 205 Avusturya-Macar, 11 Alman ve 2 Türk savaşçının şerefli anısına, burada sonsuza dek huzur içinde yatsınlar ”¹

28 Haziran 1914'te Saraybosna'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Arşidük Franz Ferdinand² ve eşine suikast düzenleyen paramiliter “Kara El”³ örgütü, Avrupa'nın uzun süreden beri ısınan atmosferinde zincirleme reaksiyonlara yol açacak bir eylemin tetikçisi olmuştu. 28 Haziran, 1389 yılında Kosova'da Osmanlılara yenilen Sırlar tarafından yenilgi ve uzun esaretin başlangıcı olarak anılan kutsal Vidovdan⁴ günüydü. Avusturya-Macaristan Veliht Prens'inin ve Genelkurmay Başkanı'nın, her iki ordunun birlikte yapacağı ortak tatbikat için 28 Haziran günü Saraybosna'ya gelmesi Sırp milliyetçileri arasında tepki yaratmıştı. Muhtemelen Avusturya-Macaristan'ın azınlıklar açısından en sorunlu bölgesinde, yükselen milliyetçiliğe karşı bir güç gösterisi yapmak için bu gün özel olarak seçilmişti.⁵ Böylece milliyetçi Ortodoks Sırlara, esaretin devam ettiği ve Müslüman Osmanlıların terk ettiği topraklarda artık Katolik Habsburg'ların egemenlik kurduğu

¹ Bu sözler İsveç'te, Haparanda şehrindeki mezarlıkta bulunan anıt mezarın üzerine İsveççe, Osmanlı Türkçesi, Almanca ve Macarca olarak nakşedilmiştir. Anıt mezar için bkz: Ek 1.

² İmparator Franz Josef'in yeğeni olan veliaht prens Franz Ferdinand ordunun modernleşmesinden ve imparatorluk donanmasının geliştirilmesinden sorumluydu. İmparatorluğun güvenliğini sağlamak için yeni bir yönetim modeli önermekteydi. Farklı etnik kökenlerin temsilinin sağlanması için önce merkezi güçlü bir hükümet ile ortak orduya dayalı küçük devletçiklerden oluşan federatif bir yapı planlıyordu. Avusturya ve Macaristan gibi Slavlara da eşit hakları sağlayan “trial-üçlü bir yönetim” fikrini geliştirmişti. Ayrılıkçı fikirlere karşı merkezi parlamentoyu güçlendirerek imparatorlukta birliğin sağlanmasını amaçlamaktaydı. Bkz: <http://runeberg.org/nfco/0533.html> (Çevrimiçi) 2012-05-16.

³ “ Birlik ya da Ölüm” sloganıyla kurulan “Kara El” örgütünün lideri Apis kod adlı Dragutin Dimitriyevič, Sırbistan Genelkurmay İstihbarat Şefi idi. 1911 yılında İmparator Franz Joseph'e suikast düzenlemek üzere Viyana'ya adam göndermiş, 1914 yılında da Bosnalı bir Müslüman'ı (Mehmedbasiç) Bosna valisi General Potoirek'e suikast düzenlemeye teşvik etmişti. Ancak her iki çabası da başarısız olmuştu. Mart 1917 tarihinde Sırbistan hükümetinin Kara El örgütüne yönelik operasyonunda diğer üyelerle birlikte tutuklanan Dimitriyevič, Arşidük Ferdinand ve karısını suikastle öldürmekten yargılanmamıştır. Vatana ihanet suçundan Haziran 1917'de kurşuna dizilmiştir. <http://net.lib.byu.edu/estu/wwi/bio/d/dragutin.html>. (Çevrimiçi) 2012-05-16.

⁴ Pagan ve Hristiyan kökenleri olan St.Vitus günü, Miladi (Gregoryen) takvime göre 28 Haziran, Jülyen takvimine göre 15 Haziran'da, Sırp Ortodoks kilisesince Kosova Savaşı'nda inançları uğruna hayatını veren kutsal Sırp şehitlerini anma günü olarak kutlanır.

⁵ Yıllar sonra 1992'de, Fransa Devlet Başkanı Mitterand da 150.000 kişinin hayatına mal olan son Balkan Savaşı'nda Saraybosna'yı ziyaret etmek için 28 Haziran gününü seçmişti. Mitterand seçimiyle siyasal hata ile yanlış hesabın yol açtığı tarihsel felaket arasındaki bağlantıyı hatırlatmıştı. Erik Hobsbawm, **Kısa 20.Yüzyıl, Aşırılikler Çağı 1914-1991**, İstanbul, Everest Yayınları, 2008, s.3.

hatırlatılmak istenmişti.⁶ Sırbistan'ın desteklediği ayrılıkçı Sırp milliyetçilerinin kurşunları, yıllardır İmparator Franz Joseph'in kişisel acılarıyla sarsılan Habsburg İmparatorluğu'nu bir kez daha sarsmıştı.⁷ Suikast Avrupa'da kısa sürede unutulmuştu ancak, Bosna Hersek'in Sırp nüfusunun Sırbistan krallığını kendisine daha yakın gördüğü bir kez daha kanıtlanmıştı. Çifte monarşinin varlığını tehdit eden Sırp milliyetçiliğine kesin ve son darbeyi vurmak için fırsat bekleyen Avusturya-Macaristan'ın askeri çevreleri de Kara El militanın silahından çıkan iki kurşunla bekledikleri fırsatı elde etmişti.⁸ İmparatorluk kaçınılmaz olarak bu suikasta bir tepki vermek isterken, Dışişleri Bakanı Sırbistan'la savaş hedefine kilitlenmişti.⁹

Almanya'nın koşulsuz desteğini garantileyen Avusturya-Macaristan, 23 Temmuz'da, Rusya'nın savaşa müdahale etme riskini göz ardı ederek, Sırbistan'a aşağılayıcı ve çözüm üretmeyi olanaksız kılan bir ültimatoma vermişti. Suikasttan yaklaşık üç hafta sonra verilen ültimatoma, Avrupa'yı tümünden etkisi altına alan ve gerginliğin hızla tırmandığı "Kara Hafta"nın da başlangıcı olmuştu. Avusturya-Macaristan'ın 28 Temmuz'da Sırbistan'a savaş ilan etmesi, kendisini güney Slavlarının hamisi ilan

⁶ John Keegan, **Det Första Världskriget**, Uddevalla, Bokförlaget Natur och Kultur, 1998, s. 63.

⁷ Avusturya-Macaristan imparatoru Franz Joseph, 1848 ayaklanmalarında tahtını terk eden amcası I.Ferdinand'ın yerine tahta geçmesi gereken babası Franz Karl feragat edince imparatorluk tahtına geçmişti. İmparatorluk önemli siyasi sorunlarla sarsılırken, Franz Joseph de birbirini kovalayan aile faciaları nedeniyle zor günler geçirmekteydi. Kardeşi Maximilian, 1867 yılında Meksika İmparatorluğu tahtından indirildikten sonra kurşuna dizilmişti. Oğlu Rudolf, 1889 yılında Mayerling faciası olarak bilinen dramatik bir olayda hayatını kaybetmişti. Kız kardeşi 1891 yılında bir yangında, eşi kraliçe Elisabeth'de 1898 yılında Cenevre'de bir İtalyan anarşistin saldırısı sonucu hayatını kaybetmişti. Üstelik veliht prens Franz Ferdinand, imparatorun hiçbir zaman kabul etmediği morgantatik bir evlilik yapmıştı. İmparatorluk protokolüne göre veliht prensin eşi Sofie hiçbir zaman Arşidük'ün yanında yer almayacak, kraliçe unvanı taşıyamayacaktı Yaşlı kral, suikasti "tanrının bu evliliği cezalandırması" olarak nitelemiş, çift için kraliyet cenaze töreni yapılmasını dahi istememişti. Bu nedenle cenaze törenine hiçbir Avrupa kralı katılmamıştı. Henry Kissinger'e göre "...Arşidükün karısı asil kandan olmadığı için Avrupa krallarından hiçbirisi cenaze törenine gelmedi. Taçlı devlet başkanları bir araya gelselerdi ve görüş alışverişi fırsatını bulmuş olsalardı, sonuçta bir terörist eylem üzerine savaşa girmekte daha isteksiz olabilirlerdi". Henry Kissinger, **Diplomasi**, 8.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 203.

⁸ Kara El örgütü tarafından eğitilen Gavrilo Princip ve diğer 8 saldırgan polis tarafından yakalanmış ve kısa sürede saldırının Sırbistan tarafından planlandığı ortaya çıkarılmıştır. Bir yıl süren dava sonucu saldırganlardan biri kurşuna dizilmiş, Princip dahil yirmi yaşın altında olan diğerleri ise hapishaneye gönderilmiştir. Dava kısa sürede dünyanın gündeminden düşerken suikastın sebep olduğu zincir reaksiyon, tüm Avrupa'yı sarmıştır. Çocukluğundan beri tüberküloz hastası olan Princip ve Cabrinoviç ise başlamasına sebep olarak gösterildikleri bu savaşın bittiğini dahi görmeden hastalıkları nedeniyle hapishanede ölmüştür. <http://www.alltomvetenskap.se/index.aspx?article=3193> (Çevrimiçi) 2012-04-08.

⁹ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, I. Cilt**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1970, s. 18.

eden Rusya'yı köşeye sıkıştırmıştı. Öyle ki Rusya, ne "Slav" kardeşlerini zor durumda terk ederek Balkanlar'da yaratmaya çalıştığı etkiyi kaybedebilirdi, ne de hayati önem verdiği boğazlara hakim olma politikasını terk ederek Karadeniz'de kapalı kalmayı kabul edebilirdi. Zor durumda kalan Rusya'nın cevabı 28 Temmuz'da Avusturya-Macaristan sınırında kısmi seferberlik ilan etmek olmuştu.

29 Temmuz'da Rusya'dan kısmi seferberliği durdurmasını isteyen ama reddedilen Almanya ise, 31 Temmuz'da önce Rusya'ya bir nota vermiş, ardından da genel seferberlik ilanı ile birlikte 1 Ağustos tarihinde Rusya'ya savaş ilan etmişti. Almanya Fransa'ya da 31 Temmuz'da önce bir ültimat vermiş, 3 Ağustos'ta da savaş ilan ederek savaş planlarını uygulamaya başlamıştı. Ancak, iki ülke arasında yer kalan Belçika'nın tarafsızlık ilan etmesi, Fransa'ya ulaşmak isteyen Almanya'ya tek yol bırakmıştı, Belçika'yı işgal etmek. 4 Ağustos'ta başlayan Belçika işgali, Belçika-İngiltere anlaşması nedeniyle, İngiltere'nin savaşın içine çekilmesine yol açmıştı.¹⁰ Sahillerini korumak adına Fransa'yla askeri bir anlaşma yapmış olan İngiltere, bu yükümlülüğü nedeniyle hemen "savaşa girme" kararı almıştı.¹¹ İngiltere'nin de 4 Ağustos'ta savaşa girmesiyle, tüm Avrupa'nın nefesini tutarak korkuyla beklediği savaş başlamış, dünya daha önce hiç yaşanmamış boyutta bir savaşa sahne olmuştur.

Savaşın başlamasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun konumu da şüphesiz önem kazanmıştı. İngiltere'nin Osmanlı hükümetinin bedelini peşinen ödediği ve imalatı tamamlanan iki drenotu teslim etmek yerine, 1 Ağustos'ta gemilere el koyduğunu açıklaması krize yol açmış ve Osmanlı hükümetinin savaşta alacağı tavırda etkili olmuştu. Osmanlı hükümeti ile ittifak yapmaya çalışan Almanya, bu krizi

¹⁰ Belçika-İngiltere görüşmeleri ve anlaşması için bkz: Frank Maloy Anderson, Amos Shartle Hersey, **Handbook for the Diplomatic History of Europe, Asia and Africa, 1870-1914**, National Board for Historical Service, Washington, Government Printing Service, 1918, s. 446-447.

¹¹ Fas krizinden sonra 1906 yılında İngiltere ve Fransa askeri yetkilileri arasında başlatılan görüşmeler bağlayıcılığı olmaksızın, 1912 yılına kadar "zaman zaman" şeklinde yürütülmüştü. 1912 yılında İngiltere hükümetinin kabul etmesiyle, İngiltere Dışişleri Bakanı Grey bir mektup yazarak sözlü görüşmeleri yazılı hale getirmiştir. Muhtemelen bu anlaşma nedeniyle Fransa donanması esas olarak Akdeniz'de İngiltere donanması ise Kuzey Denizi'nde bulunmaktaydı. Almanya tarafından bir saldırı durumunda Fransa'nın korunmasız kalan kuzey sahillerinin İngiltere tarafından korunacağı İngiltere'nin Almanya elçisine bildirilmişti. Geniş bilgi için bkz: **A.e.** s. 444-445.

değerlendirmeyi fırsat bilmişti. Dretnot krizi nedeniyle İngiltere'ye güvenini kaybeden Osmanlı hükümeti de yeni ittifak arayışlarına başlamıştı. Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kesişen yolları, 8 maddelik bir ittifak anlaşmasıyla sonuçlanmıştı.¹² Üstelik 2 Ağustos'ta imzalanan "bu ittifak o kadar gizli idi ki, Osmanlı hükümetindeki nazırların yarısından fazlası olayın farkında bile değillerdi".¹³

3 Ağustos'ta genel seferberlik ilan edilen Osmanlı İmparatorluğu'nda, savaşa girme konusunda bir fikir birliği oluşmamıştı. Trablus ve Balkan Savaşları'ndan yenilerek çıkan ordu yorgun ve dağılmıştı. Yeni bir savaş için hazır değildi. Üstelik İtilaf Devletleri Osmanlı İmparatorluğu'na tarafsız kalması için, Almanya ise kendi yanında savaşa girmesi için baskı yapmaktaydı. Bu şartlar altında, şeklen de olsa Almanya'dan satın alınan **Goeben** ve **Breslau** gemileri İstanbul'a getirilerek, Yavuz ve Midilli adıyla Osmanlı donanmasına katılmışlardı. Osmanlı Ordusu ve Donanması da yüksek rütbeli Alman subaylarının emir ve denetimine verilmişti. Donanmanın iki yeni zırhlısı Yavuz ve Midilli, 25 Ekim'de tatbikat için Karadeniz'e çıkarılmıştı. İki gün sonra, bir Osmanlı filosu daha Karadeniz'e açılmıştı. Tatbikat, 29 Ekim'de Rusya'da Sivastopol, Odessa, Novorossisk'in bombalanmasıyla, fiilen Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştaki yerinin belirlendiği bir harekate dönüştü. 2 Kasım'da Rusya'nın, 5 Kasım'da da İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmesine imparatorluğun cevabı da 11 Kasım'da bu ülkelere savaş ilan etmek olmuştu.¹⁴

Şüphesiz, Saraybosna suikastından sonra yaşanan bu gelişmeler, daha önce yaşanan krizlere ve bölgesel savaşlara rağmen barış sağlanabilmişken neden bir suikastın dünyayı bir faciaya sürüklediğini açıklamak için yetersiz kalmaktadır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'na yol açan siyasi nedenler, savaşın süreci ve sonuçları bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

¹² Rıfât Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s.499.

¹³ Yuluğ Tekin Kurat, "How Turkey Drifted into World War I", **Studies in International History**, Ed. D.C. Watt, K.Bourne, London, Longmans, 1967, s. 297.

¹⁴ Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesiyle ilgili geniş bilgi için bkz: Hüner Tuncer, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu (Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Birinci Dünya Savaşı)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2011; Burak Gülboy, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, İstanbul, Altın Kitaplar, 2004.

Bu çalışma Birinci Dünya Savaşı'nı farklı bir yönden ele alarak, savaş esirlerinin İsveç Kızılhaçı yardımıyla İsveç üzerinden gerçekleştirilen mübadele sürecini ve malul Türk esirlerin mübadelesini İsveç kaynaklarına göre incelemeyi hedeflemektedir. Çalışma, İsveç'in Finlandiya sınırında yer alan Haparanda mezarlığındaki anıt mezarın üzerinde yer alan yazının uyandırdığı merak üzerine başlamıştır. Baltık Denizi'nin kuzey ucunda yer alan Botni Körfezi'nin tam dibinde yer alan ve küçük bir kıyı şehri olan Haparanda, Torne¹⁵ nehriyle karşı kıyıdaki Finlandiya'nın Torneå şehrinden ayrılır.¹⁶ Şehir mezarlığındaki anıt mezar hemen göze çarpmaktadır. Granit taştan, büyük ve dört köşe bir blok olarak yapılmış anıt mezarın dört bir yanına, giriş bölümünün başlangıcında yer alan sözler Osmanlı Türkçesi dahil dört ayrı dilde işlenmiştir.

Aslında Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı birçok Avrupa ülkesinde, cephelere asker göndermiş olan şehir ve kasabalarda, anıt mezarlar görmek hiç de şaşırtıcı değildir. Ancak, Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan ederek savaş dışı kalan İsveç'in bu küçük sınır şehrinde bir anıt mezar görmek şaşırtıcıdır. Anıt mezar, Haparanda'nın Birinci Dünya Savaşı tarihinde anlamlı bir yeri olduğuna da işaret etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda taraf dahi olmayan İsveç'te neden bir anıt mezar yapılmıştı? Neden bu anıt mezar Haparanda gibi küçük bir sınır kasabasında yapılmıştı? Neden iki Türk askeri bu anıt mezarda yatmaktaydı? Bu askerler Haparanda'ya nasıl gelmişti? Türkiye'den ve savaş cephelerinden bu kadar uzak olan bir şehirde şehit olan bu askerler kimlerdi? Başka Türk askerleri de var mıydı? İsveç'te başka anıt mezar var mıydı?

Bu soruların cevabını bulmak için Stockholm Kütüphanesi ve Kraliyet Kütüphanesi'nde yapılan ön araştırmalar, Birinci Dünya Savaşı'nda yaralanan, hastalanan ve bir daha savaşamayacak hale gelen Türk askerlerinden dört yüz yirmisekizinin İsveç Kızılhaçı yardımıyla İsveç üzerinden mübadele edildiğini göstermişti. İsveç Kızılhaçı, 1915 yılından itibaren Rusya ve Sibirya'daki esir

¹⁵ Torne Nehri, Finlandiya ve İsveç arasındaki sınır nehridir. Nehir İsveççede "Torneå" olarak geçer. İsveç alfabesindeki "å" aynı zamanda nehir anlamına da gelmektedir. Finlandiya'daki kıyı şehrinin adı da "Torneå" olarak kullanılır, Fincesi Tornio'dur. Bu çalışmada Torneå olarak kullanılacaktır.

¹⁶ Haparanda ve Torneå şehrinin haritadaki konumu ve şehir planı için bkz: Ek 1.

kampları da dahil olmak üzere savaş esirleriyle ilgili çalışmalar yapmış, onların özellikle Rusya ve Sibirya'daki esir kamplarında çok zor koşullarda yaşam mücadelesi vermekte olduğunu tespit ederek, bu koşulların düzeltilmesi için mücadele etmişti. Stockholm'de düzenlenen konferanslarla, hem esirlerin yaşam koşullarının düzeltilmesi hem de malul esir askerlerin mübadelesi için inisiyatif almıştı. Ayrıca Türk savaş esirlerinin de Alman, Avusturya-Macaristan ve az sayıdaki Bulgar esirleri gibi Rusya ve Sibirya'da yaşam mücadelesi verdiği ortaya çıkmıştı. Soğuk hava şartlarına alışık olmayan Türk esirleri, kamp yollarında veya kamplarda bazen hava şartlarına uygun olmayan kıyafetleri, bazen kamplarda salgın hastalıklar nedeniyle hayatlarını kaybetmişlerdi. İsveç Kızılhaçı önderliğinde gerçekleştirilen esir mübadelesi, İsveç kaynaklarında malul mübadelesi, mübadele seferleri, malul seferleri gibi tanımlarla da ifade edilmekteydi.

Yapılan ön araştırmanın ardından cevap bekleyen yeni sorular ortaya çıkmıştı. Mübadele neden İsveç üzerinden yapılmıştı? Neden İsveç Kızılhaçı önderlik etmişti? Savaş esirlerinin Sibirya ve Rusya'daki esir kamplarındaki yaşam koşulları Türkiye'de ne kadar biliniyordu? İsveç Kızılhaçı görevlileri Türk savaş esirleriyle karşılaşmış mıydı? Türk yetkililerle görüşmüşler miydi? Esir Türk askerlerinin mübadelesi pratikte nasıl gerçekleşmişti? Eve dönüş umuduyla hiç tanımadıkları İsveç topraklarından geçen esirlere bu yolculuk sırasında nasıl davranılmıştı? İsveç arşivlerinde bu soruların cevabı bulunabilir miydi? Elde edilen bilgiler Türkiye'deki akademik çalışmalar açısından bir yenilik olabilir miydi? Yeni soruların cevabını bulmak için yapılan ikinci araştırma sonrasında tez çalışmasının da konusu ortaya çıkmıştı.

Bu çalışma özgün İsveç kaynaklarına göre Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya tarafından esir alınan Türk savaş esirlerinin esaret koşullarını, savaş esirlerinin İsveç Kızılhaçı yardımıyla İsveç üzerinden gerçekleştirilen mübadele sürecini ve malul Türk esirlerin mübadelesini incelemektedir. Arşiv ve kaynak çalışmaları, İsveç'in tarafsızlığının ve Baltık'taki konumunun malul esir mübadelesinin gerçekleştirilmesinde önemli bir rolü olduğunu ortaya çıkarmıştır. İsveç yüzyıllar boyunca Baltık'ta hakimiyet mücadelesi verdikten sonra, bir dış politika aracı olarak

tarafsızlığı benimsemiştir. Bu nedenle tarihsel bir perspektif içerisinde İsveç'in "savaş zamanı tarafsız kalabilmek için barış zamanı bağlantısız olmak" şeklinde ifade edilen dış politikasının gelişimini ele almak ve Birinci Dünya Savaşı'nda iki blok arasında kalan İsveç'in yaşadığı sorunları gözden geçirmek, malul esir mübadelesinin arka planının belirginleşmesini sağlayacaktır.

Baltık Denizi, Öresund, Büyük Belt ve Küçük Belt Boğazlarıyla Atlantik Okyanusu'na bağlanan bir iç denizdir. Aynı zamanda çevresindeki devletlerin Avrupa'yla ilişkisini sağlayan ticari önemi yüksek bir su yoludur.¹⁷ Bu nedenle Baltık Denizi, kuzeyde verilen hakimiyet mücadelesinin de odak noktası olmuştur. Baltık hakimiyeti, sadece bu denize kıyısı olan İsveç, Danimarka gibi bölgenin güçlü krallıklarının değil, özellikle Rusya'nın zengin doğal kaynaklarından faydalanmak ve bu coğrafyadan elde edilen ürünlerle yapılan canlı ticareti ele geçirmek isteyen Hollanda, İngiltere, Fransa gibi dönemin güçlü krallıklarının da gündeminde olmuştur. İsveç'in yayılma stratejisi de Baltık Denizi'nde egemen olmak, ticareti ele geçirerek Baltık Denizi'ni kendi iç denizi, "**Mare Nostrum-Bizim Deniz**"¹⁸ haline getirmek üzerine kurulmuştur. Bu amaçla İsveç, yüzyıllar boyunca bölgenin üç önemli gücüyle mücadele etmiştir.¹⁹ İsveç Krallığı, Danimarka²⁰ ve Rusya²¹ dışında

¹⁷ Kuzey Avrupa ve Baltık Denizi'nin haritası, konumu için bkz: Ek 1.

¹⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Riksarkivet, **Mare Nostrum, Om Westfaliska Freden och Östersjön Som Ett Svenskt Maktcentrum**, ed. Kerstin Abukhanfusa, Västervik, AB C O Ekblad o Co, 1999

¹⁹ Nils Andrén, **Maktbalans och Alliansfrihet, Svensk Utrikespolitik Under 1900-talet**, Stockholm, Norstedtsjuridik, 1996, s.32-33.

²⁰ Danimarka hem Öresund Boğazı'nı elinde tutarak gümrük vergileri almaktaydı, hem de **Skåne** olarak bilinen güney İsveç'i elinde tutmaktaydı. Danimarka ile defalarca savaşan İsveç güney bölgesinde hakimiyet ve ticari üstünlük mücadelesi vermektedir. İsveç'in 1721 yılında Büyük Kuzey Savaşı'nı kaybettikten sonra coğrafi olarak küçülmesinin ardından bu iki ülke arasındaki en son savaş 1814 yılında yapılmıştır. Danimarka ile yapılan savaşlar ve İsveç'in Danimarka'ya karşı verdiği mücadeleyle ilgili olarak bkz: Alf Åberg, **Vår Svenska Historia**, Lund, Natur och Kultur, 1978, s.135-180; Jan Melin, Alf W Johansson, Susanna Hedenborg, **Sveriges Historia**, Stockholm, Prisma, 2006, s.72, 83, 106, 143-153, 234; Ulf Sundberg, **Svenska Krig 1521-1814**, Stockholm, Hjalmarsson& Högberg Bokförlag, 2002; Alf Åberg, **Kampen om Skåne under Försvenskningstiden**, Stockholm, Natur & Kultur, 1995.

²¹ İsveç ile Kuzeybatı Rusya arasındaki askeri, siyasi ilişkilerin uzun bir geçmişi vardır. Viking seferlerinden itibaren bu bölgedeki sınırlar sürekli değişmiştir. Kuzeybatı Rusya'yı uzun süre hakimiyeti altında tutan İsveç, 1100 yıllarında Hristiyanlaşarak doğu politikasında iki amacı temel almıştır. Bu bölgede yaşayan Fin, Karelya ve Tavasta halklarına boyun eğdirerek vergi toplamak ve bölgeyi Hristiyanlaştırmak. Bu amaçla 1100, 1200 ve 1300 yıllarında bu bölgelere haclı seferleri düzenlenmiştir. Daha sonraki yayılma politikasının amacı Kuzeybatı Rusya'da egemenlik kurmak ve Rusları Baltık Denizi'nden uzak tutmak olmuştur. İsveç, 1617 Stolbova Barışı ile bütün Fin kıyılarına

en büyük mücadelesini Alman Tarikatı²² ile iç içe gelişen Hansa Birliği²³ ne karşı vermiştir. Hansa Birliği, bir yandan bölgede Hristiyanlığı yayarken, diğer yandan da elde ettiği ayrıcalıklarla Baltık bölgesinde Almanların dini, askeri ve ticari kazanımlarını gözetmek amacıyla bir çıkar örgütü olarak uzun yıllar varlığını sürdürmüştür.

İsveç, 16. yüzyılda yeni icatlar ve denizciliğin gelişmesiyle zayıflayan Alman Tarikatı ve Hansa'nın ardında bıraktığı otorite boşluğunu doldurarak Baltık'ta yayılmış, 17. yüzyılda bugünkü Finlandiya, Batı Rusya ve Güney Baltık kıyılarını,

hakim olarak Baltık Denizi'ni İsveç'in "iç deniz" haline getirmiş ve Avrupa'nın "büyük güç"lerinden biri haline gelmiştir. Askeri gücünü ekonomik güçle pekiştirmek için bir yandan Novgorod, Moskova ve Pskov gibi önemli Rus şehirlerinde İsveç ticaret bölgeleri kurarken diğer yandan da Stockholm'de Rus ticaret bölgesi kurarak, Baltık Denizi yoluyla yapılan bölge ticaretini kontrol etme hedefine ulaşmıştır. Bengt Jagerfeldt, *Svenska Vägar till S:t Petersburg*, Kapitel Ur Historien Om Svenskarna Vid Nevans Stränder, Stockholm, Wahlström & Widstrand, 1998, s.15; John Chrispinsson, *Den glömde historien-Om Svenska Öden och Äventyr i Öster Under Tusen År-Sverige*, Norstedts, 2011, s. 86; Alf Åberg, *Sveriges Historia*, Stockholm, LTs Förlag, 1985, s.57-58.

²² Alman Tarikatı (**der Deutsche Orden- Ordo domus Sanctae Mariae Theutonicorum-** Kutsal Maria'nın Kudüs'teki Alman Evi Tarikatı) üçüncü Haçlı Seferinde, Akka kuşatması sırasında(1189-1190) kurulmuştur. Bu seferde Almanların kumandanı Fredrik I. Barbarossa'nın ölmesi üzerine bazı Alman askerleri geri dönerken, bazıları Akka'da kalarak Tanrı adına savaşmaya devam etmiştir. Diğer kumandanların özellikle de Almanları sevmeyen İngiliz kral I.Richard (Aslan yürekli Richard)'ın Alman askerlerini her fırsatta aşağıladığını gören Lübeck ve Bremenli Alman tüccarlar, Kudüs'te Katolik bir şövalye tarikatı kurmuşlardır. Tarikat, öncelikle bir hastane kurarak aç ve yaralı Alman askerleriyle hasta Alman hacılarının tedavisini üstlenmiştir. Akka şehrinin tarikatın merkezi olarak seçilmesinden sonra tarikatın onaylanması için Papa'ya başvurulmuştur. Papa'nın kısa sürede onay vermesinden sonra tarikat Kilikya'da da faaliyet göstermiştir. Esas faaliyet alanı olarak Kuzey Avrupa ve Baltık Denizi çevresindeki şehirlerde örgütlenmeyi hedefleyen tarikat, kısa sürede yayılmıştır. Alman Tarikatı ticari, askeri ve dini açıdan Alman çıkarlarını gözetken Hansa Birliğinin temel felsefesini oluşturmuştur. Alman Tarikatı hakkında geniş bilgi için bkz: William Urban, *Tyska Orden, Nordens Korsriddare*, çev. Per Nyqvist, Stockholm, Prisma, 2006.

²³ 1100-1600 yıllarında Kuzey Avrupa'da Alman şehirleri tarafından kurulan bir birlik olan Hansa Birliği'nin amacı, bölgesel krallıklara karşı kendi çıkarlarını korumak, diğer ülkelerin tüccarlarının artan rekabetini kontrol etmek ve Hansa kontrolündeki şehirlerin bağımsızlık taleplerine karşı, kolektif bir güç oluşturmaktır. Hansa Birliği, Kuzey Denizi ile Baltık Denizi'nde faaliyet göstermiş ticari ve siyasi bir örgütlenme olarak, çeşitli ayrıcalıklarla bölgede yapılan ticareti tekeline almayı amaçlamıştır. Bu ayrıcalıkları, bölgeyi Hristiyanlaştırarak elde etmiş ve "Alman Tarikatı" ile iç içe gelişmişlerdir. Almanlar, bölgedeki dini, askeri ve ticari çıkarlarını Hansa Birliği yoluyla hakim kılmışlardır. 1400-1650 yıllarında büyük buluşlar sonrasında Avrupa'nın ekonomik ağırlığının Güney Atlantik kıyılarına doğru kaymasıyla önemi azalan Hansa Birliği, Alman şehir devletlerinin birbirleriyle çatışmaları, İsveç ve Rusya'nın Baltık ticaretini ele geçirme çabaları sonucu gücünü kaybetmiştir. Hollanda, İngiltere, Moskova Çarlığı, Danimarka ve İsveç'in kendi ekonomik ve siyasi güçlerini artırmak için Hansa aleyhinde çalışmaları sonucu, Birlik dağılma sürecine girmiştir. Son "Hansa Ticaret Fuarı" 1669'da yapılmıştır. Ancak, 1937 yılına kadar Hamburg, Bremen ve Lübeck resmen "devlet ve özgür Hansa şehirleri" olarak nitelenmiştir. Eski Hansa üyeleri Bremen ve Hamburg halen Almanya Federal Cumhuriyeti'nin bağımsız eyaletleridir. Ayrıca, Hansa Birliği yoluyla güney Baltık bölgesine yerleşmiş olan Almanların, bölgedeki kültür, siyasi ve ekonomik hayattaki etkinliği günümüze kadar uzun yıllar devam etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz: Hansan <http://www.ne.se/lang/hansan> Nationalencyklopedin, (Çevrimiçi) 2011-11-12.

bazı Kuzey Almanya eyaletlerini kapsayan ekonomik ve siyasi bakımdan “büyük güç” haline gelerek en parlak dönemini yaşamıştır.²⁴ Kuzey Batı Avrupa’nın büyük gücü olan İsveç, Baltık’a hakim olma stratejisini sürdürmüştür. İsveç’in hedefi, gelişen bir imparatorluk olan Rusya’nın Baltık kıyısına inmesini engellemeye çalışmak ve güneyde Baltık Denizi’nin Atlantik Okyanusu çıkışına hakim olan Danimarka’nın gümrük baskısı ve sömürüsüne engel olarak Baltık Denizi yoluyla yapılan ticareti ele geçirmeye çalışmak olmuştur.

İsveç tarihinin önemli kırılma noktalarından biri, İsveç’in parlak dönemini sonlandıran Büyük Kuzey Savaşı (1700-1721)’nin kaybedilmesidir. Büyük Kuzey Savaşı, Rusya’nın Kuzey Buz Denizi’nden sonra Baltık kıyısına da inmesine yol açmıştır. Hemen Baltık kıyısına St. Petersburg şehrini kuran Rusya, Baltık hakimiyet mücadelesinde söz sahibi olarak Avrupalı büyük güçler arasına girmiştir. Büyük Kuzey Savaşı’nda önemli miktarda toprak kaybeden İsveç ise bu tarihten itibaren büyük güç olma iddiasından vazgeçmek zorunda kalmıştır.²⁵ İsveç dış politikasında “İsveç’in çıkarları için en iyi olan” anlayışı ön plana çıkarılarak yapılan uluslararası anlaşmalarda da İsveç’in çıkarlarını koruyan gümrük duvarlarıyla bezenmiş ticaret politikaları temel alınmıştır.²⁶ Bir başka deyişle, ekonomik çıkarlarını en iyi şekilde gözetmeye öncelik veren “İsveç’in ticaret politikalarına dikkat çekmeden dış ilişkiler tarihinden bahsetmek mümkün değildir”.²⁷

İsveç tarihinde bir diğer kırılma, Fin Savaşı (1809)’nda Rusya karşısında alınan yenilgiyle yaşanmıştır. Bu savaştan sonra İsveç, 652 yıl İsveç hakimiyetinde kalan

²⁴ John Chrispinsson bir zamanların büyük gücü olan İsveç’ten bahsederken, Kraliçe Kristina’nın 1600 yıllarında İsveç’i uzunluğu ve genişliği eşit, haritalardaki “dört köşe ülke” olarak tanımladığını aktarmaktadır. Yazar “biz ise, bugün uzun ülkemizden bahsetmekteyiz” diyerek İsveç’in küçülmesine ve değişen sınırlarına dikkat çekmektedir. Chrispinsson, **a.g.e.**, s. 7.

²⁵ Tarımın desteklenmesi, dikkatli bir merkantilist politika izleyerek yerli üretim harekete geçirilmesi gibi ekonomik politikalarla İsveç ekonomisinin canlandırılması hedeflenmiştir. Deniz taşımacılığında yabancı şirketlere sadece kendi ülkelerinin ürünlerini taşıma izin verilerek İsveç taşımacılığı korunmuştur. İsveç’in bu dönemiyle ilgili geniş bilgi için bkz: Melin, Johansson, Hedenborg, **a.g.e.**, s. 183-219.

²⁶ İsveç ekonomisinin gelişimini sağlayan, ticaret politikasındaki korumacı gümrük duvarlarıyla ilgili bilgi için bkz: Arthur Montgomery, “Några Synpunkter På Svensk Tullpolitik” <http://runeberg.org/svtdiskr/1921/0192.html> s.179-185 (Çevrimiçi) 2012-03-06.

²⁷ Folke Lindberg, **Den Svenska Utrikes Politikens Historia**, Band III:4 1872-1914, Stockholm, P.A. Norstedt & Söners Förlag, 1958, s. 304.

Finlandiya ve Åland takımadalarıyla birlikte Kuzey İsveç topraklarının bir bölümünü de Rusya'ya terk etmek zorunda kalmıştır.²⁸ Bugünkü İsveç-Finlandiya sınırının belirlendiği Fin Savaşı sonrasında İsveç'in güvenlik politikası yeniden yapılandırılmıştır.²⁹ Yeni dış politika stratejisiyle çatışmak yerine Rusya ile ortak çıkarlar doğrultusunda birlikte davranarak, hem İsveç'in doğu ve kuzey sınırının güvenliği sağlanmış hem de Rusya'nın, Norveç ve Kuzey İsveç üzerinde hak iddia etmekten vazgeçmesi sağlanmıştır. Norveç'in doğal olarak İsveç topraklarına dahil olması gerektiğine Rusya'yı ikna eden İsveç, Napolyon'a karşı altıncı ve son koalisyon güçlerine katılmıştır. 1813'de Liepzig Savaşı'nın kazanılmasından sonra, Rusya ve İngiltere'nin de desteğini alan İsveç, Danimarka üzerine yürüyerek bu ülkeyi barışa zorlamıştır. İsveç 1814 Kiel Barışı'yla, uzun zamandır topraklarına katmak istediği Norveç'i, Danimarka'dan "Napolyon'a karşı tutumunun bir ödülü olarak"³⁰ almıştır. Norveç ile tek krallık iki hükümet temelinde İsveç-Norveç birliğini kurulmuştur.³¹ Rusya'nın Danimarka'ya karşı İsveç'i desteklemesi, yüz yıldan fazla süren Rusya-Danimarka ittifakının bozulmasına yol açmıştır.³² Böylece İsveç, sürekli savaş halinde olduğu iki baş düşmanı Danimarka ve Rusya ile mücadelesini sonlandırmıştır. "1812 yılı politikası"³³ olarak bilinen bu çizgi, bazı

²⁸Böylece, Finlandiya'nın Rus çarına bağlı Özerk Çar Dukalığı haline getiriliş sürecinin başlamıştır. Ancak Finlandiya'nın kaybı ne hakim sınıflar ne de İsveç halkı tarafından uzun yıllar kabul edilmemiştir. 1856 Paris Barış Anlaşması, 1908 Kuzey Denizi ve Baltık Anlaşması, Birinci Dünya Savaşı, Finlandiya iç savaşı, İkinci Dünya Savaşı gibi dönemlerde Finlandiya ve Åland adaları sorunu güncellenmiştir.

²⁹ Jacob Westberg, **Svensk Neutralitetspolitik**, Danmark, SNS Förlag, 2010, s. 13.

³⁰ Andrén, **a.g.e.**, s.38.

³¹ Danimarka tarafından "tam mülkiyet hakkı ve bağımsızlık" şartıyla İsveç'e verilen Norveç ile ilgili tartışmalar hiç bitmemiştir. Birlik içerisinde, Norveç'in statüsünün düzenleyen 1814 Kiel anlaşmasının hukuksal niteliği, içeriği ve yorumlanması hep sorunlu olduğu gibi, İsveç 1905 yılına kadar, Norveç'in bağımsızlık hakkını da asla kabul etmemiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz: Aleksandr Kan, **Skandinavien Historia**, Progress Moskva, 1981s. 140-145; Hans Meijer, "Blev Norge Självständigt genom Kiel Trakten", **Statsvetenskaplig Tidskrift**, Lund, Fahlbeckska Stiftelsen, 1958 Vol. 61 no.1, s. 1-24

<http://nile.lub.lu.se/ojs/index.php/st/article/download/2775/2342> (Çevrimiçi) 2010-08-20.

³² Allan Jansson, **Den Svenska Utrikes Politikens Historia**, Band III:3 1844-1872, Stockholm, P.A. Norstedt & Söners Förlag, 1961, s. 9-10.

³³ 1812 yılı politikası, İsveç ve "kalıtsal düşmanı" Rusya arasındaki ilişkilerde tarihsel dönüm noktası olmuştur. İsveç, Rusya'nın Baltık Denizi çevresindeki "yasal haklarını" tanımak zorunda kalmıştır. Yüzyıllarca hakimiyeti altında kalan Finlandiya'nın, Rusya'nın hakimiyetine geçmesini de kabul ederek karşılığında Rusya'nın Norveç ve Kuzey İsveç üzerindeki hak iddialarından vazgeçmesini sağlamıştır. 1812 yılı politikasının koşulu, taraflardan hiçbirinin hakimiyet alanının diğeri aleyhine genişlememesiydi. Esas olarak Rusya ile "çatışmama" ve doğu sınırını güvence altına alma üzerine kurulmuş bir çizgidir. İsveç'in Rusya ile çatışmama tutumu, Finlandiya'nın Rusya hakimiyetinde "Özerk Çar Dukalığı" olmasının yolunu açmıştır. Seved Johnson, "1812 års politik", **Scandia**

sapmalarına rağmen İsveç'in son 200 yılına damga vuran tarafsızlık çizgisinin temelini oluşturmuştur.³⁴ İsveç, Fin savaşı (1808-1809) bu yana hiçbir düşman güç tarafından doğrudan saldırıya uğramamış, 1814 Norveç seferinden sonra barış gücü görevleri dışında düşmanca amaçlarla yabancı topraklarda birlik bulundurmamıştır.³⁵

1814 yılından sonra Avrupa'nın büyük güçleri arasında yer alma çabasını tamamen terk eden İsveç, tarafsızlık politikasını, "henüz sabit bir güvenlik politikası olmaktan uzak ve hala mevcut duruma göre başvurulmuş bir politika"³⁶ olarak kullanmış ancak hiçbir zaman katı bir tarafsızlık uygulamamıştır.³⁷ İsveç, "1814'ten sonra gerek komşularıyla gerekse büyük güçlerle olan ilişkilerinde tarafsızlığın ince ayrımlarını kullanarak gerginliğin yükseldiği ortamlarda "küçük İsveç" politikasını, gerginlikler ortadan kalktığı dönemlerde uzun zaman kuzey ülkeleri arasında büyük güç olması nedeniyle "büyük İsveç" politikasını devreye sokmuştur."³⁸

Küçük ve zayıf bir ülkenin dikkatli barış politikası olarak sürdürülen İsveç dış politikası esas olarak, İngiltere ve Rusya arasındaki dengeyi gözetmek, savaş riskinin yükseldiği dönemlerde tarafsızlık ilan ederek hem kendi bağımsızlığını hem de çıkarlarını korumak üzerine kurulmuştur.³⁹ Tarafsızlık politikasının ülke çıkarlarıyla çatıştığı durumlarda ise ödün verildiği görülmektedir. İsveç, Kırım Savaşı'nda da

Tidskrift för Historisk Forskning, Volym.51, n1, 1985 s.99-126, <http://nile.lub.lu.se/ojs/index.php/scandia/article/view/367> (Çevrimiçi) 2010-08-15; Jan Linder, **Svår Neutralitet-Sverige Under Två Sekel**, Avesta, Infomanager Förlag, 2003, s. 14.

³⁴ İsveç'te tarafsızlık kavramının siyasi düşünceye kazandırılması, 17.yüzyılda Otuz Yıl savaşlarının başlangıcında olmuştur. Ove Bring, **Sverige och Neutralitetsrätten-Från Grotius till Carl Bildt**, Stockholm, Norstedts Tryckeri, 1995, s. 425.

³⁵ Şubat 1918'de Åland takımadalarına ada halkını korumak üzere bir filo gönderen ancak geri çekilen İsveç tarafsızlık ve çatışmama politikasını sürdürmüş, uluslararası çatışmalarda barış gücüne katkı sağlamıştır. Ancak, yeni dünya düzeninde yer alarak 2002 yılında Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (International Security Assistance Force) ISAF'a katılmıştır. Afganistan'da Kabul ve Bagram havaalanını korumak üzere 2001 yılında kurulmuş bir istihbarat örgütü olan ISAF, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmıştır ancak barış gücü değildir. ISAF, 2003 yılından itibaren NATO önderliğinde görev yapmaktadır. İsveç'in halen Afganistan'da yaklaşık 500 askeri vardır. İsveç 2011 yılında da NATO önderliğinde Libya'ya karşı yapılan askeri operasyonlara da katılmıştır.

³⁶ Andrén, **a.g.e.**, s.39.

³⁷ Linder, **a.g.e.**, s.18.

³⁸ Linder, **a.g.e.**, s.11

³⁹ Nils Andren, Yngve Möller, **Från Udden till Palme: Svensk Utrikespolitik Efter Andra Världskriget**, Stockholm, Norstedts Förlag, 1990, s. 15-24,

tarafsızlık ilanına rağmen, güçlüden yana ödün vermiştir. Baltık Denizi'ni açık deniz ilan eden İsveç, Baltık Denizi'nde limanı olmayan İngiliz ve Fransız donanmalarının Baltık'a girmesini sağlamıştır.⁴⁰ Bu durum İsveç'e güvenini kaybeden Rusya'nın Åland takımadalarını silahlandırmasına yol açmıştır. Rusya'nın Kuzey İsveç'e doğru genişleme hamlesi yapacağından korkan İsveç, Ruslara karşı İngiltere ve Fransa'nın destek ve koruması sağlayarak 1855 yılında Kasım Anlaşması'nı imzalamıştır.⁴¹ İsveç bu anlaşmayla Åland'ın silahsızlandırılmasını garanti altına almıştır.⁴² İsveç, 1864 Viyana Barış Anlaşması sonrasında büyük Avrupa politikası gündeminin dışında kalmıştır.⁴³ Ancak 1865 yılından sonra hızla sanayileşen İsveç, demir, çelik, orman ürünleri, kimya ve kağıt gibi sanayi dallarında sağladığı üstünlüğü sayesinde Avrupa'da ekonomik güç olarak önem kazanmış ve özellikle Baltık ticaretinde etkili hale gelmiştir.⁴⁴

19.yüzyılın son çeyreğinde Almanya'nın Avrupa'da yeni emperyal güç olarak ortaya çıkması, İsveç tarihinde yeni bir kırılma yaratmıştır. İngiltere'nin Avrupa sorunlarına karşı izolasyonist politikalar izleyerek uzaklaşmasının da etkisiyle, Alman ve Rus İmparatorluğu, Kuzey Avrupa'nın Baltık kıyılarında hakimiyet kurmuştur.⁴⁵

⁴⁰ İsveç Kırım Savaşı'na kadar Rusya ile dostluk politikasını kadar devam ettirmiştir. Rusya'nın Kırım Savaşı nedeniyle Baltık donanmasını takviye etmesi ve bölgede silahlanmayı artırmasından sonra ise bu durumu ve İngiltere'nin Baltık'a müdahale riskini kendisi için yeni bir tehdit olarak algılamıştır. Bu yüzden 1853 yılında, yeni bir tarafsızlık bildirgesi yayınlamış ama uygulamada İngiltere ve Fransa yanlısı tutum almıştır. Bu durum ikinci kez İsveç'in tarafsızlık politikasından sapmasına neden olduğu gibi Rusya ile anlaşmazlığın artmasına ve kamuoyunda yeniden anti-Rus dalganın yükselmesine yol açmıştır. Jansson, **a.g.e.**, s. 62-66; Melin, Johansson, Hedenborg, **a.g.e.**, s.263-264.

⁴¹ Novembertraktaten bkz: <http://www.ne.se/novembertraktaten> (Çevrimiçi) 2011-06-30.

⁴² Lars I Andersson, **Sveriges Historia Under 1800 och 1900 Talen**, Stockholm, Liber, 2003, s. 91.

⁴³ 1864 Viyana Barış Anlaşması, İsveç'in aktif dış politikasını olumsuz etkilemiştir. Almanya-Danimarka Savaşı'nın ardından imzalanan bu anlaşmayla üç İskandinav ülkesinin politik hareket özgürlükleri daha da azalmıştır. İsveç'in, Birinci ve İkinci Danimarka Savaşlarında Danimarka'yı yalnız bırakması nedeniyle, İskandinav ülkelerinde 1845 yıllarında başlayan İskandinavizm akımının da gücü kırılmıştır. Bkz: Jansson, **a.g.e.**, s. 235-237.

⁴⁴ İsveç sanayisinin gelişimi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Lennart Jörberg, **Levnadsstandarden i Sverige 1750-1914**, Rapport till XX Nordiska Historikerkongressen i Reykjavik 1987, Ekonomisk-Historiska Institutionen, Lunds Universitet,1987; Lennart Jörberg, **Den Ekonomiska Utvecklingen i De Nordiska Länderna 1850-1914**, Ekonomisk-Historiska Institutionen, Lunds Universitet,1980; Lars Magnusson, **Sveriges Ekonomiska Historia**, Stockholm, Norstedts, 2010;

⁴⁵ Jansson, **a.g.e.**, s. 238-259.

İsveç, “anlaşmazlık riski taşıyan ve kendisi için tehdit oluşturan iki güçlü imparatorluk arasında kartal ve ayı arasında bir serçe gibi”⁴⁶ kalmıştır.

İsveç artık hızla silahlanan, Finlandiya, Doğu Asya ve Balkanlara yönelik yayılmacı bir siyaset izleyen ve sıcak denizlere ulaşmak için Kuzey İsveç-Norveç’i işgal ederek Atlantik kıyılarına inmek isteyecek kadar güçlenen Rusya’yı, potansiyel bir düşman olarak algılamaktadır.⁴⁷ Buna karşılık Alman İmparatorluğu’nu, Rusya’yı dengeleyecek ve kendisine yardımcı olacak tek güç olarak görmektedir. Özellikle saray çevrelerinde, hem Almanya ile ilişkilerin geliştirilmesine hem de İsveç kamuoyunun bu yönde etkilenmesine önem verilerek, Alman dostluğu ile İsveç’in tarafsızlık politikasının birleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.⁴⁸ Bu dönemin, İsveç’in büyükler arasında maceracı bir politika yapamayacak kadar küçük bir ülke olduğu kanısının yaygınlaştığı, tarafsız kalmanın tercih edileceği bir “savaş dışı kalma” politikasının giderek yerleştiği ve tarafsızlığın bir güvenlik politikası olarak ön plana çıktığı bir dönem olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹ 20. yüzyıl başlarında, “inandırıcı bir tarafsızlık politikası olması için ona uygun bir savunma gerekir”⁵⁰

⁴⁶ İsveç’in bu iki güç arasında kalmasını karikatürize eden Jan Linder, 1915 yılında ressam Edvard Forsström tarafından çizilen “**Neutralitetens vedermödor: det svenska lejonet ansätts av den ryska björnen, den tyska örnen och den engelska bulldogen** (Tarafsızlığın Zorlukları: Rus ayısı, Alman kartalı ve İngiliz buldoğunun saldırdığı İsveç aslanı)” isimli karikatüre atıfta bulunarak, İsveç’i temsil eden aslan yerine serçeyi kullanmış ve İsveç’in küçüklüğünü vurgulamıştır. Bkz: Linder, **a.g.e.**, s.18; Edvard Forsström’ün karikatürü için Bkz: EK 1.

⁴⁷ Linder, **a.g.e.**, s.18.

⁴⁸ II. Oscar, 1890 yılında II. Wilhelm’in Kristiania’yı ziyaretinde verdiği demeçte “Hiçbir şey Almanya ve beni ayıramaz. İkimizin de düşmanı yok. Almanya’nın düşmanı olursa, ben olabildiğince tarafsız kalırım hatta gerekenden biraz daha fazla, ama asla silahımı Almanya’ya çevirmem” demiştir. Kral ve çevresinin Alman dostu yaklaşımı nedeniyle maceracı bir dış politika izleyebileceği, ülke güvenliğini tehlikeye atabileceği kaygısıyla parlamento, kralın dış politikadaki yetkilerini sınırlandırarak tarafsızlığı korumak ve saldırı karşısında ülkeyi savunmak gerekçesi dışında parlamentonun onayı olmadan kralın seferberlik ilan etmesini yasaklamıştır. Lindberg, **a.g.e.** s. 82.

⁴⁹ Dış politikada izlenmesi gereken yol konusunda yapılan tartışmalar “tarafsızlık veya ittifak” üzerinde yoğunlaşmıştı. Tartışmalarda ortaya çıkan eğilimlerden biri İsveç, Norveç ve Danimarka’nın bir savunma paktı oluşturması ve kalıcı tarafsızlık ilan etmesiydi. Diğer bir eğilim ise büyük bir devlete yaslanmaktı. Ancak bu devlet hangisi olacaktı? İsveç’e yönelik doğudan, Rusya’dan gelen baskıların artması, Almanya’ya doğru eğilimin hızlanmasını sağlıyordu. Rusya’ya karşı İsveç’i koruyacak tek gücün Almanya olduğu inancı 20. yüzyıl başlarında yaygınlaşmıştı. Üstelik Finlandiya’nın hızla “Ruslaştırılması”, İsveç’in bir anlaşma yaparak Almanya ile birlik oluşturması fikrinin basında daha sık ele alınmasına sebep oluyordu. Ancak, hem Rusya hem de Almanya ile ittifakı savunan güçler olduğu gibi, toplumda büyük tepki yaratmasına rağmen sadece Rusya ile ittifak yapılmasını ve hatta İsveç’in Rusya’ya bağlanmasını yani inkorporasyonu savunan güçler de vardı. Lindberg, **a.g.e.**, s. 137-154; Lars-Arne Norborg, Lennart Sjöstedt, Harald Gustafsson, **Grannländernas Historia**, Solna, Esselte Studium, 1987.

⁵⁰ Andrén, **Maktbalans och Alliansfrihet**, s.41.

anlayışı hakim kılınarak dış politika ve savunma arasındaki bağlantı önemle vurgulanmıştır. Bunun sonucu olarak da ordu modernleştirilerek güçlendirilmiştir.⁵¹

Norveç'in 1905 yılında İsveç-Norveç Birliği'nden ayrılması, İsveç tarihindeki önemli kırılmalarından bir diğeridir. Büyük tartışmalara rağmen birbiriyle kaynaşmamış bu yapının yıkılması ve İsveç-Norveç birliğinin kansız sona ermesi zor olmamıştır.⁵² Zaten "iki ülke, kolayca kendi yollarına gidebilmelerine olanak verecek kadar birbirleriyle kaynaşmıştı, daha fazla değil".⁵³

Ancak birliğin ortadan kalkması, İsveç'in Baltık hakimiyet mücadelesinde yeni koşulları ortaya çıkarmış ve birlik döneminde imzalanmış uluslararası anlaşmaların geleceği önemli bir sorun haline gelmiştir. Baltık ve Atlantik'te söz sahibi olmak isteyen büyük güçlerin de dahil olduğu görüşmeler sonunda, Nisan 1908 tarihinde İsveç, Norveç ve Danimarka ile Almanya, İngiltere ve Fransa arasında Berlin'de "Kuzey Denizi Antlaşması"⁵⁴ imzalanmıştır. Aynı gün bu anlaşmaya eşdeğerde bir anlaşma olan "Baltık Sözleşmesi"⁵⁵ Baltık'a kıyısı olan İsveç, Almanya, Danimarka ve Rusya arasında S.t Petersburg'da imzalanmıştır.⁵⁶ Bu ikiz anlaşmaların imzalanma

⁵¹ 1643'ten itibaren çelik ve silah üretimi yapan Bofors, 1873'te modern silahların yapımına başlamış, 1894'te A. Nobel tarafından devralındıktan sonra geliştirilerek İsveç ordusunun modernleştirilmesinin temel taşı olmuştur. Ayrıca Rusya'ya karşı büyüklüğü, gücü ve barındırdığı birliklerle caydırıcı bir etki yaratması için 1901 yılında Kuzey'in kilidi olarak da adlandırılan Boden askeri tesislerinin inşasına başlanmıştır. Bofors: <http://runeberg.org/steelswe/0085.html> (Çevrimiçi) 2011-06-12) Bodens tesisleri: <http://www.rodbergsfortet.com/historia.htm> (Çevrimiçi) 2013-07-19.

⁵² İsveç-Norveç birliği ve ayrılma süreciyle ilgili geniş bilgi için bkz: Lars-Arne Norborg, <http://www.ne.se/lang/svensk-norska-unionen>, (Çevrimiçi) 2012-01-11, <http://runeberg.org/nfcg/0795.html> çevrim içi 2012-01-11; Evert Vedung, **Unionsdebatten 1905**, Skrifter Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom C.A. Hessler, Almqvist and Wiksell, Stockholm, 1971 uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:170490/FULLTEXT01 (Çevrimiçi) 2012-01-11; Aleksandr Kan, **Skandinaviens Historia**, Progress Moskva, 1981s. 145-197; Rudolf Kjellén, **Nationell Samling, Politiska och Etiska Fragment**, Stockholm, Hugo Gerbers Förlag, 1906, s. 9.

⁵³ Grethe Værnø (ed.), **Fra arvefiende till samboer**, Atlantis, 1990'dan aktaran Melin, Johansson, Hedenborg, **a.g.e.**, s. s.297.

⁵⁴ Nordsjöavtalet 1908. <http://runeberg.org/svtdidskr/1925/0388.html> (Çevrimiçi) 2012-02-06.

⁵⁵ Östersjöavtalet 1908. <http://www.ne.se/ostersjoavtalet-1908> , Nationalencyklopedin, (Çevrimiçi) 2012-02-06. <http://runeberg.org/svtdidskr/1926/0215.html> (Çevrimiçi) 2012-02-06.

⁵⁶ Sözleşmenin amacı, Åland sözleşmesinin ortadan kaldırılması ve adalara yeniden askeri güçlerin girmesi için Rusya'nın yaptığı hamlelerin yarattığı endişeleri bertaraf etmek ve mevcut statükoyu korumaktır. Baltık ülkeleri, bu bölgede birbirlerinin hakimiyet alanlarını ve haklarını, düzeni değiştirmeden korumaya kararlı olduklarını açıkladılar. Eğer "statüko" tehdit edilirse, sözleşmeyi imzalayan ülkelerin hükümetleri "birbirleriyle bağlantılı olarak atılacak uygun adımların ölçüsünü istişare edeceklerdi". Ancak tartışmaların boyutunun ortaya çıkması açısından statükonun tanımlasının

süreci, İsveç'e küçük devlet rolünü bir kez daha hatırlattığı gibi Almanya ve Rusya arasında ince bir denge politikası izlenmesinin gerekliliğini de göstermiştir. Ayrıca İngiltere'nin de Avrupa sorunlarına karşı izlediği izolasyonist politikalara rağmen, Baltık'a yönelik sıcak ilgisinin sürdüğü açıkça belli olmuştur. Hansa Birliği döneminden itibaren Rusya'nın doğal zenginliklerini ve bölge ticaretini ele geçirmek için Baltık'ta mücadele eden İngiltere, kıyısı olmadığı bu coğrafyadan vazgeçmeyeceğini aktif bir biçimde göstermiştir.⁵⁷ Kısacası Baltık Denizi, 20. yüzyıl başlarında da büyük güçler arasında verilen hakimiyet mücadelesinin kuzey köşesi olmaya devam etmiştir.⁵⁸

Rusya ve Almanya arasında kalmaktan korkan İsveç dışışleri çevrelerinde ve kamuoyunda Alman eğiliminin artmasına rağmen, hakim olan görüş, giderek katılaştan bloklar içinde yer almanın mümkün olmadığı ve tarafsızlığın korunması gerektiği şeklinde belirginleşmiştir.⁵⁹ İsveç bu nedenle Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda, Avrupa'da yaşanan krizlerin de uzağında kalmayı tercih etmiştir.

dahi anlaşma için yapılan görüşmeler sırasında ayrı bir sorun oluşturduğunu belirtmekte fayda var. İngiltere, her iki anlaşmanın birlikte imzalanmasını istiyordu. Ancak, suyoallarının sınırı belirsizdi. Baltık Anlaşmasının sadece bu denize kıyısı olan ülkeler arasında bir anlaşma olmasına İngiltere karşı çıkıyor hem Öresund hem de Belt boğazlarının Kuzey Denizi Anlaşması kapsamına alınmasını istiyordu. Almanya ve Rusya ise bu isteğe karşı çıkıyordu. Almanya, Baltık Anlaşması'na boğaz çıkışlarının dahil olmasını isterken Rusya, bu öneriyle kendisinin boğazlardaki etkisinin yok olacağı kaygısıyla Kuzey Denizi Anlaşması'na da dahil olmak üzere diplomatik hamleler yapıyordu. Fransa'nın önerisi ise uluslararası sularda üçüncü bir statüko anlaşması yapmaktı ama Almanya buna hemen karşı çıktı. Danimarka, Belt ve Öresund'un Kuzey Denizi Anlaşması'na dahil olmasını isterken İsveç bu sınırın kuzeye doğru fazla uzatılmamasından yanaydı. Sonunda İngiltere Kuzey Denizi sınırının, Baltık Denizi'nin başladığı yerde bitmesini önerince kriz çözüldü. Bu coğrafi sınırlama daha sonra bir memorandum olarak duyurulacaktı. Her iki anlaşmada İngiltere'nin istediği gibi 23 Nisan 1908'de imzalandı. Lindberg, **a.g.e.**, s. 216-222.

⁵⁷ Baltık sorunu ile ilgili yapılan görüşmeler Rusya-Almanya-İngiltere çekişmesinin boyutlarını ortaya koyması bakımından ilginçtir. 1907 yılında Asya'da İngiltere-Rusya Antantı yapılmıştı. Buna rağmen Baltık için yapılan Rusya-Almanya görüşmeleri ve Rus tarafının Baltık'ta anti- İngiliz tutum alması aslında Asya Antantı'nın sınırlı bir alan için yapıldığını düşündürmekteydi. 1907 yılında Baltık Anlaşması yapılırken yabancı güçlerin bölgedeki etkinliğini kırmak aslında Rusya ve Almanya'nın ortak talebiydi. Rusya, Almanya ile birlikte Baltık Denizini "kapalı deniz" olarak görmek istiyordu. Daha sonra Türkiye ve Balkanlardaki gelişmeler bu bakış açısını değiştirmişti. Rusya, hem İngiltere ile yakınlaşmış hem de İngiltere gibi Baltık ve Kuzey Denizlerinin açık deniz olmasını ister hale gelmişti. Çünkü donanmasını Japonya'da kaybeden Rusya, Baltık'ta Almanya'nın artan deniz üstünlüğüne karşı ancak İngiltere'nin yardımıyla direnebileceğini görmüştü. Lindberg, **a.g.e.**, s. 223-226.

⁵⁸ Bu bölgede verilen iktidar mücadelesi için bkz: Lindberg, **a.g.e.**, s.155-222.

⁵⁹ Alman yanlısı İsveç dışışleri bakanı Arvid Taube "İsveç'in dış politikası her durum ve değişimde tarafsızlığı muhafaza etmek olmalı. Güçlü bir savunması olmalı ama ilaveten diğerleri nezdinde destek bulmalı ve bunu zamanında yapmalı" demiştir. Lindberg, **a.g.e.**, s. 231.

İsveç, Avusturya'nın 28 Temmuz'da Sırbistan'a savaş ilan etmesinin ardından 31 Temmuz'da tarafsız kalacağını ilan etmiştir. Avrupa'da "Kara hafta"⁶⁰ da tırmanan gerginlik, Almanya'nın 1 Ağustos'ta Rusya'ya savaş ilan etmesiyle zirveye ulaşmıştır. İsveç halkı 2 Ağustos 1914 saat 14.30'da, bütün kiliselerde çanların çalınmasıyla, savaşın başladığını ve İsveç'in savunma amaçlı seferberlik ilan ettiğini öğrenmiştir. Savaş ve seferberlik yaygın bir savaş korkusuna yol açmıştır. Üstelik savaşın hemen öncesinde savunmanın güçlendirilmesiyle ilgili tartışmalarda İsveç kamuoyu iki kutuba ayrılmıştır. Ancak hükümetin tarafsızlık ilanına parlamentodaki bütün partilerin oybirliğiyle destek vermesiyle savaşa karşı toplumsal bir uzlaşma sağlanmıştır.⁶¹ Askerlik çağında olan gençlerin tümü silahlaltına alınırken 35-42 yaşlarındaki yedekler de göreve çağırılmıştır.⁶² İsveç karasularında tarafsızlığı bozacak tavırlara engel olmak için harekete geçen sahil koruma, belki de tarihinin en zor görevine çıkmıştır.⁶³ İsveç hükümeti, Almanya'nın 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilan ettiği gün, ikinci bir tarafsızlık duyurusu yaparak "sürmekte olan savaş sırasında tamamen tarafsız" kalacağını ilan etmiştir.⁶⁴ Böylece savaşa her yeni ülkenin katılması durumunda tarafsızlık ilan etme zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır.⁶⁵

Tarafsızlık ilanına rağmen İsveç'in Rusya tarafından yapılacak bir saldırıyla savaşa çekilmekten çekindiği, Rusya'nın da, İsveç'in Almanya tarafında savaşa girmesinden

⁶⁰ 23 Temmuz-1 Ağustos dönemi "Kara hafta" olarak bilinir. Avusturya veliahdı Ferdinand'ın suikastıyla başlayan olumsuzluklar sürecinde, Avusturya'nın Sırbistan'a ultimatom vermesiyle başlar Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan etmesiyle son bulmuştur.

⁶¹ Milli uzlaşma olarak bilinen bu süreç ile ilgili bkz: Nils-Olof Franzén, **Undan Stormen, Sverige Under Första Världskriget**, Uddevalla, Bonniers, 1986, s.19-45.

⁶² Franzén, **A.e.**, s. 52.

⁶³ İsveç'in sahil koruması 1638'den II. Dünya Savaşına kadar esas olarak kıyı boyunca yürüyerek veya atla dolaşan görevlilerce yapılmıştır. İsveç sahillerinin uzunluğu yaklaşık 2000 km. olup ayrıca binlerce takımada bulunmaktadır.

⁶⁴ İsveç'in tarafsızlık ilanı karşısında İngiltere, Fransa ve Rusya bu karara "ülke tarafsızlığından ödün vermedikçe" saygı göstereceklerini bildirdiler. Franzén, **a.g.e.**, s.57.

⁶⁵ Bu çalışmada İsveç dış politikası ve Baltık'taki mücadelesi bu konuda en kapsamlı kaynaklardan biri olan ve Alman, İngiliz, Rus ve İsveç arşivleri taranarak hazırlanan "**Den Svenska Utrikespolitikens Historia- İsveç Dış Politikasının Tarihi**" isimli seri temel alınarak incelenmiştir. İsveç'in 1560-1939 yıllarındaki dış politikasının beş bölüm ve on cilt halinde incelendiği bu serinin her bir cildi ayrı bir akademik kurul tarafından yazılmıştır. Serinin özellikle 1872-1919 yıllarını kapsayan iki cildi, İsveç'in Baltık mücadelesinde yeri ve rolünün yanı sıra Almanya, Rusya, Fransa ve İngiltere arasındaki güç çekişmelerini ortaya çıkarması bakımından da önemli bir başvuru kitabıdır.

kaygı duyduğu anlaşılmaktadır.⁶⁶ Bu sıcak ortamda İsveç Dışişleri Bakanı'nın yaptığı çelişkili konuşmalar da, Almanya'nın beklentilerinin yanı sıra Rusya'nın da kaygılarının artmasına sebep olmuştur.⁶⁷ İngiltere'nin savaşa girmesinin ardından İsveç kralının öncülüğünde, Aralık 1914'te Malmö'de Danimarka ve Norveç krallarıyla yapılan "üç kral" toplantısı, 1917'de bir kez de Kristiania'da yapılmıştır. Toplantı, büyük güçlerin savaşının dışında kalabilmek ve İskandinav ülkelerinin ortak tavrı alabilmesini sağlamak için düzenlenmiştir. Ama bu üç ülkenin şartlarının birbirinden farklı olduğu anlaşılmıştır. Bir Atlantik ülkesi olarak İngiltere'yle güçlü ticari bağlara sahip olan Norveç, İngiltere tarafından "tarafsız müttefik" olarak görülmekteydi.⁶⁸ Buna karşılık Alman yanlısı olan Danimarka ise İtilaf Devletlerine karşı istemeden ve zorunlu olarak tarafsızlık ilan etmişti. İsveç'in tarafsızlık politikası da "Almanya'ya karşı iyi niyetli bir tarafsızlık" olarak şekillenmişti.⁶⁹

İsveç kamuoyunda ve kraliyet çevrelerinde, kültürel ve ekonomik alanda, uzun süredir Alman etkisi hakimdi. Bu durum kamuoyunun geleneksel Rus düşmanlığı ile birleşince, İsveç'in tarafsızlığı kaçınılmaz olarak Alman dostu bir tarafsızlık olarak belirginleşmiştir. Diğer taraftan Almanya da, İsveç ile ekonomik ve siyasi işbirliğinin artmasına önem vermiştir.⁷⁰ İsveç'in adı Almanya'nın "**Mitteleuropa**" projesinde

⁶⁶ Baltık'taki Rus gemileri, İsveç-Almanya arasında yapılan konuşmalarını yakalamış ve İsveç'in Almanya yanında savaşa gireceğinden emin olmuştu. Saldırı amacıyla İsveç karasularına giren bir Rus filosu, Rusya "İsveç'in Almanya'ya verdiği düşmanın tarafında yer almama sözünü, sadece tarafsız kalarak tutabileceğine" ikna edilince geri çağırılmıştı. Andrén, **Maktbalans och Alliansfrihet, Svensk Utrikespolitik Under 1900-talet**, s. 43.

⁶⁷ İsveç Dışişleri Bakanı Knut A. Wallenberg'in İsveç'in tutumuyla ilgili çelişkili konuşmaları ve İngiltere elçisine "İngiltere savaş dışı kalırsa İsveç'te tarafsızlığını sürdürebilir aksi halde taraflardan birinin yanında savaşa girebilir" demesi büyük yankı uyandırmıştı. Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz: Torsten Gihl, **Den Svenska Utrikes Politikens Historia**, Band IV. 1914-1919, Stockholm, P.A. Norstedt & Söners Förlag, 1951, s. 33-45.

⁶⁸ Andrén, **Maktbalans och Alliansfrihet, Svensk Utrikespolitik Under 1900-talet**, s. 41.

⁶⁹ Gihl, **a.g.e.**, s.41.

⁷⁰ Bu durum hem II. Fredrik Wilhem'in hem de İsveç kraliçesi Viktoria'nın kuzeni olan Prens Maximilian Alexander Fredrik Wilhelm (Prens Max)'in 1915'te düzenlenen Kızılhaç konferansı için Stockholm'e geldiği dönemde açıklık kazanmıştı. Prens Max'ın görünürdeki amacı Almanya ile İsveç arasındaki ekonomik ve siyasi işbirliğini güçlendirmektir. Ancak Prens'in gizli bir ajandası olduğu, Kayzer ve Genelkurmay Başkanı Falkenhayn tarafından görevlendirildiği ortaya çıkmıştı. Prens'e verilen talimat, İsveç ile Almanya arasında hem ittifak ve askeri sözleşme yapılmasını hem de Rusya'ya karşı yapılacak operasyona katılmasını sağlamaktı. Prens İsveç'i hemen harekete geçirmek üzere gelmişti. Almanya askeri birlik, savaş malzemesi, kömür ve diğer ekonomik ihtiyaçları için İsveç'e destek verecekti. İsveç ise savaşın sonra Åland takımadalarını alarak sınırlarını yeniden düzenleyecekti. Finlandiya tampon devlet olarak otonom veya bağımsız olacaktı. İsveç'in hem Rus pazarına girişi sağlanacak hem de Almanya'nın diğer ülkelerle birlikte oluşturacağı gümrük birliğine

geçmekteydi.⁷¹ Almanya, “İsveç’in kendi yanında savaşa girmesini istiyordu”.⁷² İsveç’te de “Aktivistler” olarak bilinen bir grup, İsveç’in “cesaretle” Almanya yanında savaşa girmesini savunmaktaydı.⁷³

Savaşın başlamasıyla İsveç’in Finlandiya sınırındaki en uç kasabası olan Haparanda, önemli bir merkez haline gelmiştir. 1809’dan itibaren Rusya’nın sınır komşusu olan Haparanda, sadece askere alınacak gençleri ve yedekleriyle değil, tüm halkıyla bu savaş için hazırlanmıştır. Haparanda’nın tam karşısında yer alan Torneå kasabası ise Rusya’nın Avrupa’ya tek çıkış kapısı olarak kalmıştır. Torne Nehri’nin yaklaşık 500 metrelik dar bir geçişle ayırdığı bu iki kasaba, savaş süresince taraflar arasındaki bütün resmi ve gayri resmi ilişkilerin yürütüldüğü önemli bir merkez haline gelmiştir.⁷⁴ Savaşın ilk günlerinden itibaren Haparanda ve sınıra en yakın tren istasyonu olan Karungi’de yoğun bir insan trafiği görülmüştür. Batı Rusya’da çalışan veya yaşayan yabancılar savaşın başlamasıyla birlikte, ülkelerine gitmek üzere sınırdan Haparanda’ya geçerken, Almanya’nın sınırdışı ettiği Ruslar da evlerine dönmek için önce Stockholm’ün, daha sonra da diğer kuzey şehirleriyle birlikte Haparanda’nın sokaklarını doldurmuşlardır.⁷⁵ Savaşın henüz başında yaşanan iki yönlü göç, İsveç ekonomisine geçici bir canlılık sağlamış, posta idaresi, gümrük ve demiryolları başta olmak üzere birçok sektörde işçi alımları hızlanmıştır. Karayolları taşımacılığı, konaklama ve diğer hizmet sektörlerinde özellikle kuzeydeki

katılarak üye olması sağlanacaktı. Almanya, İsveç ile bir de güvenlik anlaşması imzalayacaktı. Prens Max’ın bu teklifine hem kral hem de hükümet Kasım 1915 te olumsuz yanıt verdi. İsveç kralı, “bütün ulusu birleştirecek bir sebep olmadan İsveç’in savaşa girmeyeceğini” belirtti. Bu İsveç’in yüzyıllardır istediği ve defalarca savaştığı kuzey hegemonyasını reddetmesi anlamına geliyordu. Ayrıca, halkın çoğunluğu için “kuzey hegemonyası”nın uğruna savaşa girilemeyecek bir durum olduğunu gösteriyordu. Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz: Gihl, **a.g.e.**, s.142-144; Patrick Salmon, **Scandinavia and the Great Powers 1890-1940**, Cambridge University Press, 1997, s. 148-149.

⁷¹ Salmon, **A.e.**, s. 148.

⁷² Almanya İsveç’in de kendi yanında savaşa girmesini isterken bunun diğer tarafsız ülkeler üzerinde etkili olacağını ve İttifak Devletlerinin de moralini yükselteceğini düşünmekteydi. Ayrıca bu durumun İngiltere’yi de barışa zorlayıcı bir etken olabileceği düşünülmekteydi. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Bengt Holtze, “Några Militära Bedömningar 1915 Avseende Sverige”, **Aktuellt och Historiskt**, Årg 16/1969, Militär Höskolan, Stockholm, Militär Historiska Förlaget, s. 95-116.

⁷³ “Dünya Savaşı Işığında İsveç Dış Politikası” isimli kitabı yayımlayan aktivistler, İsveç’in cesaretle Almanya’nın yanında savaşa girmesini savundular. Bkz: Otto Järte, Rudolf Kjellen, Yngve Larsson, Adrian Molin, **Sveriges Utrikespolitik i Världskrigets Belysning**, Stockholm, Aktiebolag Nordiska Bokhandeln, 1915; Aktivist hareketi <http://www.ne.se/aktivism> (Çevrimiçi) 2012-08-10.

⁷⁴ J. Gustav Svanberg, “Haparanda 1910-1920”, **Tornedalia** nr. 17, Haparanda, Tornedalens Tryckeriaktiebolag, 1973, s.196-197.

⁷⁵ Franzén, **a.g.e.**, s. 55.

kasabalarda ekonomik hareketlilik artmıştır. Savaşın olumsuzlukları henüz İsveç halkının günlük hayatına girmemiştir ama büyük güçlerin mücadelesinde Baltık'ın önemli bir kapışma alanı olacağı ve İsveç'in bu kapışmadan etkileneceği kesinleşmiştir. İsveç tarafsızlık ilanına rağmen Almanya, Rusya, İngiltere üçlüsü arasındaki hesaplaşmanın ortasında kalarak her iki blok tarafından da yoğun baskıya uğramıştır.

Savaşın başlarında İsveç ve İngiltere arasında olduğu gibi İsveç ve Almanya arasında da ticari görüşmeler sonunda savaş ortamına uygun düzenlemeler yapılmıştır. Buna rağmen, taraflar arasında kısa sürede birçok sorun ortaya çıkmıştır. İngiltere ve İtilaf Devletlerinin İsveç demiryollarını kullanarak Rusya'ya transit mal ve savaş malzemesi sevk etmeyi kendileri için hayati önemde görmesine karşılık, İsveç'in kendi ihtiyaçları doğrultusunda Almanya'ya mal ve savaş malzemesi sevkiyatını ne pahasına olursa olsun durdurmak istemeleri, İsveç'in karşılaştığı en büyük sorun olmuştur.⁷⁶ Buna karşılık mevcut durumdan rahatsızlık duyan Almanya'nın dört konuya önem verdiği ve İsveç'ten çözüm beklediği anlaşılmaktadır. Almanya, öncelikle İngiliz gemilerinin Baltık'a girişinin engellenmesini, İsveç'in de tıpkı Danimarka'nın yaptığı gibi Öresund Boğazı'nı mayınlamasını talep etmiştir.⁷⁷ İsveç üzerinden Rusya'ya transit olarak mal ve savaş malzemesi sevkiyatının durdurulmasını istemiştir.⁷⁸ İsveç'in kuzeydeki askeri birliklerinin sayısını

⁷⁶ Birinci Dünya Savaşı'nda İsveç dış politikasının detayları ve İsveç açısından savaşın genel gidişatı konusunda geniş bilgi için bkz: Torsten Gihl, **Den Svenska Utrikespolitikens Historia**, Band IV. 1914-1919, Stockholm, P.A. Norstedt & Söners Förlag, 1951; Nils-Olof Franzén, **Undan Stormen, Sverige Under Första Världskriget**, Uddevalla, Bonniers, 1986.

⁷⁷ Almanya hem Danimarka'ya hem de İsveç'e de kendi istediği bölgelerin mayınlaması talebini iletmış aksi halde bu bölgeleri mayınlayacağını belirtmişti. Her iki ülkede de eğer Almanya mayınlama yaparsa bölgeyi de koruması altına alarak sınır güvenliğini yok eder kaygısı ortaya çıkmıştı. Danimarka tarafsızlığından ödün vererek Büyük Belt'in kuzey çıkışı, Küçük Belt'i, Öresund Boğazı'nı mayınladı. Almanya, İsveç'i de zorlamak için, İngiliz gemilerinin sürekli Öresund Boğazı'ndan geçtiğini ileri sürmekte ve İsveç'in deniz fenerlerini söndürüp, geçiş işaretlerini, ışıklı şamandraları kaldırmasını istemekteydi. İsveç bu istekleri yerine getirmeyince kendisinin bütün boğazı mayınlayarak trafiği durduracağını bildirdi. İsveç boyun eğmek zorunda kalmıştı. Gihl, **a.g.e.**, s.43-44.

⁷⁸ Rusya'nın Çanakkale Boğazı, Öresund Boğazı, Büyük ve Küçük Belt, Kuzey Buz Denizi girişleri ya engellenmişti ya da çok sınırlı geçiş imkanı vardı. Dolayısıyla İsveç'ten transit geçişlerle yapılan mal transferleri Rusya için hayati önem taşımaktaydı. 1914 sonbaharında Rusya transit geçişler sayesinde önemli ölçülerde mal girişi sağlamıştı. Üstelik iki ülke arasında bağlantının kesintisiz olmasını sağlayacak bir köprü yapılması amacıyla görüşmeler yapılmaktaydı. İsveç'in batı kıyısından yüklenen mallar trenle İsveç'teki son istasyon olan Karungi'ye getiriliyor, buradan Haparanda'ya

azaltmasından rahatsızlık duymuştur.⁷⁹ Tahıl ihtiyacını karşılamakta kendisine yeteri kadar yardımcı olmadığını düşündüğü İsveç'in tavrından hoşnut kalmamıştır.⁸⁰

Almanya, kendisine tahıl tedarik etmesi için İsveç'i zorlamak amacıyla bir misilleme yapmıştır. Önce, İsveç ekonomisi için hayati önem taşıyan keresteyi, savaş malzemesi listesine alarak İsveç'in ihracatını baltalamış, ardından da İsveç'e haber vermeden Botni körfezini mayınlayarak İsveç ticari gemilerinin batmasına sebep olmuştur. Almanya'nın zorlayıcı tutumu karşısında boyun eğen İsveç hükümeti, Ekim 1914'te Öresund Boğazı'ndaki deniz fenerlerini ve ışıklı şamandraları söndürmüştür.⁸¹ Böylece sürmekte olan savaş sırasında tarafsızlık politikasından ilk ödün verilmiştir. Daha sonra bu bölge mayınlanmıştır. İsveç, Ocak 1915'te de Rusya'ya savaş malzemesi ve savaşta doğrudan kullanılabilecek malzemelerin transit geçişlerini durdurarak Almanya'ya doğrudan fayda sağlayan bir karar almıştır. Bu karar, İsveç'in ikinci kez tarafsızlığından ödün vermesine yol açmıştır.

Savaşın uzaması, ekonomik ambargo ve deniz ablukalarının gündeme gelmesi İsveç-İngiltere ilişkilerini de sorunlu hale getirmiştir.⁸² İngiltere, esas olarak İsveç ile Almanya arasındaki ticaretten rahatsız olmuştur. İsveç, hem ithal ettiği mal ve hammaddeleri Almanya'ya satmakta (re-export) hem de kendi ürettiği ürünleri

iletilerek Botni Körfezi'nden gemilerle Rusya'ya geçiriliyordu. Transit trafik, kuzey sınırında canlı bir ticaret merkezi oluşmasını sağlamıştı. Almanya engel olamadığı bu trafiği durdurmak için habersizce Botni Körfezinde bir Fin limanı olan Mäntyluoto'yı mayınladı. İsveç'e ait Everilda, Luna, Norra Sverige isimli 3 buharlı gemi Aralık 1914'te mayınlara çarparak battı. Ancak Almanya'nın tepkisine rağmen Karungi-Haparanda demiryolu 1915 yaz aylarında açıldı, karşıya bağlayan demiryolu köprüsü ise 1919 Ekim ayında faaliyete başladı. Gihl, **a.g.e.**, s. 41-49.

⁷⁹ Rusya, İsveç'in kuzeydeki birliklerin sayısını azaltmasından sonra Finlandiya'daki birliklerini çekerek Alman cephesine gönderince Almanya'ya karşı savaşan Rus birliklerinin sayısı artmış oldu. Almanya, İsveç ve Rusya arasında gizli bir anlaşma olduğu inancına kapılarak İsveç'teki Alman dostu çevrelerin de yardımıyla İsveç'i Almanya'nın düşmanlarına yardım etmekle suçladı. Gihl, **a.g.e.**, s.44.

⁸⁰ Almanya, İsveç'in tahıl ithal ederek bu tahılları kendisine satmasını istiyordu. İngiltere'nin ambargosundan sonra tahıl temin etmekte zorlanan İsveç ise tahıl kotasını kendi ülkesi ve halkı için kullanmak durumundaydı. Bu nedenle Almanya'nın teklifini reddediyordu. Gihl, **a.g.e.**, s. 41-49; Westberg, **a.g.e.**, s. 33.

⁸¹ Westberg, **A.e.**, s. 33.

⁸² İsveç, tarihi boyunca her zaman İngiltere'yle çok önemli ekonomik ilişkiler kurmuştu. İki ülke arasındaki kültürel bağların azlığı İngiltere'nin İsveç üzerindeki etkisini sınırlıyor ve çok az bir kesimde etki sağlıyordu. Bu yüzden İsveç halkı için İngiltere halen "bilinmeyen ada" idi. Gihl, **a.g.e.**, s. 97.

Almanya'ya ihraç etmekteydi.⁸³ İngiltere ise, “İsveç'in kendi ihtiyacı için ithalat yapmasını, bu ürünlerin Almanya'ya yeniden ihraç edilmemesini istiyordu”.⁸⁴ Buna karşılık İsveç üzerinden Rusya'ya mal ve malzeme sevkiyatının sürmesinde ısrarcıydı. İsveç hükümeti ise, İngiltere ve İtilaf Devletlerinin baskıcı tutumunu bağımsızlığına ve tarafsızlığına bir müdahale olarak algılamaktaydı. Hükümet, tarafsız ülkelerin ticaret hakkının uluslararası hukuk tarafından korunduğunu öne sürerek, İngiltere'nin müdahalesine karşı hem kendi kamuoyunda hem de uluslararası kamuoyunda hukuk mücadelesi verdiğini vurgulamaktaydı.⁸⁵ Aslında İsveç, yine kendi çıkarlarını ön planda tutarak her iki tarafla da ticaret yapmak istemekteydi. Rusya'nın ise Almanya ve İngiltere'nin baskısı altında kalan İsveç'e sorun çıkarmadığı, aksine kendisi açısından hayati önem taşıyan transit trafiğin düzenli yapılabilmesi için İngiltere ve İsveç arasında anlaşmaya varılmasından yana olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁶

Almanya'nın baskıları karşısında 1914'te Öresund Körfezi'ni mayınlayan İsveç, 1915'te Rusya'ya transit trafiği durdurmuştur. 1916 yılında “aktif bir şekilde ülkenin tarafsızlığını korumak”⁸⁷ adına Baltık'tan giriş çıkış için önemli bir geçiş yolu olan Kogrundsränna⁸⁸'yı mayınlayarak İngiliz gemilerinin Rusya limanlarında mahsur kalmasına yol açmıştır.⁸⁹ Böylece İsveç'in bir kez daha doğrudan Almanya'nın işini kolaylaştıran bir tavır aldığı görülmektedir.

⁸³ İsveç, savaş boyunca Almanya ile ticari ilişkilerini sürdürmüş, Almanya'nın ithal etmesine izin verilmeyen ve kaçak mallar listesine alınan malları kendisi ithal ederek yüksek fiyatlarla Almanya'ya yeniden ihraç etmiştir.

⁸⁴ Gihl, **a.g.e.**, s. 158.

⁸⁵ Jacob Westberg'nin aktardığına göre tanınmış İsveçli hukukçu Ove Bring'e göre İsveç, kendi halkının geçimini sağlamak yerine, uluslararası hukukun “gri alanı” olan re-export'u kullanarak tartışmalı bir politika yürütmüştü. Westberg, **a.g.e.**, s. 36.

⁸⁶ Gihl, **a.g.e.**, s. 147.

⁸⁷ Bu tutum, Haag sözleşmesinin süren savaş sırasında kuralların değiştirilmeme kararını ihlal etmiş ve Antant ülkelerinin büyük protestolarına sebep olmuştur. Westberg, **a.g.e.**, s. 34.

⁸⁸ http://svenskuppslagsbok.se/scans/band_16/0429_0430-0065.jpg (Çevrimiçi) 2012-10-11.

⁸⁹ İsveç karasularına ait Kogrundsränna, Malmö civarında Baltık'tan Öresund Boğazı'na giriş bölgesi olup, derinliği beş metredir. Baltık'tan giriş ve çıkış için önemli bir geçiş yolu olan Kogrundsränna Almanya'nın talebi üzerine 1916'da sadece İsveç gemileri için bir geçiş bırakılarak mayınlanmıştır. İsveç bunu tarafsızlık kurallarını daha katı uygulamak adına yapmıştır. Savaşan tarafların denizaltılarının bazı istisnalar dışında İsveç sularına girmesini yasaklayarak, kıyıların üç mil açığını da İsveç karasuları ilan etmiştir. İsveç'in bu kararı İngiliz ve Fransız gemilerinin Rus limanlarında mahsur kalmasına yol açmış ve Rusya'ya mal ve savaş malzemesi sevkiyatını sekteye uğramıştır. Öte yandan denizlerin bütün ülkeler tarafından serbestçe kullanıma açık olmasına yani Baltık Denizi'nin “**mare liberum** (açık deniz)” olmasına da aykırı bir karar olmuştur. Gihl, **a.g.e.**, s. 41-49; Havens Frihet, <http://www.ne.se/havens-frihet> (Çevrimiçi) 2012-03-26.

İsveç haberleşme alanında da Almanya'ya önemli bir hizmet sunmuştur. Haberleşme yasağına rağmen, Almanya'nın okyanus ötesi ve Rusya'daki elçilikleriyle haberleşmesini İsveç dışişleri haberleşme kanalını kullanarak yapmasına izin verdiği gibi, İsveç elçilik görevlilerinin bu haberleşmelerde kuryelik yapmasını sağlamıştır.⁹⁰ Bu durum, İngiltere'nin deniz ve haberleşme ablukasının anlamını ortadan kaldırırken Almanya için bir arka kapı açmıştır. Halbuki İngiltere, ticaret politikasını önemli bir savaş aracı olarak kullanarak "savaşta düşmanlarını ekonomik olarak izole etmek istiyordu."⁹¹ İsveç, İngiltere'nin ablukasını gaddarlık olarak nitelemiştir. Buna karşılık İngiltere de İsveç gibi tarafsız ülkeler yüzünden ablukanın yeterince etkin olmadığını ileri sürmüştür.⁹² İsveç'in Almanya yanlısı tarafsızlık politikasının, kısa sürede İngiltere ve müttefikleri tarafından kabul edilmez bir durum haline geldiği anlaşılmaktadır.⁹³ İki ülke arasındaki sorunlar tırmanırken İsveç, İngiltere'yi "geçici bir anlaşmaya"⁹⁴ zorlamak amacıyla bir pazarlık ve misilleme politikası geliştirmiştir.⁹⁵ Ama bu defa da Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ni karşında bulmuştur. 1915 yılında ABD, Washington'daki İsveç elçiliğinin Alman görevlilere haberleşmede yardım ettiğini ortaya çıkarmış ve bu bilgiyi İngiltere ile paylaşmıştır.⁹⁶ Bu durumun ortaya çıkması, hem İsveç hükümetini zor duruma düşürmüş, hem de İsveç'in tarafsızlık hukuku konusunda uluslararası platformda verdiği hukuk mücadelesini sarsmıştır.

⁹⁰ İsveç, İtilaf Devletleri tarafından tüm haberleşmesi kesilen Almanya'ya yardımcı olmaktaydı. Hatta, İsveç Dışişleri Bakanı Knut Wallenberg bir konuşmasında Almanya adına bir günde İsveç'in Washington elçiliğine gelen 22 telgrafa aracılık edildiğini belirtmiştir. Gihl, **a.g.e.**, s.41.

⁹¹ Gihl, **a.g.e.**, s. 157.

⁹² Andren, Yngve Möller, **Från Uden till Palme: Svensk Utrikespolitik Efter Andra Världskriget**, s.15-40.

⁹³ Andrén, **Maktbalans och Alliansfrihet**, s.44.

⁹⁴ Sorunların kökten çözümü mümkün görünmediği için halkın acil geçim sıkıntısına çare bulmak için bir geçici izin anlaşması yapıldı. İngiltere ve İsveç arasında daha önce de geçici izin düzenlemesi yapılmıştı. Latince **modus vivendi** denilen ve diplomaside kalıcı ve detaylı bir anlaşma sağlamak için geçici veya kısa süreli bir sözleşme yapmak anlamında kullanılan (savaşta ateşkes gibi) bu anlaşmalar savaş sırasında kullanılan hukuksal nitelikli bir uygulamaydı.

⁹⁵ Eğer İngiltere, İsveç'e ve dolaylı olarak Almanya'ya mal akışını durdurabiliyorsa, İsveç'te tarafsızlık adına Rusya'ya transit mal geçişini durdurabilirdi. İsveç dışişleri, Alman yanlısı eski Dışişleri Bakanı Eric Trolle tarafından geliştirilen bu pazarlık politikasını, İngilizlerle yapılan görüşmelerde temel almıştı. Gihl, **a.g.e.**, s.155.

⁹⁶ Aslında ABD Dışişleri Bakanı Lansing olaydan bir ay önce İsveç'in Washington elçisine Alman telgraflarından ve bu haberleşme yönteminden haberdar olduklarını söylemiş, elçi durumu İsveç Dışişleri Bakanı K.A Wallenberg'e bildirmişti. İsveç sadece Washington'a değil Buenos Aires, Mexico gibi Atlantik ötesi şehirlerde Almanya'ya haberleşmesi için kendi elçilik haberleşmesini kullanmasına olanak sağlamıştı. İsveç Dışişleri Bakanı ise bu uyarının sadece Washington için geçerli olduğunu düşünerek haberleşmenin diğer şehirlerde devam etmesini sağlamıştı. Gihl, **a.g.e.**, s.126.

İngiltere ile bir diğer sorun, uluslararası sözleşmelere göre güvence altına alınmış “posta” konusunda yaşanmıştır. İngiltere 1915 yılında, ABD’de yaşayan İsveçlilerin İsveç’teki yakınlarına gönderdiği Noel hediyelerinden oluşan üç bin paketi taşıyan Danimarka bandıralı “**Hellig Olav**” gemisine el koymuştur. İngiltere 1904 yılında yapılan posta anlaşmasının açıkça ihlali anlamına gelen bu davranışı yetmezmiş gibi, İsveç’ten henüz tarafsız olan Amerika’ya gönderilen ve İsveç-Amerikan Hattı şirketine ait “**Stockholm**” gemisiyle taşınan postaya da Kirkwall limanında el koymuştur. Bunun üzerine İsveç bir misilleme yaparak, Rusya’dan İngiltere’ye ve İngiltere’den Rusya’ya giden postalara el koyarak depolamıştır. İngiltere’nin konuyu Uluslararası Hakemliğe taşıması üzerine yapılan incelemeler, ABD’den İsveç’e gönderilen paketlerde kaçak savaş malzemesi sayılan malların olduğu anlaşılmıştır. Böylece İsveç hükümetinin uluslararası platformdaki hukuk mücadelesinde bir kez daha zor duruma düşmüştür.

Bu arada İsveç’in Rusya’ya posta ve transit trafiğini misilleme konusu haline getirmesi, İngiltere’nin farklı bir çözüm arayışına yol açmıştır. İngiltere, önce Rusya’ya transit gönderilecek malların Göteborg yerine Norveç limanlarına indirilmesini sağlamıştır. Ardından, İsveç hükümetine baskı yaparak Ekim 1915’te, Kuzey İsveç’te taşıma tekeli verilen bir şirket kurulmasını kotarmıştır. Bu şirket vasıtasıyla Norveç limanlarına indirilen malların, Kuzey İsveç demiryolunu kullanarak daha kısa sürede ve emniyetli bir biçimde Rusya’ya ulaştırılmasını sağlamıştır. Ama İngiltere’nin İsveç hükümetine baskı yaparak ürettiği bu çözüm İsveç’te büyük protestolara sebep olmuştur.⁹⁷

⁹⁷ 1915 yazında İngiltere ve İsveç arasında ticaret görüşmelerinde ele alınan sorunlardan biri, İsveç’ten geçen transit yüklerin kaybolmasıydı. İngiltere, yüklerin düşman ülkelerin eline geçtiğinden şüphelenmekteydi. İtilaf Devletleri, özellikle İngiltere, İsveç üzerinden Rusya’ya transit mal geçişinin sorunsuz devam etmesine çok önem vermekteydi. Bu nedenle, Ekim 1915’te İngiltere’nin İsveç elçisiyle Rusya’nın İsveç elçisi anlaşarak transit geçişleri doğrudan kontrol edebilecekleri bir çözüm ürettiler. İsveçli bir işadammın Transito AB isimli bir şirket kurmasını sağladılar. İngiltere’den yola çıkarılan mallar, önce üç Norveç gemicilik şirketi tarafından Norveç limanlarına getirilecek, daha sonra kısa bir yoldan Kuzey İsveç (Norrländ) üzerinden Finlandiya’ya geçirilecekti. Mallar nihai teslim adresine ulaşana kadar bu geçişin kontrolü ve güvencesi Transito AB tarafından sağlanacaktı. Böylece malların kaybolması, İsveçli tüketicilerin veya düşman ülkelerin eline geçmesi de engellenmiş olacaktı. Transito AB’ye tekel izni verilmesi, Göteborg limanı yerine Norveç limanlarının kullanılması İsveçli taşıma şirketleri, liman ve tren işçileri tarafından şiddetli protestolara yol açmıştı.

İngiltere'nin giderek sertleştirdiği abluka ve ambargo tedbirleri karşısında "İsveç'in önündeki seçenek ya İngiltere'nin öne sürdüğü şartlarda ithalat yapmak veya hiç yapmamak haline gelmişti."⁹⁸ 1917 yılında batıyla ticareti tamamen sorunlu hale gelen İsveç için Almanya ile yapılan ticaret hayati önem taşımaktaydı. Halbuki tüm hammadde ihtiyacını ve üretimini savaş endüstrisine göre düzenleyen Almanya, sınırlı ihracat yapabiliyordu. Artık İsveç'in ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda değildi.⁹⁹ Dış ticarete bağımlı bir ekonomi olan İsveç ekonomisi, halkın en temel ihtiyaç maddelerinin dahi ithal edilemediği ve yoklukların yaşandığı bir çöküşle karşı karşıya kalmıştır.¹⁰⁰ 1917 yılında tarım rekoltesinin de düşük olması nedeniyle tarihe "pahalılık zamanı"¹⁰¹ olarak geçen bir dönem yaşanmıştır. "1917 kışı, İsveç halkının

Protestolar yayılınca hükümette çatlak meydana gelmişti. Kanundaki boşlukların kullanılmasıyla kurulan Transito AB'nin kuruluş biçimi ve işleyişi, İsveç'te geçerli ceza kanunu gözden geçirilerek genişletilmesine, "**Lex Transito**" olarak bilinen yeni bir "savaş durumunda ticaret kanunu" nun çıkarılmasına sebep olmuştur. Bu kanun, hem yabancı güçlerle ilişkisi olan şahısların faaliyetlerini ve hem de yabancı güçlerin İsveç'in çıkarlarına zarar verecek eylemlerini kapsamaktadır. Ancak Transito AB, kanundan etkilenmemiştir. Gihl, **a.g.e.**, s. 165-170.

Transito AB, Rus devrimi nedeniyle geçişler kapatılana kadar Kasım 1915-Kasım 1917 tarihleri arasında transit geçişlerde kontrol ve güvenliği sağlamıştır. İsveç hükümeti Transito AB'nin bildirdiği transit lisans hakları üzerinden İngiltere ve Rusya'dan transit bedellerini tahsil etmeye devam etmiştir. <http://runeberg.org/nfci/0313.html> (Çevrimiçi) 2012-03-29.

⁹⁸ Gihl, **a.g.e.**, s.176-182.

⁹⁹ Demir ve çelik ürünlerini Almanya'da alan İsveç, Almanya'nın yaşadığı zorluklar yüzünden bu ürünleri alamayınca batıya bağımlılığı artmıştı. Buna karşılık taşkömürünü hala Almanya'dan alabildiği için İngiltere'den taşkömürü ithal etmek zorunda kalmamıştı. Almanya-İsveç arasında ticaret mal karşılığı esasına göre yapılmaktaydı. Almanya kömür, tuz, tıbbi malzeme, boya ve diğer kimyasal ürünler, dürbün ve diğer savaş malzemeleri karşılığında İsveç'ten at, et konserveleri, gıda maddeleri, selüloz, vermekte ve ihracat yasağı olmadığı için karşılık anlaşmasına girmeyen demir cevheri satmaktaydı. Gihl, **a.g.e.**, s.185.

¹⁰⁰ Hammadde yönünden zengin olan İsveç, kereste, demir cevheri, kağıt gibi ürünlerini ihraç ederken, iç tüketime yönelik çalışan tekstil, deri, kauçuk ve kimya endüstrisinde üretim yapabilmek için yakıt dahil birçok hammaddeyi ise ithal etmek durumundaydı. Ayrıca İsveç halkının yaşamını sürdürebilmesi için gerekli birçok gıda maddesi de ithal ediliyordu. İsveç tahıl ihtiyacını da dışarıdan karşılamakta, Rusya ve Almanya'dan tahıl ithal etmekteydi. Savaşın başlamasıyla tahıl, ABD'den ithal edilmeye başlandı. Endüstriyel hammaddeler, yakıt, yün, bakır ise İngiltere ve kolonilerinden ithal edilmekteydi. İsveç daha önce belirtildiği gibi hem Almanya hem de Rusya'ya transit geçiş ile mal akışını sağlamaktaydı. Savaşın ve mal açlığı çeken taraflarla ticaret yaparak onlara mal akışı sağlamanın karlı olacağını hesaplanmaktaydı. Ama bu durumdan, diğer tarafı ablukaya alarak ticari dengelerini bozmak isteyen her iki tarafta şikayetçiydi. Nitekim önce İngiltere, İsveç'in en önemli ihracat ürünü olan demir cevherini kaçak savaş malzemesi ilan ederek kara ürün listesine almış ve ancak yoğun protestolardan sonra listeden çıkarmıştı. Daha sonra da Almanya, İsveç'in ikinci önemli ihracat ürünü keresteyi listeye koyarak İsveç ekonomisine çok önemli bir darbe vurmuştu.

¹⁰¹ İsveç'te Kasım 1916'da ilk olarak şeker karneye bağlanmıştı. 1917'de ise birçok gıda maddesi gibi tahıl, un ve ekmek de karneye bağlandı. Ürün kıtlığı sonucu saman ve diğer hayvan yemlerinde de sıkıntı başlayınca hükümet tüm üretime el koyarak neredeyse günlük hayatı karneye bağlamıştı. Taş kömürü ithalatı sınırlanması sonucu odun kullanımı artınca hükümet, ülkenin büyük bölümünde ormanlara el koydu. Gaz yağı ithalatı durunca, depolarda var olan sıvı yakıt ve parafine el koydu, karpit gibi yeni aydınlatma lambaları kullanılmaya başlandı. Pahalılık zamanı (**dyrtid**) olarak

1867-1868 açlık yılından sonra yaşadığı en zor kış olmuştur.”¹⁰² İsveç’in savaş şartlarında izlediği dış politika çizgisine uygun dış ticaret politikası ve geçim sıkıntısı arasındaki ilişkinin İsveç kamuoyunu fazlasıyla etkilediği ve ülke çapında yaşanan yokluklar hoşnutsuzluğun artması nedeniyle savaşın başlangıcında sağlanan toplumsal uzlaşmanın bozulduğu anlaşılmaktadır. Bu şartlarda İsveç kamuoyu artık ne hükümetten ne de savaş boyunca iyi niyet gösterilen Almanya’dan yana bir tutum sergilemekteydi. Genel hoşnutsuzluğun hükümete ve özellikle başbakana yönelik toplumsal bir muhalefete dönüştüğü görülmektedir. Parlamentoda muhalefet, yoklukların ortadan kaldırılması için İngiltere ile yeni bir ticaret anlaşması yapılmasını talep etmiştir.¹⁰³ Ek bütçe talebini meclise sunan hükümet parlamentoda reddedilince, bunu güven sorunu olarak algılayan hükümet istifa etmiştir.¹⁰⁴ Hükümet krizi, yaklaşan seçimlere kadar İsveç’i yönetecek bir seçim hükümeti kurulmasıyla aşılmıştır.¹⁰⁵

Seçim hükümetinin görevi halkın açlık sorununa son vermek olduğu kadar, Rus Şubat devriminin¹⁰⁶ İsveç’e yayılmasını engellemek olmuştur. Yokluklar, işsizlik ve dış baskılar altında bir savaş dönemi geçirmekte olan İsveç halkının, bu devrimden etkilenecek ayaklanabileceği korkusunun, İsveç hakim sınıflarını sardığı

adlandırılan bu dönem halkın genel olarak büyük yokluklar ve sıkıntı çektiği bir dönem oldu. Geniş bilgi için bkz: <http://runeberg.org/svtidskr/1917/0446.html> (Çevrimiçi) 2012-03-25; Andersson, **Sveriges Historia Under 1800 och 1900 Talen**, s.114.

¹⁰² Åberg, **Vår Svenska Historia**, s. 486.

¹⁰³ İngiltere’nin amacının, İsveç’in Almanya’ya ihracatını tamamen durdurmak olduğu anlaşılmaktadır. İsveç’in Almanya ile ticarete devam etmesi halinde İsveç halkının açlık ve işsizlik kısıcında kalacağı açıktı. İsveç ihtiyacı olan ürünlerin hepsini Almanya’dan karşılayamadığı için ortaya çıkan bu zor durum karşısında hükümette başbakan ve dışişleri bakanı arasında var olan anlaşmazlıklar daha da derinleşmişti. Bunun üzerine başbakan izinli olarak hükümetten ayrılmıştır. Hükümet ise rüşvet dahil ağır eleştiriler yöneltilerek yıpratılmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nda yaşanan bu gelişmeler, İsveç tarihinin en fazla tartışılan konulardan birisi olmuştur. Bazı araştırmacılar, hükümetin “Alman dostu” bir politika izlemekle beraber, temelde hukukçu olan başbakan Hammarskjöld’ün samimi olarak İsveç’in tutumunun uluslararası anlaşmalara uygunluğuna inandığını belirtmektedirler. Buna karşılık diğer bazı araştırmacılar, tarafsızlığın “sahte” olduğunu, pahalılık zamanında karşılaşılan durumun, en azından bir kısmının sorumluluğunun hükümete ait olduğunu ve hükümetin halkın aç kalması pahasına, ticaret politikasını Alman dostluğu için kullandığını öne sürmektedirler. Bkz: Andersson, **Sveriges Historia Under 1800 och 1900 Talen**, s.114; Gihl, **a.g.e.**, s.247.

¹⁰⁴ Hjalmar Hammarskjöld hükümeti 17 Şubat 1914-30 Mart 1917 tarihleri arasında görev yapmıştır.

¹⁰⁵ Carl Swartz hükümeti 13 Mart 1917-19 Ekim 1917 tarihleri arasında görev yapmıştır.

¹⁰⁶ Rusya’da 1918 tarihine kadar Jülyen takvim daha sonra Gregorian takvim kullanılmıştır. Jülyen takvime göre Şubat devrimi, şimdiki takvime göre Mart ayında yapılmıştır. Jülyen takvime göre Ekim devrimi de bugünkü takvime göre Kasım ayında gerçekleşmiştir.

anlaşılmaktadır. İsveç hükümeti, Rusya’da iktidara gelen koalisyon güçleriyle anlaşma yollarını araştırırken, Almanya’nın talebi üzerine Lenin ve beraberindeki heyetin İsveç üzerinden Rusya’ya geçişini sağlamıştır.¹⁰⁷ Nisan 1917’de ABD’nin de Almanya’ya karşı savaşa girmesi, savaşın gidişatında ve bölgede yeni gelişmeler olacağının habercisi olmuştur.¹⁰⁸

Dış ilişkiler açısından son derece gerilimli bir ortamda, İsveç halkının açlık ve yokluklar içersinde kalmasına son vermek amacıyla hükümetin İngiltere’yle anlaşmaya çalıştığı ve bunu zorunlu gördüğü anlaşılmaktadır. Buna karşılık İngiltere’nin İsveç’in durumunu kendi lehine değerlendirmek amacıyla ticaret anlaşması öncesinde, Rus limanlarında mahsur kalan gemilerinin Baltık’tan çıkabilmesi için mayınlı bölge Kogrundsränna’dan geçiş izni istediği görülmektedir. İsveç Eylül 1917’de, iç ve dış gerginliklerin yoğun olduğu bir ortamda yapılacak seçimler öncesinde, ABD Dışişleri Bakanlığı’nın şifreli üç telgrafi kamuoyu ile paylaşmasıyla ortaya çıkan yeni bir skandalla sarsılmıştır. Almanya’nın Buenos Aires elçisi Karl Ludwig von Luxburg, Alman Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği telgraflarda, hem Arjantin Dışişleri Bakanı hakkında aşağılayıcı sözler kullanmış, hem de İtilaf Devletlerinin limanlarına doğru yola çıkan Arjantin gemilerinin denizaltılar tarafından iz bırakılmaksızın batırılmasını istemiştir. Üstelik telgraflar, yine İsveç Dışişleri Bakanlığı haberleşme kanalı kullanılarak gönderilmiştir. “**Luxburg skandalı**” olarak bilinen bu olay, İtilaf Devletlerinde olduğu kadar İsveç’te de büyük yankı uyandırmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Almanya, İsviçre’de sürgünde yaşayan ve Rusya’ya gitmeye çalışan Lenin’in Almanya’dan transit geçiş yaparak Rusya’ya geçmesine izin vermiştir. Trenle yolculuk yapan 32 kişilik grup, 12 Nisan 1917’de İsveç’in Trelleborg limanına ulaşmıştır. Gazeteci ve sosyalist Otto Grimlund tarafından karşılanan heyet, gece treniyle Stockholm’e doğru yola devam etmiştir. Stockholm’de belediye başkanı Carl Lindhagen tarafından karşılanan Lenin ve beraberindekiler Stockholm’deki sosyalistlerle yaptıkları bazı toplantılardan sonra gece treniyle Haparanda’ya oradan da kızakla Torneå’ya geçerek 16 Nisan’da St. Petersburg’a ulaşmıştır. Geniş bilgi için bkz: Uno Willers, **Lenin i Stockholm**, Stockholm, Rabén & Sjögren, 1970; Stefan Lindgren, **Lenin**, Stockholm, Fischer & Co Förlag, 1999; Hans Björkegren, **Ryska Posten, De Revolutionärerna i Norden 1906-1917**, Stockholm, Bonniers, 1985.

¹⁰⁸ Westberg, **a.g.e.**, s.35.

¹⁰⁹ Muhtemelen ABD kendisi savaşa girmeden önce bu haberleşmeyi açıklayarak, hem İsveç’in tarafsız ülke olarak konumunu sarsmak istemiş hem de İngiltere’yle birlikte Eylül ayında İsveç’te yapılacak seçimleri etkilemeyi hedeflemiştir. Arjantin’in de Alman yanlısı tavrı almaktan vazgeçerek taraf değiştirmesini sağlamak istemiştir. İsveç ortaya çıkan bu skandalın akabinde, haberleşme ağını kötüye kullandığı gerekçesiyle Almanya’yı protesto etmiştir. Almanya da özür dileyerek bir bakıma

İngiltere daha 1915 yazında İsveç Dışişleri Bakanı'ndan, Almanya ve Kuzey Amerika arasındaki telgraf haberleşmesinin durdurulmasını talep etmiştir. Ancak bu talep, muhtemelen resmi bir nota yerine sözlü bir görüşmede bildirildiği için sadece Kuzey Amerika için yerine getirilmiştir. İsveç, Almanya ile Meksika ve Güney Amerika arasındaki haberleşmelerin, kendi haberleşme kanalları kullanılarak sürdürülmesinde bir sakınca görmemiştir. İşin ilginç yanı ise İsveç haberleşme ağını kullanan ABD'nin tavrıdır. ABD kendisi de Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yer alan elçilikleriyle haberleşmesinde İsveç haberleşme ağını kullandığı halde, bu durumu hiçbir şekilde dile getirmemiştir.

Eylül 1917 ikinci meclis seçimleri sonrasında sosyal demokrat-liberal koalisyon hükümeti kurulmuştur.¹¹⁰ Yeni hükümetin dış politikası “İsveç devlet mekanizmasının defalarca tebliğ ettiği görüşler ve İsveç halkının açık talebi doğrultusunda yasalar çerçevesinde, her tarafa karşı kesin ve yansız bir tarafsızlık politikasıyla buna uyum gösteren bir ticaret politikası”¹¹¹ olarak belirlenmiştir. Koalisyon hükümeti kurulduktan kısa bir süre sonra, Rusya'da Ekim devrimi¹¹² olmuş ve Bolşevikler iktidara gelmiştir. Birkaç hafta sonra da Rusya ve Almanya arasında ateşkes imzalanmıştır. Kendi iç sorunlarına yoğunlaşan Rusya, transit trafikle ilgilenmeyi bırakınca hem önemli miktarda transit mal, İsveç depolarında birikmiş hem de İsveç İtilaf Devletlerine karşı önemli bir pazarlık kozunu kaybetmiştir.¹¹³

İsveç hükümeti 1917 yılında acil geçim sıkıntısını çözebilmek için İtilaf Devletleriyle geçici bir anlaşma yapmıştır. Ardından uzun görüşmelerden sonra “büyük anlaşma” olarak bilinen yeni bir anlaşma yapılmıştır.¹¹⁴ Buna göre, gemi

hatayı üstlenmiştir. “Luxburg skandalı” sağ kesimlerin Almanya ile işbirliğine bir örnek olarak İsveç tarihinde yerini almıştır. Franzén, **a.g.e.**, s.265; Gihl, **a.g.e.**, s.301-305.

¹¹⁰ 19 Ekim 1917-10 Mart 1920 tarihleri arasında Nils Edén hükümeti görev yapmıştır.

¹¹¹ Gihl, **a.g.e.**, s.306.

¹¹² Jülyen takvimine göre 25 Ekim devrimi, bugünkü takvimde 6-7 Kasım'a denk gelmektedir.

¹¹³ Gihl, **a.g.e.**, s.286-310; Haparanda da yığılan transit malları gösteren fotoğraf için bkz: Ek 1.

¹¹⁴ “Büyük Anlaşma (*Stora Avtalet*)”, İsveç ile İngiltere, Fransa ve İtalya arasında ihracat, ithalat, kotalar, kontrol hakkı gibi farklı düzenlemeleri ele alan bir anlaşma idi. 1 Haziran 1918 den itibaren yürürlüğe giren bu anlaşma, İsveç sağı tarafından eleştirilmişti. Anlaşma şartlarıyla ilgili bkz: Gihl, **a.g.e.**, s.321-340.

taşımacılığı yapan İsveç gemilerinde, belli bir oranda tonaj hakkı İtilaf Devletlerine devredilerek karşılığında gıda maddesi ithalatı gerçekleştirilecektir. Ayrıca anlaşmanın yürürlüğe girmesi için İngiltere'nin ileri sürdüğü şart yerine getirilmiş ve Rusya limanlarında mahsur kalan İngiliz gemilerine, Kogrunsränna'dan geçiş izin verilmiştir. Anlaşılan, halkın geçim sıkıntısını çözmek adına bu defa İngiltere'ye boyun eğilmiş ve bir kez daha tarafsızlıktan ödün verilmiştir.¹¹⁵ İsveç, Almanya'nın itirazına, hatta İsveç ticaret gemilerini batırma tehditine rağmen İngiltere ve İtilaf Devletleriyle ticaret anlaşması yapmıştır. Artık şartları belirleyen denizleri ve ticareti tamamen ele geçirmiş olan İngiltere ve ABD olmuştur.

İtilaf Devletleriyle anlaşarak sıkıntılarını çözen İsveç, kısa sürede yeni bir dış politika sorunuyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Ekim devriminin ardından Finlandiya'nın bağımsızlık ilan etmesi, hem İsveç kamuoyunun bölünmesine hem de uluslararası arenada İsveç'in Alman yanlısı tavrının bir kez daha açığa çıkmasına yol açmıştır.¹¹⁶ İsveç, Ocak 1918'de Finlandiya'nın bağımsızlığını tanımıştı ama bu ülkede kısa sürede başlayan iç savaş, zaten bölünmüş olan İsveç kamuoyunda gerilimi daha da artırmıştır. İsveç'in, Şubat 1918'de "ada halkını Ruslara karşı korumak" adına Åland takımadalarına bir filo göndermesi üzerine Finlandiya ile ilişkiler gerilmiştir.¹¹⁷ Yüzyıllarca Åland takımadalarına sahip olan ve Rusya'nın ardından adaları yeniden kendi hakimiyeti altına almak isteyen İsveç, oluşan otorite boşluğundan faydalanarak adaları sahiplenmek isteyen ve Bolşeviklere karşı mücadelesiyle İtilaf Devletlerinin sempatisini kazanan Finlandiya ile karşı karşıya kalmıştır.¹¹⁸

¹¹⁵ Torsten Gihl'e göre, İsveç 1915 veya 1917 yılında İngiltere ile anlaşmış olsaydı, hem anlaşma şartları 1918'e göre daha iyi olacaktı hem de İsveç halkı daha az acı ve yokluk çekecekti. Gihl, **a.g.e.**, s.338.

¹¹⁶ İsveç halkı uzun yıllar hakimiyetleri altında kalan Finlandiya'da olanlar karşısında son derece duyarlıydı. Bir kısmı durumdan faydalanmayı ve iç savaşta taraf olarak yeniden o coğrafyada etkin olmayı hedeflerken, diğerleri soruna sınıfsal açıdan yaklaşmayı yeğlemekteydi. İsveç işçi sınıfı, "kızıl" Fin işçilerinin yanında yer alırken, İsveç sağ ve liberalleri "beyaz" hükümet güçlerini destekledi. İsveç hükümeti, Almanya'da eğitilen Fin avcı birliklerinin İsveç yoluyla Finlandiya'ya geçişine izin verdi. Avcı birlikleri ve İsveçlilerden oluşan gönüllü birlikleri, Finlandiya hükümet güçleriyle birlikte kızılara karşı savaştılar. Nisan 1918'de Almanya'nın da güney Finlandiya'ya birlik çıkartmasıyla beyazlar duruma hakim oldu.

¹¹⁷ Åberg, **Vår Svenska Historia**, s. 487.

¹¹⁸ Åland sorunuyla ilgili bkz: Johannes Eriksson, **Ålandsfrågan 1917-1921 Minnen och Upplevelser**, Stockholm, Hörsta, 1961; Carl-Fredrik Palmstierna, **Ålandsfrågan 1918-1951**,

İsveç, 3 Mart 1918’de imzalanan Brest-Litovsk anlaşmasından sonra Baltık’ta yine hakim konuma geçen Almanya ile ayrı bir anlaşma imzalamıştır.¹¹⁹ İsveç’te ithalat düzeninin sağlanması ancak 1918 yılı sonlarında gerçekleşmiştir. İsveç’in kendi mayınladığı bölgeleri 1918 sonbaharında temizlemesinden sonra savaş nedeniyle kesintiye uğrayan deniz seferleri ve ticaret de yeniden başlamıştır.¹²⁰ Böylece halk, gıda ve diğer ihtiyaç maddelerine kavuşmuştur. Ama yokluklar yüzünden sağlığını kaybeden İsveç halkı, 1918 yılında Avrupa’yı etkisi altına alan “İspanyol Nezlesi” salgınında çok can vermiştir.¹²¹

ABD devlet başkanı Wilson, Mayıs 1916’da henüz savaş tüm hızıyla sürerken barış konusunu gündeme getirerek, barış görüşmelerinin savaşı tarafları kapsayacağını ama savaş sonrası barışın korunması için diğer güçlerle de işbirliği yapılacağı açıklamıştı. Wilson, bu çıkışıyla savaştan sonra kurulabilecek Milletler Cemiyeti sinyalini vermişti. İsveç, Wilson’un bu açıklamalarını fırsat bilerek, Kasım 1916’da Kopenhag, Kristiania, Haag, Bern ve Madrid’teki elçileri vasıtasıyla, İsveç kralının ABD’nin barış adımını desteklediğini duyurarak diğer tarafsız ülkelerin de insanlığın çıkarı için bu görüşe destek vermesini istemişti. Ama İsveç’in çağrısının, tarafsız ülkelerden yeterince destek bulmadığı anlaşılmaktaydı. Üstelik Almanya’nın, Wilson notasının gerçek adresi olarak İtilaf Devletlerini göstermesi, İsveç’in çabalarının sonuçsuz kalacağına işaret etmişti. Aralık 1916’da yeni bir atak yapan İsveç, Berlin, Viyana, İstanbul, Londra, Paris, Petrograd ve Roma’ya da İsveç hükümetinin Wilson’u desteklediğini bildirmişti. Ama bu adımlar da İtilaf Devletlerinde hoş

Stockholm, Utrikes Politiska Institutet, 1951; Susanne Eriksson, Lars Ingmar Johansson, Barbro Sundback, **Freds öar Ålands Självstyrelse, Demilitarisering och Neutralisering**, Mariehamn, Ålands fredsinstitutet, 2006; Marlene Öhberg (red.), **Åland Demilitariserat Örike**, Mariehamn, Ålands fredsförening, 1994.

¹¹⁹ Bu görüşmeler ve anlaşmaların detayları için bkz: Gihl, **a.g.e.**, s.327-338.

¹²⁰ İsveç 1914-1918 arasında 170 gemisini kaybetmişti. Gemilerin 115’i denizaltılar tarafından batırılmış, 35’i mayınlara çarparak batmıştı. 12 gemi sebebi kesinleşmeyen bir biçimde kaybedilmişti. 8 gemiye ise uluslararası mahkeme el koymuştu. Toplam 224 İsveç vatandaşı da gemilerde hayatını kaybetmişti. <http://runeberg.org/nfcg/0672.html> (Çevrimiçi) 2012-06-04.

¹²¹ 1918-1920 yıllarında neredeyse bütün dünyayı etkisine alan ölümcül grip salgını, İsveç’te de, beslenme dengesizliği ve sağlık hizmetlerindeki eksiklikler nedeniyle, 37.573 kişinin ölmesine sebep olmuştur. Hastalık, savaş yüzünden uygulanan sansür nedeniyle sadece İspanyol kamuoyunda açıkça gündeme getirildiği için İspanyol Nezlesi(Gribi) olarak bilinmektedir.

karşılammamıştı. Çünkü ne ufukta barış görünmekteydi, ne de savaşı taraflar İsveç'in barış çabalarını hoş görmekteydi.¹²²

ABD devlet başkanı Wilson'un yeniden Avrupa siyasetine dönmesinin ardından Ocak 1919'da başlayan Milletler Cemiyeti kuruluş çalışmalarının, tarafsız ülkelerin katılımını zorlaştıracı bir biçimde organize edildiği görülmüştür. Tarafsız kalacağını ilan etmesine rağmen Alman yanlısı tutumuyla savaşı kazanan tarafın gözünden düşen İsveç'in, daha sonra İtilaf Devletleri yanlısı bir tavır içine girmesine rağmen ABD ve İngiltere'nin başını çektiği savaşın galipleri tarafından dışlanmaktan kurtulamadığı anlaşılmaktadır.¹²³

İsveç, Birinci Dünya Savaşı boyunca yaşadığı tüm sıkıntılara rağmen tarafsız bir ülke olması nedeniyle, savaşan ülkelerin karşılıklı çıkarlarını korumak amacıyla koruyucu güç olarak bazı diplomatik görevler üstlenmiştir.¹²⁴ Bu nedenle, Şubat 1917'de İsveç

¹²² Bu süreç ile ilgili geniş bilgi için bkz: Gihl, **a.g.e.**, s.244-247.

¹²³ İsveç'in dışlandığa ilişkin düşüncüyü güçlendiren bir olgu, savaşın galibi İtilaf Devletlerinin 1919 yılında Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nde bir bölünme yaratarak kendi örgütlenmelerini gerçekleştirmesidir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan Kızılhaç Derneği'nin inisiyatifıyla bir araya gelen İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve ABD Kızılhaç dernekleri tarafından 1919 yılında "Kızılhaç Dernekleri Cemiyeti (**The League of Red Cross Societies**)" kurulmuştur. Böylece, savaşın galibi İtilaf Devletlerinin Kızılhaç dernekleri, hem İttifak Devletlerinin Kızılhaç ve Kızılay derneklerini, hem de Rus Kızılhaç'ını dışlayarak Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin kuruluş felsefesine tamamen aykırı bir yapılanmayı gerçekleştirmiş oldular. Savaş süresince esirlere yönelik önemli ve takdir edilen bir çalışmayı gerçekleştiren İsveç Kızılhaçı'nın, savaş bittikten sonra esirlerin evlerine gönderilmesi için önerdiği tahliye planının da kabul etmeyerek, İsveç Kızılhaçı'nı da çalışmaların dışında bırakmışlardır. Bu tutum, savaşta Alman yanlısı bir tutum alan İsveç'in dışlandığını ve İsveç Kızılhaçı'nın tahliyeler konusunda önderliğinin önlendiğini düşündürmektedir. Bu düşüncüyü güçlendiren bir başka olgu da savaştan sonra kurulan Milletler Cemiyeti'nin 1921 yılında, Baltık Denizi'nde Stockholm'ün karşısında ve sadece 157 km. uzağında olan Åland takımadaları konusunda aldığı karardır. Milletler Cemiyeti, uzun yıllar esas olarak İsveç'in yönetiminde olan Åland takımadalarında referandum sonucu halkın ezici bir çoğunlukla İsveç'e bağlanma isteğini belirtmesine rağmen, takımadaların tarihi, coğrafi ve ekonomik bakımdan Finlandiya'nın bir parçası olduğuna, idari olarak ta Finlandiya'ya bağlanması gerektiğine karar vermiştir. Takımadalarda yaşayan İsveçli halka dil garantisi sağlanmış ve adanın askerden arındırılmasını şart koşularak oluşabilecek tepkinin yumuşatılmasına çalışılmıştır. İsveç'in Alman yanlısı tutumu yüzünden savaş sonrası İsveç'e karşı peşpeşe bu iki tutumun alındığını ve savaşın galipleri tarafından cezalandırıldığını düşünmek hatalı olmayacaktır. **The League of Red Cross Societies** (Kızılhaç Dernekleri Cemiyeti) süreci için bkz: <http://www.ifrc.org/en/who-we-are/history/> (Çevrimiçi) 2012-09-10; Åland sorunu için bkz: Gihl, **a.g.e.**, s.339-434.

¹²⁴ Koruyucu güç veya devlet, diğer bir devletin çıkarlarını, diplomatik ilişkilerinin olmadığı veya geçici bir süreyle elçilik elemanlarını geri çektiği üçüncü bir ülkede koruyan ve gözetken devlettir. Bu görev genelde tarafsız ülkeler tarafından üstlenilmektedir. Savaşan ülkelere ait elçilik ve konsolosluk taşınmazlarıyla arşivleri devralmak, diplomat, konsolosluk görevlilerinin yanı sıra imkanlar ölçüsünde o ülkelerin sivil vatandaşlarının da ülkelerine dönüşünü, mübadelesini sağlamak ve yardımcı olmakta

Dışişleri Bakanlığı bünyesinde, bakanlığın geleneksel çalışmalarının yanı sıra koruyucu güç göreviyle ilgili konuların ele alınacağı B-bölümü adı altında bir bölüm oluşturulmuştur. B-bölümü, ilk elde Almanya'nın Rusya'daki çıkarları olmak üzere, diğer bazı ülkelerin de Rusya'daki çıkarlarının korunması amacıyla kurulmuştur.¹²⁵

B-bölümünün hem Stockholm'de hem de savaşta olan ülkelerdeki görevleri, savaşan ülkeler arasında iletişimi sağlamak, savaşan tarafların çıkarlarını korumak, taşınmazlarını ve elçiliklerini devralmak, elçilik görevlilerinin mübadelesini ve evlerine sağlimen dönüşlerini sağlamak, savaşın tarafı olan ülkelerde sivil ve savaş esiri kamplarını incelemek, kayıp olduğu bildirilen kişileri araştırmak olarak belirlenmişti.¹²⁶ Koruyucu güç görevi nedeniyle, İsveç'in Rusya'daki diplomatik temsilciliğinde de, B-bölümü adıyla ayrı bir örgütlenme gerçekleştirilmiştir.¹²⁷

“İsveç dışişlerindeki örgütlenmeye denk bir örgütlenme de Rusya da yapıldı: İsveç temsilciliği B-bölümü, Rus İmparatorluğu coğrafyasında kendi geniş organizasyonunu ve bireysel iletişim ağını kurmuştu. Böylece savaşın gölgesinde oluşturulan B-bölümü kısmen zor ve açıklanması kolay olmayan dış şartlar altında çalışmalar yapmak zorunda kalmıştı.”¹²⁸

İsveç, 14 Şubat 1917 tarihinde, Petrograd'daki Amerikan elçiliğinden Almanya'nın Rusya'daki çıkarlarını koruma görevini devralmıştır. 25 Nisan 1917'de, Osmanlı İmparatorluğu'nun Britanya İmparatorluğu sınırları dahilinde çıkarlarının korunmasını üstlenmiştir. Buna karşılık 10 Nisan 1917'de Belçika'nın, 24 Nisan

koruyucu gücün görevleri arasındadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında tarafsız kalan ülkeler savaşan tarafların topraklarında koruyucu güç olarak görev aldılar. Koruyucu gücün ortaya çıkışı, çeşitli savaşlarda bu görevi üstlenen ülkeler, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda koruyucu güçler, 1929 ve 1949 Cenevre Sözleşmeleriyle koruyucu güç statüsünün düzenlenmesi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Howard S. Levie, “Prisoners of War and the Protecting Power”, **The American Journal of International Law**, Vol 55, No:2 (Apr. 1961), s. 374-397.

¹²⁵ Bkz: Jan Lindroth, **Översikt över Arkivets Innehåll, Inledning och Historik**, Utrikesdepartementet, Avdelning-och Byråarkiv, Första B-avdelningen, Riksarkivet, December 1978,

¹²⁶ Resmen 1924 yılında kaldırılan B- bölümünün başladığı işlerin tasfiyesi ve sonuçlandırılması 1935 yılına kadar devam etmiştir. İsveç Dışişleri Bakanlığı B-bölümünün, devrim sürecinde Rusya'da büyük çapta bir yardım çalışması gerçekleştirdiği bilinmektedir. Ancak bu konuda henüz yeterince araştırma yapılmamıştır.

¹²⁷ Petrograd elçiliğinde oluşturulan ve birçok alt bölümü olan Petrograd B-bölümü için, genç ve dil bilen akademisyenler işe alınmıştır. B-bölümü elemanları, Rusya'da savaş esirlerine ve sivil esirlere yardım çalışmalarını, devrim ve iç savaşın gölgesinde, genelde kargaşa ortamının zor ve tehlikeleri şartlarında, bazen İsveç Kızılhaç görevlileriyle işbirliği içerisinde yürütmüşlerdir. Jan Cavallie och Jan Lindroth, **Riksarkivets Beståndsoversikt, Medeltiden**, Del 1, Band 2, Utrikesförvaltningen, Kungliga Majestets kansli, Stockholm, Skrifter Utgivna av Svenska Riksarkivet 8, 1996, s. 562.

¹²⁸ Jan Linderoth, **Översikt över Arkivets Innehåll, Inledning och Historik**, Utrikesdepartementet, Avdelning-och Byråarkiv, Första B-avdelningen, Riksarkivet, December 1978,

1917’de ABD’nin, 9 Mayıs 1917’de Sırbistan’ın, 31 Ekim 1918’de Bulgaristan’ın, 6 Kasım 1918’de Almanya’nın Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisindeki çıkarlarını korumak üzere koruyucu güç görevini üstlenmiştir.¹²⁹

İsveç’in tarafsız ülke olarak, savaş boyunca farklı pozisyonlarda bir mücadele içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Bir yandan Almanya-Rusya-İngiltere’nin baskıları karşısında hükümet kanalıyla tarafsızlığından ödünler vererek savaş dışı kalma tutumu sürdürülürken, diğer yandan da insani bir yardım kuruluşu olan İsveç Kızılhaçı kanalıyla savaş esirleri sorunu gündeme getirilmiş ve savaşan taraflar arasında köprü rolü üstlenilerek önemli bir çalışma başlatılmıştır.

Koruyucu güç olarak görev alması da İsveç’e yeni bir pozisyon sağlamıştır. Farklı bir biçimde diplomasi sahnesine çıkan İsveç, hem uluslararası arenada yeni ve hümaniter bir rol edinmiştir, hem de koruyucu güç olarak, savaş esirleriyle ilgili çalışmaları yürüten İsveç Kızılhaçı’na önemli bir destek sağlamıştır. İsveç, savaşan taraflar arasında “esir mübadelesi” konusunda önderliği ele alarak savaş esirlerinin bir kısmının mübadelesinin İsveç üzerinden yapılmasını sağlamıştır. İsveç belki de böylece tarafsızlığından ödün vererek uluslararası arenada siyasi mücadelede kaybettiği itibarını, insani çalışmalarıyla geri kazanmayı ve böylece zararlarını en aza indirmeyi amaçlamıştır. Nitekim İsveç Kızılhaçı’nın gerçekleştirdiği malul savaş esirlerinin mübadelesi, savaşan tarafların takdirini kazanmış ve onbinlerce malul savaş esiri İsveç üzerinden ülkelerine dönmüştür. Rusya’daki malul Türk esirlerinin bir kısmı da mübadele sayesinde Türkiye’ye geri gelmiştir.

Malul Türk esirlerin mübadele sürecini ele alan tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, savaş esirleri ve savaş esirleri hukukunun gelişmesi tarihsel bir perspektif içerisinde incelenmekte, buna paralel olarak, cephede yaralananlara hizmet amacıyla askarlara ait olduğu düşünülen savaş alanına sivil gönüllülerin girmesine olanak sağlayan Kızılhaç ve Osmanlı Hilal-i

¹²⁹ İsveç’in koruyucu güç olarak üstlendiği diğer ülkeler ve görevleri hakkında daha geniş bilgi için bkz: Riksarkivet, Utrikesdepartementet, Avdelnings-och byråarkiv, B-avdelningarna, lokala B-avdelningar.

Ahmer Cemiyeti gibi yardım derneklerinin kuruluşları ele alınmaktadır. Savaş mağdurlarına karşı alınan tutum ile savaş hukuku ve insancıl hukuk alanındaki gelişmeler arasındaki ilişki bu bölümde incelenmektedir. Bir yandan savaşın mağdurlarını ele alan savaş hukuku gelişirken diğer yandan da, Solferino Savaşı'ndan sonra cephede yaralananların bakımı üstlenebilecek merkezi bir örgüt ihtiyacının duyulması üzerine Uluslararası Kızılhaç örgütünün kuruluş süreci başlamıştır. Bu süreçte cephede yaralananların tedavisi ve rehabilitasyonuna yönelik hizmet verebilmek amacıyla, barış zamanı örgütlenerek gönüllüleri eğitecek, onları savaş şartlarına hazırlayacak, malzeme depolayacak, savaş zamanı yaralıların bakımına yardımcı olacak Kızılhaç, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi uluslararası yardım kuruluşları ortaya çıkmıştır. Kızılhaçın girişimleriyle 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında yapılan uluslararası konferanslarda savaş kanunları ele alınarak düzenlenmiştir. Bu çerçevede Cenevre ve Lahey¹³⁰ Sözleşmeleri imzalanmış ve savaş esirleri konusuna açıklık getirilmiştir.

Uluslararası Kızılhaç Örgütünün kuruluşunun yanı sıra İsveç ve Rus Kızılhaçlarının kuruluşu, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşu ve bu kuruluşların Birinci Dünya Savaşı sırasında esirlerle yaptıkları çalışmalar da birinci bölümde ele alınmaktadır. İsveç Kızılhaçı, Türk siyasi tarihinde önemli bir kırılma noktası olan Balkan Savaşları sırasında savaşan taraflar arasında ayırım gözetmeden, Sırbistan, Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu'na tam teçhizatlı üç ambulans göndererek, insani yardım konusunda uluslararası arenada saygınlık kazanarak öne çıkmıştır. İsveç Kızılhaç görevlilerinin Balkan Savaşları'ndaki tanıklığı birinci bölümde değerlendirilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, İsveç Kızılhaçı'nın savaş esirlerine yardım çalışmalarını örgütlemesi ve özellikle Rusya'daki esir kamplarındaki savaş esirlerinin yaşam koşullarını iyileştirmek için yaptıkları çalışmalar incelenmektedir.

¹³⁰ Haag veya La Haye, günümüzde güney Hollanda'da yer alan Den Haag (Des Graven Hage-Kontun otlığı) şehridir. Lahey, bu şehrin Fransızca söylenişidir. Napolyon savaşlarından sonra Belçika ile birleştirilerek Fransa'ya karşı tampon ülke olarak yaratılan Hollanda Birleşik Krallığı'nda iki yılda bir başkenti olan bu şehir, günümüzde yüz elliyi aşkın uluslararası hukuki örgüte ev sahipliği yapmaktadır. 1899 yılında “barış ve adalet” şehri ilan edilmiştir. İsveç kaynaklarında şehrin özgün adı Haag kullanılmaktadır ancak bu çalışmada “Lahey” kullanılacaktır.

Dünya tarihinin ilk topyekûn savaşı olan Birinci Dünya Savaşı'nda yüz binlerce savaş esiri dünyanın değişik ülkelerindeki esir kamplarında tutulmuştur. Ruslar tarafından esir alınan ve sayıları 60.000'e ulaşan Türk savaş esiri de, Rusya ve Sibirya'daki kamplara götürülmüşlerdir. Balkan Savaşları'ndaki tutumuyla uluslararası arenada statüsü yükselen İsveç Kızılhaçı, İsveç'in tarafsızlığını ilan ederek Birinci Dünya Savaşı'nda savaş dışı kalmasından ve koruyucu güç olmasından faydalanarak savaş esirleri için önemli çalışmalar yapmıştır. İsveç bir yandan malul savaş esirlerinin mübadelesi için savaşıyan taraflar arasında diplomatik bir çalışma yürütürken, diğer yandan da “delege” olarak adlandırılan İsveç Kızılhaçı görevlileriyle Rusya ve Sibirya'da savaş esirlerine yönelik şartlarının düzeltilmesi için özverili çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarda, savaş şartlarında, esirlerin uluslararası anlaşmalara aykırı bir biçimde tutulmaları bir yana, yaşam koşullarının esir tutuldukları ülkelerin yasalarına dahi uygun düzenlenmediği ortaya çıkarılmıştır. İsveç Kızılhaçı yapılan uluslararası anlaşmalar çerçevesinde esirlerin kamplarda insan yaşamına uygun şartlarda koruma altına alınmasını sağlamak için mücadele etmiştir. Esirlere doğrudan yardım ulaştırılarak hayat kalitelerini yükseltecek tıbbi malzeme, giyecek, kitap yardımı yapılmış, yakınlarından mektup ve haber almaları sağlanmıştır. Bu bölümde, Rusya ve Sibirya'da yapılan çalışmalar, esir kamplarının durumu, İsveç Kızılhaçı inisiyatifiyle yapılan ve bir daha savaşamayacak kadar hasta, sakat kalmış savaş esirlerinin mübadele edilebilmesi için düzenlenen konferanslarla birlikte, mübadele hazırlıkları da ele alınmaktadır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise savaş nedeniyle kendi topraklarından çok uzaklarda savaşıırken esir düşen ve yabancı topraklarda, birgün “evlerine dönme” ümidiyle hayata tutunmaya çalışan savaş malulü 428 Türk askerinin İsveç üzerinden mübadelesi yer almaktadır. Rus, Alman ve Avusturya-Macar savaş esirlerinin 1915 yılında başlayan mübadelesine Türk tarafı ancak 1917 yılında dahil olabilmıştır. Türk tarafı 1917 Kopenhag Konferansı'na katıldıktan sonra mübadele Türk esirleri de kapsayıcı bir hale getirilmiştir. Türk savaş esirlerinin mübadelesiyle ilgili olarak karşılaşılan sorunlar ve bu çerçevede yapılan yazışmalar bu bölümde ele alınmaktadır. Türk esirleriyle Rusya ve Sibirya'da karşılaşılan İsveç Kızılhaç delegelerinin bu esirlerle ilgili tanıklıkları ve onlar hakkındaki görüşleriyle birlikte

delegelerin Türk yetkililerle ve Stockholm'deki Türk temsilciliğiyle temasları da bu bölümde ele alınmaktadır. Rusya'daki Türk savaş esirlerinden İsveç Kızılhaçı'na gelen mektupların bir kısmı yine bu bölümde ele alınmaktadır. Malul esirlerin sağlık durumlarıyla ilgili İsveç kaynaklarında yer alan bilgiler de çalışmanın bu bölümünde değerlendirilmektedir.

Üç bölümden oluşan bu çalışma, öncelikle şimdiye kadar üzerinde çalışılmamış olan İsveç kaynaklarındaki özgün belge ve bilgilerin değerlendirildiği bir çalışma olarak bir iltir. Bu kaynaklara göre malul Türk esirlerin mübadelesinin ele alması da bir yeniliktir. Mübadelenin gerçekleşmesini sağlayan İsveç'in Birinci Dünya Savaşı'ndaki tarafsızlığının tarihsel bir perspektif içersinde ele alınarak incelenmesi, Türkiye'deki akademik çalışmalar açısından bir farklılıktır. Bu çalışmada İsveç Kızılhaçı delegelerinin Türk yetkililerle ve Rusya'daki Türk esirlerle temasları yine İsveç kaynaklarındaki özgün belge ve bilgiler doğrultusunda değerlendirilmektedir. Akademik çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülen bu çalışma, Türk siyasi tarihinde önemli yeri olan bir kesitin bir bölümünün aydınlatılmasını sağlayabilirse amacına ulaşmış olacaktır. Çalışmanın kapsadığı döneme ait Türkiye arşiv taramaları ise çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Çalışmanın belli bir sürede bitirilmesi zorunluluğu yanı sıra İsveç kaynaklarının temel alınması bu çalışmaya bir sınırlama getirmektedir.

Çalışmanın temel kaynağı, İsveç'in en kapsamlı arşivi olan İsveç Devlet Arşivi (**Riksarkivet**)'nde bulunan İsveç Kızılhaçı ve İsveç Dışişleri Bakanlığı arşivleridir.¹³¹ İsveç Kızılhaçı'na ait arşivlerin büyük bir kısmı da 1952 yılında İsveç Devlet Arşivi'ne devredilmiştir. Ancak İsveç Kızılhaç bürosunun arşivleri devretmeden önce bir ayıklama çalışması yaptığı ve özellikle sınırlı süreler için kurulan komite ve büro çalışmalarına ait önemli bilgi ve belgelerin yok edildiği ortaya çıkmıştır. Buna rağmen İsveç Kızılhaç arşivi, geniş fotoğraf kataloğu, belgeleri, Rusya ve Sibiry'a da yapılan çalışmalara ait raporlarıyla, tez çalışmasının

¹³¹ 1618 yılında kurulan İsveç Devlet Arşivi zengin bir kütüphaneye de sahiptir. Geniş bilgi için bkz: www.riksarkivet.se , (Çevrimiçi) 2013-03-31.

en önemli kaynağı olmuştur.¹³² Savaş Arşivi (**Krigsarkivet**) asker kökenli bazı Kızılhaç çalışanlarına ait özel arşivlerin, not defterlerinin, fotoğrafların da bulunması nedeniyle tez çalışmasında başvurulacak bir diğer kaynaktır.¹³³ Rusya ve Sibirya’da esir kamplarında, malul esir mübadelesinde görev yapan bazı İsveçli Kızılhaç delegelerinin özel arşivlerinin de bulunduğu Kraliyet Kütüphanesi (**Kungliga Biblioteket**), Stockholm Şehir Kütüphanesi (**Stockholm Stadsbiblioteket**) ve Stockholm Üniversitesi Kütüphanesi (**Stockholms Universitetsbibliotek**) de çalışmada sıklıkla başvurulacak diğer kaynaklardır.¹³⁴

İsveç kaynaklarında “Osmanlı Devleti” veya “Osmanlı İmparatorluğu” yerine genellikle “Türkiye” tabiri kullanılmaktadır. Bu nedenle İsveç kaynaklarının söz konusu olduğu aktarımlarda “Türkiye” kullanılmıştır. İsveç arşivlerinde bulunan Osmanlı İmparatorluğu’na ait olan ve yazışmalarda kullanılan basılı ve başlıklı kâğıtlarda, “Türkiye İmparatorluk Temsilciliği (**Légation Impériale de Turquie**)” başlığı kullanılmıştır. Elçiliğe hitaben yapılan yazışmalarda nadiren “Osmanlı Temsilciliği (**La Légation Ottomane**)” başlığının kullanıldığı da görülmüştür. Tez kapsamında kullanılan çeviriler aslına uygun yapılmıştır. İsveç veya Osmanlı belgelerinde “**Constantinople**” kullanılmasına rağmen, çalışmada günümüz Türkçesine uygun bir biçimde İstanbul kullanılmıştır.

Bazı İsveççe ve Fransızca belgelerde “Osmanlı Kızıl Ay Derneği (**La Société du Croissant Rouge Ottoman, La Société Ottomane du Croissant Rouge**)” şeklinde kullanımlar mevcuttur. Belgelerin değerlendirildiği durumlarda bir bütünlük sağlamak açısından “Osmanlı Kızılayı” tabiri kullanılmıştır.

¹³² Arşivler ayıklanırken örneğin Savaş Esirlerine Yardım Komitesi’ne ait 100 raf metreye denk gelen 60 sandık evrak ayıklanarak 32 raf metreye indirilmiş ve sadece 492 dosya muhafaza edilmiştir. Devlet Arşivi’nde İsveç Kızılhaç’ına ait arşivler toplam 63 raf metre uzunluğunda 1154 dosyadan oluşmaktadır. İsveç Devlet Arşivi’nde 1 raf metre uzunluğu 1 metre olarak hesaplanmaktadır.

¹³³ Kuruluşu 1805 yılına dayanan Savaş Arşivi esas olarak savaşlar ve askeri konularda, İsveç Genelkurmay’ı ve ordu birlikleriyle ilgili konularda başvurulacak, zengin bir kütüphanesi olan bir arşivdir. Bazı askeri yetkililerin özel arşivleri de burada muhafaza edilmektedir. Geniş bilgi için bkz: www.krigsarkivet.se.

¹³⁴ Kraliyet Kütüphanesi’nde 1661 yılından itibaren İsveç’te yayınlanmış olan her türlü basılı malzeme muhafaza edilmektedir. Rusya ve Sibirya’da esirlerle yaptığı çalışmalarını kitaplaştıran İsveç Kızılhaç delegesi Elsa Brändström’ün özel arşivinin bir bölümü de Kraliyet Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz: www.kungligabiblioteket.se; Stockholm Şehir Kütüphanesi için bkz: www.biblioteket.stockholm.se; Stockholm Üniversitesi Kütüphanesi için bkz: www.sub.su.se.

Aynı şekilde Kızılhaç, İsveççe dahil bir çok yabancı kaynakta hem “**Red Cross, Röda Korset** (Kızıl Haç)” şeklinde ayrı yazılmakta hem de “**Redcross, Rödakorset** (Kızılhaç)” şeklinde birleşik olarak yazılmaktadır. Hatta aynı belgede iki farklı yazılışın kullanıldığı da görülmektedir. Ancak bütünlük sağlamak açısından bu çalışmada “Kızılhaç” ve “İsveç Kızılhaçı” tercih edilen kullanım olmuştur.

Her iki tarafın metinlerinde de esas olarak “Türk savaş esiri” ibaresinin kullanıldığı, nadiren “Osmanlı savaş esirleri” denildiği görülmektedir. Tez metninde “Türk savaş esirleri” kullanılırken belgelerde aslına uygun çeviri yapılarak değerlendirilmiştir.

İsveç kaynaklarında İtilaf devletleri yerine “Antant ülkeleri”, İttifak devletleri yerine ise “Merkezi Güçler” kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada metin içerisinde İtilaf veya İttifak devletleri kullanılırken, belgelerden alıntı yapıldığı durumlarda aslına uygun olarak “Antant ülkeleri ve Merkezi Güçler” kullanılmıştır.

Rusya’daki Türk savaş esirlerinin isimleri belgelerin kullanıldığı kısımlarda aslına sadık kalınarak değerlendirilmiş, dipnot veya açıklamalar ile alışılmışın dışında yazılmış bu isimler için bir açıklama yapılmıştır.

1. BÖLÜM

SAVAŞ HUKUKUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ, ULUSLARARASI KIZILHAÇ KOMİTESİ'NİN KURULUŞU, İSVEÇ VE RUS KIZILHAÇI İLE OSMANLI HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ

Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne göre, Birinci Dünya Savaşı'nda 7 milyon asker ve sivil esir alınmıştır. Savaş ortamında bir yandan savaşıyan tarafların askerleri esir düşerken, diğer taraftan da işgal edilen topraklarındaki siviller toplu halde esir olarak alıkonulmuştur. Ayrıca milyonlarca sivil, askeri operasyonlarda birliklere yardımcı güçler olarak savaş alanlarına sürülmüştür.¹

1918'de savaş bitiminde imzalanan ateşkes antlaşması gereğince İtilaf Devletlerinin savaş tutukluları hızla serbest bırakılırken, İttifak Devletlerinin savaş tutuklularının serbest kalması çok uzun zaman almıştır. İtilaf Devletlerinin bu esirlerin serbest bırakılması için 1907 Lahey Sözleşmesi'ne atıf yapmaları nedeniyle esirler, barış antlaşmalarından sonra bırakılmışlardır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi 1919 yılında, birçok defa, İtilaf Devletlerinin ve Rusya'nın elinde tutulan savaş tutuklularının serbest bırakılması için Müttelik Birlikler Yüksek Şura'sına başvurmuştur. Şura, 23 Mart 1920 tarihinde Sibiryadaki tutukluların serbest bırakılması için yetkilendirilmiştir.²

1863'de Kızılhaç'ın kurulması ve 1864'de Cenevre Sözleşmesi'nin imzalanması bir yandan savaşın kurallarını bağlayıcı hale getirirken, diğer yandan da savaşta yaralanan ve esir düşen savaş mağdurlarına yardımın şartlarını oluşturmuştur.

¹ International Committee of the Red Cross, **The International Prisoners of War Agency, The ICRC in the World War One**, Cenevre, 2007, s. 3 <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/publication/p0937.htm> (Çevrimiçi) 2011-07-12.

² İttifak Devletlerinin savaş esirleri, Almanya ile 28 Haziran 1918 Versailles anlaşması, Avusturya ile 10 Eylül 1919 Saint-Germain anlaşması, Bulgaristan ile 27 Kasım 1919 Neuilly Anlaşması, Macaristan ile 4 Haziran 1920 Trianon Anlaşması ve Türkiye ile 10 ağustos 1920 Sevr Anlaşması (bu anlaşmanın yerine daha sonra 24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşması imzalanmıştır) imzalandıktan sonra serbest bırakılmıştır. <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jqgq.htm> (Çevrimiçi) 2011-07-12.

Sözleşmeler savaşta dost veya düşman ayırımı yapılmaksızın yaralılara, hastalara, kazaya uğramış denizcilere, savunmasız veya teslim olmuş bir düşmana, savaş esirlerine, işgal edilmiş bir ülkenin sivil halkına, sağlık kurumlarına, personeline, araçlarına, taşıtlarına, kültür ve sanat varlıklarına karşı saygı, koruma ve ayrıcalıklar öngörmektedir.³

Savaş hukuku kuralları, uluslararası sözleşmeler şeklinde yapılan bu düzenlemelerle oluşturulmuştur.⁴ Ancak savaş hukuku birbiriyle çelişen iki özelliği bir arada bulundurmaktadır. Doğası gereği şiddet içeren savaş, her türlü aşırılıklara açık bir alan olduğu halde, hukuk şiddete yer olmayan bir alandır. Bu iki zıt özelliğin bir arada tutulması, kendiliğinden aşılması güç engellerle baş etmeyi gerektirmektedir.⁵ Savaşa katılmayan veya savaş dışı kalmış askeri personel ve siviller gibi savaşa aktif olarak dahil olmayan kişileri korumak amacıyla oluşturulan Cenevre hukuku ile askeri operasyonların yönetiminde savaşanların hak ve yükümlülüklerini belirleyerek düşmana zarar verme yöntemlerini sınırlandıran Lahey hukuku temel alınarak, uluslararası hukukun⁶ büyük bir bölümünü oluşturan “Uluslararası İnsancıl Hukuk” oluşturulmuştur.

Uluslararası İnsancıl Hukukun temel ilkesi, savaş ve silahlı çatışma durumlarında insanların korunmasıdır. Savaş ortamında artan düşmanlık, şiddet ve yok etme duygularının yerine, insancıl duyguları ön plana çıkararak insanların korunmasını

³ Seha L. Meray, **Uluslararası Hukuk ve Örgütler**, Ankara, AÜSBF Yayınları, No.430, AÜ Basımevi, 1979,s.247.

⁴ Savaş hukuku veya silahlı çatışma hukuku olarak da bilinen uluslararası insancıl hukuk, uluslararası hukukun büyük bir bölümünü oluşturur. Genellikle insan hakları örgütleri ve Kızılhaç gibi insani yardım örgütleri insancıl hukuk terimini kullanırken askeri çevreler savaş hukuku veya silahlı çatışma hukuku terimini kullanmaktadır. İnsan hakları hukukundan farklı olmakla beraber ilişkisi vardır. Yusuf Şeker, “Silahlı Çatışma Hukuku”, **Askeri Adalet Dergisi**, Yıl 31, Sayı 116, Ocak 2003, s.45;

⁵ Cemil Oktay, **Modern Toplumlarda Savaş ve Barış**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 105.

⁶ “Uluslararası Hukuk” veya “Uluslararası Kamu Hukuku” şeklinde de kullanılan “Devletler Hukuku” kamu hukuku bölümlerinden biri olup, egemenliğe sahip bir devletin diğer bir devlet veya devletler ile ve milletlerarası kuruluşların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenler. Bağımsız bir devlet ile diğer bir devlet veya devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen dış hukuk kurallarıdır. Dış hukukta, devlet gibi üstün güce sahip bir otorite henüz yoktur, ilişkilerde eşitlik söz konusudur. Uluslararası hukuk, savaş ve silahlı anlaşmazlıklarda uluslararası insancıl hukuk, işgal hukuku ve tarafsızlık hukukunu kapsayacak şekilde düzenlenmiş Lahey Sözleşmeleri ve Cenevre Sözleşmeleriyle birlikte savaşın kanunlarını oluşturur. Uluslararası Hukuk, Uluslararası ilişkiler için birleştirici ilkeyi sağlamıştır. <http://www.sakerhetspolitik.se/Globala-sidor/Ordlista/K/Krigets-lagar/> (Çevrimiçi) 2012-07-13.

sağlamayı hedefler. “Amaç, savaş ve silahlı çatışma altında bile insan onurunu korumaktır.”⁷ Uluslararası insancıl hukuk, hem sivillerin korunmasına hem de askeri faaliyetlere ilişkin hükümleri içerir. Savaş ortamında, savaştan etkilenen insanların korunması; sivillerin can ve mallarının korunması, acımasız saldırılara maruz kalmalarının engellenmesi, hasta ve yaralılara yardım edilmesi, tıbbi bakım ve korumanın yanı sıra savaş esirlerine insani muamele edilmesini içerir. Bütün bunlara, savaşın şiddet ve etkisini gereksiz yere büyüten silahların kullanılması da dahildir.⁸ İnsancıl hukukun gerekli kıldığı, mağdurlara insani yardım yükümlülüğü, bütün devletlerin yerine getirmesi gereken bir yükümlülük olmakla beraber, savaş zamanında yardım görevini tarafsız bir kuruluşun yerine getirmesi gerekmektedir. Bu konuda uluslararası sözleşmelerde de tarafsız bir kuruluşa, özellikle Uluslararası Kızılhaç Komitesi’ne sorumluluklar düştüğü görülmektedir. Kızılay, Kızılhaç gibi kuruluşlar insani yardım görevini üzerlerinde taşımakta ve yerine getirmektedirler.⁹

Savaş hukukunun içinden çıkarak gelişen uluslararası insancıl hukuk, kişilerin korunmasına ve savaşta yıkıcılığın sınırlanmasına ilişkin belgelerde yerini almıştır. 19.yüzyıl sonu ile başlayan gelişme süreci 20. yüzyıl ortalarında hızlanmıştır. Ancak, hukuk kurallarının uygulanabilir kurallar olabilmesi için, yaptırımlarla desteklenmesi gerekir. Uluslar arasında tüm devletlerin itaat ettiği bir üst meşru otoriteden söz edebilmek mümkün değildir. “Uluslararası hukuk kurallarının oluşturulması ve bu kuralların uygulanması, ancak farklı siyasi otoriteler arasında gerçekleşen bir rıza birliğinin ifadesi olabilir”.¹⁰ Birinci Dünya Savaşı öncesi, savaş süreci ve sonrasında yaşanan sıkıntılar rıza birliğinin oluşması için şartların zorlanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, yaptırım gücündeki yetersizliğe karşın, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası hukuk konusunda ilerlemeler kaydedildiğini ileri sürmek mümkündür.¹¹

⁷ Şule Özsoy, “İnsancıl Hukukun Gelişimi”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 19-20, 1997-1998, s.111.

⁸ Aristidis S. Calogeropoulos-Stratis, “The Humanitarian Dimension of War”, **International Review of the Red Cross**, March-April 1992, No. 287, s. 185-186

⁹ Comelio Sommar, “Assistance to Victims of War in International Humanitarian Law and Humanitarian Practice”, **International Review of the Red Cross**, July-August 1992, No. 289, s. 37

¹⁰ Cemil Oktay, **a.g.e.**, s. 103.

¹¹ Savaş hukukunun sınırlı gücüyle ilgili olarak bkz: Cemil Oktay, **a.g.e.**, s. 105-123.

1.1. Savaş Esirleri ve Savaş Hukukunun Tarihsel Gelişimi

En yaygın kullanımıyla “devletler arasında veya devlet kurmak isteyen veya bölgede devletleri kontrol altına almak isteyen güçler tarafından yürütülen organize ve genellikle uzun süreli çatışmalar”¹² şeklinde tanımlanan savaşların tarihi, binlerce yıl eskiye dayanır ve “neredeyse insanoğlu kadar yaşlıdır”.¹³ Savaş tarihi ve insanlığın gelişimi arasında hem birbirinin ön koşulu hem de engelleyicisi olan bir ilişki söz konusudur. Bu bakımdan savaşların ortaya çıkışı ve gelişimi, diğer insani ve toplumsal gelişimden ayrı tutularak yargılanamaz.¹⁴

Savaşın hukuksal düzenlenmesinde önemli adımların atılması 19.yüzyıl ortalarında gerçekleşse de tarih boyunca savaşlara paralel olarak savaşın kurallarının tespit edilmesi için çaba gösterilmiş, birçok medeniyet, kendi yasalarıyla, savaşın kurallarını oluşturmaya ve esirlere karşı davranışları düzenlemeye çalışmıştır.¹⁵

Savaş esirleri¹⁶ savaşların önemli bir ürünüdür. Uzun yıllar savaşlarda ele geçirilen askerler öldürülür, köleleştirilir, fidye karşılığı bırakılır, şartlı salıverilir veya karşı tarafın eline geçen esirlerle değiş tokuş edilirdi.¹⁷ Hatta savaşın yapıldığı bölgeye yakın oturan, tesadüfen savaş alanında bulunan veya karşı tarafın ele geçirdiği

¹² American Heritage Dictionary, <http://www.thefreedictionary.com/War>, (Çevrimiçi) 2012-09-21.

¹³ John Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, Yeni Yüzyıl Tarih Dizisi, Gençlik Yayınları A.Ş., 1995, s.16.

¹⁴ Savaşlar, toplumsal ve siyasi yapılar arasındaki iletişim için bkz: Cemil Oktay, **a.g.e.**, s. 1-16.

¹⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Michael Howard, **The Laws of War, Constraints on Warfare in the Western World**, New Haven and London, Yale University Press, 1994.

¹⁶ Savaş esiri, savaş sırasında düşman güçler tarafından özgürlüğünden mahrum edilmiş kişi olarak tanımlanmaktadır. Esas olarak savaşçı veya savaşan olarak tanımlanan bu kişiler, düşman güçlerin eline geçip, onların baskı ve şiddetine maruz kaldıklarında savaş esiri sayılmaktadır. Paralı askerler ise bir çeşit koruma altına alınmakla beraber savaş esiri olarak kabul edilmezler. <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebART/470-750054?OpenDocument> (Çevrimiçi) 2012-08-12; <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/477235/prisoner-of-war-POW> (Çevrimiçi) 2012-08-12.

¹⁷ Stephen C. Neff, *Prisoners of War in International Law: The Nineteenth Century*, isimli makalesinde 19.yüzyıl öncesinde Avrupa’da savaş esirlerinin “yeniden dağıtım” yoluyla elde tutulmadığından bahsetmektedir. Neff, esirlerin ya taraf değiştirmeye zorlanarak esir düştüğü güçlere hizmete zorlandığını, ya sayısal eşitlik ve rütbelere gözetilerek değişim yapıldığını ya da bir daha savaşmayacağına söz veren esirlerin şartlı salıverildiklerini ama ülkelerine gönderilmediklerini belirtir. 19.yüzyıldan sonra ise esirlerin elde tutulduğunu ifade eden Neff, böylece esirlerin hukuksal statülerinin önem kazandığını ve uluslararası hukuk konusunda gelişmeler yaşandığını vurgular. Stephen C. Neff, “Prisoners of War in International Law: The Nineteenth Century”, **Prisoners in War**, ed. by. Sibylle Scheipers New York, Oxford University Press, 2010, s. 57-58.

şehirlerde yaşayan siviller de aynı kaderi paylaşırlardı.¹⁸ Güçlü olanın kazandığı bu savaşlarda, bir ülkeyi işgal eden düşman güçleri bu ülkedeki kişiler ve mallar üzerinde sonsuz hak sahibi olarak dilediği gibi hareket edebilmekteydi.¹⁹ M.Ö 1400 yıllarında eski Mısır'da esirlere karşı davranışları düzenleyen bir anlaşma olduğu bilinmektedir. M.Ö. 538 yılında Babil kralı Kyros, savaşın belli ölçüler içerisinde yapılmasını ve yaralı düşmanlara da kendi yaralılarına bakıldığı kadar iyi bakılmasını emretmiştir.²⁰

İlk çağlarda ve klasik Yunan'da kültürel kurallar, savaş esirlerine karşı tutumu da içermekte ve savaş alanında alınan esirlerin fidye karşılığında karşı tarafa geri verilmesini önermekteydi. Buna rağmen Pers Savaşları (M.Ö. 490-478) ve Peleponnes Savaşları (M.Ö. 431-404) sırasında savaş esirleri toplu biçimde öldürülmüşlerdir. Ancak, bu çağlarda en yaygın yöntem savaş esirlerinin köleleştirilmesidir.²¹ Roma savaşlarında da savaş esirleri köleleştirilmiştir. Ancak savaş esirleri, savaşın yan ürünü olmak yerine, amacı haline getirilerek, Roma İmparatorluğu'nun stratejik ve ekonomik gelişmesini sağlamaya hizmet etmişlerdir.²²

Sıradan askerlerin ekonomik değerlerini kaybettiği ve savaşçı elit askerlerin ortaya çıktığı ortaçağ Avrupası'nda ise, silahlı köylüler ve ele geçirilen şehirlerdeki erkekler toplu kıyım uğramış, teslim olmayı reddeden savaşçılar da aynı akıbeti paylaşmıştır.²³ Haçlı Savaşları'nda da Hristiyan olmayanlara karşı kıyım uygulanmıştır. Asiller için uygulanan fidye karşılığı serbest bırakılma yöntemi ortaçağ sonlarında, paralı askerlerden kurulu sıradan ordulara da uygulanmaya

¹⁸ Sibylle Scheipers, ed., **Prisoner of War**, New York, Oxford University Press, 2010, s.1.

¹⁹ Savaşta kaybeden tarafın tamamen kazanan tarafın insafına kaldığını belirten ve Latince "Vae Victis" düsturu olarak bilinen durum.

²⁰ Cecilia Östberg, **Den Internationella Humanitära Rättens Introduktion i Sverige, Ett Stycke Rödakorshistoria**, Solna, Williamssons Offsettryckeri, 2000, s. 10.

²¹ Josiah Ober, "Classical Greek Times", **The Law of War**, ed. by. Michael Howard, George Andreopoulos, Mark Shulman, s. 13'den aktaran Sibylle Scheipers, ed., **Prisoners in War**, New York, Oxford University Press, 2010, s.3.

²² Jörg Jüpke, "Kriegsgefangene in der römischen Antike: Eine Problemskizze", **In der Hand des Feindes**, ed. by. Overmans, s. 83'den aktaran Sibylle Scheipers, ed., **Prisoners in War**, New York, Oxford University Press, 2010, s.3.

²³ Robert C. Stacey, "The Age of Chivalry", **The Law of War**, ed. by. Michael Howard, George Andreopoulos, Mark Shulman, s. 13'den aktaran Sibylle Scheipers, ed., **Prisoners in War**, New York, Oxford University Press, 2010, s.3.

başlanmıştır.²⁴ 16. yüzyıl ve 17 yüzyılda “ulus devletleşme” ve silahlı kuvvetlerin devletin bir parçası haline gelmesiyle birlikte, savaş kanunları konusunda adımların atıldığı görülmektedir.²⁵

Avrupa’da Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) sırasında, Katolikler ve Protestanlar arasında yaşanan korkunç vahşet karşısında, savaşın asker olmayan halk üzerindeki yıkıcı etkisini azaltmak üzere Avrupa devletlerinde, yazılı ve zımni anlaşmalar üzerinde çalışmalar başlamıştır.²⁶ Otuz Yıl Savaşları’na şahit olan Hollandalı Hugo Grotius (1583-1645), savaşa hukuksal bir yapı kazandırma sürecinde “Uluslararası Hukuk” un kurucusu olarak kabul edilmektedir. Grotius, savaşın vahşetini yok etmek üzere akılcı temelde bir ilke oluşturulmasını sağlamaya çalışmıştır. Esir değişimi ve fidye yönetimi öne çıkan ilkeler olmuştur. Nitekim Vestfalya Anlaşması’yla ilk defa savaş esirlerinin fidyesiz serbest bırakılması ilkesi benimsenmiştir.²⁷ Karşı tarafla yapılan esir değişimi de, 17. yüzyıl başlarından itibaren giderek yerleşen ve esirlerin sağ kalma şanslarını artıran bir uygulama haline gelmeye başlamıştır. Ancak savaşlarda yaşanan vahşet ve akıldışı tutumların sürmesi önlenememiştir. 18. yüzyıl, Hristiyanlar arasında yapılan savaşlarda, esirlerin koordine ve sistematik bir biçimde öldürüldüğü, savaş sonrasında yaralı olanların da savaş alanında ya öldürüldüğü ya da ölüme terk edildiği bir yüzyıl olmuştur.²⁸

Orduların kitleselleşmesi ve Fransız Devrimi’nden sonra savaşların millileşmesine paralel olarak savaş alanlarında alınan esir sayısı ve esaret süresi de artış göstermiştir.²⁹ Napolyon Savaşları (1792-1815), savaş esirleri açısından yeni bir geçiş dönemi olmuş, eski alışkanlıkların yanı sıra yeni davranışların sergilendiği

²⁴ Michael Glover, **The Velvet Glove: The Decline and Fall of Moderation in War**, Hodder and Stoughton, London, 1982, s. 159’den aktaran Sibylle Scheipers, ed., **Prisoners in War**, New York, Oxford University Press, 2010, s.4.

²⁵ Peter H. Wilson, “Prisoners in Early Modern European Warfare”, **Prisoners in War**, ed. by. Sibylle Scheipers, New York, Oxford University Press, 2010, s.45.

²⁶ T.Hunt Tooley, “World War I and the Emergence of Ethnic Cleansing in Europe”, **Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe**, ed. by. Steven Béla Várdy, T.Hunt Tooley Social Sciences Monographs, Boulder, New York, Columbia University Press, 2003, s. 76.

²⁷ Cemil Kutlu, “I. Dünya Savaşı’nda Rusya’daki Türk Savaş Esirleri”, **T.C Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü**, Erzurum, yayınlanmamış doktora tezi, 1997, s. 24.

²⁸ Peter H. Wilson, “Prisoners in Early Modern European Warfare”, s.45.

²⁹ Scheipers, **a.g.e.**, s.1.

görülmüştür. Napolyon döneminde askerlerin, sivillere yönelik tecavüz, soygun ve cinayetleri kabul görmemiş ve mümkün olduğu ölçüde cezalandırılmıştır.³⁰ Ancak, savaş esirlerine karşı acımasız davranışların öne çıktığı bu dönemde İngiltere ve Fransa arasında yapılan savaşlarda, geçmişten kalan ve savaş esirlerinin mübadelesiyle ilgili anlaşmalar devam etse de, sonrasında esir değişimi defalarca sekteye uğramıştır.³¹

Savaşan taraflar arasında savaştan sonra yapılan anlaşmaların ise genellikle belli bir zaman diliminde ve yerde, savaş meydanında savaşan kumandanlar arasında yapıldığı ve bu anlaşmalarda esas olarak teslim olmanın etkilerinin yumuşatılmasının amaçlandığı görülmüştür.³² Bu anlaşmalar genelde yerel, keyfi ve başka devletler açısından bağlayıcılık özelliği taşımayan anlaşmalar olmuştur. 19. yüzyıl ortalarından itibaren yapılan anlaşmalarda ise savaş hukuku kurallarının kanun halinde derlendiği savaş esirlerinin durumuna ilişkin iyileştirici ilkelerin getirildiği görülmektedir. 1856 yılında Paris Deniz Hukuku Sözleşmesi'yle başlamak üzere Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde savaş hukuku kuralları kanun halinde derlenerek bir dizi anlaşma imzalanmıştır.³³

Amerikan İç Savaşı (1861-1865) sırasında yaşananlar savaş esirleri konusunda yeni düzenlemeler yapılmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Siyahlardan oluşan birlikler savaş esiri olarak değişim için uygun görülmediği için, savaşan iki taraf arasında yapılan esir değişimi süreci defalarca kesilmiştir.³⁴ Esir sayısının çok artması, savaş esirlerine karşı tutumun hukuksal temellere dayandırılması konusundaki çabaları artırmıştır. 1863 yılında, Abraham Lincoln önderliğindeki Amerika Birleşik Devletleri'nin ordularına cephe talimatnamesi olarak yayınlanan

³⁰ T.Hunt Tooley, "World War I and the Emergence of Ethnic Cleansing in Europe", s. 64.

³¹ Gunther Rothenberg, "The Age of Napoleon", **The Law of War**, ed. by. Michael Howard, George Andreopoulos, Mark Shulman, s. 13 aktaran Sibylle Scheipers, **a.g.e.**, s.5.

³² Rikard Kleen, **Kodifierad Handbok i Krigets Lagar Till Lands och Sjöss**, Stockholm, P.A Norstedts & Söner, 1909, s. 284.

³³ Bu sözleşmelerin listesi için bkz: M. Yasin Aslan, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 79, 2008, s.236-240.

³⁴ Reid Mitchell, "Our Prison System, Supposing We Had Any: The Confederate and Union Systems", **On the Road to Total War: The American Civil War and the German Wars of Unification, 1861-1871**, ed.by. Stig Förster, and Jurge Nagler, Cambridge University Press, 1997, s.565-585 aktaran Sibylle Scheipers, **a.g.e.**, s.5.

“Lieber Code”, esirlerin kendilerini esir alanların mülkiyetine geçmeyeceğini, kulluğun ve köleliğin yasak olduğunu vurgulayan önemli bir belge olarak, daha sonra pek çok düzenlemenin temelinde yer almıştır.³⁵ **“Lieber Code”** savaş esirlerinin hukuksal statüsünü sağlama konusunda öncü bir rol üstlenmiştir.

Bir sonraki adım, ilki 1864 yılında, dördüncüsü II. Dünya Savaşı’ndan sonra 1949 yılında bütün dünya devletleri tarafından imzalanan Cenevre Sözleşmeleri olmuştur.³⁶ Uluslararası Kızılhaç Örgütü’nün kuruluşuyla birlikte yeniden ele alınacak olan Cenevre Sözleşmeleri, savaş kurbanlarının nasıl korunacağını, yaralı asker ve esirlere nasıl davranılacağı konularını ele alır. Yaralı ve hasta askerlerin cephede tedavileri, savaş esirlerinin bakım ve tedavileri, savaş sırasında sivillerin korunmasına yönelik kuralların belirlendiği genel bir sözleşmedir. Savaşta artık aktif olarak yer almayanların yani pasiflerin korunması hedeflenmektedir. Anlaşma, savaş kurbanı(yaralı)nın tarafsız sayılması ve bunu kurtarmaya çalışanın anlaşmayı kabul etmiş devletlerce korunmasına esasına dayanmaktadır. Sözleşmenin sivillerin korunmasına yönelik kısmı sivil sözleşmeler olarak da bilinir. Cenevre Sözleşmesi, daha önce yapılmış anlaşma ve düzenlemelerden üç temelde ayrılmaktadır. İlk olarak, daha önceki anlaşmaların aksine belirli bir yer ve olaya bağlanmaksızın her şart ve olayda geçerli kılındığı için kalıcı bir karaktere sahiptir. İkinci olarak sadece savaşan tarafları değil, birçok devleti yükümlülük altına almıştır. Son olarak da, savaş alanlarında görev yapan sağlık personelinin tarafsızlığını ön plana çıkarması ve kişileri, devletler gibi tarafsız kılması bakımından önemli bir yenilik getirmiştir.

Savaş hukukunda bir ileri adım daha atılmasını sağlayan gelişme, 1868 yılında imzalanan St. Petersburg Bildirgesi olmuştur. Bütün Avrupa ülkelerinin kabul ettiği bildirge, patlayıcı ve yanıcı kurşun kullanımına sınırlama getirirken, savaşın tek meşru amacının düşmanın askeri kuvvetlerini zayıflatmak olduğunu tespit etmiş ve yaralamak yerine öldürmek amacıyla gereksiz silah kullanımını, bu meşru amacın

³⁵ **“Lieber Code”** Alman asıllı Amerikalı hukukçu ve siyaset felsefecisi Francis Lieber tarafından kaleme alınmıştır. Geniş bilgi için bkz: <http://www.civilwarhome.com/liebercode.htm> (Çevrimiçi) 2012-07-28.

³⁶ 1864, 1906, 1929 ve 1949 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmeleri için bkz: Genèvekonventionerna. <http://www.ne.se/lang/genevekonventionerna> (Çevrimiçi) 2011-09-21.

dışına çıkmak olarak nitelemiştir.³⁷ Savaş hukukunun esirlere uygulanacak kuralları 1874 yılında Brüksel Bildirgesi'nde dikkate alınmıştır. Onaylanmamasına ve uygulanmamasına rağmen genel olarak kabul gören bu bildirme, gelenek statüsü kazanarak bağlayıcı hale gelmiştir. Daha sonraki anlaşmalara yol göstermiştir.³⁸ 1874 Brüksel, 1899 ve 1907 Lahey Konferanslarıyla savaş esirleri konusunda sürdürülen çabalar devletlerarası platforma taşınmıştır. Savaş kanunlarının, silahlı anlaşmazlıklarda uygulanışı hakkında yapılan istatistiksel araştırmalarda, savaşla ilgili diğer konularla karşılaştırıldığında, kanunların en az uygulandığı alanın, savaş esirlerine yönelik uygulamalar olduğu görülmüştür.³⁹

Cenevre ve Lahey Sözleşmeleri, savaş kanunları olarak tanımlanan düzenlemelerin temelini oluşturmuştur ve savaş esirleri konusunda yaşanan eksiklikleri gidermeyi amaçlamıştır. Lahey Sözleşmeleri, 1899 yılında kabul edilen ve 1907 yılında genişletilen on üç sözleşmenin bir derlemesi olarak savaş kanunları ve uluslararası hukukun temelini oluşturan en eski kaynaktır.⁴⁰ En önemli işlevi savaşın düzenini sağlamak olan bu sözleşmeler, savaşın nasıl yapılacağını ve ne tür silahların kullanılabileceği konusunda düzenlemeler yaptığı gibi, asker ve silahlı çatışmada yer alan savaşçı unsurların tanımlanması ve savaşta saldırılabilecek meşru hedeflerle ilgili kurallar gibi doğrudan savaşla ilgili konuları ele almaktadır.

1899 Lahey Sözleşmesi, vücuda girdikten sonra patlayan ve büyük tahribata yol açan **dumdum**⁴¹ kurşunlarının kullanımını yasaklamıştır. 1907 Lahey Sözleşmesi, savaş esirlerini, meşru ve silahı alınmış bir düşman olarak kabul etmektedir. Savaş esirlerinin, onları esir alan birliklerin değil, devletin esiri olduklarını vurgulamaktadır. Bu, daha önceleri esirlerin köle olarak kabul edildikleri şartlardan farklı bir savaş esiri statüsünün kabulü anlamına gelmektedir. On üç ayrı

³⁷ <http://runeberg.org/nfca/0387.html> (Çevrimiçi) 2012-07-29.

³⁸ Försvarsdepartementet, **Krigets Lagar, Folkkräftsliga Konventioner Gällande Under Krig, Neutralitet och Ockupation**. Version 2.1 Stockholm, Fritzes, 1996, Nr. 3; Kleen, **a.g.e.**, s. 969

³⁹ James D. Morrow, "When Do States Follow The Laws of War?", **American Political Science Review**, 101/3 (2007), s.569 aktaran Sibylle Scheipers, **a.g.e.**, s.1.

⁴⁰ Försvarsdepartementet, **a.g.e.**, Nr. 5-17

⁴¹ Dumdum kurşunları, İngiliz kolonisi olan Hindistan'da Calcutta'daki Dumdum cephaneliğinde bir İngiliz subay tarafından, icat edilmiştir. Kurşunun vücutta patlayarak daha fazla zarar vermesi amaçlanmıştır.

sözleşmeden oluşan 1907 Lahey Sözleşmesi'nin dördüncü sözleşmesi, karada aktif savaşımlarla ilgili düzenlemeler yaparak, savaşta zehir kullanımını ve zehirli silahların kullanılmasını yasaklamıştır.⁴² Sözleşmenin kara savaşlarıyla ilgili kural ve düzenlemelerinin yapıldığı ek kısmının birinci bölümü, savaşların özellikleri ve savaş esirleri hakkındadır. Aynı bölümün, ek kısmının ikinci paragrafında yer alan, 4-20. maddeler, savaş esirlerine karşı davranışları kurallara bağlar. Bu nedenle uluslararası alanda temel olarak ele alınır. Ek kısmının üçüncü paragrafında yaralı ve hastalar konusuna açıklık getirilmektedir. 21. maddeyle ise hasta ve yaralıların tedavileri konusunda Cenevre Sözleşmesi hükümleri yetkili kılınmıştır. Ek kısmının üçüncü bölümünde savaşların sivil halka yönelik davranışları kurallara bağlanarak, işgal güçlerinin sivil halk üzerindeki yetkisi sınırlandırılmıştır.⁴³

Birinci Lahey Sözleşmesiyle, Daimi Hakemlik Mahkemesi'nin de temeli atılmıştır. Uluslararası sorunların barışçı çözümünde faaliyet göstermesi amacıyla 1899 yılında kuruluş kararı alınan Daimi Hakemlik Mahkemesi⁴⁴, 1900 yılında kurularak 1902 yılında çalışmalarına başlamıştır. 1913 yılında Lahey'deki Barış Sarayı'na yerleşen Daimi Hakemlik Mahkemesi çalışmalarına halen aynı yerde devam etmektedir. Daimi Hakemlik Mahkemesi kayıtlarına göre Türkiye, sadece 1899 Sözleşmesi'ne taraf olmuştur. İsveç ise, hem 1899 yılında, hem de 1907 yılında genişletilen her iki sözleşmeyi de imzalamıştır.⁴⁵ Cenevre ve Lahey Sözleşmeleri birbirine paralel iki uluslararası hukuk sistemi olarak gelişmiştir. Ancak, gerek 1907'den sonra yapılan savaşlarda, gerekse Birinci Dünya Savaşı sırasında her iki sistemin de yetersiz kaldığı ortaya çıkmıştır.

⁴² Ancak sözleşme, Birinci Dünya Savaşı boyunca zehirli gazların yaygın olarak kullanılmasını engelleyememiştir. 1925 yılı Cenevre Protokolünde kimyasal ve biyolojik savaş araçlarının kullanılması yeniden yasaklanmıştır. Ancak üretiminlerine engel olunamayan bu savaş araçlarının kullanılmasına devam edilmiştir.

⁴³ Lahey Konvansiyonu tam metin için bkz: Försvarsdepartementet, **a.g.e.**, Nr 6-15; Walter Schücking, **The International Union of The Hague Conferences**, The Clarendon Press, 1918, <http://archive.org/stream/internationaluni002866mbp> (Çevrimiçi) 2012-08-04 <http://www.humanrights.se/wp-content/uploads/2012/01/Konvention-i-Haag-den-18-oktober-1907.pdf>

⁴⁴ Geniş bilgi için bkz: http://www.pca-cpa.org/showpage.asp?pag_id=1044 (Çevrimiçi) 2012-08-14.

⁴⁵ Türkiye için bkz: <http://www.mfa.gov.tr/daimi-hakemlik-mahkemesi.tr.mfa> (Çevrimiçi) 2012-07-21.

İsveç için bkz: <http://www.regeringen.se/sb/d/3304/a/19632> (Çevrimiçi) 2012-07-21.

Birinci Dünya Savaşı sırasında her iki sisteme de başvurulmuş olmasına rağmen, savaş esirleri, son derece elverişsiz şartlarda cephelerden kamplara nakledilmişler, kamplarda açlık, hastalık, soğuk gibi önlenemez sorunlarla karşı karşıya bırakılmışlardır. Savaşın daha önce yaşanmamış bir biçimde sosyo-ekonomik seferberliğe dönüşmesi, savaş esirlerinin sömürülebilir bir işgücü olarak keşfedilmesine de yol açmıştır.⁴⁶ Nitekim 900.000 Rus esir Almanya’da tarım alanında çalıştırılırken, 1 milyon Rus esir de Avusturya-Macaristan tarımında ücretsiz işçi olarak çalıştırılmıştır. 1917 yılında Rusya ruhan endüstrisinin yarısı Alman veya Avusturya-Macaristan savaş esirleri sayesinde ayakta kalabilmiştir.⁴⁷ Rus istatistiklerine göre 1916 yılı sonlarında savaş esirlerinden 496.017’si tarım işçisi, 35.000’i orman işçisi, 293.968’i maden ve fabrika işçisi, 168.614’ü demiryolu ve kanal işçisi, 116.054’ü de diğer işlerde çalıştırılırken yaklaşık 200.000 savaş esiri de savaş bölgelerinde kullanılmıştır.⁴⁸

Osmanlı Hükümeti, 1914 yılında “Üsera Hakkında Talimatname” yayınlayarak kendi sınırları içersinde esir alınan İtilaf devletleri askerlerine karşı muamele ve uygulamaları ilan etmiştir. Üsera Talimatnamesi, sevk ve idare, genel izinler, ayrıcalıklar ve yeme içme, esir komisyonları ve disiplin hususları başlıkları altında yirmi sekiz maddeden oluşmuştur. Talimatnamede esirlerin her türlü hakları belirtilerek bunların hangi şartlarda uygulanması gerektiği açıklanmıştır.⁴⁹

Birinci Dünya Savaşı’nda yaşananlar Uluslararası Kızılhaç Komitesi’nin savaş sonrasında 1929 yılında iki yeni sözleşmeyle kara savaşları ve savaş esirleri

⁴⁶ Allan R. Kramer, “Prisoners in the First World War”, **Prisoners in War**, ed. by. Sibylle Scheipers New York, Oxford University Press, 2010, s.75-90; International Committee of the Red Cross, **a.g.e.**, s. 4.

⁴⁷ Gerald H. Davis, “Prisoners of War in Twentieth-Century War Economies”, **Journal of Contemporary History**, UK, Sage Publications, Vol: 12, Sayı:4, October 1977, s.623-634.

⁴⁸ Elsa Brändström, **Bland krigsfångar i Ryssland och Sibirien 1914-1920**, Stockholm, P.A. Norstedt & Söners Förlag, 1921, s.130.

⁴⁹ Nebahat Oran Arslan, **Birinci Dünya Savaşında Türkiye’deki Rus Savaş Esirleri**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 47-61.

konusuna açıklık getirmesine yol açmıştır. 1977 tarihli Ek Protokollerin kabulüyle de Cenevre ve Lahey hukuk sistemleri birleştirilmiştir.⁵⁰

1.2. Henry Dunant ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin Kuruluşu

“...Ben sadece sıradan bir turist olarak büyük çarpışmanın dışındaydım. Özel şartlar nedeniyle beni derinden etkileyen sahneler şahit oldum ve yazmaya karar verdim.”⁵¹
Henry Dunant

Aristokratlar ve devlet yetkilileriyle iyi ilişkiler içerisinde olan İsviçreli banker Henry Dunant, Cezayir’de tarım reformları yapmayı ve değirmen kurmayı planlamaktadır. Ancak isteklerini yerine getirebilmesi, bazı ayrıcalıklar elde etmesine bağlıdır. 1859 yılında, isteklerini III. Napolyon’la görüşmek üzere bir iş gezisine çıkar. Napolyon bu sırada İtalya’nın bazı bölgelerini Habsburg hanedanlığının hüküm sürdüğü Avusturya’nın elinden kurtarmak için Sardunya Krallığı adına, Lombardiya’da savaşmaktadır. Dunant, Fransız-Sardunya birlikleriyle Avusturya birlikleri arasında Garda gölünün güneyinde Solferino’da yapılan bu savaşa şahit olur.⁵²

Cephede yaşanan kargaşayı, cesetlerin gömülmeden ortada kalmasını, ağır yaralı ve sakatlanmış askerlere yardıma gidecek kimsenin kalmadığını gören Dunant, civardan birkaç kişiyle yaralılara basit ama temel bir yardım ulaştırmaya çalışır. Her iki taraftan da yaralılar cephe yakınında küçük bir şehir olan Castiglione’ye taşınarak kilisenin taş zeminine yatırılır. Bu yaralıları tedavi etmek isteyen gönüllü kadınlar, Chiesa Maggiore kilisesinin bahçesini doldururlar. Kadınlar, en ilkel şartlarda

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz: <http://www.icrc.org/eng/home/languages/turkish/files/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf>; www.icrc.org/.../uluslararasi-insancil-hukuk-sorulariniza-cevaplar-ihl... (Çevrimiçi) 2012-07-28

⁵¹ Henry Dunant, **Minnen från Solferino**, Stockholm, Fabel AB, 1965, s.16.

⁵² 1859 yılında, Avusturya İmparatorluğu ve Fransa-Sardunya arasında Kuzey İtalya’da yapılan Solferino Savaşı, coğrafi olarak çok zor bir alanda ve sıcak bir havada yapılır. Toplam 300 bin kişinin ölüm kalım mücadelesi verdiği çarpışma 15 saat sürer. Sabahın ilk ışıklarıyla başlayan çarpışma ancak gece yarısına doğru şiddetli fırtına nedeniyle durur. Avusturya ordusu geri çekilir. Fransa-Sardunya birlikleri de ağır kayıp verirler. Solferino Savaşı, İtalyan birliğinin oluşmasında ve tek devlet olarak İtalya Krallığının kurulmasında önemli bir adım olur.

cephede kalan binlerce askere yardım etmeye, ölüleri gömmeye çalışırlar. Dunant, savaşan taraflar arasında hiçbir fark gözetmeden yaralıların hepsine yardımcı olmaya çalışan Lombardiyalı kadınların “**tutti fratelli** (herkes kardeş)” diyerek gönülden çalışmasını unutamaz.⁵³

Dunant, savaştan sonra 1862 yılında, basım masraflarını da kendisinin üstlendiği, “Solferino Hatırası” isimli bir kitap yazmıştır. Kitabının ilk bölümünde savaşın dehşetini ve şahit olduklarını, ikinci bölümünde ise yapılması gerekenleri yazan Dunant, kitabını krallara, devlet adamlarına ve önemli kişilere göndermiştir. Kitap, Avrupalı güç odakları tarafından heyecanla karşılanmıştır.

Ne ilginçtir ki Dunant’tan sadece yüz yıl önce, savaşın insanlar arasında değil, devletler arasında bir ilişki olduğunu yazan Jean- Jacques Rousseau, fikirleri yüzünden lanetlenmiş ve yazıları Cenevre meydanında yakılmıştı. Rousseau, “Toplum Sözleşmesi” adlı kitabında, savaşanların askerler olduğunu ve silah taşıdıkları sürece savaşta hedef olduklarını belirtmiştir. Asker olmaları nedeniyle sadece tesadüf sonucu düşman olan askerlerin, silahlarını attıkları zaman birer insan ya da yurttaş olduklarını ve karşı tarafın bu durumdaki bir insanın canını almaya hakkı olmadığı gibi bunun meşru sayılamayacağını ileri sürmüştür.⁵⁴ Aradan geçen yüz yıl Dunant’ın savaşın dehşetini anlatan ve yapılması gerekenlere dikkat çeken fikirlerinin farklı bir heyecanla karşılanmasına yol açmıştır.

Dunant kitabının ana fikrini, savaş sırasında yaralılara yardım etmek üzere barış zamanında yardım organizasyonları kurmak şeklinde özetlemiştir. Banker olarak güçlü ilişkileri olan Dunant, fikirlerini anlatmak üzere Avrupa’da dolaşarak hükümet temsilcileri, saray mensupları ve işadamlarıyla görüşmüştür. Cephe deneyimleriyle zenginleştirdiği görüşlerinin geniş çevrelerce desteklendiğini görmesi Durant için yeni bir hedefin başlangıcı olmuştur.

⁵³ Ann Margret Holmgren, **Henry Dunant, En Mänsklighetens Välgörare Ett Hundraårsminne**, Stockholm, Alb, Bonniers Boktryckeri, 1928, s.10.

⁵⁴ Jean Jacques Rousseau, **Om Samhällsfördraget eller Statsrättens Grunder**, Stockholm, Natur och Kultur, 1994, s.24.

“Cenevre’nin Halk Yararına Çalışan Topluluğu” isimli bir kuruluşun başkanı olan Cenevreli hukukçu Gustave Moynier de, Dunant’ın kitabından etkilenenler arasındadır.⁵⁵ 1863 yılında, Dunant ve Moynier kendileriyle aynı fikirleri paylaşan diğer üç kişinin de katılımıyla Solferino dehşetinin bir daha yaşanmaması için Cenevre’de beş kişiden oluşan bir komite oluşturulmuştur.⁵⁶ “Uluslararası Yaralıları Yardım Komitesi”⁵⁷ adını alan komite, savaş sırasında cephede yaralıları yardım edebilmek için barış zamanı gönüllülerden oluşan derneklerin kurulması çalışmalarını başlatmıştır.

“Uluslararası Yaralıları Yardım Komitesi” adına, 1863 yılında Berlin’de yapılan “Uluslararası İstatistik Kongresi”⁵⁸ne katılan Dunant’ın deneyimleri ve fikirleri büyük ilgi çekmiştir. Kongrede, yardım örgütlerinin kurulmasını sağlamak amacıyla, Cenevre’de uluslararası bir konferans toplanması ve Uluslararası Yaralıları Yardım Komitesi’ nin bu konferans için çağrı göndermesi kararı alınmıştır.⁵⁹ Dunant savaşta yaralananlar için yardım örgütleri kurulması dışında, yardım örgütlerinin, yaralıların ve onları tedavi edecek sağlık görevlilerinin tamamen tarafsız ilan edilmesini istemektedir. Konferans çağrısını kaleme alan Dunant, tamamen kendi inisiyatifıyla metne bu talebini de eklemiştir.

Henry Dunant, Solferino Savaşı’ndan sonra yaralı askerlerin gönüllüler tarafından bakımını sağlamak amacıyla bir örgütün (Kızılhaç) kurulması için çalışırken aslında cephede yaralanan askerlerin korunması için bir anlaşmanın (Cenevre Sözleşmesi) zemininin hazırlanmasının da yolunu açmıştır. Birbirine yakın bu iki görüş kısa

⁵⁵ Gustave Moynier’in başkanlığını yaptığı “Cenevre’nin Halk Yararına Çalışan Topluluğu (**Genèves Allmännyttiga Sällskapet**)”, Dunant’ın çağrısı doğrultusunda ve fikirlerini gerçekleştirmek için bütün ülkelerde barış zamanı gönüllülerden oluşan derneklerin kurulması ve cephede yaralıları yardım için yürütülecek çalışmalara katılmak üzere komitede yer alma kararı alır. Holmgren, **a.g.e.**, s.18.

⁵⁶ Beş kişiden oluşan komitede yer alan diğer kişiler Guillaume Henry Dofour, Dr. Thodor Maunoir, Dr. Louis Appia’dır. Fernand Gigon, **Förunderligt Stort är Ett Människoöde**, Stockholm, C.E.Fritzes Bokförlag, 1943, s. 83.

⁵⁷ **International Committee for Relief to the Wounded**

⁵⁸ International Statistical Congress (5th:1863:Berlin) geniş bilgi için bkz: **Die geschichtliche entwicklung der amtlichen statistik des Preussischen staates**, Königliche geheime oberhofbuchdruckerei(R.Decker), Berlin,1863.

⁵⁹ Bu toplantıya İsveç adına İstatistik Bürosu Başkanı Dr. Fredrik Teodor Berg katılmıştır. <http://runeberg.org/pionjarer/dunant/0022.html> (Çevrimiçi) 2012-09-15.

sürede Avrupa ülkeleri arasında kabul görmüştür. Kızılhaç'ın kuruluş çalışmaları ve Cenevre Sözleşmeleri de, çağrıda yer alan bu iki temel üzerinden yürütülmüştür.

Uluslararası Yaralılara Yardım Komitesi'nin çağrısı üzerine, 1863 yılında, on dokuz ülkeden otuz iki delegenin katılımıyla Cenevre Konferansı toplanmıştır. Bu konferans, 1864 yılında toplanan ve Cenevre Sözleşmesi'nin imzalanmasına yol açan konferansın da öncüsü olmuştur. Ancak, Dunant'ın konferans çağrısında dile getirdiği iki öneriden biri olan yaralıların tarafsız kabul edilmesiyle ilgili öneri üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır. Konferans sonunda kabul edilen on maddelik sonuç bildirgesinde, savaşta tedavi ve rehabilitasyon hizmeti verebilmek amacıyla, barış zamanı malzeme toplayacak ve hazırlayacak, gönüllüleri eğitecek ve onları savaş şartlarına hazırlayarak savaş zamanı yaralıların bakımına yardımcı olacak yardım örgütlerinin kurulması kararı yer almıştır.⁶⁰ Yaralıların tarafsız olarak kabul edilmesi konusu ise ancak konferans bildirgesinin ek kısmındaki üç öneriden biri olmuştur. Beyaz zemin üzerine kırmızı haç işareti de bu konferansta gönüllü bakıcıları temsil eden bir sembol olarak kabul edilmiştir.⁶¹

Yaralı askerlerin gönüllüler tarafından bakımını sağlamak amacıyla Kızılhaç örgütünü kurma fikri, üzerinde tam anlaşma sağlanamasa da öncü karakterde bir örgütlenme modeli oluşturduğu anlaşılmaktadır. Savaşın askerlerin işi olarak görüldüğü bir dönemde, savaş alanlarına asker olmayan sivil kişilerin girmesini, bu kişilerin savaş alanında yükümlülük ve sorumluluklarının olmasını savunmak o dönem için kabul edilmesi güç bir yeniliktir.

Henry Dunant, konferans kararıyla birlikte her ülkede, savaşta yaralanan ve hastalananların bakımını üstlenmek üzere gönüllülerden oluşacak bir Kızılhaç örgütünün kurulması için de çalışmalara başlamıştır. Dolayısıyla Cenevre Konferansı'nın önemli bir başarısı her ülkede örgütlenmenin başlatılması olmuştur.

⁶⁰ Tam metin için bkz: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/115?OpenDocument> (Çevrimiçi) 2012-07-28.

⁶¹ 1876 yılında hilal amblemi alınarak derneğin adı “Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti” olarak değiştirilmiştir. <http://www.icrc.org/eng/home/languages/turkish/files/uluslararası-insancil-hukuk-sorularınıza-cevaplar-ihl-answers.pdf> (Çevrimiçi) 2012-07-29.

Bu nedenle Kızılhaç örgütünün kuruluş yılı olarak 1863 yılı kabul edilir.⁶² 1863 Cenevre Konferansı'nın bir diğer başarısı da konferansın ardından, aralarında Osmanlı İmparatorluğu, Belçika, Prusya, İngiltere, İtalya, İspanya ve bazı Alman devletlerinin de bulunduğu birçok ülkede yardım örgütleri kurulmasıdır.⁶³

Henry Dunant'ın uluslararası bir örgüt kurma fikrini bir hükümet projesi haline getiren İsviçre Hükümeti de, uluslararası diplomatik bir konferans toplanması için harekete geçmiştir. 1864 yılında toplanan Cenevre Konferansı'na, davet edilen yirmi beş ülkenin on altısı katılmıştır. Konferans cephede yaralanan askerlerin korunması, bakımı ve tedavisiyle ilgili 1864 Birinci Cenevre Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla sona ermiştir.⁶⁴ Bu sözleşme, bir ilk olmasa da, devletler arasında insancıl hukuk açısından yapılan ilk uluslararası kalıcı sözleşme olarak, uluslararası insancıl hukukun temel taşı olmuştur. Henry Dunant'ın "Kızılhaç" fikrini destekleyen İsveç, 1864 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesini hemen onaylanarak kısa sürede Kızılhaç örgütlenmesini gerçekleştirmiştir.⁶⁵ Osmanlı İmparatorluğu da 1865 yılında Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamış ve ilk Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1868 yılında kurulmuştur.⁶⁶

Cenevre Sözleşmesi'nin kabul edilmesi neticesinde Uluslararası Yaralılara Yardım Komitesi resmen tanınmıştır.⁶⁷ Böylece bir yandan devletler açısından savaşın kuralları konusunda bağlayıcı hükümlere ulaşılırken diğer yandan da savaş

⁶² Kızılhaç'ın kuruluş yılı olarak, bu fikrin ortaya çıkmasına neden olan Solferino Savaşı'nın yapıldığı 1859 yılını gösteren kaynaklara da rastlanmaktadır.

⁶³ Osmanlı Devleti'nde, 11 Haziran 1868 tarihinde "Hasta ve Yaralı askerlere Yardım ve Destek Derneği-Mecrûhîn ve Marzâ-yi Askeriyyeye İmdad ve Muâvenet Cemiyeti" kurulmuştur. <http://www.icrc.org/eng/home/languages/turkish/files/uluslararasi-insancil-hukuk-sorulariniza-cevaplar-ihl-answers.pdf> (Çevrimiçi) 2012-07-29.

⁶⁴ I. Cenevre Sözleşmesi için bkz: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/geneva04.asp (Çevrimiçi) 2012-07-28.

⁶⁵ İsveç, 1863 yılında yapılan ve Cenevre Konvansiyonu'na hazırlık konferanslarından olan Birinci Cenevre Konferansı'nda da hazır bulunmuştur. Östberg, **a.g.e.**, s. 8.

⁶⁶ Mesut Çapa, **Kızılhay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, II. Baskı, Ankara, Türkiye Kızılhay Derneği Yayınları, 2010, s. 10-11.

⁶⁷ Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Birinci Dünya Savaşı öncesinde 1867 yılında Paris toplantısıyla başlayarak 1869'da Berlin, 1884'te Cenevre, 1887'de Karlsruhe, 1892'de Roma, 1897'de Viyana, 1902'de St. Petersburg, 1907'de Londra ve 1912'de Washington'da uluslararası toplantılar düzenlemiştir.

mağdurlarına yardımın şartları oluşturulmuştur.⁶⁸ Uluslararası Yaralılara Yardım Komitesi, savaş alanında ilk çalışmasını 1870-71 Fransa-Prusya savaşında savaş esirlerine yardımcı olarak gerçekleştirmiştir. Komite 1876 yılında yapılan bir isim değişikliğiyle “Uluslararası Kızılhaç Komitesi” adını almıştır.

Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte, mümkün olduğunca çok savaş kurbanının acısını dindirmek için insancıl yardımı genişletmeyi hedeflemiştir. Çalışmalarında 1907 Lahey Sözleşmesinde yer alan, kanunlar ve kara savaşının kuralları belirleyen maddeleri dayanak alan Uluslararası Kızılhaç Komitesi, 1912 yılında Washington’da yapılan Uluslararası Kızılhaç Konferansı’nda ele alınan, tutuklanmış askerlere yardım önergesinden faydalanmıştır. Savaş nedeniyle birbirinden ayrı düşen savaş tutukluları, sivil tutuklular ve işgal edilen bölgelerdeki sivillerin birbirleriyle ilişkilerini sağlamak amacıyla 21 Ağustos 1914 yılında “Savaş Tutukluları Temsilciliği”⁶⁹ kurulmuştur. Uluslararası Kızılhaç Komitesi’nin eşgüdümü altında yüzlerce gönüllü Savaş Tutukluları Temsilciliği’nde çalıştırılmaya başlamıştır. Gönüllüler, savaşan taraflardan savaş tutuklularının bulundurulduğu kampları ziyaret etmek ve tutukluluk şartlarını yerinde görmek için izin alınmasıyla Aralık 1914’den itibaren kampları ziyaret etmeye başlamışlardır. Kamplardaki çalışmaların sürekliliğinin sağlanabilmesi ve esirlerin sesinin duyulabilmesi için bir çalışma yöntemi olarak kamp yönetimlerine ve savaşan taraflara sadece talep ve öneriler sunulmuştur. Ancak gerekli görüldüğünde de tutuklara yapılan muamele ve şartlar, hak ihlalleri ve şiddet ifşa edilerek savaşan devletlere şikayetleri bildirilmiştir. 12 Temmuz 1917’de kamplarda misillemelerin ortadan kaldırılması, 21 Ocak 1918’de esirlerin düşman

⁶⁸ Savaş mağdurları açısından son derece olumlu gelişen bu dönem maalesef Henry Dunant (1828-1910) için olumsuz gelişir. 1868 yılında iflas eden Dunant, Paris’e giderek yaklaşık yirmi yıl zor şartlar altında, açlık ve soğukla baş ederek yaşamak zorunda kalır. Sonunda İsviçre’nin Heiden şehrinde küçük bir hastane odasına sığınan Dunant, kendisini tanıyan Georges Baumberger tarafından yapılan yardım çağrısıyla yoksulluktan kısmen kurtulur. Rusya’nın ana Kraliçesi Maria Feodorovna Henry Dunant’a yardım eden ilk ünlü kişi olur. Yardımlarla toparlanan Dunant, bir yandan anılarını yazarken diğer yandan da 1899 Lahey Konferansı’nın daimi olması için çalışmalar yapar ve yetkili kişilere mektup gönderir. 1901 yılında barış savaşçısı Frederic Passy ile Nobel Barış Ödülü’nü paylaşan Dunant, 1910 yılında Heiden’deki hastanede hayatını kaybeder. Holmgren, **a.g.e.**, s.52-60.

⁶⁹ **Prisoners of War Agency**

amaçlarla kazanılmasını sağlamak amacıyla kurulan propaganda kamplarının lağvedilmesi için mücadele edilmiştir.⁷⁰

1.3. İsveç Kızılhaç Örgütü'nün Kuruluşu

1863 yılında Henry Dunant'ın ısrarlı çabalarıyla toplanan Cenevre Konferansı'na, İsveç adına dönemin Sağlık Bakanı Dr. Sven Erik Sköldberg ve Genelkurmay Başhekim Dr. Edling katılmıştır.⁷¹ Rusya adına konferansa katılan Prens Demidoff, bir konuşma yaparak savaşta yaralananların unutulmaması gerektiğini vurgulamış ve yabancı topraklarda dili, gelenekleri farklı insanlar arasında acı çeken bu insanların hatırlanmasının onların acılarını azaltacağını ifade etmiştir.⁷²

1864 yılında toplanan konferansa da katılan İsveç'in konferansın hemen ardından Cenevre Sözleşmesi'ni onaylamasıyla Kızılhaç derneğinin kuruluş çalışmalarına başlandığı anlaşılmaktadır.⁷³ 1864 yılından sonra farklı isimlerde kurulan dernekler, İsveç Kızılhaçı'nın öncülleri olan derneklerdir. Bu nedenle isimleri belirtilmekle beraber İsveç Kızılhaçı olarak değerlendirilecektir.

1865 yılında kurulan ilk dernek "Cephede Yaralı ve Hastaların Gönüllü Bakım Derneği" adını alarak çalışmalarına başlamıştır.⁷⁴ Dernek programında, savaşta yaralı ve hastaların bakımını üstlenmek, barışta bu görev için gerekli hazırlıkları yapmak,

⁷⁰ <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jqgq.htm> (Çevrimiçi) 2012-08-12.

⁷¹ <http://runeberg.org/pionjare/dunant/0030.html> (Çevrimiçi) 2012-08-12.

⁷² Sten Söderberg, **Svenska Röda Korset 1865-1965 De Första 100 Åren**, Stockholm, Utgiven i Samarbete Med Överstyrelsen För Svenska Röda Korset och AB Svensk Litteratur, Esselte, 1965s. 51

⁷³ 1863 yılında İsveç adına konferansa katılan Dr. Sven Erik Sköldberg, hem konferansla ilgili hazırladığı raporu kitaplaştırarak kamuoyunu bilgilendirmiş hem de kendisini çok etkileyen Dunant'ın "Solferino Hatırası" kitabının büyük bir bölümünü İsveççeye çevirmiştir. Bu sırada Henry Dunant'ta İsveç kralının sekreteri Carl Gustaf Pauli ile İsviçre'de görüşerek İsveç'te de bir Kızılhaç örgütü kurulması için etkilemiştir. Pauli, İsveç'e dönünce, böyle bir örgütün savaşta ve barışta ülke için önemli olacağını bir grup subay ve askeri doktora anlatarak tümgeneral Rudebeck'i ikna etmiştir. İsveç'in Cenevre Sözleşmesi'ni onaylamasıyla da Kızılhaç derneğinin kuruluş çalışmaları başlamıştır. Geniş bilgi için bkz: Sven Erik Sköldberg, **Sårades Vård i Fält**, Internationella Konferensen i Genève Oktober 1863 och Dess Resultat, Stockholm, LJ Hierta, 1864, s. 22; Östberg, **a.g.e.**, s. 48.

⁷⁴ **Föreningen för Frivilligt Vård av Sårade och Sjuke i Fält** adıyla kurulan derneğin ilk toplantısına 1872 yılında II. Oscar olarak tahta çıkan Östergötland Dükü Prens Oscar (1829-1907) başkanlık etmiştir. Dernek ana Kraliçe Josephina'nın tarafından himaye altına alınarak saray çevrelerinde aktif bir şekilde desteklenmiştir. Holmgren, **a.g.e.**, s.23, 32-34.

zorunlu ihtiyaç maddelerini depolamak ve sağlık personeli eğitmek gibi görevler dışında, Cenevre'deki Kızılhaç Komitesi ile her zaman ilişkide olmanın gerekliliği vurgulanır. Ayrıca savaş zamanında “askeri liderlere itaat” edilmesi de bir madde olarak dernek tüzüğünde yer almıştır.⁷⁵ Dernekte diğer Avrupa ülkelerinde de görüldüğü gibi yüksek rütbeli subay ve generallerin görev aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca toplumun üst sınıflarına mensup kadınlar da kadın komitelerinde ve yardım işlerinde yoğunlaşmıştır.

1866 yılında, ana Kraliçe Josephina'nın görevlendirmesiyle, bir grup kadın sarayda, sağlık görevlisi elbisesi dikerek, yara tedavisinde kullanılmak üzere pamuk⁷⁶ hazırlayarak derneğe destek olurken savaş mağdurlarına yönelik yardım toplamak ve toplanan malzemeleri düzenlemekle uğraşmıştır. 1867 yılında, kadın çalışmasının bir ileri adımı olarak, hemşirelik eğitimi başlatılmıştır.⁷⁷ İsveç Kızılhaçı ilk kez 1870'de Almanya-Fransa savaşında, her iki tarafa da savaş kurbanları için kullanılması amacıyla maddi yardım dışında, malzeme yardımıyla bulunmuştur. İsveç Kızılhaçı 1877-78 Osmanlı- Rus Savaşı, 1886 Sırbistan- Bulgaristan Savaşı ve 1897 Osmanlı-Yunanistan Savaşı'nda cepheye sağlık malzemeleri göndermiştir.⁷⁸ 1897 yılında, Yunanistan'a doktor ve hemşire yardımı da yapılmıştır.⁷⁹ 1899 Lahey Konferansı'nın hemen ardından çıkan II. Boer Savaşı (1899-1902)'na bir doktor heyeti gönderilmiştir.⁸⁰ 1904'de Rus-Japon Savaşı'nda Ruslar İsveç Kızılhaçı'nın yardım

⁷⁵ Östberg, **a.g.e.**, s. 60.

⁷⁶ Kadınlar tarafından yaralarda sargı bezi olarak kullanmak üzere pamuk (charpi), üretiliyordu. Bu aslında pamuksu bir malzemeydi. Eski çarşaplardan dokuma telleri çekilerek iplik yumaklarının oluşturulmasıyla veya kaba kumaşların bıçakla kazınarak kumaşın lifleri inceltilesinden sonra tüylendirilmesiyle elde ediliyordu. Steril olmayan ortamlarda hazırlanan bu tür yara bakım malzemeleri savaş esirlerinin tedavisinde kullanılmaktaydı.

⁷⁷ 1866 yılında 1 yıllık hemşirelik eğitimi için Londra'ya gönderilen Emma Rappe, St. Thomas hastanesinde, Kırım Savaşı'nın dünyaca ünlü İngiliz savaş hemşiresi Florence Nightingale'in okulunda eğitim alır. Rappe, 1867 yılında İsveç'e dönerek Uppsala Akademi Hastanesi'nde hemşire eğitimi üstlenir. http://www.bengtdahlin.se/HoSstorn1/filer_del_1/sjukskoeterskor.html (Çevrimiçi) 2012-09-15.

⁷⁸ Axel Hultkrantz, **Under Prins Carls Ledning, Minnesanteckningar från fyra decennier i Röda korsets överstyrelse**, Stockholm, Esselte Tryckeri, 1943, s.16.

⁷⁹ İsveç'te ilk seküler hemşire eğitimi Emma Rappert'in 1867 yılında Kızılhaç Hemşire Okulu'nu kurmasıyla başlar. Eğitim süresi 1,5-3 yıl olarak tespit edilir. Yunanistan ve diğer ülkelere yardım amacıyla eğitilmiş hemşireler gönderilir. Daha sonra ırk biyolojisinin önde gelen isimlerinden olan Profesör Doktor J.Åkerman da 1897 yılında İsveç Kızılhaçı adına Yunanistan'a doktor olarak gönderilmiştir. Bkz: Bosse Lindquist, **Förädlade Svenskar**, Falun, Alfabeta Bokförlag AB, 1991.

⁸⁰ Söderberg, **a.g.e.**, s. 157.

teklifini reddetmiştir ama Japon Kızılhaçı'na yardım etmek üzere Hiroşima'ya bir doktor gönderilmiştir.⁸¹

İsveç Kızılhaçı'ı bünyesinde tartışmasız en önemli çalışmaları “ Kadın Komitesi” yapmıştır. Dernek çatısı altında yapılan çalışmalarda yara bezleri ve pamuk hazırlamanın yanı sıra, hemşire eğitimi ve hemşirelik öğrencilerinin yurt sorunlarıyla da bu komite ilgilenmiştir. Önce öğrenci yurdu açılması için çalışmalar yapan Kadın Komitesi, daha sonra yurda bağlı özel bir hasta bakımevi açarak, hastane görevinden gelen öğrencilerin özel hasta bakımında da uzmanlaşmasını sağlamıştır. Yapılan bu çalışmaların hemşirelik mesleğinin kalitesinin yükseltilmesine hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Kadın Komitesi tarafından kurulan Kızılhaç Hemşire Yurdu Derneği'nin ülke çapında örgütlenmesi gerçekleştirilmiştir. Kadın Komitesi, bu çalışma sonrasında kendisini merkez komitesi ilan etmiştir.

Komitenin ülke çapında yaptığı çalışmalar ve topluma yayılarak hızla örgütlenmesi, saray çevrelerinde benzer amaçları olan yeni bir derneğin kurulmasına yol açmıştır. 1900 yılında, “Kraliçe Sofia'nın Askeri Birliklerin ve Donanmanın Hasta Bakımını Destekleme Derneği”⁸² kurulmuştur. Bu derneğin kurulması, giderek sivilleşen Kızılhaç derneğinin, saray çevrelerinde rahatsızlık yarattığını ve bu kesimin daha fazla ordu merkezli bir örgütlenmeye dönmek üzere yeniden harekete geçtiklerini düşündürmektedir.

1903 yılında Prens Carl⁸³ Kızılhaç derneğinin başkanlığına getirilirken, benzer amaçlar için çalışan bu iki dernek arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi, ortak bir kuruluş yaratılması ve bir işbölümü yapılarak her iki derneğin çalışma alanlarının sınırlanması hedeflenmiştir. 1906 yılında İsveç kralının, savaş zamanı gönüllü hasta bakımının düzenlenmesini isteyen bir mektup yayınlamasıyla, İsveç Kızılhaçı yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Prens Carl başkanlığındaki komite tarafından

⁸¹ Söderberg, a.g.e., s. 171.

⁸² **Drottning Sofias Förening för Understödjande av Härens och Flottans Sjukvård i Krig**

⁸³ Prens Carl (1861-1951), kral II. Oscar'ın oğludur. Süvari birliği subayı olup “mavi prens” diye adlandırılmıştır. 1906-1945 yılları arasında İsveç Kızılhaçı başkanı olarak görev yapmış ve örgütün insani yardım çalışmalarından sorumlu olmuştur.

yönetimlerinde askeri personelin çoğunlukta olduğu, farklı çalışma alanları olan üç dernek kurulurken dernekler arasında eşgüdümü sağlamak üzere “İsveç Gönüllü Hasta Bakımı Merkez Komitesi”⁸⁴ kurulmuştur. Bu dernekler, İsveç’in değişik bölgelerinde farklı kurumlarla savaş zamanında hastaların bakımını üstlenmek ve gerekli hazırlıkları yapmak üzere kurulmuş “Savaş Zamanında Gönüllü Hasta Bakımı İçin Kızılhaç Derneği”, bu kurumların ihtiyaç duyduğu sağlık malzemelerini hazır bulundurmak için kurulan “Kızılhaç Kadın Derneği” ve hemşireleri eğitmek üzere kurulan “Kızılhaç Hemşire Evi Derneği” idi.

Merkez Komitesi, 1906 yılında İsveç Kızılhaçı’nın iç yapılanmasını gerçekleştirirken Kraliçe Sofia’nın derneğiyle de çalışma alanlarını ayırmıştır. Bu dönemde Merkez Komitesi, diğer ülkelerin Kızılhaç dernekleriyle de düzenli bir ilişki içersinde olmuştur. İsveç Kızılhaç Derneği, 1907 Londra, 1912 Washington Uluslararası Kızılhaç Konferanslarına katılmıştır. 1911 yılında İsveç parlamentosunda, “Uluslararası Hasta Bakım” sembolünün kabulü ve korunması için yasa çıkarılmasını sağlamıştır. 1913 yılında İsveç’te bütün Kızılhaç derneklerini tek çatı altında toplamak üzere başlatılan çalışmalar Eylül 1915’te sonuçlanmış ve benzer amaçlı dernekler, İsveç Kızılhaçı adı altında birleşmiştir.⁸⁵ Yurt çapında yaygın bir biçimde örgütlenen İsveç Kızılhaç’ının uluslararası alanda dikkat çekmesi ve itibar kazanması ise 1912-1913 yıllarında Balkan Savaşları’nda, savaşan tarafların her birine tam donanımlı birer ambulans göndermesiyle gerçekleşmiştir.

1.3.1. Balkan Savaşları’nda İsveç Kızılhaçı Ambulansları

Eylül 1912’de Karadağ Krallığı’nın, Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmesinin ardından, Ekim 1912 ‘de Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan’dan oluşan Balkan Birliği, Osmanlı Devleti’ne bir nota vermiştir.⁸⁶ Osmanlı İmparatorluğu’nun cevabı,

⁸⁴ Central Kommitte för Frivilligt Vård av Sjuka

⁸⁵ Svenska Röda Korset, Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Verksamhet Åren 1912-1920, Stockholm, Nya Tryckeribolaget, 1921, s. 4.

⁸⁶ Bu çalışmada Balkan Savaşları, sadece İsveç Kızıl Haçı’nın Balkan Savaşlarında yaptığı çalışmalar açısından bilgilendirme amaçlı olarak ele alınacaktır. Balkan Savaşları’nın gelişimiyle ilgili bkz: A.J.P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, New York, Oxford University Press,

Rumeli topraklarına özerklik verilmesini ve “ulus esası” çerçevesinde yeni bir idari yapının oluşturulmasını isteyen bu ağır notanın sahibi bütün ülkelere, savaş açmak olmuştur.⁸⁷

Balkanlar’da başlayan savaşın İsveç kamuoyunda pek yankı bulmadığı anlaşılmaktadır.

“...savaş, İsveç’te tepki, yeterince kızgınlık uyandırmadı bile. Kimse, bunun Avrupa’nın güneydoğu köşesindeki ateşli yarımada bir dizi savaşa ve daha sonra Birinci Dünya Savaşı’na yol açacağını anlayamadı.”⁸⁸

Buna rağmen, İsveç Kızılhaçı, 17 Ekim’de başlayan Balkan Savaşı’ndan hemen iki gün sonra, Yunanistan’dan gelen bir telgraf üzerine hızla harekete geçmiştir. Telgrafi gönderen, Yunanistan’ın veliaht prensesi Sofia’dır.⁸⁹ Doğrudan Prens Carl’dan yardım istemiştir. Bunun üzerine Yunanistan’a tam donanımlı bir Kızılhaç ambulansı gönderilmesine karar verilmiştir.⁹⁰ Üç doktor ve beş hemşirenin yanı sıra, yeterince sağlık malzemesi de yardım kararından iki gün sonra yola çıkarılmıştır.⁹¹ Dagens

Sixth Edition, 1986, s. 483-502; Matthew Smith Andersson, **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.304-315.

⁸⁷ Toktamış Ateş, **Siyasal Tarih**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.412

⁸⁸ Söderberg, **a.g.e.**, s.181

⁸⁹ Prusya Prensesi Sofia (1870-1932), Prusya veliaht prensi Fredrik ve Büyük Britanya prensesi Viktoria’nın (daha sonra Kraliçe olan I.Viktoria) kızı olup, Almanya İmparatoru II. Wilhelm’in de kız kardeşidir. Protestan olan Sofia, Yunanistan veliaht prensi Konstantin ile evlenerek mezhep değiştirmiş ve Ortodoks mezhebine geçmiştir. 1913’te kraliçe ilan edilen Sofia Yunanistan’da çok sevilir. Çünkü eski bir Yunan efsanesine göre Sofia ve Konstantin isimli bir çift kral olarak tahta geçecek ve İstanbul’u, Ayasofya’yı alacaktır. Kraliçe Sofia, efsaneyi gerçekleştirecek Sofia olarak kabul edilmiştir. Yine de Avrupa’daki aile bağları nedeniyle Almanya ile ittifak yapabileceği düşüncesiyle mesafeli bir şekilde karşılanır. Balkan Savaşları’nda Yunanistan’ın toprak kazançları, Sofia’nın efsanevi meziyetlerine bağlanır. I. Dünya Savaşı’nda Kayzer Wilhelm’in kardeşi olduğu için Alman yanlısı olduğuna inanılır. Yunanistan savaşta Alman yanlısı bir tarafsızlık politikası izlemektedir ama savaşa girilmesini ve Türkiye’den daha fazla toprak kazanılmasını isteyenler de bulunmaktadır. Bu nedenle Kral ve hükümet arasında anlaşmazlık çıkar. Kral, oğlu lehine tahtı terk ederek sürgüne gitmek zorunda kalır. Aslında Sofia, annesi gibi İngiltere yanlısıdır. Kral, oğlunun ölümü üzerine yeniden döndüğü tahtını, Yunanistan’ın 1922 yılında Türkiye karşısında savaşı kaybetmesi üzerine bir kez daha bırakmak zorunda kalır. Bkz: Julia Gelardi, **Born to Rule: Granddaughters of Viktoria, Queens of Europe**, Headline Book Publishing, 2005, s.45

⁹⁰ Hultkrantz, **a.g.e.**, s.44-48.

⁹¹ Söz konusu ambulanslar sadece araç olmayıp tam donanımlıdır. Doktor ve hemşirelerden oluşan bir sağlık ekibinin sorumluluğunda yardım olarak gönderilmektedir. Görev bittikten sonra da ekip ve ambulans İsveç’e geri dönmektedir.

Nyheter⁹² , 20 Ekim 1912’de İsveç Kızılhaçı’nın ambulans yardımı ile ilgili haberini okuyucularına aşağıdaki gibi verir:

“Balkanların yardım çığlığı artık ülkemize de ulaştı. Hayal gücümüzle, ölümüne kanayan asker yığınlarını ve düzenli sahra hastanelerinin olmaması nedeniyle ölen askerleri görebiliriz. Yunanistan Veliht Prensesinin, İsveç Kızılhaçı’ndan yardım talebi üzerine, derneğin, takdir edilecek hızda bu talebi yardıma değer bulması nedeniyle, hemen pazartesi sabahı donanımlı bir ambulans cephede görev yapmak ve merhametini göstermek üzere yola çıkıyor. Daha önce Balkan Savaşı’na donanımlı bir ambulans gönderilmesi konuşulmuştu ancak kaynakların hangi ülkeye sunulacağı düşünölüyordu. Yunanistan Veliht Prensesinin çağrısı gelince, diğer Balkan ülkelerine başka yardımlar gittiği bilindiği için, Yunanistan’dan yana tavır alınmasına karar verildi. Cumartesi günü Kızılhaç yönetim kurulu toplantısında konu hakkında kesin kararı almak üzere toplandı ve 3 doktor, 5 hemşire gönderilmesine karar verildi.”⁹³

Yunanistan’a gönderilen ilk sağlık ekibi İsveç’in sağlık ekibi olmuştur. Derneğin artan masraflarının karşılamak için de yardım çağrısında bulunan İsveç Kızılhaçı’nın tarafsız bir tutum alması gerekirken tek yanlı olarak Yunanistan’a yardım etmesi, devlet olarak tarafsızlık ilan etmiş olan İsveç açısından sorun olarak algılanmıştır. Bunun üzerine 29 Ekim’de Kızılhaç yönetimi, yapılan büyük bir bağışın ardından, Kızılhaç’ın tarafsızlığını vurgulamak adına Türkiye’ye de bir ambulans ve sağlık elemanları gönderilmesine karar vermiştir. Tam donanımlı bir ambulans, tabur doktoru Richard Erhardt’ın başkanlığında yine 3 doktor ve 5 hemşireden oluşan sağlık ekibi, 1 Kasım’da İstanbul’a doğru yola çıkarılmıştır. İkinci ambulansın da yola çıkmasının ardından Sırbistan’ın İsveç konsolosu olan banka müdürü C.A. Carlsson’un, tarafsızlık adına Sırbistan’a da bir ambulans gönderilmesini talep etmesinden sonra Kızılhaç yetkilileri, ambulans hazırlamak için bağışlara ihtiyaç olduğunu belirterek bankadan sorumluluk almasını istemişlerdir. Bankanın gerekli bağışı sağlamasıyla üçüncü ambulans da iki gün içerisinde Belgrat’a doğru yola çıkmıştır. Böylece, İsveç Kızılhaçı, daha önce yapılan savaşlara sadece doktor veya gözlemci gönderirken, ilk kez Birinci Balkan Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu’na, Yunanistan’a ve Sırbistan’a tam donanımlı üç sağlık ekibi ve yardım malzemeleri göndermiştir. Gönderilen ambulanslar doğrudan cephede görev yapmak yerine, Atina, Belgrat ve İstanbul (Pera)’da görev yapmıştır.

⁹² **Dagens Nyheter** İsveç’in büyük günlük gazetelerinden biridir.

⁹³ **Dagens Nyheter**, 20 Ekim 1912.

İsveç Kızılhaçı tarafından İstanbul'a gönderilen ambulans görevlileri 6 Kasım 1912'de "göz kamaştıracak kadar güzel bir sonbahar güneşi ışığında mavi denizi, camilerle süslenmiş tepeleri ve dünyaca meşhur Altın Boynuzu'yla masallara özgü Konstantinopol'e"⁹⁴ ulaşmıştır. Harbiye'deki savaş okulu bünyesinde yer alan ve 700 hasta kapasitesi olan hastanede çalışmalarına başlayan ekip, hastane başhekimisi Albay İbrahim Bey ile işbirliği yapmıştır. Hastanedeki yaralıları ve hastaları dışında Çatalca muharebesinden sonra gelen 200 yaralının da tedavisiyle ilgilenilmiştir. Dr. Erhardt, cerrah olarak yaralıları yaptıkları müdahaleleri fotoğraflamış ve bu fotoğrafları görev dönüşü hazırladığı raporunda kullanmıştır. Raporunda İstanbul'daki askeri sağlık kurumlarının örgütlenmesi hakkında geniş bilgi veren Erhardt'ın, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaralı ve hasta askerlerin bakımıyla ilgili de bilgi aktardığı görülmektedir.⁹⁵ İstanbul'da çalışan ambulans görevlileri ayrıca Dagens Nyheter gazetesine bir telgraf göndererek yaptıkları çalışmaları hakkında İsveç kamuoyunu bilgilendirmiştir.⁹⁶ İsveç Kızılhaçı'nın Balkan Savaşları sırasında İstanbul'da yaptığı çalışmalar Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından da övgüye layık görülerek, doktor ekibi ve hemşireler Kızılay madalyası ile ödüllendirilmiştir.⁹⁷ İsveç sağlık ekibi ayrıca Padişah tarafından da madalya ile ödüllendirilmiştir.⁹⁸

⁹⁴ Richard Erhardt, **Bref Från Balkankriget, I. Svenska Ambulansen**, Konstantinopol den 27 November 1912, Stockholm, P.A.Norstedt & Söner, 1913, s.40.

⁹⁵ Richard Erhardt, **Reseberättelser Från Svenska Ambulansen i Turkiet under I. Balkankriget**, Stockholm, P.A.Norstedt & Söner, 1914, s. 147-182.

⁹⁶ Sten Söderberg'in aktardığına göre telgrafta İsveçlilerin yorulmadan, içten ve fedakarca çalışmaları karşısında yaralı Türklerin de, İsveçlilere son derece müteşekkir, sıcak ve sadakat dolu bir şekilde davrandıkları belirtilmiştir. Söderberg'e göre, İsveçlilerin memnuniyetle karşılanması olumluydu, çünkü Türkler daha önce Cenevre Sözleşmesi'ne aykırı davranmışlardı ve bu yüzden şiddetle eleştirilmişlerdi. Türkleri Avrupa'nın geleneksel düşmanı olarak gören ve yüzlerce yıldır süregelen duygular da hala devam etmekteydi. Karşılıklı ilişkiler açısından İsveç Kızılhaçı'nın tarafsızlık vurgusu önemliydi. Söderberg, **a.g.e.**, s. 187.

⁹⁷ Osmanlı Kızılayı Merkez Komitesi Prof. Dr. Besim Ömer imzasıyla 15 Ekim 1915 tarihinde İsveç Kızılhaçı'ı başkanına bir mektup göndererek Osmanlı Kızılayı'nın 3 gümüş, 5 bronz madalyasını İstanbul'da hizmet yapan İsveç Kızılhaçı görevlilerine göndermiştir. Besim Ömer'in mektubu, madalya ile onurlandırılan ambulans ekibi ve madalyaların teslim edildiğine dair posta alındısı için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets Arkiv 1, Överstyelsen, B IV, Vol.1.**

⁹⁸ 11 Şubat 1913'te İsveç Kızılhaçı sağlık ekibinin Padişah V. Mehmed Reşad tarafından da madalya ile ödüllendirileceği bildirilmiştir. İsveç'in İstanbul elçisinin 5 Mayıs 1914 tarihli yazısının bu konuyla ilgili yazıldığı görülmektedir. Elçi, stoklardaki madalyaların tükendiğini, Fransa'ya borç ödemesi devam ettiği için de yeni madalyaların ısmarlanmadığını (madalyalar Fransa'da yaptırılmaktaydı) bu nedenle kimseye madalyasının teslim edilemediğini bildirmektedir. Ancak elçinin 21 Temmuz 1914 tarihli yazısında madalya ve diplomaların teslim alındığı bildirilmiştir. Buna göre, Dr. Erhardt 3. Rütbe Mecidi Nişanı, Dr. Gussarson 4. Rütbe Osmani Nişanı ile ödüllendirilirken, Başhemşire Anna Vogel 3. Rütbe Şevkat (Şefakat) Nişanı, hemşireler A. Myrsten, E. Otterberg, R. Berthelius, E. Westerlund ise gümüş Liyakat Nişanı ile ödüllendirilmiş, ayrıca her birine beratları

İsveç Kızılhaçı'nın sekreterliğini ve eşgüdüm çalışmalarını yürüten Axel Hultkrantz⁹⁹ ise gönüllü hasta bakımı ve cephedeki askeri liderlik arasındaki eşgüdümü yerinde görmek üzere gözlemci olarak Yunanistan'a gönderilmiştir. Hultkrantz Atina, Selanik, Soroviz ve Yenice cephelerinde incelemelerde bulunmuştur.¹⁰⁰ Yenice cephesiyle ilgili gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır:

“Yenice'deki sonucu getiren son çarpışmadan birkaç hafta sonra, bu küçük minarelerle süslü şehrin birkaç kilometre uzağındaki cepheyi ziyaret ettiğim zaman, zafer kazanmış olan Yunanlılar kendi ölülerini gömmüş, bütün silahları toplamış ama ölen Türkleri düştükleri yerde bırakmışlardı. Büyük bir ciddiyetle, çarpışmanın en şiddetli olduğu tepeye doğru yürüdüğümüzde, ortamın, bütün ıssızlığına rağmen huzur dolu olduğunu hatırlıyorum. Gözün görebildiği mesafede tek bir canlı yoktu, ama siperler ölü doluydu. Biz tepede ilerledikçe, kurbanının üzerinden kanatlarını çırparak yükselen akbabalar havada birkaç tur attıktan sonra geçtiğimiz yerlere yeniden dönüyorlardı.”¹⁰¹

Yenice'de bir siperde başından vurularak ölen bir Türk askerinin elinde “ekmek ve soğanı” gören Hultkrantz, 1909 yılında tanıştığı, sahra fırınlarını incelemek ve Bofors ile görüşmek üzere Stockholm'e gelen bir Osmanlı askeri heyetinde yer alan Enver Paşa'nın sözlerini hatırlamıştır.¹⁰²

da verilmiştir. **Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, Utrikesdepartementet 1902 års dossiersystem 1748-1920, 74, avd J, vol. 3600, 1914.**

⁹⁹ Axel Hultkrantz (1870-1955) korgeneral olarak 1906-1915 yıllarında İsveç Kızılhaç Derneği yönetim kurulunda sekreterlik görevini üstlenmiş ve derneğin uluslararası alanda eşgüdüm çalışmalarını yürütmüştür. Ambulans gönderilen cepheleri ziyaret eden Hultkrantz, I.Balkan Savaşı'nda gözlemci olarak bulunmuş ve gözlemlerini Kızılhaç raporlarında belirtmiştir. İsveç Kızılhaçı ve askerlik izlenimlerini kitap olarak yayımlayan Hultkrantz, I. Dünya Savaşı nedeniyle aktif askerlik görevine dönmüştür. 1916 yılından itibaren 10 yıl boyunca İsveç Sanayi Birliği'nde sorumlu müdürlük yapmış ve yeniden İsveç Kızılhaç yönetim kurulunda görev almıştır.

¹⁰⁰ Yenice cephesindeki izlenimleri ve cephe fotoğrafı için bkz: Axel Hultkrantz, **Från Grekiska Krigsskådeplatsen 1912. Minnen och Intryck rörande Greklands krigsförvaltning**, Förlags-aktiebolagets i Malmö Boktryckeri, 1913, s.46-49; Ek 2.

¹⁰¹ Hultkrantz, **Under Prins Carls Ledning, Minnesanteckningar Från Fyra Decennier i Röda Korsets Överstyre**, s.46-47.

¹⁰² Kasım 1909 tarihinde, İsveç Dışişleri Bakanlığı, bir Türk askeri heyetinin Bofors'un top üretimini incelemek ve aynı zamanda yeni bir İsveç ürünü olan sahra fırınının çalışmasını görmek için Stockholm'e geleceğini askeri görevlilere bildirir. Axel Hultkrantz, Türk heyetine eşlik edecek grupta yer alır. Türk heyeti, o tarihlerde Berlin'de askeri ataşe olan Binbaşı Enver Bey, General Hasan Rıza ve Moskova askeri ataşesinden oluşur. Binbaşı Enver Bey ve beraberindekiler için askeri karşılama yapılır. Sahra fırını ve gezici mutfak araçları incelenir. Birkaç gün sonra Bofors şirketi Türk askeri delegasyonu için Grand Hotel Royal'de büyük bir akşam yemeği düzenler. “Askerleri içmediği için“, Enver Bey de yemekte ikram edilen şarapların tadına bile bakmaz. Yemekte konu gezici mutfak aracına gelince, bu aracın belki Avrupa'nın şımarık askerlerine uygun olduğunu ama doğu askerlerine uymadığını söyleyen Enver Bey ekler: “Ekmek ve soğan! Osmanlı askerinin ihtiyacı olan tek şey! Ver bunları askere aslan gibi dövüşsün” der. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğu için 200 sahra fırını siparişi verilir ama Balkan Savaşı başlamadan önce siparişin teslimatı yapılamaz. Axel Hultkrantz, üç

Hultkrantz Yenice savaşından sonra esir düşen 30 bin Türk nedeniyle Yunanistan savaş yetkililerinin büyük bir şaşkınlığa düştüğüne ve esirlerin hazırlıksız yakalanan yetkililerce değişik garnizonlara dağıtıldığına tanık olmuştur. Köylerdeki Müslüman halkın korunma ihtiyacıyla yığınlar halinde Selanik'te toplandığını ve bu yüzden büyük bir mülteci sorunu yaşandığını görmüştür. Topluca Selanik sokaklarını dolduran ve yıpranmış elbiseleriyle açlıktan perişan olmuş binlerce kadın, çocuk, yaşlı erkekten oluşan grupların, sokaklarda açlık ve her türlü sefaletle yüzyüze kaldığını raporlarında belirtmiştir. Hultkrantz, uluslararası bir komitenin çabalarıyla şehrin dışında 40-50 bin mülteci için bir kamp kurulduğundan da bahsederek savaşların sebep olduğu ve sivilleri de derinden etkileyen insanlık dramına işaret etmiştir.¹⁰³

Hultkrantz, cephe ziyaretinden dönüşünde, Kızılhaç amblemiyle cephede ve şehirlerde cirit atan “şüpheli” görüntülü kişilerin varlığından bahsetmiştir. “Kızılhaç amblemi altında casusluk” faaliyetlerine dikkat çeken Hultkrantz, Yunanlı polislerin bu kişileri tespit etmekte zorlandığına işaret etmiştir.¹⁰⁴ Birinci Balkan Savaşı'nın kısa sürmesi nedeniyle İsveç Kızılhaçı'nın üç ambulansı da üç ay gibi kısa bir süre içerisinde geri dönmüştür. Altı ay sonra, Yunanistan ve Sırbistan arasında İkinci Balkan Savaşı başladığında ise hem Yunanistan'a hem de Sırbistan'a yeniden birer ambulans gönderilmiştir. İsveç Kızılhaçı'nın Birinci ve İkinci Balkan Savaşları'nda yaptığı yardımların uluslararası çevrelerde yarattığı etkiyi Hultkrantz şöyle özetler:

“İsveç Kızılhaç Derneği, Balkan Savaşı'na gönderilen ambulanslar nedeniyle Uluslararası Kızılhaç çevrelerinde en üst sınıfa yükseldi. Cenevre Komitesi'nin tüm dikkati ve takdiri İsveç prensi Carl'a çevrildi.”¹⁰⁵

yıl sonra Kasım 1912'de I. Balkan Savaşı'na gözlemci olarak katılır ve Yenice'de bir siperde, elini uzatmış vaziyetteyken başından vurularak ölmüş bir Türk askeri dikkatini çeker. Askerin yana doğru uzanmış elinde bir şey tuttuğunu fark ederek eğilip bakar. Bir parça ekmek ve soğan olduğunu görünce Enver Bey'in sözlerini hatırlar, “Osmanlı askerinin aslan yemeği!” Axel Hultkrantz, **Från Husar till Generalintendent, Minnesanteckningar Från En Märklig Militär Brytningstid**, Sydsvenska Dagbladets Aktiebolag, 1949, s. 182-186.

¹⁰³ Hultkrantz, **Från Grekiska Krigsskådeplatsen 1912, Minnen och Intryck Rörande Greklands Krigsförvaltning**, s. 50.

¹⁰⁴ Hultkrantz, **Under Prins Carls Ledning, Minnesanteckningar Från Fyra Decennier i Röda Korsets Överstyrelse**, s.47.

¹⁰⁵ Hultkrantz, **a.g.e.**, s.47.

Balkan Savaşları'nın İsveç Kızılhaçı adına görevli olarak Birinci Balkan Savaşı cephelerini dolaşan Axel Hultkrantz'ın dışında, askeri açıdan da izlendiği ve bazı İsveçlilerin askeri görevlerinden izin alarak cepheleri dolaştığı anlaşılmaktadır. Birinci Balkan Savaşı'nı izlemek üzere cepheye giden teğmen August Stackelberg, savaş gözlemlerini ve fotoğraflarını Stockholms Dagblad gazetesinde yayınlayarak cephe haberlerini ve fotoğraflarını İsveç kamuoyuna ulaştırmıştır.¹⁰⁶ Yine bir subay olan Erland Mossberg ise, savaşın başlaması üzerine hükümetin izniyle ama resmi bir sıfat taşımaksızın müttefik ordularını izlemek savaş muhabiri üzere savaşa alanına gitmiştir.¹⁰⁷ Önce Bulgaristan birlikleriyle Çatalca cephesinde bulunan Mossberg, dönüş yolunda da Yunan birlikleri arasında savaş gözlemleri yapmıştır.

1.4. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu

1864 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi, Cenevre'ye delege göndermemiş ülkelerin hükümetlerine de gönderilmiş ve sözleşmenin kabul edilerek imzalanması için bir yıllık süre tanınmıştır. Sözleşme, Osmanlı İmparatorluğu tarafından 5 Temmuz 1865'te imzalanmıştır.¹⁰⁸

Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Kızılhaç Derneği kurulması için bir çalışma başlatılmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluş ve gelişim yıllarında uzun süren başkanvekilliğinde bulunan Besim Ömer (Akalin) Paşa'ya göre, gerek devlet gerekse kamuoyunda Kızılhaç benzeri bir cemiyetin kurulmasına önem verilmemiştir.¹⁰⁹ Ayrıca kamuoyunda haça karşı duyulan çekimserlik ve soğukluk nedeniyle de Kızılhaç Derneği'nin kuruluşu gecikmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁶ August Stackelberg'in bazı fotoğrafları için bkz: **Kringsarkivet, August Stackelbergs arkiv**, Vol. II; Ek 2.

¹⁰⁷ Kringsarkivet'te bulunan Erland Mossbergs özel arşivinde yer alan anı notlarında Sırp ordusunun 2.bölüğünün Cisri Mustafa Paşa camisini karargah olarak kullandığı da yer almaktadır. Ayrıca Erland Mossberg, August Stackelberg ile bölgede karşılaştığını ve Stackelberg'in iki Türk esirin asılmasına şahit olduğunu kendisine anlattığını da aktarmaktadır. Bkz: **Kringsarkivet, Erland Mossbergs arkiv**, Vol. 55.

¹⁰⁸ Osmanlı İmparatorluğu "faidesi me'mûl olmayan şu işden bir mazarrat da husûle gelmeyeceğini görünce" sözleşmeyi imzalamıştır. Çapa, **a.g.e.**, s.10.

¹⁰⁹ "bu mes'ele gerek ahâlice ve gerek ricâl-i devletçe ehemmiyetsiz görüldüğü gibi, Bâbîâlî'ce de gayri kabil-i icrâ evhâm ve havâlatlardan ibâret add edilmiş idi." Dr. Besim Ömer, **Hanımefendilere**

1867 yılında Paris’te yapılan Uluslararası Kızılhaç Konferansı’na katılan Dr. Abdullah Bey (Karl Edward Hammerschmidt) konferans dönüşünde, Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa, Tıbbiye Nazırı Marko Paşa ve Dr. Kırımlı Aziz Bey’in katılmasıyla bir dernek kurulmasına öncülük etmiştir. 11 Haziran 1868 tarihinde “Mecrûhîn-i Asâkir-i Osmâniyye’ye Muâvenet Cemiyeti” adıyla kurulan dernek, 66 üyeden oluşmuştur.¹¹¹ Çalışmalarına başlayan dernek yönetiminin hazırladığı tüzüğün Bâbîâli tarafından sivillerin askerlerin işine karışması olarak yorumlanarak reddedilmesi üzerine dernek dağılmıştır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi Başkanı Moynier’in bir dernek kurulması için yaptığı uyarılar, Sırbistan, Karadağ, Rus savaşı sırasında diğer ülkelerin Kızılhaçlarının çalışmalarına şahit olmanın yarattığı etkiyle birleşince yeniden bir dernek kurulmasına karar verilmiştir. 1876 yılında Marko Paşa başkanlığında yeniden bir kurucu toplantı yapılmıştır.

Kızılhaç yerine Kızılay sembolünün alınması için Uluslararası Kızılhaç Komitesi’ne yapılan başvurunun kabul edilmesinden sonra yönetim kurulunu belirleyen Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 14 Nisan 1877’de resmen kurulmuştur. Diğer ülkelerdeki Kızılhaç derneklerinin saray çevresince himaye edildiği gibi Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’de II. Abdülhamid tarafından himaye altına alınmıştır. Cemiyetin kuruluşundan sonra Hindistan ve diğer İslam ülkelerinden gelen maddi yardımlar, yaralı ve hasta askerlerle göçmenlerin ihtiyaçları için kullanılmıştır.¹¹²

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra Rusya ile barış yapıldığı için çalışmalarına ara verilen, hatta Dr. Besim Ömer’in ifadesiyle “uyuya kalmış” olan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin çalışmaları, 1897 Osmanlı-Yunan savaşının başlamasıyla yeniden canlanmıştır. Cemiyet, yurt içi ve yurt dışından yardım toplamak, orduya yardım etmek şeklindeki çalışmalarını yeniden başlatmıştır. Osmanlı Hilâl-i Ahmer

Hilâl-i Ahmer’e Dair Konferans, Yay. Haz. İsmail Hacıfettahoğlu, 2. Baskı, Ankara, Türk Kızılay’ı Tarih Dizisi II, Mayıs 2007, s. 74.

¹¹⁰ Öyle ki 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’nda, Kızılhaç yerine Kızılay kullanmak üzere Cenevre ve diğer ülkelerin Kızılhaç derneklerine başvurulmuştur, ancak Kızılayın resmen kabulü 1907 yılında gerçekleşmiştir. Çapa, **a.g.e.**, s.11.

¹¹¹ Bazı kaynaklarda derneğin adı “Hasta ve Yaralı askerlere Yardım ve Destek Derneği-Mecrûhîn ve Marzâ-yi Askeriyye İmdâd ve Muâvenet Cemiyeti” olarak kullanılmaktadır. Çapa, **a.g.e.**, s.11.

¹¹² Kızılay’ın kuruluşu ve dışarıdan gelen yardımlar konusunda geniş bilgi için bkz: Çapa, **a.g.e.**, s.11-15.

Cemiyeti'nin Japon-Rus Savaşı'nda her iki ülkeye de yardım göndermeye çalışması saray tarafından engellenmiştir.¹¹³ Dr. Besim Ömer, 1907 yılında Londra'da yapılan Uluslararası Kızılhaç toplantısına Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adına delege olarak gönderilmiştir. Ama II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin çalışmaları hiçbir zaman sürekli ve düzenli olmamıştır.¹¹⁴

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin bir kez daha kurulması için hazırlıklar yapılarak, "Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ihyaen teşkîli" başlatılmıştır.¹¹⁵ Bâbîâli'nin uygun görmesiyle hazırlanan tüzük Şûra-yı Devlet tarafından kabul edilmiştir. 20 Nisan 1911'de yüz kurucu üyeden oluşan Umumî Meclis, Sadrazam Hakkı Paşa başkanlığında Umumî Merkez Heyeti'ni seçen dernek, padişahın himayesine girmiş ve derneğin başkanlığını da Veliaht Yusuf İzzettin Efendi üstlenmiştir. Tophane'de üç katlı bir binaya yerleşen Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ilk yönetim kurulunda Rıfat Paşa başkan olmuştur.¹¹⁶ 1912 yılında yapılan kongrede eski sadrazamlardan Hüseyin Hilmi Paşa başkan seçilmiştir. 1912 ve 1913 yıllarında üst üste iki olağanüstü kongre yapılmıştır. Daha önceleri "uyuya kalmış" olan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun girdiği savaşlarda aktif bir rol alarak çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu sayede Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında, ordunun hasta ve yaralı askerlerine, esirlere olduğu kadar göçmenlere de yardımda bulunarak savaşın olumsuz sonuçlarını hafifletmeye çalışmıştır.¹¹⁷

Tüzüğü gereği vilayetlerde merkez, sancak (livâ) ve kazalarda şube dernekleri kurabilen Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Çankırı şubesi yanı sıra, Ankara,

¹¹³ Hilâl-i Ahmer Cemiyet'ine ait kaynaklarda II. Abdülhamit devrine karşı bir muhalefet havası sezilmekte olduğunu aktaran Mesut Çapa, bu tutum nedeniyle dernek çalışmalarına izin verilmediği gibi bir ara sermayesine de el konulmak istendiğini aktarmaktadır. Çapa, "Padişah, cemiyet isminden tevâşşuh ettiği için, Hilâl-i Ahmer, bugünkü dilimiz ile Kızılay tabiri ağza alınmaz olmuştur" diyen Celal Muhtar Özden'in anılarını aktarmaktadır. Rus-Japon Savaşı'nda her iki tarafa da yardım gündeme getirilince Saray, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin mevcut sermayesinin araştırılmasını istemiş, daha sonra da "bu sermayeye el sürmenin caiz olamayacağını" bildirince konu kapanmıştır. Çapa, **a.g.e.**, s.13.

¹¹⁴ Hatta Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşu 1877 olarak kabul ediliyorsa da, esas ve sürekli bir derneğin ortaya çıkışı 1911 yılında gerçekleşmiştir. Çapa, **a.g.e.**, s.11.

¹¹⁵ Çapa, **a.g.e.**, s.13.

¹¹⁶ Diğer yönetim kurulu üyeleri için bkz: Çapa, , **a.g.e.**, s.14.

¹¹⁷ Çapa, **a.g.e.**, s.15.

İzmir, Sivas, Edirne, Bağdat, Yemen ve Sofya merkezleri önemli örgütlenme birimleri olarak ortaya çıkmaktadır.¹¹⁸ Birinci Dünya Savaşı'nda, Cephe Murahhaslığı ve Eskişehir Murahhaslığı'nın halktan yardım toplama çalışmaları yapılmıştır. Almanya ve Avusturya Murahhaslığı da İttifak Devletleri halklarının yardımlarından faydalanarak, orduya ve halka dağıtılmak üzere Türkiye'de yokluğu çekilen eşya, ilaç ve sağlık malzemelerini satın alarak İstanbul'a göndermiştir.¹¹⁹

1912 yılında Balkan Savaşı nedeniyle ortaya çıkan göçmen akını nedeniyle cephe gerisinde kadınların da bir takım görevler üstlenmesi zorunlu hale gelmiştir. Dr. Besim Ömer Paşa'nın çabalarıyla, 1912 yılında "Hanımlar Merkezi" kurulmuştur.¹²⁰ Fahri başkanlığını Başkadınefendinin kabul ettiği Hanımlar Merkezi'nin ilk başkanlığını Mahmut Muhtar Paşa'nın karısı Prenses Nimet Mahmut Muhtar Hanım üstlenmiştir.¹²¹ Hanımlar Merkezi bir yandan yardım toplama çalışmaları yaparken diğer yandan da göçmenler için kısa sürede seksen bin parça çamaşır dikilmesi ve "Sanat Evi" kurulması için çalışmalar yapmıştır.¹²² Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine ordunun talepleri doğrultusunda hırka, eldiven, çorap, iç çamaşırı, sargı gibi malzemeleri hazırlanmıştır.¹²³ Çalışmaları sadece İstanbul ile sınırlı kalmayan Hanımlar Merkezi, Trabzon, Eskişehir, Aydın ve Halep'te örgütlendiği gibi yurtdışında Viyana'da bir şube açarak yardım toplama çalışmalarını yürütmüştür.¹²⁴ Hanımlar Merkezi, Dr. Besim Ömer Paşa'nın çabası ve önderliğinde hastabakıcı eğitilmesinde de önemli adımlar atmıştır. Dernek tarafından yetiştirilen

¹¹⁸ Sofya Hilâl-i Ahmer Merkezi Galiçya ve Balkan Cephelerinde savaşılan askerlere yaptığı giyecek, yiyecek yardımlarını Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar sürdürmüştür. Çapa, **a.g.e.**, s.35.

¹¹⁹ Çapa, **a.g.e.**, s.35.

¹²⁰ Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleriyle ilgili geniş bilgi için bkz: Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2003, Sayı 10, s.147-202.

¹²¹ Çapa, **a.g.e.**, s.46.

¹²² Cağaloğlu'nda küçük bir evde açılan Sanat Evi (Dâr-üs Sînâ'a), hem kimsesiz çocukların istihdamını sağlayan hem de Türk milli motiflerinin hakim olduğu el işlerinin sergilerle tanıtılmasını üstlenen bir merkez olmuştu. Bu merkezin adı Mesut Çapa tarafından "Sanat Evi", İsmail Hacıfettahoğlu tarafından Sanat Yurdu olarak kullanılmıştır. Çapa, **a.g.e.**, s.47; İsmail Hacıfettahoğlu, **Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer**, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilinden Sakarya Zaferi'ne Kadar İcraat Raporu 23 Nisan 1920-23 Eylül 1921, 2. Baskı, Ankara, Türk Kızılayı Tarih Dizisi 1, Mayıs 2007, s. 14.

¹²³ Çapa, **a.g.e.**, s.48.

¹²⁴ Çapa, **a.g.e.**, s.48.

ilk kadın hastabakıcılar, Çanakkale Savaşı sırasında İstanbul'da Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve askeri hastanelerde görev almışlardır.¹²⁵

Mayıs 1912'de Washington'da toplanan, Uluslararası Kızılhaç Konferansına, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adına Dr. Besim Ömer katılmıştır. Konferansta, savaş esirlerine yönelik ortak bir tutum alınması amacıyla, savaş esirlerine yapılan bağışları toplamak üzere özel komisyonlar kurulması ve Cenevre Uluslararası Komitesi'nin bu komisyonların üst örgütü olarak görülmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁶ Bu çerçevede 1912 yılında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde kurulan "Hilâl-i Ahmer Üsera Heyeti", Balkan Savaşları'nda ve ardından Birinci Dünya Savaşı'nda "Türk esirlerinin her türlü sorunlarına devlet adına eğilir."¹²⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun esir aldığı düşman askerleriyle de ilgilenen komisyon, esirlerin aileleriyle yazışmalarını ve tedavi görmelerini sağladığı gibi ölen esirlerin ülkelerinin cenaze merasimine ve dini inançlarına uygun olarak gömülmesi, ailelere esirler ile ilgili bilgi verilmesi, kimlik tespiti ve esir değişimi gibi görevler de üstlenmiştir. Hilâl-i Ahmer Üsera Heyeti'nde kadınlar da görev almıştır.¹²⁸

Türk esirlerin sorunlarına eğilmek üzere kurulan Hilâl-i Ahmer Üsera Heyeti'nin, Birinci Dünya Savaşı sırasında farklı cephelerde savaşırken İtilaf devletlerine, özellikle Rus ve İngiliz kuvvetlerine esir düşen Türklere ulaşmakta yetersiz kaldığı ve gerçek esir sayısının bugün dahi bilinmediği belirtilmelidir.¹²⁹ Savaş başladığı

¹²⁵ Çapa, a.g.e., s.48-49.

¹²⁶ Besim Ömer Akalın, IX. Washington Salib-i Ahmer Konferansına Memuriyetim ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne Tekliflerim Hakkında, İst. 1328, s. 12 aktaran: Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, Akçuraoğlu Yusuf, Birinci Dünya Savaşı Sonunda İskandinavya'dan Sibirya'ya Hilal-i Ahmer Hizmetinde, Ankara, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2009, s.13.

¹²⁷ Karal Akgün, Uluğtekin, a.g.e.14.

¹²⁸ Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", s.187.

¹²⁹ Özellikle Rusya'daki Türk esirlerinin sayısı konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Harbiye Nezareti'nin hazırladığı rapor, Rusya'daki esir sayısında "hakikatsizlik siması hissedildiğini" vurgulayarak, Rusya'nın elindeki esir sayısını 20.352 olarak vermiştir. Halbuki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve diğer kaynaklarda Rusya'daki Türk esirlerin sayısını 60-70 bin olarak belirtilmektedir. Çapa, a.g.e., s.111,112; Karal Akgün, Uluğtekin, a.g.e., s. 3,14; Daha sonra yayınlanmış eserlerde de esir sayısının 60-65 bin civarında olduğu belirtilmektedir. Masayuki Yamauchi, **Hoşnut Olmamış Adam-Enver Paşa, Türkiye'den Türkistan'a**, İstanbul, Bağlam Yayınevi, 1995, s. 71; Akdes Nimet

zaman Osmanlı İmparatorluğu'nda, ne Türk ve ne de yabancı savaş esirlerinin sorumluluğunu alacak ve çalışmaları yürütecek bir kuruluş da bulunmamaktaydı.¹³⁰

Yine de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin, Türk savaş esirlerinin yerlerini ve sayılarını tespiti çalıştığı, esirlerin aileleriyle haberleşmeleri konusunda adımlar attığı, sınırlı miktarda para, giyecek ve kitap yardımıyla da bulunduğu görülmektedir. Türk esirlere yapılan yardımlar hakkında verilen raporlara göre dernek esirlerin aileleri aracılığıyla esirlere yardım gönderilmiştir. Bu yardımların miktarı 1916 yılına kadar 1.188 Lira, 1917 yılına kadar 2.823 Lira, 1918 yılına kadar 4.888 lira ve 1919 yılı Mart ayı sonuna kadar 874 lira olmak üzere toplam 9.684 lira olarak belirtilmiştir.¹³¹

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti esirlere paket ve eşya gönderilmesiyle uğraşan ve İsviçre'de bulunan bazı yardım dernekleriyle de anlaşma yaparak, az bir bedel karşılığında Türk savaş esirlerine gönderilen çamaşır ve yiyecek paketlerini yerlerine ulaştırmıştır. Raporlarda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin, ihtiva ettiği eşya miktarına bağlı olarak değeri on ile on beş frank arasında değişen beş bin paketi dernek aracılığıyla savaş esirlerine gönderdiği yer almaktadır. Avusturya Kızılhaçı aracılığıyla Rusya'daki Osmanlı esirlerine yüz bin kron, yine Sibiry'a'nın doğusundaki esirlere beş bin lira para yardımı yapılması da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yaptığı yardımlara örnek olarak verilmektedir.¹³²

Ruslara esir düşerek Rusya ve Sibiry'a'da esir kamplara gönderilen Türk esirlerin ise savaşın ilk yıllarında kendi kaderleriyle baş başa kaldıkları anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu büyük bir bölümü Sibiry'a'ya gönderilen Türk esirlerine, ancak Avrupa'daki Osmanlı elçilikleri, müttefik ve bazı tarafsız devletlerin Kızılhaçlarının aracılığıyla ulaşabilmiştir.¹³³

Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 279-295; Fahri Belen, **Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1914 Yılı Hareketleri**, Ankara, Kara Kuvvetleri Yayını, 1964, s. 135.

¹³⁰ Çapa, **a.g.e.**, s.110.

¹³¹ Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", s.188.

¹³² Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", s.188.

¹³³ Kızılay'ın Türk savaş esirleriyle ilgili çalışmaları için bkz: Çapa, **a.g.e.**, s.110-118; Karal Akgün, Uluğtekin, **a.g.e.**, s.12-20.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin savaş esirlerine ulaşmakta daha başarılı olan Avrupa'daki diğer Kızılhaçların çalışmalarını izlediği ve etkilendiği anlaşılmaktadır. Özellikle yaralı asker ve savaş esirleriyle yaptıkları çalışmalarla ünlenen Danimarka ve İsveç Kızılhaçlarının, Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefikleri olan Almanya ve Avusturya-Macaristan esirleri için yaptığı çalışmalar ve yardımlar dikkat çekmiştir. Bu nedenle yapılan çalışmaları ve Avrupa'daki Kızılhaçlarını tanıtmak amacıyla, savaşın tüm şiddetiyle sürdüğü 1916 yılı yaz aylarında İstanbul'da bir sergi hazırlığı yapıldığı anlaşılmaktadır.

İsveç Devlet Arşivi'nde bulunan ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Prof. Besim Ömer imzasıyla İsveç Kızılhaçı Başkanı Prens Carl'a gönderilen davet mektubu yapılan sergi hazırlığını duyurmaktadır. Besim Bey “yaralı ve hasta askerleri kurtarmak için çalışmalar yapma ve filantropik destek verme fikrini halka yaymak için sonbahar döneminde bir sergi düzenleneceğini” bildirerek “daha önce bu tür sergiler yapan, Balkan Savaşlarında değerli çalışmalar gerçekleştiren İsveç Kızılhaçı'nın” da “bu sergiyi desteklemesini, hatta çalışmalarını gösteren fotoğraflar sunmasını” istemektedir.¹³⁴

Stockholm'deki Türk temsilciliğinin de elçi Cevad Bey'in imzasıyla İsveç Kızılhaçı'na benzer bir çağrıyı gönderdiği görülmektedir. Cevad Bey, “Osmanlı Kızılayı, Kızılhaç gibi duyarlı kuruluşların normal zamanda ve savaş zamanlarında özellikle de şu anda içinde bulunduğumuz savaş zamanında yaptığı yardımları ve çalışmaları göz önüne sermek için İstanbul'da bir sergi düzenleme kararı” alındığını bildirmiştir. Cevad Bey İsveç Kızılhaçı'ndan “fikir vermesi bakımından, kış aylarında ve dağlık bölgelerde sağlık ve hasta bakımıyla, yaralı ve hastaların taşınmasında kullanılan taşıt ve malzemelerin birkaç fotoğrafını” göndermesini özellikle rica etmiştir. Cevad Bey çağrısında “uluslararası olması gerekmeyen ama yine de Avrupa Kızılhaçı'nın aktiviteleri hakkında da bilgi vermesi beklenen bu

¹³⁴ 11 Temmuz 1916 tarihli bu mektup için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen B IV**, Vol 1, Ink. och Utg. Utländska Skrivelser 1915-1918.

sergide kuruluşların kullandığı malzeme ve araçların da” sergileneceğini belirtmiştir.¹³⁵

Ancak İsveç Kızılhaçı Cevad Bey’e başkanın seyahatte olduğunu bildirerek sergi başvurusu için İsveç Kızılhaçı Yönetim Kurulu’na yönlendirmiştir.¹³⁶ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin henüz esir düşmüş Türk askerleri için doğrudan bir varlık gösteremediği bir dönemde yapılan sergi hazırlıkları, karşılıklı ilişkilerin geliştirilerek esirlere yönelik çalışmalara dahil olmanın hedeflendiğini ve bu şekilde Türk esirlere ulaşmaya çalışıldığını düşündürmektedir.

İstanbul’daki sergi 1 Şubat 1917’de Galatasaray Sultanisi’nde açılmıştır.¹³⁷ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin ve Hanımlar Merkezi’nin evsahipliğinde yapılan sergiye Alman, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan Kızılhaçları katılmıştır.¹³⁸ Ancak Prens Carl, “hem Kızılay Merkez Komitesi’nden hem de elçilikten gelen sergi davetini kabul edebilmek için bazı hazırlıklar yapılmış olmasına rağmen bir model sunmak ve fotoğrafları sergilemek konusunda eksik kaldıklarını” belirterek, “çalışmaları tam anlamıyla yeterli ve layıkıyla sunamayacakları için İstanbul’daki kardeş örgütün organizasyonuna üzülererek katılamayacaklarını” bildirmiştir. Aradaki uzak mesafeye de dikkat çeken Prens, “sergilenecek malzemenin gönderilmesinin de riskli ve zor olacağına” dikkat çekmiştir.¹³⁹ Bu gerekçe İsveç Kızılhaçı’nın İtilaf Devletlerinin baskısı nedeniyle sergiye katılmaktan çekindiğini, sadece İttifak Devletlerinin

¹³⁵ Cevad Bey’in 17 Temmuz 1916 tarihli yazısı için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar Kontoret i Stockholm**, Korrespondens med Utländska Myndigheter, FIIg, vol 198, Légation Impériale de Turquie, No.4008.

¹³⁶ 22 Temmuz 1916 tarihli cevap yazısı için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar Kontoret i Stockholm**, Korrespondens med Utländska Myndigheter, FIIg, vol 198.

¹³⁷ Sergi, Sultan V. Mehmed tarafından da ziyaret edilmiştir. Çapa, **a.g.e.**, s. 48.

¹³⁸ “...Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın himayesinde ve İsmail Canbulat Bey’in başkanlığında beşi Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumi üyesi ve diğerleri “erbabı ihtisasdan” olmak üzere onaltı kişiden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştı...Alman, Avusturya ve Macaristan, Bulgar Kızılhaçları sergiye katılmıştı...” Mesut Çapa, Osmanlı’nın Batılılaşma Sürecinde Bir Dernek: “Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti”, *Perspectives on Ottoman Studies: Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies(CIEPO) at the University of Zagreb*, 2008, s.436.

¹³⁹ Prens Carl’ın 6 Ekim 1916 tarihinde Stockholm’deki Türk temsilciliğine gönderdiği yazı için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen B IV**, Vol 1, Ink. och Utg. Utländska Skrivelser 1915-1918.

katıldığı bir sergide yer almanın yaratacağı olumsuz etkiden kaçındığını düşündürmektedir. Buna rağmen serginin İsveç Kızılhaçı adına ziyaret edildiği ve sergiye katılan ülkelere ait standların fotoğraflandığı İsveç Devlet Arşivi'nde bulunan fotoğraflardan anlaşılmaktadır.¹⁴⁰

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1917 yılı yaz aylarında İzzet Bey'i İskandinav ülkelerinde temaslarda bulunmak ve bilgi toplamak üzere görevlendirmiştir.¹⁴¹ Devrimden sonra esirlerin tam bir kargaşa ortamında kaldığı Rusya'dan gelen olumsuz haberler üzerine İzzet Bey, sayıları 70.000'e ulaşan Türk esirler için yapılabilecek yardımları saptamak üzere bir inceleme gezisi yapmış, Danimarka ve İsveç'i ziyaret ederek, dönüşte verdiği raporda Türk esirlerin durumunun iyi olmadığını aktarmıştır.

İzzet Bey'in raporunun ardından bu kez Yusuf Akçura, Üsera Heyeti tarafından görevlendirilerek Hilâl-i Ahmer Cemiyeti görevlisi olarak İskandinavya ve Rusya'da çalışmalar yapmıştır.¹⁴² 1917 sonbaharında göreve başlayan Yusuf Akçura, Ocak 1918'e kadar Danimarka ve İsveç'te kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Rusya'daki devrim nedeniyle bu ülkeyle kesilen ilişkilerin yeniden kurulması amacıyla bir heyet oluşturulmasına karar verilmiştir.¹⁴³ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İsveç'te bulunan Akçura'nın da heyette yer almasını istemiştir.¹⁴⁴ Bunun üzerine heyete katılmak üzere Stockholm'den ayrılan Yusuf Akçura, 13 Ocak 1918'de Rusya'ya gitmiştir.¹⁴⁵ 1 Şubat 1919'a kadar Rusya'da görevlendirilen Akçura, Türk

¹⁴⁰ İsveç Kızılhaçı'nın İstanbul'daki sergi için hazırladığı fotoğraflar için bkz: **Riksarkivet, Röda Korsets arkiv 1, Röda Korsets Fotosamling**, Fotoalbumer, Utställningar, I, Konstantinopel 1917; fotoğraf örnekleri için bkz: Ek 2.

¹⁴¹ Karal Akgün, Uluğtekin, **a.g.e.**, s.14.

¹⁴² İsveç belge ve kaynaklarında Yusuf Akçura'nın adının "Youssouff Aktchoura, Aktjoura, Prof. Aktchoura" olarak yazıldığı görülmektedir.

¹⁴³ Heyet, Brest-Litovsk anlaşması'ndan sonra Moskova'ya Büyükelçi olan, Galip Kemal Bey (Söylemezoğlu) başkanlığında kurulur. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi Cilt III**, Kısım IV s. 125'den aktaran: Karal Akgün, Uluğtekin, **a.g.e.**, s.21.

¹⁴⁴ Akdes Nimet Kurat'ın aktardığına göre Yusuf Akçura, Talat Paşa'nın isteğiyle "Hilâl-i Ahmer" temsilcisi olarak Brest-Litovsk müzakerelerinin başlaması üzerine Petrograd'a gönderilen heyete dahil edilmiştir. Petrograd'da kurulan "Karma Komisyon-Muhtelit Komisyonu" üyeleri Şubat 1918'de İstanbul'a dönerken Yusuf Akçura esirlerin işleriyle ilgilenmek üzere Bolşevik hükümetin onayıyla İspanya Sefareti nezdinde "Hilâl-i Ahmer Murahhası" olarak kalmıştır. Kurat, **a.g.e.**, s.446.

¹⁴⁵ Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan tarafından yayınlanan "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)" isimli makalede aktarılan bir rapora göre Brest Litovsk anlaşmasının imzalanmasından sonra Kafkaslarda bulunan esirlere yardım için Yusuf Akçura başkanlığında bir Hilâl-i Ahmer heyeti gönderilmeye çalışılmış ancak Yusuf Akçura, Kazan'da esir

esirlere yardım için gittiği Kazan, Ufa ve Orenburg bölgesindeki iç savaş nedeniyle Şubat 1919'da Moskova'ya dönmüştür.¹⁴⁶ İsveç Devlet Arşivinde bulunan ve Yusuf Akçura'nın imzasını taşıyan bazı belgelere göre Rusya'dan ayrılan Akçura, İstanbul'a dönmeden önce bir süre daha Stockholm'de kalmış, daha sonra da Berlin'e geçmiştir. Yusuf Akçura'nın bu dönemde, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından İsveç Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla Türk savaş esirlerine gönderilen maddi yardımlarla ilgili yazışmalar yaptığı anlaşılmaktadır.

Yusuf Akçura'nın "Osmanlı Kızılayı İskandinavya Delegatesi" olarak imzaladığı 2 Mayıs 1919 tarihli yazı, İsveç Dışişleri Bakanlığı B şubesi şefi Baron Åkerhjelm'e gönderilmiştir.¹⁴⁷ Yusuf Akçura, Åkerhjelm ile Mart ayında yaptıkları bir görüşmede kararlaştırdıkları gibi, "Sibiryadaki Türk savaş esirleri fonuna ulaştırılmak üzere Osmanlı Kızılayı tarafından 300.000 Ruble'nin ve Türkiye Savaş Bakanlığı tarafından 60.000 Mark'ın İsveç Kraliyeti Dışişleri Bakanlığı B- bölümüne, gönderildiğini" bildirmektedir.¹⁴⁸ Ayrıca "kendisinin de aynı hesaba 2 Mayıs 1919'da 34.000 Ruble daha yatırdığını" belirtmektedir. "Osmanlı Kızılayı'nın Türk fonu için İskandinavya'da bir miktar para daha ayırdığını" belirten Akçura, "bu miktarların da Sibiryaya transfer edilmesini" rica etmektedir.

Åkerhjelm, Sibiryadaki Türk esirler konusunda bilgilendirmek üzere Yusuf Akçura'ya hitaben Stockholm'de Exelsior oteline bir cevap mektubu göndermiştir.¹⁴⁹

düşmüştür. Raporda "Japonya'nın elinde bulunan doğu Sibiryadaki Osmanlı esirlerinden haber alınarak ailelerine bildirildiği, İngiltere ve sömürgelerinde yüzyirmi bini aşan sayıda esir olduğu, Harbiye Nezareti'nin esirlere para ayıramayacağını bildirmesi üzerine Hilâl-i Ahmer'in elli bin lirayı esirler için harcamak üzere gönderdiği ve her ay bin İngiliz lirasıyla Mısır'da bulunan esirleri Türkiye'ye getirmek için 120 000 İsviçre frankı gönderildiği" anlatılmaktadır. Aynı belgede Odesa'da toplanan Türk esirlerin ihtiyaçları için kullanılmak üzere kırk bin rublenin Odesa Başşehbenderliğine gönderildiği de yer almaktadır. Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", s.189.

¹⁴⁶ Karal Akgün, Uluğtekin, **a.g.e.**, s.33; Kurat, **a.g.e.**, s.455.

¹⁴⁷ Bkz: **Riksarkivet, Utrikesdepartementets Första B-avdelningen 1914-1937, 15 Dossier 1918-1923**, Turkiska Intressen i Ryssland, Grupp 2, Avd B, Mål I.

¹⁴⁸ Akçura'nın Åkerhjelm ile yapıldığını ifade ettiği görüşmeyle ilgili İsveç Devlet Arşivi'nde bir bilgi bulunamamıştır.

¹⁴⁹ 5 Mayıs 1919 tarihli mektup, Monsieur le Professeur Youssouff Aktchoura, Délégué du Croissant-Rouge Ottoman en Scandinavie, Hotell Excelsior, Stockholm (Yusuf Akçura, Osmanlı Kızılayı İskandinavya Delegatesi, Hotell Exelsior Stockholm) adresine gönderilmiştir. Eğer otel adresi posta adresi olarak kullanılmamışsa, Yusuf Akçura'nın Stockholm'de bulunduğu süre boyunca bu otelde kalmış olması mümkündür.

Åkerhjelm, kendisine 29 Ocak 1919 tarihinde İsveç Kızılhaçı adına Rusya’da çalışan Bayan Brändström’den Türk esirler hakkında bir telgraf geldiğini belirtmektedir.¹⁵⁰ Brändström’ün “sayıları 40.000’e ulaşan Alman esirler için 2.000.000 Rubleye ihtiyaç olduğunu” yazdığı belirten Åkerhjelm, bu rakamın “Türk esirler için gerekli para miktarıyla ilgili olarak fikir verebileceğini” belirtmektedir. Åkerhjelm, Yusuf Akçura’nın bahsettiği “300.000 Rubel, 60.000 Mark ve 34.000 Ruble’nin” alındığını, “300.000 Rublenin Rusya’ya gönderildiğini ve 3 Nisan’da Omsk’taki İsveç elçiliğinin paranın gönderildiğine dair telgrafla bilgilendirildiğini yazarak para yerine ulaştıktan sonra kalan kısmının da gönderileceğini” belirtmektedir. Åkerhjelm, diğer meblağların da Sibirya’ya gönderileceğini eklemiştir.

Bunun üzerine Yusuf Akçura, 8 Mayıs’ta Åkerhjelm’e yine Stockholm’den bir mektup göndererek Rusya’daki Türk esirler adına teşekkür etmiş, “300.000 Ruble ve daha sonraki transferler Omsk’a ulaşınca kendilerinin de haberdar edilmesini karşısında müteşekkir kalacağını” da belirtmiştir.¹⁵¹

Yine aynı dosyada bulunan bir diğer belgede Sibirya’daki 500 Türk subayı, 2000 er ve 250 sivile, İsveç Kızılhaçı tarafından 100.000 Ruble aylık dağıtıldığı belirtilmektedir.¹⁵² Söz konusu belgenin üzerine, 17 Haziran 1919 tarihinde Akçura’nın ve İsveç’teki Türk elçisinin¹⁵³ bilgilendirildiği notu düşülmüştür.

Yusuf Akçura’nın Berlin’den de Åkerhjelm’e yazdığı görülmektedir.¹⁵⁴ Akçura, Türk esirlere gönderilen paraların yerine ulaşmasından duyduğu memnuniyeti bildirerek “İstanbul’a dönüşünde Osmanlı Kızılayı’nın İsveç Dışişleri Bakanlığı B-

¹⁵⁰ Bkz: **Riksarkivet, Utrikesdepartementets Första B-avdelning, 1914-1937, Dossier 1918-1923**, Grupp 1, 2 B 2, 1917-1923, Grupp 2, Avd B, Mål I, Turkiska Intressen i Ryssland, Vol. 15.

¹⁵¹ **Riksarkivet, Utrikesdepartementets Första B-avdelning, 1914-1937, Dossier 1918-1923**, Grupp 1, 2 B 2, 1917-1923, Grupp 2, Avd B, Mål I, Turkiska Intressen i Ryssland, Vol. 15.

¹⁵² 7 Haziran 1919 tarihli bu belge, 5 Haziran 1919’da Omsk’taki İsveç Konsolosluğu’ndan gelen telgrafın yazıya dökülmüş halidir. Bkz: **Riksarkivet, Utrikesdepartementets Första B-avdelning, 1914-1937, Dossier 1918-1923**, Grupp 1, 2 B 2, 1917-1923, Grupp 2, Avd B, Mål I, Turkiska Intressen i Ryssland, Vol. 15.

¹⁵³ Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun Stockholm’de elçisi Cevat Bey’dir. Yazışmalarda adı “Djevad” olarak belirtilmektedir. Cevat Bey’in kendi mektuplarını da Djevad olarak imzaladığı görülmektedir.

¹⁵⁴ 24 Haziran 1919’da Berlin, Hotel am Zoo Kurfürstendamm 25 adresinden gönderilen bu yazı Yusuf Akçura’nın İstanbul’a doğru dönüş yolculuğuna başladığını düşündürmektedir.

bölümüyle işbirliğinin devam etmesini isteyeceğini” belirtmiştir. Akçura, ayrıca B-bölümü şefi Binbaşı Steinfelt¹⁵⁵ tarafından “Türk fonunun Petrograd’dan Moskova’ya devredilmesi dolayısıyla kendisine gönderilen 21 Mayıs 1919 tarihli yazının eline ulaşmadığını, bu nedenle yazının orjinalinin veya kopyasının tekrar kendisine gönderilmesini” rica etmiştir.¹⁵⁶

Åkerhjelm’in yıllık izinde olduğu ve Akçura’ya ancak 19 Temmuz 1919 tarihinde cevap verebildiği anlaşılmaktadır. Yusuf Akçura adına ve Berlin’deki adrese gönderilen yazıda Åkerhjelm, geç cevap verdiği için üzüntülerini belirttikten sonra Binbaşı Stenfelt’in 21 Mayıs 1918 tarihli mektubunun orjinalinin de Akçura’ya Petrograd elçiliği arşivinden gönderilmesini sağlayacağını eklemiştir. Türk esirler için Sibiry’a gönderilecek parayla ilgili ise henüz Omsk’tan bir cevap alamadıklarını ama yeniden bir telgraf gönderdiklerini ve cevap beklediklerini ifade etmiştir.

Stockholm ve Berlin yazışmaları Moskova’dan dönen Yusuf Akçura’nın 1919 Mart ayında Stockholm’e geçtiğini göstermektedir. Stockholm’de Türk esirlerle ilgili olarak İsveç Dışişleri Bakanlığı B-bölümüyle ilişkide olan Akçura’nın Haziran, Temmuz aylarında Berlin’de kaldıktan sonra İstanbul’a döndüğü anlaşılmaktadır. İsveç üzerinden yapılan esir mübadelesi Şubat 1918’da durdurulduğu için bu tarihten sonraki dönemde Stockholm’de bulunan Yusuf Akçura’nın, mübadeleye herhangi bir katkısı olmamıştır.

İsveç kaynaklarındaki bilgiler, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin kısıtlı imkanları dahilinde Türk esirler için çaba gösterdiğini ancak yetersiz kaldığını ve esirlerine Rusya’da çalışmalar yapan diğer ülkelerin yardım kuruluşları vasıtasıyla ulaşmaya çalıştığını düşündürmektedir.

¹⁵⁵ Yusuf Akçura, binbaşının adını “Steinfelt” olarak yazmıştır ancak doğrusu Stenfelt olacaktır.

¹⁵⁶ **Riksarkivet, Utrikesdepartementets Första B-avdelning, 1914-1937, Dossier 1918-1923**, Grupp 1, 2 B 2, 1917-1923, Grupp 2, Avd B, Mål I, Turkiska Intressen i Ryssland, Vol. 15.

1.5. Rus Kızılhaçı'nın Kuruluşu

Rusya'da cephede yaralanan ve hastalanan askerlere yardım amacıyla ilk dernek Kırım Savaşı (1853-1854) sırasında kurulmuştur. 1854 yılında N.I.Pirogov isimli bir cerrahın “Kızıl Haç Merhamet Melekleri Derneği”¹⁵⁷ adıyla kurduğu dernek yaptığı çalışmalarla beğeni toplamıştır. Bu derneğin olumlu tecrübesi ışığında, Mayıs 1867'de Cenevre Sözleşmesi'nin imzalamasından sadece beş gün sonra Rus Kızılhaçı¹⁵⁸ kurulmuştur. Çar II. Alexander'ın kuruluşunda inisiyatif aldığı Rus Kızılhaçı, kar amaçlı olmayan, gönüllülük ve insani yardım temelinde bir halk örgütü olarak kurulmuştur.¹⁵⁹

Çar ailesi ve yakın çevresinin aktif olarak desteklediği Rus Kızılhaçı, Çariçe Maria Alexandrovna'nın himayesinde, yaralı ve hastaların bakımıyla ilgili dernek tüzüğünün kabul edilmesinden sonra çalışmalarına başlamıştır. Kısa sürede yaygın bir örgütlenmeye ulaşan Rus Kızılhaçı'nın kuruluşunda Çar ve ailesinin aktif olarak görev alması, Kızılhaç örgütlenmesinin Rusya'da önemsendiğini göstermektedir. Amacını, savaş ve barış zamanı insanların acı çekmesini engellemek, acılarını azaltmak olarak belirleyen Rus Kızılhaçı 1879 yılında ROKK¹⁶⁰ adını almıştır.

Kuruluşundan itibaren imparatorluk sınırları dahilinde ve dışında çalışmalar yapan Rus Kızılhaçı St. Petersburg Konferansı'nın düzenlenmesine önderlik etmiş ve ev sahipliği yapmıştır. 1868 yılında yapılan konferansta düşmanca faaliyetlerde dört yüz gramdan küçük bazı patlayıcı mermilerin kullanılmasını yasaklayan St Petersburg Deklarasyonu imzalanmıştır. Rus Kızılhaçı 1874 Brüksel ve 1899 Haag Konferansı için yapılan ortak çağrıda da yer almıştır. Brüksel Konferansı'nda savaşta yaralıların korunması ile ilgili olarak 1864 Cenevre Sözleşmesi'nin uzatılmasına karar verilmiş

¹⁵⁷ Krestovozdvizhenskaia Obshina Sister Miloserdii (Holy Cross Society of Sisters of Mercy). Bkz: <http://www.ifrc.org/en/news-and-media/opinions-and-positions/speeches/2009/ifrc-and-humanitarian-diplomacy/> (Çevrimiçi) 2012-09-20.

¹⁵⁸ Charter of the Russian Society of the Red Cross (RSRC).

¹⁵⁹ **Encyclopedia of Soviet Law**, ed. by. Gerard Pieter Van den Berg, Ferdinand Joseph Maria Feldbrugge, William B.Simons, second rev., Dordrecht, M.Nijhoff Publishers, 1985, s. 661

¹⁶⁰ Russian Society of the Red Cross.

aynı zamanda kara savaşlarında uyulması gereken kural ve gelenekler kararlaştırılmıştır.

Rus Kızılhaçı barış zamanı, savaş malullerinin bakımını üstlenmenin yanı sıra, savaş nedeniyle dağılan ailelere de yardım ederek, açlık ve salgın hastalıklarla mücadele etmiştir. Savaş zamanı ise cephelerde hastane kurmak, hastabakıcı eğitmek, yaralıları için bağış toplamak gibi görevleri üstlenmiştir. 1870-71 Fransa-Prusya savaşı, 1876 Karadağ - Osmanlı Savaşı, 1885 Sırbistan-Bulgaristan Savaşı, 1895-1896 Etiyopya – İtalya Savaşı, 1897 Yunanistan – Osmanlı Savaşı ve 1899 – 1902 Boer Savaşı gibi savaşlara sağlık ekipleri göndermiş ve savaşan diğer ülkelerin Kızılhaçılarıyla işbirliği yapmıştır.¹⁶¹

Çar ailesi, aristokratlar ve din adamları tarafından desteklenen Rus Kızılhaçı, aynı zamanda bu etkin çevrelerin mali katkılarıyla dünyanın en etkili kızılhaçı haline gelmiştir. Rus Kızılhaçı özel bağışlar dışında, sermaye faizleri, posta, telgraf, yabancı pasaport ve tren biletlerinden alınan ödentiler kasasına aktarıldığı için önemli ölçüde mali kaynak sahibi olmuştur. 20. yüzyıl başlarında geniş bir örgütlenme ağına sahip olarak birçok eyalet ve şehirde örgütlenen Rus Kızılhaçı, birçok bölgede hemşirelerin eğitim sorumluluğunu da üstlenmiştir.¹⁶²

Rus Kızılhaçı 1880-1917 arasında dul imparatoriçe Maria Feodorovna'nın¹⁶³ himayesi altında çalışmalarını sürdürmüştür.¹⁶⁴ Maria Feodorovna, savaş sırasında

¹⁶¹ **Encyclopedia of Soviet Law**, ed. by. Gerard Pieter Van den Berg, Ferdinand Joseph Maria Feldbrugge, William B.Simons, second rev., Dordrecht, M.Nijhoff Publishers, 1985, s. 661.

¹⁶² Presidential Library, <http://www.prilib.ru/en-us/history/pages/item.aspx?itemid=423> (Çevrimiçi) 2012-09-12.

¹⁶³ Diğer birçok ülkede olduğu gibi Rusya'da da Kızılhaç çalışmaları saray tarafından özellikle de Maria Feodorovna (1847-1928) tarafından desteklenir. Aslen Dagmar isimli bir Danimarka prensesi olan Maria, Rus veliaht prensi III. Alexander ile evlenir ve Ortodoks mezhebine geçerek Maria Feodorovna adını alır. III. Alexander'ın Çar olmasıyla Çariçe olan Maria, Rus Kızılhaçı'nı himayesine alır ve destekler. Son Rus Çar'ı olan oğlu II. Nikolay'ın Finlandiya'nın Ruslaştırılması politikalarına da karşı çıkar. Dul Ana Çariçe olarak Çar ailesinde etkili bir konuma sahip olan Maria Feodorovna savaşın başlamasıyla Rus Kızıl Haçı'nın çalışmalarına aktif destek verir. Akrabalık ilişkileriyle bağlı olduğu Danimarka ve İsveç'in Kızılhaçları kanalıyla yaptıkları çalışmalara yardımcı olur ve Rusya'da gerekli ilişkileri kurmalarını sağlar. Maria Feodorovna, Rusya'da devrim olduğu sırada Kiev'de bulunmaktadır. Oğlu ve ailesinin yok edilmesi üzerine Rusya'yı terk etmek ister ancak ayrılmasına Kırım'ı işgal etmiş olan Almanlar tarafından izin verilmez. Ancak, İttifak Devletlerinin yenilgiye uğramasının ardından beyazlar ve İngiliz donanması Kırım'a hakim olunca, bir İngiliz savaş gemisiyle

cephede yaralanan askerlerin bakımıyla ilgilenmiştir. Ayrıca İsveç ve Danimarka Kızılhaçlarının Rusya’da yapmak istediği çalışmalara da destek olmak için Rus Kızılhaçı üzerindeki etkisini kullandığı da anlaşılmaktadır. Rus Kızılhaçı, dönemin bütün Kızılhaç örgütleri gibi, asker kökenli ve toplumun tanınmış kişileri tarafından desteklenen bir yapısı olmakla beraber kuruluşundan itibaren tüccarlar, akademisyenler ve aydınlar tarafından da desteklenmiştir.

Rus Kızılhaçı 1904-1905 Rus-Japon Savaşı sırasında, Alexander Guchkov önderliğinde, Rus ordusuna bağlı olarak bir örgüt olarak sağlık hizmetlerini yerine getirmiştir.¹⁶⁵ Birinci Dünya Savaşı’nda önemli bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Çok geniş bir coğrafyada çarpışan ve yaralanan askerlere cephede ve cephe gerisinde hizmet verecek hemşire ihtiyacının sürekli arttığı görülmüştür. Savaş öncesinde 4.000 civarında hemşiresi olan Rusya’da bu sayının artırılması için kampanyalar başlatılmıştır. Altı haftalık hızlandırılmış bir eğitimle sadece genel anatomi ve yara bakımı dersi verilen 10.000 kadın cepheye gönderilmiştir. Yeterli eğitim alamadan hemşireliği saha çalışması yaparken öğrenmeleri beklenen bu hemşireler “merhamet melekleri”¹⁶⁶ olarak adlandırılmıştır. Savaşla birlikte toplumun üst kesimlerinin,

Kırım üzerinden İngiltere’ye kaçırılır. Daha sonra Danimarka’ya geçen Maria Feodorovna, Rusya dışındaki çarlık yanlılarını toparlaması ve başa geçmesi için yapılan teklifleri reddeder. Ölümünden sonra Roskilde/Danimarka’da toprağa verilen Feodorovna, vasiyeti dolayısıyla, ancak Rusya’da şartlar değiştikten sonra 2006 yılında St. Petersburg’da Peter ve Paul katedralinde yeniden toprağa verilir. Maria Feodorovna’nın önemli Avrupa monarşileriyle yakın akrabalık ilişkileri vardır. Prens olan babası daha sonra IX. Christian adıyla Danimarka kralı olan Feodorova’nın büyük ablası Alexandra, İngiltere kralı VII. Edward ile evlenerek kraliçe, erkek kardeşi ise Yunan prensesi ile evlenerek I.George adıyla Yunan kralı olur. Küçük erkek kardeşi Romanya kraliyet ailesinden bir prenses, küçük kız kardeşi de Cumberland (Kuzey Batı İngiltere) dükü ile evlenmiştir. http://dagmaria.dk/Maria_Feodorovna_Romanova_En.html (Çevrimiçi) 2012-09-18.

¹⁶⁴ Presidential Library, <http://www.prilib.ru/en-us/history/pages/item.aspx?itemid=423> (Çevrimiçi) 2012-09-27.

¹⁶⁵ Rus-Japon Savaşı’nda Rus Kızılhaçı’nın başına geçirilen Guchkov savaştan sonra Çar’a karşı protesto hareketlerine katılarak parlamentoya (Duma) girmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla yeniden Rus Kızılhaçı’nda görev alan Guchkov, Almanya cephesinde çalışmış aynı zamanda sanayicileri örgütleyerek orduya silah ve mühimmat temininin sorumluluğunu üstlenmiştir. Devrimden sonraki kurulan geçici hükümette Savaş Bakanı olarak görev almıştır. Bolşeviklerin iktidara gelmesinden sonra ise ülkeyi terkederek Almanya’da Bolşeviklere karşı çalışmalar yapmış ve Beyaz Ordu için mali kaynak yaratmaya çalışmıştır. Guchkov ile ilgili geniş bilgi için bkz: William Gleason, Alexander Guchkov and the End of the Russian Empire, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1983.

¹⁶⁶Laurie Stoff, **Sisters of Mercy**, Great War and Revolution, Lousiana Tech University http://russiasgreatwar.org/media/homefront/sisters_of_mercy.shtml (Çevrimiçi) 2012-09-14.

Laurie Stoff tarafından “**Sisters of Mercy**” olarak bahsedilen hemşireler bu tez çalışmasında “merhamet melekleri” olarak çevrilmiştir.

akademisyenlerin, entelektüellerin, tüccarların eşleri ve kızları da Rus Kızılhaçı'nın çalışmalarına katılmıştır. Ayrıca, Rus Çarlığının farklı etnik köken ve dine sahip kadınları da cephede ve cephe gerisinde görev yapmışlardır. Ancak bu kadınlar, “merhamet melekleri” yerine “gönüllü kadınlar”¹⁶⁷ olarak adlandırılmışlardır. Hem merhamet melekleri hem de gönüllü kadınlar, savaş boyunca cephede doğrudan birliklerin yanında görev yapmışlardır. Üniformalarının savaşta koruma sağlayamadığı bu sağlıkçı ordusu daha önce kadınlara kapalı olan savaş meydanlarında soğuk, açlık, enfeksiyon, haşere sorunları yanı sıra gaz, şarapnel, bomba ve hava saldırılarına maruz kalarak hayatlarını kaybetmişlerdir.¹⁶⁸ Kadınların savaş alanına doğrudan girerek çatışma ortamında görev yapması ve askeri tedavi ve bakım konusunda yeteneğini göstermesi tarihçi Peter Gatrell'in işaret ettiği gibi kadınları hem özgürleştiren hem de mevcut gelenekleri ortadan kaldıran çarpıcı bir örnek olmuştur.¹⁶⁹

Ancak, önderliği ve örgütlenmesiyle askeri yapılanmanın gölgesinde kalan Rus Kızılhaçı'nın çalışmaları, Rusya'nın içinde bulunduğu kargaşa ve iç savaş ortamında kesintiye uğramıştır. Devrimden sonra da gücünü tamamen kaybetmiştir. Öyle ki, İsveç Kızılhaçı Petrograd bürosu, savaşın ilerleyen dönemlerinde Rus Kızılhaçı'nı yeteneksizliği ve isteksizliği nedeniyle yetkililere şikayet etmiştir.¹⁷⁰ Rusya'daki savaş esirlerine ulaşmaya çalışan İsveç Kızılhaçı, Rus Genelkurmayı'na bağlı Savaş Esirleri Komitesi başkanı Arbusov ile yapılan temaslar sonrasında, Rus Kızılhaçı'nın da bu komitede yer alması ve ortak çalışmaya katılması için bir öneri götürmüştür. Ancak Rus Kızılhaçı'nın bu öneriyi dahi kotarabilecek durumda

¹⁶⁷ Gönüllü Kadınlar (**Volunteer sisters**) için bkz: Laurie Stoff, **Sisters of Mercy**, Great War and Revolution, Louisiana Tech University http://russiasgreatwar.org/media/homefront/sisters_of_mercy.shtml (Çevrimiçi) 2012-09-14.

¹⁶⁸ Gail Braybon, ed., “The Epic and the Domestic: Women in War in Russia, 1914-1917”, Evidence, **History and the Great War: Historians and the Impact of 1914-1918**, Berghahn Books, 2005 s.202 aktaran Laurie Stoff, **Sisters of Mercy**, Great War and Revolution, Louisiana Tech University http://russiasgreatwar.org/media/homefront/sisters_of_mercy.shtml (Çevrimiçi) 2012-09-14.

¹⁶⁹ Gail Braybon, ed., “The Epic and the Domestic: Women in War in Russia, 1914-1917”, Evidence, **History and the Great War: Historians and the Impact of 1914-1918**, Berghahn Books, 2005 s.202 aktaran Laurie Stoff, **Sisters of Mercy**, Great War and Revolution, Louisiana Tech University http://russiasgreatwar.org/media/homefront/sisters_of_mercy.shtml (Çevrimiçi) 2012-09-14.

¹⁷⁰ Thorsten Wennerström, **Med Svenska Röda Korset Under Världskriget, Några Minnen Från Min Tjänstgöring Åren 1915-1918**, Uppsala, Almqvist & Wiksells Förlag, 1927, s.298.

olmadığı kanısına varılmıştır.¹⁷¹ Buna rağmen Rus Kızılhaçı'nın, 1914'ten itibaren Uluslararası Kızılhaç Komitesi delegesi olarak Rusya'da çalışmalar yapan Edouard Frick¹⁷² e yardımcı olduğu ve 1918 yılında, tarafsız ülkelerin Kızılhaç örgütlerinin Petrograd'da kalmasını ve delegelerinin savaş esirleriyle ilgili çalışmalarına devam etmesini sağladığı anlaşılmaktadır.¹⁷³

1917 yılında, Rus Kızılhaçı Savaş Esirleri Merkezi Enformasyon Bürosu adına General I. A. Ovtchinnikoff tarafından, savaş esirlerinin işgücü olarak kullanılmasına dair kanunlar ve yönetmeliklerin belirtildiği bir el kitabı yayınlanmıştır.¹⁷⁴

Rusya'da savaş esirleri konusunda yetkili ilk komite, Rusya'nın 3 Ağustos 1914'te savaş ilan etmesinden hemen sonra kurulmuştur. "Savaş Esirlerine İlişkin Bilgiler Merkez Ofisi"¹⁷⁵ adıyla kurulan bu komite, Rusya Genelkurmay ve Savaş Bakanlığı'nın katkısıyla General Autschnikov başkanlığında göreve başlamıştır. Eğitim Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Genelkurmay, Posta ve Telgraf gibi farklı kurum ve kuruluşlardan gelen temsilcilerin görev aldığı komitede, savaş esirleriyle ilgili alt bölümler oluşturulmuştur. Komitenin hantal bir yapı alması ve kurulan bölümler arasında iletişim sorunlarının yaşanması üzerine, bu komite yerine, senatör Arbusov'un başkanlığını ve Dmitri Navachine'in sekreterliğini yaptığı "Savaş Esirlerine Yardım Komitesi"¹⁷⁶ kurulmuştur.

¹⁷¹ Wennerström, **a.g.e.**, s.298.

¹⁷² Edouard August Frick, aynı zamanda Nansen pasaportları fikrini ortaya atan Uluslararası Kızılhaç Komitesi görevlisidir. 1921 yılında, uluslararası anlaşmalarla tanınacak, pasaport gibi bir kimlik kartı oluşturulmasını önermiştir. Frick bu pasaportu hazırlama görevini mülteci sorunlarıyla ilgilenen Fridtjof Nansen'e bırakmıştır. Milletler Cemiyeti ikinci komiseri Hugh McKinnon detayları düzenlemiştir.

¹⁷³ Sovyet Rusya dahil birçok Avrupa ülkesinde, Asya ve Kuzey Afrika ülkelerinde yer alan 524 esir kampının boşaltılarak savaş esirlerin serbest bırakılması 1925 yılına kadar devam etmiştir.

¹⁷⁴ El kitabı, genel hükümler yanı sıra, çiftliklerde, özel ve devlet işletmelerinde, demiryolu inşaatında çalıştırılan savaş esirleriyle ilgili düzenlemeleri, savaş esirlerinin belediye ve yerel hükümetlerde (zemstvos) çalıştırılması için başvurulması gereken fonları, savaş esiri doktorlara ödenecek ücretleri ele alan ek hükümleri de kapsamaktadır. Bkz: I. A. Ovtchinnikoff, **Russian Red Cross Society Central Information Bureau of Prisoners of War**, Laws and Regulations for Prisoners of War Interned in Russia and the Utilization of Their Labour, Petrograd, Typographie de L'Etat, 1917.

¹⁷⁵ **Bureau Central de Renseignements Sur Les Prisonniers de Guerre.**

¹⁷⁶ **Comité de Secours Pour Les prisonniers de Guerre.**

Rus Devrimi'nden sonra savaş esirleri organizasyonunda da değişiklikler yapılmıştır. “Savaş Esirlerine Yardım Komitesi”nin görevleri 1918 yılında “Ordunun Demobilizasyonu ve Savaş Esirleri İşleri Komiserliği”ne devredilmiştir.¹⁷⁷

Rus Genelkurmayı yerine, diğer ülkelerle ilişkileri yürütmek üzere, bir “Halk Komiserliği” oluşturulmuştur. Bu komiserlik içerisinde Dr. Mentsykovitj ve Sibirya’da görev yapmış üsteğmen Kaisev’in başkan olduğu “Savaş Esirleri İşleri” bölümü kurulmuştur. Dr. Mentsykovitj, yabancı Kızılhaç delegelerine Rusya ve Sibirya’da çalışabilmeleri için gerekli izin ve vekaletnameleri de düzenlemekle görevlendirilmiştir. Ancak Rusya’nın içinde bulunduğu kargaşa ortamında bazı eyaletlerde bu izinlerle ilgili sorunlar yaşanması, diğer ülkelerin Kızılhaç derneklerinin çalışmalarını ve savaş esirlerinin şartlarını olumsuz etkilemiştir. Buna rağmen özellikle Kasım devriminden sonra savaş esirlerinin durumunda belirgin bir düzelme görülmüştür. Rus Kızılhaçı, Şubat 1918 yılında “Proletaryanın Kızılhaçı” haline dönüştürülerek hükümete bağlı bir hale getirilerek Sovyet Kızılhaçı adını almıştır.

Sovyet Kızılhaçı 1921 yılında Uluslararası Kızılhaç Komitesi tarafından da tanınmıştır.¹⁷⁸ 1923 yılında, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Birliği¹⁷⁹ temsilcilerinin, Ukrayna, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan Kızılhaçları ve Azerbaycan Kızılay örgütleriyle ortak bir örgütlenme yapmak üzere anlaşmasıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Birliği¹⁸⁰ kurulmuştur.

¹⁷⁷ Wennerström, a.g.e., s.298.

¹⁷⁸ <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jqgq.htm> (Çevrimiçi) 2012-09-07.

¹⁷⁹ RSFSR, Russian Soviet Federative Socialist Republic.

¹⁸⁰ SOKK and KP of USSR, The Union of Red Cross Societies and Red Crescent of The Union of Soviet Socialist Republics.

2. BÖLÜM

İSVEÇ KIZILHAÇI'NIN SAVAŞ ESİRLERİNE YÖNELİK ÇALIŞMALARI

Birinci Dünya Savaşı cephelerde tüm şiddetiyle devam ederken, yığınlar halinde ele geçirilen savaş esirleri hemen cepheden uzaklaştırarak ülke içlerine sevk edilmekteydi. Savaş esirlerinin gözetim altında tutulması için farklı yerlerde esir kampları kurulmaktaydı. Savaş halindeki ülkelerin zaten sınırlı olan maddi imkanlarını ele geçirdikleri düşman askerleri için seferber etmeyeceklerini, savaş ortamında esirler için yaratılacak her türlü imkanın aslında kısıtlı ve yetersiz kalacağını tahmin etmek zor değil. Ancak bu defa cephelerde daha önce hiç karşılaşılmayan bir durum söz konusuydu, ele geçirilen esirlerin sayısı milyonları aşmaktaydı.¹

1915 yılında birçok kanaldan, her iki taraftan da ele geçirilen milyonlarca savaş esirinin süresi belirsiz esaret şartlarıyla yaralı ve hasta olanlarının bakımında yetersizliklere işaret eden raporlar gelmeye başlamıştı. Böyle bir ortamda belki birçok kişinin aklından, hiç olmazsa artık savaşamayacak durumda olan esirlerin mübadele edilmesi düşüncesi geçmiştir ama İsviçre’de yaşayan Kasselli Alman tüccar Karl Bodenheimer düşüncelerini eyleme dönüştürmeyi başarmıştır. Savaş esirleri için çalışmalar yapan ve Ağustos 1915’te Kopenhag’ı ziyaret eden Bodenheimer, mübadele düşüncesinin uygulamaya dönüşmesini şöyle açıklamıştır:

“....1914 Ekim ayında, Fransa’yı ziyarete gittiğim zaman, en yakın arkadaşımın ağır yaralı olarak bir Fransız hapishanesinin hastanesinde yattığını öğrendim. Arkadaşımı bu hayattan nasıl kurtarabilirdim? O zaman arkadaşıma karşılık ağır yaralı bir Fransız askerinin Fransa’yla mübadele edilebileceğini düşündüm. Ama bana bu işte yardımcı olabilecek birini bulmalıydım. İsviçre’ye dönerek, mübadele fikriyle ilgileneceğini düşündüğüm devlet başkanı Hoffman’a düşüncelerimi anlattım. Düşüncelerim paylaşıldı, ama bu sadece birkaç kişi için geçerli olmamalıydı, savaşan ülkeler arasında esir kamplarındaki bir daha savaşamayacak

¹ Uluslararası Kızılhaç Komitesi’ne göre, I.Dünya Savaşı’nda 7 milyon asker ve sivil tutuklanmıştı. Cephelerdeki esir asker ve düşman topraklarındaki siviller toplu halde alıkonuluyordu. Milyonlarca sivil de askeri operasyonlarda birliklere yardımcı güçler olarak savaş alanlarına sürülmüştü. Bkz: International Committee of the Red Cross, **a.g.e.**, s. 3

durumda olan esirlerin evlerine gönderilmesini sağlayacak bir anlaşma yapılmalıydı. İsviçre kanalıyla mübadele teklifimizi götürdüğümüz Kayzer Wilhelm, bu teklifi onaylayınca, teklifi Fransa'ya da gönderdik. Ancak, Fransa'nın kesin cevabı 1915 Mart ayında geldi. Bunun üzerine, İsviçre Kızıhaçı, Alman yaralıları Lyon'dan Konstanz'a götürerek teslim etti. Konstanz'dan aldığı Fransız yaralıları da Lyon'a götürdü. Anlaşmada, artık savaşamayacak durumdaki bütün ağır yaralıların mübadele edileceği yazılmıştı, yani mübadele bir Alman'a karşılık bir Fransız'ın mübadelesi değildi. Bu anlaşma Fransa'nın işine yaradı ve Mart'tan itibaren 6000 Fransız'a karşılık, 2000 Alman mübadele edildi. Almanya ve İngiltere arasında da benzer bir mübadele yapıldı. Ama henüz Rusya'dan kaç kişiyi eve getirebileceğiz bilmiyorum...."²

Bodenheim'e göre mübadelenin temelini, ağır yaralı bir düşman askerinin artık düşman değil sadece bir insan olduğu düşüncesi oluşturmalıydı. Esir mübadelesi için mücadele etmesinin nedeni olan arkadaşının yaralarının, mübadele için yetersiz görülmesinden dolayı hayal kırıklığı yaşayan Bodenheim, arkadaşının hala Lyon'daki hapisanenin revirinde yatmakta olduğunu belirtmişti.³

Almanya ve Fransa arasında yapılan sınırlı bir mübadelenin dışında savaş esirlerinden, asker ve sivil yakınlarını arayan ailelerden tüm hükümetlere ve yardım kuruluşlarına yönelik yardım çağlıkları yükselmeye devam etmekteydi. Savaş esirleri tarafından yazılmış mektuplar, durumun vahametini ortaya koymaktaydı. Yığınlar halinde ele geçirilen esirlerin kamp, gıda, sağlık, güvenlik, nakliye gibi sorunları artarak çoğalmakta ve çözülmez boyutlara ulaşmaktaydı. Özellikle Rusya'daki durumun kaygı verici olduğu anlaşılmaktaydı.⁴ Rusya'dan gelen mektuplarda yaklaşan kışa dikkat çekilerek elbise, ilaç yardımı isteniyordu.⁵

Ancak, savaşan büyük güçlerin ulusal Kızılhaç örgütleri, cephelerde savaşmakta olan kendi askerlerine hizmet etmekteydi. Hiç biri, topyekûn savaşın yol açtığı milyonlarca savaş esirini düşünecek durumda değildi. İsveç ise aktif savaşın dışındaydı. Savaş dışı kalacağını ilan etmişti ve olası bir saldırıya karşı kendi savunma hazırlıklarını tamamlamıştı. İsveç Kızılhaçı Ağustos 1914'de savaşın başlamasıyla, ülke çapında 5500 yataklı 33 savaş hastanesi ve malzeme hazırlamış,

² Söderberg, **a.g.e.**, s. 204.

³ Söderberg, **a.g.e.**, s. 204.

⁴ Hultkrantz, **a.g.e.**, s.64.

⁵ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Verksamhet Åren 1912-1920**, s. 31.

hatta askerlerin hasta ve yaralı atlarının bakımı için de 4500 ata hizmet verebilecek tedavi ve rehabilitasyon merkezleri hazırlamıştı. Hatta savaşın halk üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla yoksulluk ve hastalıklarla mücadele etmeye yönelik çalışmalarını da hızlandırmıştı.

Ancak savaş esirleriyle ilgili haberlerin kayıtsız kalınamayacak kadar vahim olması üzerine İsveç Kızılhaçı, Balkan Savaşları'nda elde ettiği itibarı ve uluslararası güveni kullanarak harekete geçmeye karar vermiştir. Bir insanlık dramı yaşandığı anlaşılan savaş esirleri konusuna açıklık getirmek üzere Prens Carl önderliğinde, İsveç Kızılhaçı bünyesinde bir çalışma başlatılmıştır. Amaç, Bodenheim'in kişisel çabalarıyla Almanya-Fransa arasında gerçekleştirilen mübadelenin benzerinin, Rusya ile İttifak Devletleri arasında da yapılmasını sağlamaktır. Bu nedenle Stockholm'de, savaş esirleriyle ilgili üç aşamada tamamlanması planlanan bir çalışmanın ilk adımları atılmıştır.⁶

1915 yılında başlatılacak ilk aşamada, savaşta yaralanan ve sakat kalan esir askerlerin ve sivillerin mübadelesine öncelik verilmesi planlanmıştır. İkinci aşamanın yine 1915 yılında, ilk aşamaya paralel olarak başlatılmasına ve kamplardaki esirlere elbise, yiyecek, ilaç, kitap ve basit müzik aletleri yanı sıra ailelerinin mektuplarının ulaştırılmasına karar verilmiştir. En zor olacağı tahmin edilen son aşamada ise, savaş bittikten sonra kamplardaki yaşam koşulları nedeniyle iyice zayıf düşmüş ve duyarsızlaşmış (apatik) esirlerin evlerine ulaştırılması hedeflenmiştir.

Esirlerin eve dönüş yollarını da planlayan İsveç Kızılhaçı, Doğu Sibirya'daki esirlerin, demiryolu ile doğuya, Vladivostok'a doğru götürülerek Japon Kızılhaçı'na teslim edilmesini, oradan da denizyoluyla Almanya, Avusturya-Macaristan ve Türkiye'ye ulaştırılmasını uygun bulmuştur. Batı Sibirya içlerindeki kamplarda kalan esirlerin tahliyesinin daha zor olacağı düşünüldüğünden bu bölgedeki demiryollarının sadece ağır hasta ve malullerin sevkinde kullanılmasına karar verilmiştir. Yaralılar için bulunabilirse at veya at arabaları kullanılması, diğer

⁶ Carl (Prens), **Jag Minns, Minnen Från Ett Långt Liv**, Stockholm, Albert Bonniers Förlag, 1931 s.348-350.

esirlerin ise yürüyerek toplanma noktalarına ulaştırılması hedeflenmiştir. Esirlere belli istasyonlarda yemek, su, sağlık hizmeti verilerek Riga (Letonya) veya Narva (Estonya)'ya ulaştırılmaları planlanmıştır.⁷

İsveç Kızılhaçı bünyesinde söz konusu çalışmaları yürütmek üzere iki komite kurulmuştur. Savaş Esirlerine Yardım Komitesi⁸ adıyla kurulan komitenin sorumluluğunu Wilhelm Didring⁹ üstlenmiş ve özellikle Rusya'ya yönelik çalışmalara başlamıştır.¹⁰ Savaş Esirleri Mübadele Bürosu¹¹ adıyla kurulan diğer komitenin sorumluluğunu ise Prens Carl üstlenmiştir.¹²

2.1. Savaş Esirlerine Yardım Komitesi ve 1915-1918 Yılları Arasında Rusya ve Sibirya'da Yapılan Çalışmalar

İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'nin görevi, savaş esirleriyle ilgili olarak bilgi alışverişini sağlamak, esirlere elbise, yiyecek, ilaç, kitap gibi çeşitli yardım malzemelerini ulaştırmak ve esir kamplarında şartların düzeltilmesi için çalışmak olarak belirlenmiştir. Komitenin kuruluşu, çalışmalarda en üst düzeyde işbirliğini sağlayabilmek ve gerekli desteği alabilmek için hem Cenevre'deki Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne hem de savaşın önemli merkezlerinde bulunan

⁷ Gunnar Nyby, **Historiska Glimtar, Korta Utdrag Ur Svenska Röda Korsets 125-åriga Historia 1865-1990**, Del 1, nr. 118, Solna, Röda Korset, 1990.

⁸ **Hjälpkommittén för Krigsfångar**

⁹ Wilhelm Didring, savaşın önce Rusya başta olmak üzere savaşan ülkelere sıkça seyahatler yapan ve bu ülkelerde düzenli ilişkileri olan toptancı bir tüccardı. Bu yüzden, savaşan ülkelerin savaş bakanlıkları ve Kızıl Haçlarıyla temas kurması kolay olmuştur. Wilhelm Didring, Haziran 1915'te, henüz İsveç Kızılhaç Derneği ve Kraliçe Sofia'nın Derneği birleşmeden önce, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya arasında karşılıklı "sevgi hediyelerini" dağıtmak üzere çalışmaları başlatmıştır. Her iki derneğin Eylül 1915'te birleşmesinden sonra aynı dönemde, Eylül 1915'te Savaş Esirlerine Yardım Komitesi kurulmuş ve Didring bu çalışmanın sorumluluğunu üstlenmiştir. Ancak, çalışmaların başlamasından kısa bir süre sonra hastalanarak görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Wilhelm Didring 1918 yılında ölmüştür. Bkz: Söderberg, **a.g.e.**, s. 194-195, 210-211; **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommittén för krigsfångar**, kontoret i Stockholm, volym A1:1.

¹⁰ Wilhelm Sarwe, **Bland Ryssland Folk: I Missionens och Röda Korsets Tjänst 1882-1922**, Stockholm, Svenska Missionsförbundet, 1928, s. 248.

¹¹ **Byrån för Utväxling av Krigsfångar**

¹² Hultkrantz, **Under Prins Carls Ledning, Minnesanteckningar från fyra decennier i Svenska Röda korsets överstyrelse**, s.64.

Kızılhaç derneklerine bildirilmiştir. Berlin, Viyana, Budapeşte, Hamburg, Moskova, Petrograd¹³ Kızılhaç dernekleriyle temaslar kurulmuştur.

Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'nin sorumluluğunu üstlenen Wilhelm Didring'in kısa bir süre sonra çalışmalardan çekilmesi üzerine komitenin sorumluluğuna kardeşi Ernst Didring¹⁴ ve Conrad Cederkrantz getirilmiştir.¹⁵

İsveç Kızılhaçı'nın önderliğinde Stockholm'de 1915, 1916 ve 1917 yıllarında yapılan Kızılhaç konferansları tarafsız ülkelere ve özellikle İsveç Kızılhaçı delegelerine kamplarda çalışma yapmak üzere oldukça liberal haklar tanımıştır.¹⁶ Bu yüzden çalışmalar hızlanarak hacmi büyümüştür. Bunun üzerine İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi çalışmalarını, Rusya'daki savaş esirlerine yönelik çalışmalar, Almanya'daki savaş esirlerine yönelik çalışmalar ve Avusturya'daki savaş esirlerine yönelik çalışmalar olmak üzere üç bölüme ayırmıştır.¹⁷

İsveç Kızılhaçı bünyesinde kurulan Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'ne bağlı yüz Kızılhaç delegesi¹⁸ Rusya'da çalışmalar yaparken aralarında Türk savaş esirlerinin de bulunduğu esirlerle temas kurmuşlar ve esir kampları hakkında raporlar yazmışlardır.

¹³ Petrograd, Rusya'nın Baltık Denizi kıyısında Fin Körfezinde yer alan bir şehridir. Şehir, bugüne kadar beş defa isim değiştirmiştir. 1613 yılında İsveçlilerin kurduğu Nyen kalesi ve ticaret merkezi, Büyük Kuzey Savaşı'ndan sonra Çar büyük Peter tarafından işgal edilince, 1703 yılında eski kalenin hemen dibine St. Petersburg adıyla yeni bir şehir kurulmuştur. Böylece Ruslar, ilk kez Baltık kıyılarına ulaşma amaçlarını gerçekleştirmişlerdir. St. Petersburg 1721 yılında, resmen çarlığın merkezi olarak kabul edilmiştir. Bu şehirle birlikte, 1914 yılına kadar St. Petersburg olarak bilinen şehir, 1914-1924 yıllarında Petrograd adını almıştır. 1924-1991 yılları arasında Leningrad olarak anılmış, 1991'den bu yana tekrar St. Petersburg adını almıştır. <http://www.ne.se/sankt-petersburg> (Çevrimiçi) 2012-09-16.

¹⁴ İsveçli bir yazar olan Ernst Didring (1868-1931) öğretmen okulunu parasızlık nedeniyle tamamlayamaz ve İsveç demiryollarında görev alır. 1914 yılından sonra tamamen yazar olarak çalışan Didring toplumu analiz eden, sosyal bir bakış açısıyla insan, çalışma şartları ve kolektifi anlatan toplumcu romanlar yazdı. 1915-1920 yılları arasında İsveç Kızıl Haçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'nde aktif olarak çalıştı. 1915-1920 ve 1923-1929 yıllarında olmak üzere İsveç Yazarlar Birliği'nde başkanlık görevini yürüttü. <http://runeberg.org/authors/didriern.html> (Çevrimiçi) 2011-09-20.

¹⁵ Söderberg, **a.g.e.**, s. 210.

¹⁶ Söderberg, **a.g.e.**, s. 210.

¹⁷ İsveç Kızılhaçı'nın Almanya ve Avusturya-Macaristan'daki esir kamplarında kalan savaş esirlerine yönelik çalışmaları tez konusuyla doğrudan ilgili olmadığı için bu çalışmanın dışında bırakılacaktır.

¹⁸ İsveç kaynaklarında ve diğer birçok yabancı kaynaktan, Kızılhaç görevlilerinden “delege” olarak bahsedilmektedir. Çoğu gönüllü olarak çalışan bu delegeler bazı kaynaklarda “rahibe” olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada delege olarak adlandırılacaklardır.

Delegelerin Rusya'daki savaş esirlerine yönelik çalışmaları tez çalışması açısından da önemlidir. Delegelerin gözlemleri ve bizzat esirlerle temasları hem Türk savaş esirlerinin Rusya'daki yaşam koşulları hakkında İsveç kaynaklarında bulunan yeni bilgilere ulaşılmasını sağlayacak hem de İsveç üzerinden yapılan mübadele sürecinin daha iyi anlaşılmasına yol açacaktır.

2.1.1. Savaş Esirlerine “Liebesgaben-Sevgi Hediyeeri” Gönderilmesi için Yapılan alışmalar

İsveç Kızılhaç'ı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi tarafından başlatılan çalışmaların ilkinde esirlerin ihtiyaç duyduğu gıda, giyim ve sağlık malzemeleri yanı sıra esirlerin kullanabileceği her türlü malzemenin, **liebesgaben** (sevgi hediyeeri)¹⁹ adıyla hediye paketleri olarak esirlere ulaştırılması hedeflenmiştir. Her iki tarafın esirlerinin de hediye paketlerinden faydalanabilmesi için taraflara Rusya'dan gönderilecek hediyeeri İsveç zerinden Almanya'ya ücretsiz nakledileceği, aynı şekilde, karşılıklık ilkesi çerçevesinde, Almanya tarafından gönderilecek hediyeeri de İsveç üzerinden ücretsiz olarak Rusya'ya ulaştırılacağı bildirilmiştir.

Rusya'daki savaş esirlerinin acil olarak elbise ve ayakkabı ihtiyaçları olduğu bildirilince Almanya hemen, kendi esirlerine ulaştırılmak üzere 14 gün içersinde her birinde 2 gömlek, 2 pantolon, 2 çift yn çorap, i çamaşırı ve sabun bulunan 100.000 paket göndermeyi teklif etmiştir. Ayrıca halkın da savaş esirlerine “sevgi hediyeeri” adı altında yardım gönderebilmesi için bir halk kampanyası başlatmıştır. Bunun zerine Rus Kızılhaçı da harekete geçerek, Petrograd şubesi aracılığıyla Almanya'dakine benzer bir kampanyayla Almanya ve Avusturya esir kamplarında kalan Rus esirlerine gönderilmek üzere halktan yardım toplamaya başlamıştır. Ayrıca Rus makamlarının Almanya'dan gelecek paketleri sorun çıkarmadan gümrükten

¹⁹ Halktan ve esirlerin yakınlarından “**Liebesgaben** (sevgi hediyeeri)” adıyla toplanan bu bağışlar, her türlü giyecek, kitap, kalem, defter, sabun, tarak, müzik aletleri gibi savaş tutuklularının esaret altında kullanabileceği ve işlerine yarayabilecek çeşitli malzemelerdi. Bağışlar esirlere yalnız olmadıklarını hissettirmek, onları düşünüp, onlar için dua edenler olduğunu gösterebilmek için kampanyalar yapılarak toplanıyordu.

geçirmesi için çaba sarfetmiştir.²⁰ İsveç Devlet Demiryolları da, taşıma ücretleri daha sonra paketleri gönderen ülkelerden tahsil edilmek kaydıyla malların ücretsiz olarak taşınmasını üstlenmiştir.

İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi, Ekim 1915'te komitenin kuruluşundan üç hafta sonra, Almanya'dan gönderilen iç çamaşır ve diğer hediyeleri taşıyan 24 vagondan oluşan ilk yardım treniyle yola çıkarak 24 Ekim'de Petrograd'da ulaşmış ve Sibirya'ya doğru yola devam etmiştir.

Trendeki hediye paketlerinin Irkutsk, Innokentevskaja, Nishnij-Odinsk, Krasnojarsk, Atschinsk, Kansk'ta dağıtmasına karar verilmiştir. İlk yardım treninin sorumlusu olarak Papaz Wilhelm Sarwe²¹ görevlendirilmiştir. Ayrıca daha sonra uzun yıllar Rusya'da görev yapacak olan ve İsveç toplumunun yakından tanıdığı isimler de İsveç Kızılhaçı adına Rusya'daki çalışmalara katılmak üzere yardım treninde yer almıştır.²² Yine toplumun yakından tanıdığı İsveç'in Petrograd büyükelçisinin kızı olan Elsa Brändström²³ de yardım treniyle Sibirya'ya doğru yola çıkmıştır. İlk trenin yerine

²⁰ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Verksamhet Åren 1912-1920**, s. 32.

²¹ Wilhelm Sarwe (1859-1948) İsveç'te misyoner eğitimi aldıktan sonra hayatının büyük bir bölümünü Rusya'da geçirmiştir. 19.yy sonlarında Ural dağlarındaki demir madenlerinde çalışan İsveçlilerin köylerinde papaz olarak görev yaparken Müslüman Başkırt'lar arasında da el sanatları eğitimi ve Hristiyan misyonerlik çalışmaları yapmıştır. Daha sonra da Kafkasya'da misyoner olarak çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İsveç Kızılhaçı'nın savaş esirlerine yardım çalışmalarını yönetmiştir. Sarwe savaş boyunca ve barış imzalandıktan sonra da İsveç Kızılhaçı görevlisi olarak Rusya'da esir kamplarında çalışan Elsa Brandström ile işbirliği yapmıştır. Irkut, Nertjinsk, Verche-Udinsk, Solikamsk esir kamplarında görev yapan Sarwe, savaştan sonra da Rusya'da kalarak Karadeniz kıyılarındaki "Gammel Svenskby" olarak bilinen eski bir İsveç köyüne yardım ulaştırmıştır. Açlık çeken İsveç asıllı bu köylülerin İsveç, Kanada ve ABD'ye göçlerine yardımcı olmuştur. Kenth Olsson, "De utvandrare Ryssland", **Populär Historia**, Nr. 5, 1994, s. 45

²² Ethel von Heidenstam, V.Waldenström, Carl Rasch, Einar Holm, Balder Andersson İsveç Kızılhaç delegeleri olarak trende yerlerini almıştır. İlk kafiye İsveç Kızılhaç delegeleri dışında Danimarka delegesi Bay Ganderup'ta dahil olmuştur. Ayrıca Finlandiyalı Kurtze ve Rus Vasilij'de trenin kamplara ulaşmasına yardımcı olmaları için trene alınmıştır. Sarwe, **a.g.e.**, s.260-261.

²³ Elsa Brändström (1888-1948), Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman babası Edvard Brändström'ün önce askeri atışe, daha sonra elçilik görevinde bulunduğu St. Petersburg şehrinde yaşamaktaydı. İsveç elçiliği, cepheden gelen yaralı Rus askerlerine yardım amacıyla şehirde küçük bir hastane açmıştır. E. Brändström'de, bir yandan bu hastanede çalışırken diğer yandan da savaş hemşireliği kursuna devam etmiştir. Yaralı savaş esirlerinin şehrin hastanelerini doldurmasından sonra, savaş esirlerinin mağduriyetlerini gören E. Brändström, kendi esirleri için bir şey yapamayan veya çok az şey yapabilen Rus yetkililerin, savaş esirlerini, son derece elverişsiz ve zor şartlarda muhafaza ettiklerine şahit olmuştur. Üstelik esirlerin tutarsız ve ne yaptığı belli olmayan yetkililerin elinde kalması E. Brändström'ün, savaş esirleri sorununa odaklanmasına sebep olmuştur. Brändström, Rusya, Sibirya ve Türkistan'da bulunan kamplarda esirlere ulaşarak, sorunlarıyla ilgilenmiş, sevgi hediyelerinin ve diğer

ulaşması ve hediyeleri başarılı bir şekilde dağıtması üzerine bu çalışmanın sürdürülmesine karar verilmiştir. Daha sonra Rusya ve Sibirya'ya doğru iki haftada bir yardım treni yola çıkarılmıştır.²⁴

yardımların dağıtılması için çalışmıştır. Ayrıca esirlerin yaşam koşullarının belgelenerek düzeltilmesi için diğer Kızılhaç ve tarafsız ülke delegeleriyle işbirliği yapmıştır. Çalışmaları sırasında lekeli humma hastalığına yakalanan Brändström Sovyet Devrimi'nden sonra da, Çek birlikleri tarafından casusluk suçlamasıyla tutuklanmıştır. Tutuklu kaldığı vagona bütün gece not defterinin her bir yaprağını çiğneyerek yutan Brändström, kurşuna dizilmekten son anda kurtulmuştur. İsveç Kızılhaç'ı Sibirya'da çalışan delegelerini geri çağırdığı zaman dahi bölgesinden ayrılmayan Brändström, bir süre savaş esirleriyle aynı şartlarda kampta yaşamak zorunda kalmıştır. 1919 yılında Omsk'tan dışarı çıkamayan bir Alman yardım heyetinin kaçırılmasına da yardımcı olmuştur. Amerikan gemisiyle Japonya üzerinden San Fransisco'ya götürülen Alman heyeti ancak uzun bir yolculuktan sonra Almanya'ya ulaşmıştır. E.Brändström 1921 yılında Almanya'ya yerleşmiş ve savaşta ailesi yok olmuş çocuklar için çocuk evleri açmak için çalışmıştır. Brändström, Yahudi asıllı bir Alman ile evlenmiştir. Hitler 1933 yılında devlet başkanı olunca, E. Brändström'ün uluslararası şöhretinden faydalanmak ve işbirliği yapmak amacıyla görüşmeye çağırmış ancak eşi de Hitler Almanya'sında baskı altında olan Brändström tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Almanya'da kalamayan Brändström eşiyle birlikte ABD'ye göç etmiştir. Brändström'ün hayatı ile ilgili geniş bilgi için bkz: Dagny Sundgren, **Den Frivilliga Krigsfångenen: En berättelse om Elsa Brändström**, Stockholm, Harriers,1945; Ulla Isaksson, **En Svensk Samarit i Sibirien**, Stockholm, Missionsförbundets Förlag, 1947; Elsa Skäringer, **Elsa Brändström-Sibirien's Ängel**, Huskvarna, Sveriges Lärars Nykterhetsförbunds Förlag, 1939; Herman Neander, **Så Minns Jag Elsa Brändström: Minnesbilder och Dokument**, Uppsala, Linblad, 1949; Elsa Björkman-Goldschmidt, **Elsa Brändström: En biografi**, 2. uppl. Stockholm, Norstedt,1969; Leif Wallentinsson, Östergötlands länsmuseum, 2006, <http://www.edu.linkoping.se/lokalhistoria/oden/2006/brandstrom.html> (Çevrimiçi) 2012-09-04

Östergötland müzesi adına Leif Wallentinsson tarafından yazılan tanıtım yazısında Elsa Brändström'ün pek söz edilmeyen bir çalışmasından bahsedilmektedir. Wallentinsson'a göre savaş sonrası Almanya'ya yerleşen Brändström, Almanya'da, "ilginç" bir yardım projesi başlatır. Proje, savaş kurbanlarına adanacak bir Volga kolonisinin Sibirya'da kurulması, yani eski savaş esiri Almanlar için "vaat edilmiş bir ülke" kurulmasıyla ilgilidir. Wallentinsson projeden "bir demokrasi ve bir kraliçe" olarak bahseder. Koloni kurmak için hedeflenen alan, Altay dağları eteklerinde Barnaul bölgesinde, Ob ve Irtysh nehirleri arasında kalan alandır. Planlanan bu koloniye yapılacak göçü planlamak üzere bir de araştırma gezisi düzenlenir. Büyük bir coğrafyada onbinlerce mil yol alınır ama göç planlarının gerçekçi olmadığını gören Elsa projeden ve Sibirya'dan vazgeçer.

Sovyetler Birliği'nin sınırları içersinde bir Alman kolonisi yaratmak fikri Wallentinsson'un da belirttiği gibi ilginçtir. Ancak koloni kurmak için seçilen bölgenin zengin maden yatakları nedeniyle "Altın dağı" olarak bilinen Altay dağları eteklerinde olması ve 1720 yıllarından itibaren Rusların bölgede altın, gümüş dahil maden işletmeciliği yaptığı bir bölge olması bu projeye stratejik bir değer de katmaktadır. Akdes Nimet Kurat'ın Rusya Tarihi isimli kitabında yer alan bir haritada bu bölge, "Volga Almanları" olarak bölgesi olarak belirtilmiştir. Bkz: Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1948, Harita 1914-1918 yıllarında Rus Batı Sınırları, s. 416-417; Altay dağları ile ilgili bkz: <http://runeberg.org/nfba/0395.html> (Çevrimiçi) 2012-09-04.

Elsa Brändström'ün çalışmalarını kapsayan evrak, günlük ve yazışmalar İsveç'te farklı arşivlerde dosyalanmıştır. Savaş Arşivi'nde Brändström arşivi, Kraliyet Kütüphanesinde el yazmaları özel okuma bölümünde "Elsa Brändströms Samling" adı altında Sibirya'da günlükleri ve yazışmaları, Linköping Vakıf Kütüphanesinde mektup ve yazışmaları arşivi, Devlet Arşivi'nde İsveç Kızılhaç Arşivi içerisinde yazışmaları bulunmaktadır.

²⁴ Ancak savaşın uzaması ve İsveç'in yaşadığı ekonomik güçlükler nedeniyle yardım trenlerinin akışında kısıtlanmalar olmuştur. Trenlerin yola çıkış tarihleri, tren sorumluları ve katardaki vagon

İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi, Rusya’da çalışmalar yapan delegelerinin esir kamplarını ziyaretinde ve hediye paketleri dağıtımında uymak zorunda olduğu kuralları belirleyen bir genelge yayınlarak, hediyelerin sadece savaş esirlerine dağıtılmasını şart koşturmuşur.²⁵ Bu genelgenin 5. maddesine göre Alman hediyelerinin Avusturya-Macar savaş esirlerine, Avusturya-Macar hediyelerinin de Alman savaş esirlerine dağıtılması yasaklanmış ancak her iki tarafın da hediyelerinin ihtiyaç halinde Türk savaş esirlerine dağıtılması kabul edilmiştir. Muhtaç esirlere ihtiyaçlarını karşılamaları için nakit para dağıtımının ise farklı bir emir gelmedikçe esirlerin milliyetine bakılmaksızın yapılmasına ve ihtiyaç sahibi subaylara da savaş sonrası geri ödenmek kaydıyla bir taahhütname alınarak borç para verilebilmesine karar verilmiştir. Hediye paketlerinin ihtiyaç sahibi savaş esirlerine kurallara uygun olarak dağıtılması, para dağıtımında ise ihtiyacın olduğu yerde dağıtım yapılması bir temel kural olarak belirlenmiştir.²⁶

İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi’nin üyeleri, ilk zamanlarda yardım trenleriyle Rusya ve Sibiry’a giderek yardım paketlerinin dağıtımında bizzat bulunmuşlardır. Ancak, özellikle Sibiry’da kamplar arasındaki mesafelerin çok uzak olması ve sert hava koşulları çalışmaların zor şartlar altında yapılmasına ve öngörülenden uzun sürede sonuçlanmasına yol açmıştır. Bu nedenle yardım trenlerinde görevlendirilmek üzere yeni delegeler işe alınmıştır.²⁷ Yardımların bazı kamplara ulaştırılabilmesi için tren istasyonlarından sonra kızaklarla zor şartlar altında uzun yolculuklar yapılmıştır.²⁸ Örneğin, üçüncü yardım treniyle Tobolsk’ta

sayısıyla ilgili geniş bilgi içeren rapor için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen, E1 a** Volym 4, Berättelse, Inkomna den 5/1918 nr.282

²⁵ Hediyelerin kurallar çerçevesinde ihtiyaç sahibi bütün savaş esirlerine dağıtımı sağlanırken para dağıtımında temel kural, ihtiyacın olduğu yerde dağıtım yapılmasıydı. Farklı bir emir gelmedikçe esirlerin milliyetine bakılmaksızın para dağıtılacak, ihtiyaç sahibi subaya savaş sonrası geri ödemesi kaydıyla bir taahhütname alınarak borç verilebilecekti. Ernst Didring, **Sveriges Hjälp till Krigsfångarna: Berättelse Över Svenska Röda Korsets Hjälpkommittés för Krigsfångar Verksamhet Under Åren 1915-1919**, Stockholm, Norstedt, 1920, s. 237-240.

²⁶ Didring, **a.g.e.**, s. 237-240.

²⁷ Söderberg, **a.g.e.**, s. 210

²⁸ Yardımların kızaklarla taşınmasını gösteren fotoğraf için bkz: EK 3.

dağıtılmak üzere Tümen'e gönderilen yaklaşık 152 kızak yükü yardım, -30 °C altında ancak 6 günde yerine ulaştırılmıştır.²⁹

“...Karavan Semipaladinsk'ten yola çıktı, -40 °C de yaklaşık 75 mil³⁰ yolumuz var, bazı kurtlar çok yakınımıza kadar geldiler ama vuruldular...”³¹

Savaş boyunca Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan gönderilen 1016 vagon dolusu yiyecek, giyecek ve hediye paketi, 41 tren seferiyle İsveç Kızılhaçı tarafından Rusya ve Sibirya içlerine gönderilirken, 300 vagon dolusu yardım paketi de Rusya'dan Orta Avrupa'daki kamplara gönderilmiştir.³²

İsveç Kızılhaçı delegelerinden Wilhelm Sarwe rapor ve anılarında çok sayıda esir kampının bulunduğu Verche-Udinsk bölgesindeki üç büyük esir kampında hediye paketleri ve kıyafet dağıtımı gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Toplam 33.163 Avusturya-Macar, 3.384 Alman ve 4.780 Türk esirin bulunduğu bu kamplarda esirlere 11.523 paket, 9.253 ayakkabı, 3.202 Alman üniforması ve 3.346 Avusturya-Macar üniforması dağıtılmıştır. Ayrıca kumaş, tıbbi malzeme ve ilaç gibi kamplarda ihtiyaç duyulan diğer malzemeler de satın alınmıştır.³³

İsveç Kızılhaçı delegelerinin aktardıklarına göre, kamplarda giysi, yiyecek ve hediyeler milliyet fark gözetilmeden bütün esirlere dağıtılmıştır.³⁴ Alman veya Avusturya-Macaristan üniformalarının da ihtiyaca göre Alman, Avusturya-Macar, Türk ve Bulgar esirlere dağıtıldığı anlaşılmaktadır.³⁵

²⁹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen, E1 a Volym 4, Berättelse, Inkomna den 5/1918 nr.282.

³⁰ 1889 yılında yapılan düzenlemeyle 1 İsveç mili 10 km.olarak tespit edilmiştir. 75 mil, 750 km. lik bir mesafeye işaret etmektedir.

³¹ İsveç Kızılhaç delegesi Nils Rydberg'nin bir fotoğraf üzerine yazdığı bilgi notundan aktaran Gunnar Nyby, *Historiska Glimtar, Korta Utdrag Ur Svenska Röda Korsets 125-åriga Historia 1865-1990*, Del 1, nr. 28.

³² Gönderilen yardımlar üniforma, ayakkabı, iççamaşır, çorap, gömlek, korse, battaniye yanı sıra yoğunlaştırılmış süt, et konserveleri, galeta, sabun, böcek ilacı gibi ürünlerden oluşmaktaydı. Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen, E1 a Vol. 4, Berättelse, Inkomna den 5/1918 nr.282; Brändström, a.g.e., s. 171-172; Hultkrantz, a.g.e., s.66.

³³ Sarwe, , a.g.e., s.282.

³⁴ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen, E1 a Vol. 4, Berättelse, Inkomna den 5/1918 nr.282.

³⁵ Wennerström, a.g.e., s.232.

Başlangıçta İttifak Devletlerinin esirlerinin hepsine malzeme ve para yardımı dağıtan İsveç Kızılhaçı delegeleri, Danimarka'nın Rusya'da Avusturya-Macaristan için koruyucu güç görevini üstlenmesinden sonra Avusturya-Macar askerlerine para dağıtımını bırakmışlardır.

2.1.2. Kitap Toplama Komitesi'nin Çalışmaları

Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'nin bir diğer çalışması savaş esirlerinden gelen kitap talebini karşılamak üzere başlatılmıştır. 1 Mart 1916'da İsveç gazetelerinde İsveç veliaht prensesi, Prens Carl ve başpiskoposun da imzaladığı bir çağrı yayınlanarak, halktan savaş esirlerine göndermek üzere ya kitap bağışlamaları ya da kitap satın almak üzere para yardımı yapmaları istenmiştir.³⁶ Bu çalışmayı yürütmek üzere Stockholm'de bir "Kitap Toplama Komitesi"³⁷ kurulmuştur. 1915 yılında İsveç Kızılhaç'ı öncülüğünde Stockholm'de düzenlenen konferansta savaş esirlerine sadece 1914 yılından önce yayınlanmış ve siyasi içeriği olmayan dil, din, bilim, tarih kitapları gönderilmesine karar verilmiştir.³⁸ Bu nedenle sadece kitapların toplanması değil, kitapların gözden geçirilerek sansürlenmesi de gerekmektedir. Kitapların

³⁶ Röda Korset, *Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920*, s. 69.

³⁷ *Bokinsamlingskommittén vid Svenska Röda Korsets Hjälpkommitté för Krigsfångar*

³⁸ Yusuf Akçura'nın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne yazdığı rapora göre, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de esirlere Danimarka Kızılhaçı aracılığıyla Kuran ve kitaplar göndermek istediği bilinmektedir. Ancak bunların büyük bir kısmı Rusya'ya ulaşmamıştır. Bunun üzerine Danimarka Kızılhaçı'nın aldığı bazı kitaplar az bir masrafla Akçura tarafından bizzat İstanbul'a getirilerek Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üsera Heyeti'ne teslim edilmiştir. Akçura Rusya'daki temaslarından sonra Türk esirlerin kitap talebi hakkında edindiği izlenimi şöyle aktarmaktadır: "Umumiyetle esirlerimizde kitaba fazla merak görmedim. Binaenaleyh bi'n-nisbe az miktarda kitap dağıtılmıştır. Esirler kitap ve ceride okumaktan ziyade mükatebeden haz ediyorlardı. Hilâl-i Ahmer murahhaslığı ile üsera kumandanları ve alel-umum esirler arasında cereyan eden muhaberat bine karibdir. Ve murahhaslık mükatebe esnasında elinden geldiği kadar üseranın teselli-i hatırına çalışmıştır." Bu konuda geniş bilgi için bkz: Karal Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.48, 71.

Buna karşılık bazı Türk esirlerin anı kitaplarında ise "akıp giden zamanı unutmak için uğraş bulma" çabasında oldukları açıkça dile getirilmektedir. Örneğin, ud yapımını öğrenmek için kitaba, nota defterine, resim kalemleri ve suluboyaya ihtiyaç duydukları anı kitaplarında yer almaktadır. Bkz: Mehmet Arif Ölçen, *Vetluga Irmağı*, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994, s. 84, 88, 137.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Türk esirlere ulaşamadığı gibi ne talepleri hakkında fikir sahibi olduğu, ne de bu talepleri karşılayacak bir organizasyonu sağlayabildiği anlaşılmaktadır.

sansürlenmesi büyük ve zor bir çalışma olacağından Komite, bu konuda kendisine yardımcı olması için üniversiteden yardım almıştır.³⁹ Toplumun her kesiminden yoğun ilgi gören Kitap Toplama Komitesi, savaş esirlerinden gelen toplu talepler kadar bireysel talepleri de karşılamayı hedeflemiştir.

Savaş süresince sadece Rusya'daki savaş esirlerine Stockholm'den toplam 98.286 kitap gönderilmiştir.⁴⁰ Diğer ülkelerdeki esir kamplarına gönderilenlerle birlikte savaş esirlerine toplam 309.937 kitap gönderilmiştir.⁴¹

1915 sonlarında "İngiltere İncil Topluluğu"⁴² da komiteye başvurarak Rusya'daki kamplarda dağıtmak üzere 54 sandık incilin ücretsiz olarak Petrograd'a nakledilmesini istemiştir. 1916 başlarında ise Danimarka Kızılhaçı her kampa 300'er adet dağıtılmak üzere Almanya'dan gönderilen 100.000 kitabın nakliye ücreti alınmadan Rusya'ya gönderilmesini talep etmiştir. Her iki talep de yerine getirilerek kitaplar Rusya'daki kamplara ulaştırılmıştır.⁴³

2.1.3. Savaş Esirleriyle Haberleşmeyi Sağlamak İçin Yapılan Çalışmalar

İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'nin bir diğer çalışması, savaş esirlerinin ülkeleri, askeri birlikleri ve aileleriyle haberleşmesini sağlamak için başlatılmıştır. Şüphesiz esirlere ulaşabilmenin ön koşulu savaş esirlerinin adı, esir tutuldukları bölge ve kamplar, hayatta olanların sağlık durumları, hayatını kaybedenlerin ölüm veya defin kağıtları gibi temel bilgilerin esir yakınları, askeri birlikler ve devletler tarafından ulaşılabilir olmasıdır. Bu ise ancak esirleri elinde

³⁹ Lund kütüphanesindeki görevinden izin alan felsefe doktoru Selma Colliander, Kitap Toplama Komitesi'nde göreve başlamıştır. Öğretmen adayları, üniversite öğrencileri de gönüllü olarak kitap komitesinde çalışmışlardır. Komitenin çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz: Didring, **a.g.e.**, s. 201-207.

⁴⁰ Brändström, **a.g.e.**, s. 110.

⁴¹ Svenka Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s.70.

⁴² **Engelska Bibelsällskapet**

⁴³ Didring, **a.g.e.**, s. 201-207.

tutan tarafların, esir listelerini uluslararası yardım kuruluşlarına teslim etmesiyle gerçekleşebilir. Halbuki Rus yetkililer tarafından Kızılhaç yetkililerine esirler ve kamplar konusunda hiçbir bilgi teslim edilmediği için, İsveç Kızılhaçı delegeleri, diğer tarafsız ülke Kızılhaçlarıyla işbirliği yaparak öncelikle kamp bölgelerini tespit etmeye çalışmışlardır. Varlıklarından haberdar oldukları esir kamplarına ulaşan delegeler, buralarda esirlerin isim listelerini oluşturmaya başlamışlardır.⁴⁴ Dolayısıyla güç savaş şartlarında üstelik kampların yeri hakkında dahi sağlıklı bir bilgi olmadan yapılan bu çalışmalar savaş esirlerinin varlığını ortaya çıkaran önemli çalışmalar olmuştur.

Bu çalışmalarda ciddi bir dil sorunu yaşandığı anlaşılmaktadır. Öncelikle, kamplarda kalan esirlerin listesini yapmakla görevlendirilen Rus erlerin, alışık olmadıkları yabancı isimleri kendi duydukları gibi üstelik Rus alfabesi kullanarak yazmaları, listelerin oluşturulmasında önemli bir sorun olmuş ve Rusya’da hazırlanan esir listeleriyle kayıp veya esir olarak aranan gerçek isimler arasında uyumsuzluk meydana gelmiştir.⁴⁵

Esirler tarafından Kızılhaç bürosuna ulaştırılan, ancak hangi dilde yazıldığı anlaşılamayan mektupların diğer bir sorun olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Kızılhaç görevlilerince bu tür mektupların önce mektubun hangi dilde yazıldığının ve içeriğinin anlaşılması, daha sonra mektup doğrultusunda ya gerekenlerin yapılması ya da esir mektubunun gerekeni yapabileceği düşünülen yetkililere ulaştırılması gerekmiştir. Hatta anlaşılamayan mektuplardan olan Osmanlıca mektuplar önce Stockholm’e İsveç Kızılhaçı merkezine gönderilmiş, oradan da Stockholm’deki Türk elçiliğine ulaştırılmıştır.⁴⁶

⁴⁴ Delegeler tarafından hazırlanan bu listelerin birçoğu İsveç Kızılhaç arşivlerinde bulunmamaktadır. İsveç Kızılhaçı arşivlerinin ayıklandığı dönemde yok edildiği düşünülmektedir.

⁴⁵ Bu çerçevede Rus erlerin, Arap harfleriyle yazılan Türkçe isimleri anlamasının, adresleri doğru kaydetmesinin de hiç de kolay olmadığı açıkça ortadadır. Türk esirlerinin isimleri, ne Kızılhaç yetkililerince ne de Rus yetkililerince doğru anlaşılamamıştır. Nitekim İsveç Devlet Arşivi’nde bulunan belgelerde Türk ve Müslüman esirlerin isimlerinin farklı yazıldığı görülmektedir. Rusya’daki bir kampta yardım dağıtılan Türk esirlerin isimlerinin yazılışını gösteren örnek için bkz: EK 3.

⁴⁶ İsveç devlet arşivlerinde, savaş esirleri tarafından Rusya’da, İsveç Kızılhaçı delegelerine ulaştırılan bazı mektupların dilinin anlaşılamadığı, Türkçe olduğu tespit edilen bazı mektupların ise İsveç Kızılhaç merkez bürosuna gönderildiği ancak büroda Türkçe bilen bir eleman olmaması nedeniyle

Savaş esirlerine, aileleri veya birlikleri tarafından gönderilen mektupların yerine ulaştırılması da başka bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Rusya'ya gönderilecek mektup, paket, telgraf gibi gönderilerde adres kısmının Rus alfabesiyle yazılması, gönderinin yerine ulaşmasının ön koşuluydu. Ancak, yakınlarına ulaştırmak üzere bir şeyler gönderen İttifak Devletlerinin sıradan halkı, adresleri Kiril alfabesiyle yazamayacağı için farklı bir organizasyonun gerekli olduğu ortaya çıkmıştı. Nitekim Almanya böyle bir organizasyonu gerçekleştirmiştir.⁴⁷

“Bu tür bir organizasyon, birkaç yer dışında Avusturya-Macaristan'da da yoktu, Türkiye'deyse hiç yoktu. Bu durum, bu ülkelerin esirleri için çok büyük bir kayıp anlamına gelmekteydi.”⁴⁸

Kızılhaç bürolarında, zaman içerisinde oluşturulan esir listeleri ve esir düşen, kaybolan asker veya sivil yakınlarını arayan ailelerin, askeri birliklerin Kızılhaç bürolarına yaptığı başvurularda yer alan isimlerle bir veri tabanı oluşturulmuştur.⁴⁹

içeriğinin anlaşılması ve gerekenin yapılması için Stockholm'deki Osmanlı elçiliğine iletildiği görülmektedir. İsveç Kızılhaçı'nın çok sayıda Türk savaş esiri olduğunu bilmesine rağmen Türkçe bilen bir elemanı işe almamasının sebebi anlaşılmadığı gibi, Osmanlı hükümetine böyle bir elemanın örneğin ücretinin karşılanması için bir öneride bulunup bulunmadığı da bilinmemektedir.

⁴⁷ Almanya'da Hamburg, Rusya'daki esirlere gönderilen ve oradan gelen bütün gönderilerin toplandığı bir merkez olmuştur. Alman Kızılhaçı şubeleri eğitilerek Rusya'daki adreslerin Kiril alfabesiyle yazılmasını öğretilmiştir. Hamburg Kızılhaç Derneği 1915 yılında Almanya'nın her şehrinde “Alman Savaş Esirlerine Yardım Komiteleri (**Hilfe für Kriegsgefangene Deutsche**)” adıyla çalışan komiteler kurarak esirlere gönderilen mektupların yerine ulaşması için halkı ve şube çalışanlarını eğitmiştir. Ayrıca diğer bölgelerdeki komitelere de mektup, para, paket gönderilerinin en güvenli bir biçimde yapılabilmesi için belirlenen metodlar ve tercih edilmesi gereken yollar öğretilmiştir. Bu bilgilerin ailelere de ulaşması sağlanmıştır. Brändström, **a.g.e.**, s.50.

⁴⁸ Brändström, **a.g.e.**, s.51.

Elsa Brändström'ün de işaret ettiği gibi Türkiye'de esirlere mektup ulaştırabilecek bir organizasyon yoktu. Ayrıca Türk esirlerin sayıca fazla olduğu sanılan kısmının okur yazar dahi olmadığını yine anı kitaplarından anlamak mümkün. Bu şartlarda maalesef Türk esirlerin önemli bir kısmı evlerinden gelebilecek ve esaret hayatını biraz şenlendirecek mektup, resim gibi araçlardan yoksundu. Bu acı gerçeği bir savaş esiri şöyle dillendirmektedir. “...kendisine Almanya'dan posta gelen bir esirle konuştum, sevinçten uçuyordu...bir an kendi köyüm ve ailem gözlerimin önüne geldi, Alman'ın mutluluğunu kıskandım...Türkiye'den böyle mektup ve fotoğraf getirmek biz Türkler için mümkün değildi..adamlar okumuşlar, amelesi bile işini beceriyor..biz odun kesiyoruz..içimizden bir kişi evine mektup yazamamıştır, bir kere okuma yazma bilenimiz çok azdı...” Ahmet Rıza İrfanoğlu (yay.haz), **İrfanoğlu İsmail Efendi Hatıratı (1914-1920)** İstanbul, y.y., 2004, s.94.

⁴⁹ Örneğin, Danimarka Kızılhaçı, son derece mütevazı bir şekilde başlattığı çalışmada, gelen mektupları, gönüllü olarak çalışan 150 ev kadının evlerine dağıtarak mektuptaki adreslerin listelenmesini sağlıyordu. Bu şekilde, Almanya'daki 300 bin Rus esirin, Rusya'daki 400 bin esirin adresleri listelenmişti. Her bir başvuru beyaz bir karta işleniyordu. Daha sonra elde edilen rütbe, aile, şehir, cephe bilgileri alfabetik olarak renkli kartlara işlenerek detaylı bir kartoteks oluşturuluyordu. Her gün yaklaşık yüz mektup geliyor bunların bir kısmı sansürlenerek, Petrograd veya Hamburg

Aranan bir esirle ilgili eldeki bilgi, başvuruyu yapanlar ile paylaşılmıştır. Ancak, esir hakkında hiçbir bilgi yoksa ki çalışmanın başlangıcında esirler hakkında genel olarak hiçbir bilgi yoktu, Rusya gibi devasa bir coğrafyada dağınık bir biçimde yer alan onlarca kampta, soruşturulan esirin aranmasına başlanmıştır.⁵⁰

Ailelerin yazdığı ve Kızılhaç delegeleri tarafından kampta kalan savaş esirlerine ulaştırılan mektupların, gönderilen resim ve bazen paraların, savaş esirlerinin tek düze, keyfi cezalar, hastalıklar ve yokluklarla dolu esaret hayatında mutluluk ve yaşam sevinci veren sıra dışı olaylardan olduğu anı kitaplarında sıklıkla yer almaktadır.⁵¹ Ama savaş Rusya'nın posta dağıtım hizmetlerinin, özellikle kırsal bölgelerde, bir sorun haline gelmesine yol açmıştır. Esirlerin yerlerinin sıkça değiştirilmesi, mektup ve paketlerin ilk depolanma merkezi olan Petrograd'da sansür işlemleri için bekletilmesi gibi nedenler de mektup ve paketlerin esirlere ulaşmasını geciktirmiştir. Elsa Brändström, 1915 Aralık ayında Petrograd'da 1 milyon paketin adreslerine gönderilmek üzere bekletildiğini, sansürlenmek için yine aylarca bekletilen mektupların da bazen esirlere gönderilmek yerine çuvallarla yakıldığına dikkat çekerek bazı paket ve mektupların içine konulan para, eşya gibi yardımların bir kısmının çalınmış olarak adreslerine ulaştığına dikkat çekmektedir:

Kızılhaç merkezlerine dağıtım için gönderiliyordu. Tarafsız ülkelerin Kızılhaçları, Uluslararası Kızılhaç Komitesi ve savaşan tarafları Kızılhaçları arasında bilgi alışverişinin de yapıldığı bu çalışma, giderek sorgulama yapılan dillerin sayısının artmasıyla Sırpça, Lehçe, Yidiş, Macarca, Çekçe, Türkçe, Arapça gibi farklı dillere de vakıf uzman elemanların görevlendirildiği büyük bir organizasyona dönüşmüştü. Artan mektup, telgraf, sorgulama işlemleri nedeniyle yeniden yapılanmak zorunda kalan Danimarka Kızılhaç'ının Mektup Bölümü'nde, 1915 yılında 251.000, 1916 yılında 429.000, 1917 yılında 501.000 mektup işleme tabi tutulmuş, 18.500 kayıp hakkında soruşturma yapılmıştı. Savaş boyunca kartotekte bulunan kart sayısı ise 3,5 milyona ulaşmıştı. Burkhard Koop, **Interneret i Danmark Under Første Verdenskrig: Et Historisk Studie om Internering af militærpersoner samt særede krigsfanger i Danmark under første verdenskrig**, Skilling/DAKA Forlaget, 2007, s. 105-115.

⁵⁰ İsveç Devlet Arşivi'nde yakınlarını arayan aileler veya kaybolan askerlerini arayan kumandanlar tarafından bildirilen isimler de kartoteklerde Türk esirlerin de isimleri bulunmaktadır. Hüseyin Hüsnü Efendi'ye ait kartoteks örneği için bkz: EK 3

⁵¹ Bkz: Mehmet Arif Ölçen, **Vetluga Irmağı: Çarlık Rusyasında Bir Türk Savaş Tutsağının Anıları**, ed. Ali Nejat Ölçen, Ankara, 1994; Ahmet Göze, **Rusya'da Üç Esaret Yılı: Bir Türk Subayının Hatıraları**, İstanbul, 1989; Raci Çakıröz, **Çarlık ve Bolşevik Rusya'da 10 Yıl: Bnb. Raci Çakıröz'ün Hatıraları**, İstanbul, 1990; Murat Cebecioğlu (ed.), Mehmet Âsaf, **Volga Kıyılarında ve Muhtıra: Esâret Hatıra ve Mâceraları**, İzmir, 1994; Sami Önal (yay.haz.), Tuğgeneral Ziya Yerkök'ün Anıları: **Sarıkamış'tan Esarete(1915-1920)**, İstanbul, 2006; Cemalettin Taşkiran, **Ana Ben Ölmedim, İş Bankası Kültür Yayınları**, İstanbul, 2011, Ahmet Rıza İrfanoğlu (yay.haz.), **İrfanoğlu İsmail Efendi Hatıratı (1914-1920)**, İstanbul, y.y., 2004.

“...Petrograd’da sansürden geçerek damgalanan mektup ve paketler, gideceği adresteki askeri bölge yetkilileri tarafından yeniden sansürleniyor ve hatta kamp müdüriyeti tarafından da üçüncü bir kez sansürleniyordu. Her şeye rağmen kampa ulaşan mektup ve paketler, esir listelerinin tam olmaması, esirlerin yerleri sıklıkla değiştirilmesi ve o esirin kampta olup olmadığına da karar verilememesi nedeniyle ya müdürlükte yakılıyor ya da bölge sorumlularına geri gönderiliyordu. Bir mektubun sahibine ulaşması mutlu bir tesadüf sayılmaktaydı...paketlerin adresine ulaşması da zordu. Savaşın ilk yılı, gönderilen paketlerin sadece %10u, içindekilerin bir kısmı çalınmış olarak adreslerine ulaştı... esirlere gönderilen paraların yerlerine ulaşıp ulaşmadığının tespiti de büyük bir çalışma nedeni oluyordu, savaş esirlerine gönderilen paralardan Tobolsk’ta 70.000 rublenin, Samarkand’ta 100.000 rublenin ve Omsk’ta 500.000 rublenin askeri görevliler tarafından zimmetlerine geçirildiği ispatlanmıştı...”⁵²

Savaş esirlerine, mektup içinde para göndermek yerine, aileleri veya yardım kuruluşları tarafından posta veya banka yoluyla gönderilen paraların büyük bir kısmının da işlem ve transferleri İsveç’in Malmö şehrinden yapılmaktaydı.⁵³

2.1.4. Rusya’daki Esir Kamplarında Yapılan Çalışmalar

İsveç Kızılhaçı delegeleri savaş esirlerinin isimlerini tespit etmek üzere girdikleri kamplarda, esirlerin zor şartlar altında yaşadıklarını görmüşlerdir. Bunun üzerine kamp koşulları ve savaş esirlerinin sağlığıyla ilgili raporlar yazarak konunun uluslararası yardım kuruluşlarının gündemine taşınmasını sağlamışlardır.⁵⁴ İsveç Kızılhaçı adına Prens Carl, delegelerin raporları ışığında Rus Çarı ve Alman İmparatoru nezdinde girişimlerde bulunarak bazen kamplardaki baskıların engellenmesini, bazen de yapılan baskıların şiddetinin hafifletilmesini sağlamıştır.⁵⁵ İsveç delegeleri, Rusya’daki kamplarda zor şartlar altında çalışmalarının bir sonucu olarak savaş esirlerinin kırılmasına yol açan salgın hastalıklara yakalanmışlardır.⁵⁶ Özellikle Rus Devrimi sonrasında yaşanan iç savaş ve kargaşa ortamında delegeler de savaş esirleri gibi can güvenlikleri olmayan ortamlarda kalmışlardır.⁵⁷ Sibirya ve

⁵² Brändström, **a.g.e.**, s.51-52.

⁵³ Koop, **a.g.e.**, s. 106.

⁵⁴ Hultkrantz, **a.g.e.**, s.66.

⁵⁵ Hultkrantz, **a.g.e.**, s.66.

⁵⁶ Elsa Brändström yakalandığı salgın hastalıktan kurtulurken, hemşire Karin Lindskog 1922 yılında, Samara’da hayatını kaybetmiştir.

⁵⁷ Rusya’da devrim dalgasıyla ortaya çıkan otorite boşluğu ve kargaşa kısa sürede iç savaşa dönüşmüştür. Bu dönemde Rusya’nın eski batılı müttefikleri de sürece müdahale ederek Rus

Türkistan’da Kolçak birlikleri ve Kızıl Ordu arasındaki çatışmaların ortasında kalan delegeler, casusluk suçlamalarıyla bazen haftalarca tutuklanmış, bazen de esirlere yardım olarak yanlarında bulunan nakit paralarına el konularak dağıtım öncesi yardımları sakladıkları depoları yağmalanmıştır. Harbin bölgesinde birlikte çalışan bir İsveçli delege ve Norveçli yardımcısı 1918 yılında ayaklanmalar döneminde “casus” suçlamasıyla mahkemeye dahi çıkarılmadan idam edilmiştir.⁵⁸

Rusya’da, 1915-1918 yılları arasında, İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi’nin yaptığı çalışmalarda, toplam 100 delege görevlendirildiği belirtilmektedir. 77 delege kamplarda çalışırken, 23 delege kamp ve eyalet bürolarında çalışmıştır.⁵⁹ İsveçli delegeler listesinde de Rusya’da 6’sı kadın 46 delegenin görevli ve ücretli olarak çalışmalar yaptığı, 4’ü kadın 6 delegenin de ücret almaksızın görev yaptığı görülmektedir.⁶⁰

1918 yılında imzalanan Brest-Litovsk anlaşmasından sonra, İsveç Kızılhaçı’nın Rusya’da yapmayı düşündüğü çalışmalar azalmıştır. Anlaşmayla savaş esirlerinin

topraklarına asker çıkarmıştır. Savaş esirleri arasında Çek birlikleri olarak anılan Beyaz Çekler, orta Rusya ve Sibirya coğrafyasında gerek savaş esirleri gerekse yerel halk üzerinde baskı ve şiddet unsuru olmuşlardır. 1918 yılında Bolşevikler ile devrim karşıtı muhafazakar güçler arasındaki iç savaşın hızlanmasıyla devrim dalgasının kendi topraklarında da yayılmasından korkan İngiltere, Fransa, ABD çarlık Rusya generallerinin yönetimindeki Beyazları desteklemişlerdir. Üç yıl süren iç savaş, Bolşeviklerin başarı kazanmasıyla sona ermiştir. İç savaş savaş esirlerini de son derece olumsuz etkilemiştir. Özellikle General Kolçak ve Çek birliklerinin etkin olduğu Samara, Omsk, Perm, Ekaterinburg, Ufa, Perm, Tobol, İshim, Irkutsk bölgelerinde bulunan kamplarda savaş esirlerine karşı acımasız saldırılar yapılmıştır. Rus devrimi ve iç savaş için bkz: Richard Pipes, **Den Ryska Revolutionen**, Natur och Kultur, 2004; Elsa Brändström, **Bland krigsfångar i Ryssland och Sibirien 1914-1920**, P.A. Norstedt & Söners Förlag, 1921; Thorsten Wennerström, **Med Svenska Röda Korset Under Världskriget, Några Minnen Från Min Tjänstgöring Åren 1915-1918**, Almqvist & Wiksells Förlag, Uppsala, 1927; Yuluğ Tekin Kurat, “1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkileri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/22/86.pdf> (Çevrimiçi) 2012-09-19.

⁵⁸İsveçli delege Dr. Sven Hedblom, Norveçli yardımcısı Opshaug ve büronun daktilografi Estonyalı Koff, Harbin’de tutuklanarak bir vagona kapatılmışlardır. Hedblom ve Opshaug herhangi bir yargılanma yapılmaksızın tutuklandıkları vagona asılarak, Koff ise kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Bu sırada, savaş esirlerine gönderilmiş olup, esirler delegeler tarafından bildirilen kamp adreslerinde bulunamadıkları için İsveç Kızılhaçı “Sevgi hediyeleri” fonunda tutulan ve delegelerin yanlarında taşıdığı 1,6 milyon rubleye de el konulmuştur. Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Verksamhet Åren 1912-1920**, s. 2; Lars Ericson, “Sibiriens Ängel”, **Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek**, nr. 26/5, 2008 <http://www.smb.nu/index.php/syndicate/19-militarauppsatser/230-rsibiriens-aengell-> (Çevrimiçi) 2012-09-21.

⁵⁹Hultkrantz, a.g.e., s.66.

⁶⁰**Krigsarkivet, David Von Heijnes Arkiv**, Volym I, innermapp 5 Röda Korset, Dokument Ryssland, Sveriges Hjälp till Krigsfångarna.

tahliyesiyle ilgilenecek komisyonlar kurulmasına karar verilince, Almanya, kendi esirlerinin tahliyesini üstlenerek İsveç Kızılhaçı delegelerine çalışmaları nedeniyle önceden yaptığı maddi kaynak aktarımını azaltmıştır. Bunun üzerine Stockholm'deki İsveç Kızılhaçı merkezi Rusya'daki çalışmaları durdurma kararı almıştır. Karar, İsveç Kızılhaçı Petrograd şubesi tarafından bir genelgeyle delegelere duyurulmuştur.⁶¹ Ancak, Alman tahliye komisyonu üyelerinin Omsk'ta Çek birlikleri tarafından tutuklanması üzerine ortaya çıkan yeni şartlar nedeniyle 27 Haziran'da delegelere bir telgraf daha gönderilerek çalışmaların sürdürülmesi istenmiştir.⁶² Böylece, "İsveç Kızılhaçı'nın yardımlarına en ihtiyaç duydukları zamanda Alman, Avusturya, Türk ve Bulgar esirler ortada bırakılmamıştır."⁶³

İsveç Kızılhaçı delegeleri, 1919 yılında da Petrograd, Moskova, Perm, Rostow, Samara, Tachkent, Jekaterinburg, Omsk, Irkutsk, Chabarovsk ve Vladivostok merkezlerinde çalışmalarını sürdürmüştür. Tahliyelerin gecikmesi nedeniyle bu çalışmalar, 1921 yılına kadar sınırlı bir şekilde uzatılmıştır. Samara'daki tahliye

⁶¹ Haziran 1918'de, İsveç Kızılhaçı'ı Petrograd şubesi sorumlusu olan Thorsten Wennerström, 85 numaralı bir genelge yayınlarak Stockholm'den gelen kapatma emrini delegelere duyurmuştur. Wennerström, *a.g.e.*, s.429-430.

⁶² Bu dönemde, Alman ve Avusturya temsilcileri esirlerin tahliyesiyle ilgili olarak kurulacak komisyonlarda görev almak üzere Petrograd'a gelmiştir. Yusuf Akçura'nın da Türk esirlerle ilgili olarak bu çalışmalara katıldığı anlaşılmaktadır. Kamplardaki çalışmalarını sürdüren İsveç Kızılhaç delegeleri, Petrograd bürosunun Stockholm ile temaslarının kesilmesi ve Almanların, İsveç Kızılhaç delegelerine yeterli mali kaynak aktarmamaları nedeniyle zor durumda kalmıştır. Bunun üzerine İsveç Kızılhaç merkezinin, 1 Temmuz 1918 itibarıyla İsveçli delegelerin çalışmalarını acele etmeden sonlandırmaları için karar almıştır. Ancak, Alman ve Avusturya komisyon üyelerinin bazılarının Sibirya'da tutuklanması üzerine diğer temsilciler, İsveç Kızılhaç delegelerinin çalışmalarına devam etmesini istemişlerdir. Delegelere, Rusya'da yaşanan kargaşa ortamında, özellikle Sibirya'da, Alman, Avusturya, Macar, Türk ve Bulgar esirlerin zor şartlar altında olduğu ve Çek birliklerinin esirleri kurşuna dizdiği bilgisi ulaşmıştır. Bu şartlar altında esirleri kaderleriyle baş başa bırakmak istemeyen İsveçli delegelerin çabası, İsveç Kızılhaç merkezinin Temmuz 1918 itibarıyla çalışmaların yavaşlatılarak sonlandırılması kararını değiştirmeye yetmemiştir. Buna rağmen İsveç Kızılhaçı Petrograd sorumlusu Wennerström Sibirya'daki bazı delegelerin çalışmalarını sürdürebilmeleri için kendi inisiyatifini kullanarak, İsveç'in Petrograd büyükelçisi Brändström'ün de onayıyla 86 no.lu genelgeyi yayınlamıştır. Böylece onyedili İsveç Kızılhaç delegesi Rusya ve Sibirya'da kalarak esirlerle çalışmalarını sürdürmüştür. Geniş bilgi ve genelgeler için bkz: Thorsten Wennerström, *Med Svenska Röda Korset Under Världskriget, Några Minnen Från Min Tjänstgöring Åren 1915-1918*, Uppsala, Almqvist & Wiksells Förlag, 1927, s.392-409, 410, 411, 413, 415, 417, 418; Svenska Röda Korset, *Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Verksamhet Åren 1912-1920*, Stockholm, Nya Tryckeribolaget, 1921, s.43-45.

⁶³ Wennerström, *a.g.e.*, s.403.

çalışmaları ise bölgede açlık baş göstermesi üzerine Eylül 1922 tarihine kadar devam etmiştir.⁶⁴

İsveç Kızılhaçı, savaş esirleriyle yapılan çalışmalarda edinilen tecrübe ve bilgilerini de ekleyerek Rusya'da kalan savaş esirlerinin savaş bitiminde ülkelerine dönebilmeleri için bir tahliye planı oluşturmuştur. 1920'de Cenevre'de toplanan Uluslararası Kızılhaç Konferansı'nda tahliye planını sunan İsveç Kızılhaçı, savaş esirleri için yaptığı çalışmalar nedeniyle övgüye layık görülmüştür ama önerdiği tahliye planı kabul görmemiştir.⁶⁵ Esirlerin tahliyeleri galip devletler tarafından yapılmıştır. Ama tam da bu yüzden, savaşı kaybeden tarafın esirleri hem fazladan acı çekmiş hem de barış yapılmasına rağmen uzun süren tahliye süreci nedeniyle zor şartlar altında can vermişlerdir.⁶⁶

⁶⁴ Lars Ericson, "Sibiriens Ängel", *Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek*, nr. 26/5, 2008 <http://www.smb.nu/index.php/syndicate/19-militarauppsatser/230-rsibiriens-aengell-> (Çevrimiçi) 2012-09-21.

⁶⁵ Rusya'da yaptığı özverili çalışmalara rağmen İsveç Kızılhaç'ının tahliye planının kabul edilmemesi düşündürücüdür. Savaşın akabinde Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nde yaratılan bir bölünmeyle savaşın galibi olan İtilaf Devletleri insani yardımların örgütlenmesinde, kurallarının savaşın galiplerince belirlendiği, yeni bir model geliştirmiştir. Bu çerçevede, Amerikan Kızılhaç Savaş Komitesi Başkanı Henry Davison'un önderliğinde, 1919 yılında Paris'te, "Kızılhaç Dernekleri Birliği (the League of Red Cross Societies)" kurulmuştur. Savaşın galipleri ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya, bu birliğin kurucu üyeleri olmuşlardır. Diğer ülkelerin ulusal Kızılhaç dernekleri ise doğrudan üye olarak kabul edilmeyerek, üyelik başvuruları alınmıştır. Başvurular da kurucu ülkeler tarafından değerlendirilmiştir. İsveç Kızılhaç'ının esirlerin tahliyesi konusunda önerdiği planın reddedilmesi ve tahliyeler konusunda önderliğinin önlenmesi, savaş süresince Alman yanlısı bir tutum sergileyen İsveç'in planların dışında tutulması anlamını taşımıştır. Esirlerin tahliyeleri, ABD ve İngiltere önderliğinde yapılmıştır. ABD ve diğerleri tarafından kurulan Kızılhaç Dernekleri Birliği, 1991 yılında "Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonu (IFRC, the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies)" adını alarak 187 ülkenin ulusal kızılhaç derneklerini üye kabul etmiştir.

⁶⁶ Hatırlanacağı gibi Türk esirlerin Japonlar tarafından Vladivostok üzerinden tahliye edilmesi için ödenen bedel, İngiltere'nin banka işlemlerini ağırdan alması nedeniyle bir yıl geciktirilmiş ve 1018 Türk esiri ve bunlardan 12'sinin Rusya'da evlendiği eşleri ancak Şubat 1921'de Japon Yarbay Çomora'nın komutasındaki **Heyheymoro** (Parlak Barış) gemisiyle yola çıkarılabilmektedir. Vapurun, Nisan 1921'de Midilli adası önlerinde Yunanlılar tarafından durdurularak Pire önlerine çekilmesiyle özgürlüğüne kavuşmayı bekleyen Türk esirler için yeni ve farklı bir esaret dönemi başlamıştır. Uzun uğraşlar sonrasında Milletler Cemiyeti'nin araya girmesiyle Türk esirler Ağustos 1921'de İtalya'da Sardunya adasının kuzeyindeki Asinara adasında güç şartlarda yeni bir esaret yaşamına zorlanmışlardır. Türk esirler savaş yıllarında Bakü'de esir tutuldukları Nargin adası gibi zehirli yılanlarla dolu bu adada 8 ay daha yaşam mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Barış zamanı esaretinden hayatta kalabilenler ise ancak Haziran 1922 yılında İstanbul'a gelebilmiştir. Cemalettin Taşkıran, "I.Dünya Savaşı Sonunda Japon Kaptanı Yarbay Çomora'nın Türk Esirleri İçin Verdiği Haysiyet Mücadelesi", *Avrasya Dosyası*, Cilt:5, Sayı:2, Yaz 1999, s.79-85.

Savaşın bitmesine rağmen tahliye edilemeyen ve özellikle Sibirya’da zor şartlar altında yaşayan esirlerin durumu 1919 yılından itibaren daha da ağırlaşmıştır. Çek birliklerinin karşı devrimci güçlerle birleşerek esir kamplarını ele geçirmesiyle yaşananlar ve savaş esirlerine yapılan eziyetler, İsveç Kızılhaçı raporlarında şu sözlerle yer almaktadır:

“....Çeklerin, savaş esirlerine karşı her zamanki bilinen sorumsuz tavrı çok kötü sonuçlar doğurdu; bazı kamplarda esirler açlıktan ölmeye terk edildiler, bazılarında ise hastalık ve sefaletten öldüler. Karşı devrimcilerin Sibirya’da savaş esirlerine karşı tutumunun Dünya Savaşı sırasında görülen en rezil tutum olduğu, 1919 yılında bu coğrafyada var olan koşullara şahit olan farklı ulusların Kızılhaç delegeleri tarafından da onaylanabilir. Özel istihbarata göre 1920 yılından itibaren karşı devrimci güçler, Kızılhaç delegelerinin çalışmalarına daha duyarlı davranmaya başladılar....”⁶⁷

Sibirya’da kalan savaş esirlerinin Çek birlikleri tarafından açlık ve sefaletle terk edilmesi İsveç kamuoyunu derinden sarsmıştır. Bunun üzerine, “Barış ve Özgürlük İçin “Uluslararası Kadın Birliği (**Internationella Kvinnoförbundet för Frihet och Fred**)” İsveç şubesi önderliğinde bir komite kurularak Sibirya’daki savaş esirlerine yardım çalışmaları yeniden başlatılmıştır.⁶⁸

2.1.5. İsveç Savaş Esirlerine Yardım Komitesi’nin Mali Kaynakları

⁶⁷ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Verksamhet Åren 1912-1920**, s.45.

⁶⁸ İsveç Kızılhaç delegelerinden bazıları barış imzalandıktan sonra da Doğu ve İç Sibirya’da kalarak esirlerle çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Ancak kendileri de iç savaş şartlarında hiçbir yardım malzemesi ve nakit paraları olmaksızın son derece zor durumda kalmışlardır. Bunun üzerine Ocak 1920’de Stockholm’de “Sibirya’daki Savaş Esirlerine Yardım Komitesi (**Kommittén för Bistånd åt Krigsfångar i Sibirien**)” adıyla bir komite kurulmuştur. Komitede daha önce yardım örgütleriyle Rusya’da çalışmalar yapan kişiler ve yine kamuoyunun tanıdığı yazar, akademisyenler de yer almıştır. Komitenin adı “İsveç Sibirya’daki Savaş Esirlerine Yardım Komitesi (**Svenska Hjälpkommittén för Krigsfångar i Sibirien**)” olarak değiştirilmiştir. Komite, bölgede kalan savaş esirlerine 1.104.926 İsveç kronu nakit para yardımı, 900.000 İsveç kronu tutarında da giyecek ve diğer yardımlar göndermiştir. Ancak, bu yardımların savaş esirlerine ulaştırılması Rusya ve İtilaf Devletleri tarafından sorun haline getirilerek, komitenin çalışmaları aksatılmıştır. İtilaf Devletleri, Türklerin de aralarında olduğu eski savaş esirlerine yapılacak yardımları, “tarafsızlığa aykırı” bularak yardım çalışmalarını engellenmeye çalışmıştır. Sovyet makamları da, İtilaf Devletlerinin işgali altındaki bölgede yapılacak yardım çalışmalarından kuşku duyarak delegeleri “casus” şüphesiyle karşılamış ve geçiş izinleri için zorluk çıkarmıştır. Komitenin çalışmaları ve daha geniş bilgi için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Svenska Hjälpkommitténs för krigsfångar i Sibirien Arkiv**, Berättelse över Svenska Hjälpkommitténs för krigsfångar i Sibirien Verksamhet 1920-1923, SE/RA/730265.

Çalışmalarını ağırlıklı olarak 1915-1918 yılları arasında yapan İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'nin ihtiyaç duyduğu mali kaynak, 1915 yılında Rus, Alman, Avusturya-Macaristan ve İsveç Kızılhaçıları arasında yapılan bir anlaşmayla tespit edilmiştir. Komite tarafından yapılan bütün masrafların, her bir ülkenin Kızılhaçlarına, yapılan iş ve içeriğine göre orantısal olarak paylaştırılmasına karar verilmiştir. Bu, Alman Kızılhaçı tarafından gönderilen hediye paketlerinin nakliye ücretlerinin Alman Kızılhaçı, Rusya'dan gönderilen paketlerin masraflarının ise Rus Kızılhaçı tarafından karşılanması demektir.

Savaş Esirlerine Yardım Komite'si kendi bütçesinin olmadığı için artan masrafları karşılamak üzere 1916 ve 1917 yıllarında İsveç devlet bütçesinden 100.000 İsveç Kronu ve 1918 yılında da 200.000 İsveç Kronu devlet ödeneği almıştır. İlaveten, Alman ve Avusturya-Macaristan Kızılhaçlarından 7.000.000 İsveç kronu bağış alınmıştır. Rus Kızılhaçı da 650.000 İsveç kronu göndermiştir. Petrograd'daki Brändströmska fonundan ve Danimarka'nın Petrograd elçiliğinden önemli miktarlarda bağış İsveç Kızılhaçı Petrograd bürosuna aktarılmıştır.

Bunun dışında bazı şirketler de savaş esirlerine yardım amacıyla bağışta bulunmuşlardır. Komitenin hesaplarına göre AB Flygia firmasından Eylül 1917'de alınan 5.000 İsveç Kronu bağışın 2.000 kronu Türk ve Bulgar esirler için kullanılmıştır. Kopenhag'daki Türk Kızılay Şubesi (Hilâl-i Ahmer Cemiyeti) tarafından da Ekim 1917'de Bakü'deki Türk esirlerine kullanılmak üzere 5.000 İsveç Kronu gönderilmiştir. Ayrıca Osmanlı hükümetinin devlet bütçesinden gönderdiği 44.000 İsveç Kron, ihtiyacı olan Türk esirlere dağıtılmak üzere, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti temsilcisi Yusuf Akçura tarafından Aralık 1917'de komiteye verilmiştir.⁶⁹

1907 Uluslararası Lahey sözleşmesine göre, sözleşmeyi imzalayan bütün ülkeler devlet tarafından işletilen demiryollarında sevgi hediyelerini savaş esirlerine ücretsiz taşımakla yükümlü tutulmuşlardı. Bu çerçevede, İsveç demiryolları da gönderilen bağışları ücretsiz taşımakla yükümlüydü. Ancak hem savaşın uzaması hem de

⁶⁹ Didring, a.g.e., s. 215.

İsveç'in Alman dostu tarafsızlığının getirdiği ekonomik güçlükler nedeniyle İsveç 1917 yılında bağışların taşınmasını üç ayda bir 150 vagonla kısıtlamak zorunda kalmıştır. İsveç Kızılhaç komitesi yardım seferlerinin düzenli yapılabilmesi için Rus Kızılhaçı'ndan petrol, Alman Kızılhaçı'ndan da kömür yardımı talebinde bulunmuştur. Almanya'dan bir miktar kömür gelmiştir ama defalarca görüşülmesine rağmen Rusya tarafından Haparanda'da petrol teslimi yapılmamıştır. Yine de İsveç büyük güçlükler altında kısıntılarla da olsa bağışların her iki tarafa da ulaştırılmasını sağlamıştır.⁷⁰

İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi, savaş esirleri tarafından yapılan çeşitli el sanatları ürünlerinden de gelir elde etmiştir. Esirlerin ürünleri, İsveç'te kraliyet, siyaset ve aristokrat çevrelerinin katıldığı sergi ve kermeslerde satılmıştır.⁷¹ Sergi gelirleri, bazen doğrudan ürün sahipleri için kullanıldığı gibi, esirler için harcanmak üzere ayrılan genel bütçeye katkı olarak da kullanılmıştır.⁷²

İsveç Kızılhaçı'nın 1921 yılında yapılan Uluslararası Kızılhaç konferansına sunduğu rapora göre, dernek tarafından savaş esirlerine toplam 25 milyon kron karşılığında yardım yapılmıştır.⁷³ Şahısların bağışladığı malların, devlet kurumlarının masraflarının, her türlü personel, posta, nakliye bedellerinin değerlerinin de dahil edildiği bu miktarın sadece 1.250.000 kronunun devlet yardımı olduğu, geri kalan miktarın ise gönüllü yardımları ve bağışlar olduğu belirtilmiştir.⁷⁴

⁷⁰ Didring, **a.g.e.**, s. 219.

⁷¹ Stockholm'de **Nordiska Museet** (Kuzey Müzesi) de böyle bir sergiye ev sahipliği yapmıştı. Bu serginin afişi için bkz: EK 3.

⁷² Stockholm'de yapılan kermeslerde sadece Rusya'daki esirlerin değil, Fransa'da esir kamplarında bulunan Alman ve Avusturyalı esirlerin de ürünleri satılmıştır. 1917 Mart ve Mayıs aylarında yapılan kermeslerle ilgili bazı yazışmalar için bkz: **Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare 1902 års dossiersystem, Volym 1469**, 21 U 32.

⁷³ Yardım, bugünün değeriyle yaklaşık 450 milyon kronudur. İsveç İstatistik Bürosu'nun hazırladığı eski para değerinin günümüz değerlerine çevrilebilmesi için hazırlanan programla ilgili olarak bkz: http://www.scb.se/Pages/PricesCrib_258649.aspx (Çevrimiçi) 2013-03-14.

⁷⁴ Nyby, **a.g.e.**, nr.118.

2.1.6. Rusya'daki Savaş Esirleri Sayısı ve Türk Savaş Esirleri

1915 ve 1916 yıllarında Rusya'daki savaş esirlerinin sayısı ve kampların yeri hakkında bilgi edinmek kolay olmamıştır ancak İsveç Kızılhaç delegeleri ve kampları ziyaret eden diğer tarafsız ülkelerin delegeleri vasıtasıyla dışarıya ulaşan mektuplardan kesin olmamakla beraber esir sayıları tespit edilmiştir.⁷⁵

1917 yılında, Rus kaynakları tarafından Kızılhaç'ın Petrograd şubesine, Avrupa Rusya'sında 76.500'ü Alman, 300.000'den fazlası Avusturya-Macar ve 11.000'i Türk esiri olmak üzere toplam 423.419 savaş esiri bulunduğu bildirilmiştir. Asya Rusya'sında ise 88.500'ü Alman, 391.000'i Avusturya-Macaristan ve 5.000'i Türk savaş esiri olmak üzere toplam 500.520 savaş esiri olduğu belirtilmiştir. Böylece Rusya'daki toplam esir sayısının ise 924.000 olduğu tespit edilmiştir. Ocak 1918'de ise yine Rus yetkililer tarafından 173.000 Alman, 1.733.000 Avusturya-Macar ve 47.700 Türk ve 145 Bulgar esirinin kamplarda tutulduğu bildirilmiştir.⁷⁶

Rusya'da yaptığı özverili çalışmalar nedeniyle “Sibirya Meleği”⁷⁷ olarak adlandırılan Elsa Brändström tarafından yazılan “1914-1918 Rusya ve Sibirya'da Savaş Esirleri Arasında”⁷⁸ kitabında, İsveç Kızılhaçı delegelerinin kamplarda yaptığı çalışmalar sonucu tespit ettiği savaş esirleri sayısına yer verilmektedir. Buna göre Rusların elinde toplam savaş esiri sayısı 2.322.378 bulunmaktadır.

⁷⁵ İsveç Kızılhaç delegelerinin çalışmalarıyla Sibirya ve Türkistan'daki kamplar dahil esirlerin sayısı hakkında kesin olmayan ama detaylı bir bilgi için bkz: Brändström, **a.g.e.**, s.35.

⁷⁶ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s.53-54.

Bu raporda verilen rakamlar muhtemelen yukarıya doğru tamamlanarak verilmiştir. 1918 yılında yazılan rapora göre Rusya'da yaklaşık 1.732.764 Avusturya-Macar, 172.676 Alman esiri ve 47.685 Türk esiri tahliye edilmeyi beklemektedir. **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen E1 a**, Vol. 4, Berättelse, Överstyrelsen för Röda Korset, Inkomna den 5/1918 nr.282

⁷⁷ Elsa Brändström kendisine layık görülen bu ünvan için “bu ünvanı oralarda bulunan herkes için aldım” demiştir. Bkz: Hanna Lieker-Wentzlau, **Elsa Brändströms Hjältegärning**, Almanca Elsa “Brändström-Dank” kitabından çeviri, Uppsala, J.A.Lindblads Förlag, Stockholm, Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag, 1937, s.174.

⁷⁸ İsveççe “**Bland krigsfångar i Ryssland och Sibirien 1914-1920**” başlığıyla yayınlanan kitap daha sonra İngilizce ve Almanca'ya çevrilmiştir. Rusya, Sibirya ve Türkistan'daki çalışmaların detaylı bir biçimde anlatıldığı bu kitap Rusya'daki savaş esirleri konusunda bir başvuru kitabı niteliğini taşımaktadır.

Tablo 1: Rusya'daki Savaş Esirleri Sayısı ve Ülkelere Göre Dağılımı⁷⁹

2.082	Alman subay ve subay adayı
165.000	Alman er
54.146	Avusturya-Macaristan subay ve subay adayı
2.050.000	Avusturya-Macaristan eri
950	Türk subayı
50.000	Türk eri
200	Bulgar er ve subay
2.322.378	Toplam

Bu tabloya göre, Bulgarların en küçük esir grubu olduğu ve kamplarda kalan Türk savaş esirlerinin de, ikinci küçük grup olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁰ Bu listede, sivil esirlerle ilgili bilginin yer almadığı ve Türk savaş esirlerinin sayısının ise diğer bazı İsveç kaynaklardan da farklı verildiği görülmektedir.⁸¹

İsveç Kızılhaçı delegelerinden Ernst Didring'in, 1917 bahar aylarında Türk esirlerinin sayısını Avrupa Rusyası'nda 11.122, Asya Rusyası'nda 5.116 olmak üzere toplam 16.238 olarak belirttiği görülmektedir.⁸² Türk kaynaklarında ise Türk savaş esirlerinin toplam sayısı kesin olmayan bir rakamla yaklaşık 60-70 bin olarak verilmektedir.⁸³

Savaş sonrasında tahliye için bekleyen esirlerle ilgili ise kesin bir sayı bulunmamaktadır. İsveç Kızılhaçı kaynaklarına göre 1919 yılında, milliyetlerine göre ayırım yapılmaksızın yaklaşık olarak 350.000 savaş esirinin ulaşım araçları sorunları

⁷⁹ Brändström, **a.g.e.**, s.12-13.

⁸⁰ Bu listede verilen bilgilere oldukça yakın bir liste Hans Weiland ve Leopold Kern'in araştırmasında yer almaktadır. Liste için bkz: EK 3 Antant Ülkeleri Tarafından Alınan Savaş Esirleri Tablosu 1:1 ve 1:2.

⁸¹ Rus yetkililerin Ocak 1918'de Rusya'da bulunan savaş esirleri sayısı hakkındaki açıklamaları, bir başka Kızılhaç kaynağında 1.732.764 Avusturya-Macaristan, 172.676 Alman, 47.685 Türk ve 145 Bulgar savaş esiri olarak yer alır. Bkz: Didring, **a.g.e.**, s. 104.

⁸² Didring, **a.g.e.**, s. 245.

⁸³ Rusya'daki Türk savaş esirleriyle ilgili olarak değişik kaynaklar, farklı sayılar vermektedir. Geniş bilgi için bkz: Cemil Kutlu, "I.Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Esirleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** (TAED) 43, Erzurum 2010, s.319-328 e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/taed/article/download/2705/2690 (Çevrimiçi) 2012-09-08.

nedeniyle tahliye edilemediği, Rusya ve Sibiry'a'daki kamplarda mahsur kalan bu esirlerin tahliyeleri için yardım beklediği belirtilmektedir.⁸⁴

Elsa Brändström, 1919-1921 yıllarında 369.000 savaş esirinin tahliye edildiğini ve Kasım 1921 itibarıyla 35.000 esirin daha Rusya ve Sibiry'a'da eve dönüş için beklediğini belirtmektedir.⁸⁵ Brändström'ün kitabında verdiği listede Türk esirleri bulunmamaktadır. Ancak bu Rusya'da Türk savaş esiri kalmadığı ve Türk esirlerin hepsinin ülkesine döndüğü anlamını taşımamalıdır.

Nitekim Elsa Brändström, kendi el yazısıyla kaleme aldığı günlüğünde, 1 Mayıs 1919 'da, Vladivostok'ta Japonların yönetimindeki kampta, Alman ve Avusturya askerleriyle birlikte 1 Türk subayı ve 66 Türk eri ile karşılaştığını yazmıştır.⁸⁶ Üstelik bu kamptaki 1 Türk subayının ve 13 Türk erinin maluliyetlerinin resmen onaylanmış olmasına rağmen tahliye için bekletildiğini belirtmiştir. Günlüğünün 2 Mayıs 1919 tarihli sayfasında kamp ziyaretinin ertesi günü beraberindeki birkaç kişiyle birlikte trenle Vladivostok'tan Omsk'a doğru yola çıkan Brändström, tren Nikolsk Ussurisk istasyonunda mola verdiğinde, buradaki kampı ziyaret etmek gibi bir düşüncesi olmamasına rağmen, ani bir kararla kampı ziyaret etmeye karar verdiğini anlatmaktadır. Brändström, Nikolsk Ussurisk'te Rusların yönetimindeki bir kampta da Türk esirler ile karşılaştığını belirtmektedir. Kampın genel durumunun çok kötü olduğunu, esirlerin bazı giysilerinin olmadığını, bazı giysilerinin ise çok yıpranmış olduğunu, kamp yemeklerinin miktarca az ve kalitesiz olduğunu gören Brändström, esirlerin ihtiyaçlarının karşılanmadığını gördüğü için bu kampta esirlere nakit para yardımı yapmıştır. Kampta Alman, Avusturyalı ve Türk esirlerin kaldığına işaret eden Brändström, 51 Türk subayına toplam 5100 Ruble, 1 Türk doktora 400 Ruble, 63 Türk erine de 1260 Ruble verdiğini belirtmektedir.⁸⁷ Brändström'ün kitabında yer

⁸⁴ Hultkrantz, **a.g.e.**, s.78.

⁸⁵ Brändström'e göre 1919-1921 yılları arasında Sibiry'dan 49.000 Alman, 170.000 Bohemyalı, 30.000 Avusturyalı, 120.000 Macar tahliye edilmiştir. Brändström, **a.g.e.**, s.168.

⁸⁶ Kungliga Biblioteket, **Elsa Brändströms Samling, Dagböcker från Sibirien**, Dagbok 1, L 88:15:1-2, Ediffah.

⁸⁷ Kungliga Biblioteket, **Elsa Brändströms Samling, Dagböcker från Sibirien**, Dagbok 1, L 88:15:1-2, Ediffah.

almayan bu bilgiler, 1919 yılında Doğu Sibirya’da kamplarda kalan Türk savaş esirlerinin varlığını kanıtlamaktadır.

Nitekim Rusya’daki Türk asıllı grupların Türk esirlerle ilgili çalışmalarını anlatan Akdes Nimet Kurat, 1918 yılı için yardım derneklerinin Rusya’da kalan Türk esir sayısı olarak bildirdiği 4929 sayısının Rusya’da kalan gerçek Türk esir sayısının çok altında olduğuna işaret etmektedir.⁸⁸ Esir Türklerin sorunlarıyla ilgilenmek üzere Rusya’da olan Yusuf Akçura da, 60.000 dolayında olduğunu varsayılan Türk savaş esirlerinden 10.000’inin barış anlaşmasına rağmen Rusya’da kaldığını belirtmektedir.⁸⁹

“Kısmen Osmanlı orduları tarafından işgal edilmiş Güney Kafkasya’dan başka, Rusya, Bolşevik yönetimindeki “Bütün Rusya Müttefik Sovyetler Cumhuriyet-i İştirakiyesi, Ukrayna Cumhuriyet-i Enamiyesi” Kuzey Kafkasya’da Don Kazaklarının ülkesinde kurulmuş Dağlı Müslümanların Birleşik Cumhuriyeti ve Ural nehir ve dağlarından Muhit-i Kebir’e kadar yayılan Sibirya ile birlikte dörde ayrılmış Rusya’nın genelinde 60.000 dolaylarında Türk esiri bulunduğu varsayılıyordu. Mütarekeyi izleyen esir değişimleri ve iadelerden sonra da toplam 10.000 dolayında esir kaldığı sanılmaktaydı. Alman esirlere bunlardan daha iyi davranıldığı da bir gerçektir.”⁹⁰

⁸⁸ Rusya’daki Türk topluluklarının Türk esirlere yardım toplamak için dernekler kurduğunu yazan Kurat, Moskova, Nižniy- Novgorod, Kostrama, Perm, Ufa, Uralsk, Yekaterinburg, Saratov, Astarhan, Çelyabinsk, Çuhlama ve Buy şehirlerinde “Türk Esirlerine Yardım Şubesi” açıldığını belirtmektedir. Moskova’da Kazan Türklerinden Ayaz İshaki Bey tarafından çıkarılan “İl” gazetesinin 21 Mart 1917 tarihli nüshasında, Yusuf Akçura’nın da Moskova’da esirlere yardım için yapılan bir toplantıya katıldığını yazdığını aktarmaktadır. Kurat, özellikle Sibirya’daki subay sayısının çok daha fazla olduğunu, esirlerin kamplarda yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle kampların kapılarının açılmasından sonra eve dönüş için kampları terk edip yola koyuldukları belirterek, Kazan Türklerinin gazetelerinde bu konuda yayınlanan yazılara işaret etmektedir. Kurat, “Alman Üsera Heyeti”nde görev alan Ali Haydar Bey’in 400-600 zabıt, 4000-6000 efrad ve başbozuk olarak verdiği rakamların da gerçeği yansıtmadığına dikkat çekmektedir. Yardım şubelerinden Moskova’ya gelen bilgilere göre, 1918 Mart ayında çeşitli kamplarda 2324 subay, 1793 er, 43 doktor ve 769 sivil olmak üzere toplam 4929 Türk esir kalmıştır. Geniş bilgi için bkz: Kurat, **a.g.e.**, s.449-457.

⁸⁹ Yusuf Akçura, 1919 yılında Türk esirlerin tahliyesini çok önemli görmektedir. Durumu raporunda şu sözlerle anlatır: “Zihnimden asla çıkmayan mühim mesele, herhangi bir yolla olursa olsun bir an evvel üsera-yı Osmaniye’nin Sibirya’dan tahlisi meselesi idi. Stockholm’de bulunan Devlet-i Osmaniye Sefiri olan Beyefendi, Amerika Salib-i Ahmeri veya Amerika vasıtasıyla belki iş görülebilir, ümidinde bulundular: Vakıa o sıralarda Amerika ve Japonya Salib-i Ahmerlerinin Sibirya-yı Şarki’den başlayarak millet ve mezhep tefrik etmeksizin bütün askeri ve mülki üseraya ciddi muavenet ibrazına giriştikleri istihbar olunmuştu....Sefir Cevad Beyefendi meslekdaş ve muhibb-i hususisi olan Amerika’nın Stockholm Sefiri ile bu babda bir hayli müzakeratta bulunmuş ve Amerika Sefiri tarafından meselenin halline matuf teshilat dahi ibraz edilmiş iken, maalesef müsbet bir netice istihsal olunamamıştır.” Karal Akgün, Uluğtekin, **a.g.e.**, s.128-129.

⁹⁰ Karal Akgün, Uluğtekin, **a.g.e.**, s.35-36.

Kurat, Yusuf Akçura'nın Eylül 1919'da İstanbul'a dönmesinden sonra Sabah ve Türk Dünyası gazetelerine "Rusya'da Bulunan Esirlerimiz" başlığıyla Türk esirlerle ilgili yazı yazdığını aktarmaktadır. Akçura'ya göre Eylül 1919 itibariyle Rusya'da 10.500 Türk savaş esiri bulunmaktadır.⁹¹

1924-1925 yıllarında Türk hükümeti adına görevlendirilen Nusret Ekman, "...adeta köy köy Rusya'yı dolaşarak esir aramış" ve Rus hükümetinin de yardımıyla 600 esirin daha Türkiye'ye gönderilmesini sağlamıştır. Kendi arzusuyla Rusya'da kalanların sayısının ise "az" olduğunu belirtmiştir.⁹² Bu nedenle 1925 yılında sonra Rusya'da isteği dışında kalan Türk esiri olmadığı düşünülmektedir.

2.1.7. Rusya'daki Esir Kampları ve Esirlerin Sağlık Koşulları

Savaş esirlerine gönderilen hediyeleri kamplara ulaştırmak, esir sayısını ve durumlarını tespit etmek için Rusya'nın geniş coğrafyasında çalışmalar yapan İsveç Kızılhaçı delegeleri, bazen hiçbir yerde adına rastlanmayan kampları da keşfederek çok farklı bölgelerde kurulan esir kamplarının yerlerini elle çizdikleri haritalarda işaretlemişlerdir.⁹³ Ayrıca raporlarında, kamplar ve kamp olarak kullanılan binalar hakkında geniş bilgi vermişlerdir. Delegelerin kamplardaki günlük yaşam ve kamp düzeniyle ilgili gözlemleri, fotoğraf ve deneyimlerinin bir kısmı arşivlenerek daha sonra anı kitapları olarak basılmıştır.⁹⁴ Delegelerin savaş esirlerinin yaşam koşulları

⁹¹ Yusuf Akçura'ya göre Eylül 1919'da Sovyetlerin etkin olduğu alanda 400, Sibiry'a'da 6000, Kuzey Kafkasya ve Don Kazakları bölgesinde 2000, Ukrayna'da 1800 ve Türkistan'da 300 olmak üzere toplam 10.500 Türk esir Rusya'da kalmıştır. Esirlerin bir kısmı, iç savaş boyunca Odessa, Kırım, Novorussisk şehirlerinden tesadüfen gemilerle yurda döndükleri gibi, Kırım ve Kafkas sahillerinden de Trabzon, Samsun, Rize ve Sinoptan kaçak olarak gelen takalarla yurda dönmüşlerdir. Kurat, **a.g.e.**, s. 456-457.

⁹² Nusret Ekman, Sabık Üsera Komisyon Reisi, ATASE, Kls.1486, Fh.1-51/10/1-16 dan aktaran Esin Güven, "I. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Esirleri ve Rusya Türkleri", yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı**, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 1996.

⁹³ Kamp yerleri gösteren harita için bkz: EK 3.

⁹⁴ Savaş esirleri, kamplar, hastalıklar ve yapılan çalışmalarla ilgili detaylı bilgi ve anılar için bkz: Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv 1, Prins Carls arkiv, F 1 B; Riksarkivet, Röda Korsets arkiv 1, Rödakorsets foto samling, Tematisk ordnade fotografier; Riksarkivet, Röda Korsets arkiv 1, Hjälpkommittens för krigsfångar; Elsa Brändström, **Bland krigsfångar i Ryssland och Sibirien 1914-1920**, P.A. Norstedt & Söners Förlag, 1921; Wilhelm Sarwe, **Bland Rysslands Folk, I**

ve kamplarla ilgili olarak aktardığı gözlem ve deneyimlerin, Türk savaş esirleri tarafından yayınlanmış anı kitaplarında verilen bilgilerle örtüştüğü de görülmektedir.⁹⁵

İsveç Kızılhaçı delegeleri esir kampları dışında esir çalıştıran işyerlerini de ziyaret ederek, daha özgür bir ortamda bulunan bu esirlerin yaşam koşullarını da izlemiştir. Esirlerin yaşam koşullarını düzeltmek için bazen kamp yöneticileriyle görüşmek yeterli olurken, koşulların ağır olduğu kamplarda ise daha yukardaki yöneticilere başvurulmuştur. Ancak bu başvurularda kamp yöneticilerini suçlamaktan kaçınan delegeler, kampta yaşanan zorlukları ve durumun vahametini anlatan raporlar yazarak, Rus makamlarını ve Rus Kızılhaçı'nı etkileyerek şartların düzeltilmesini sağlamaya çalışmışlardır.

“..Komitenin veya delegelerin görevi esirlere karşı tutumlarından dolayı kişi veya kurumları sorumlu tutmak değildi, komite ve delegelerin ilk kutsal mesajı bir insan olarak yapabilecekleri en fazla yardımı yapabilmektir...”⁹⁶

Delegelerin esir kamplarının bulunduğu bölgeye göre bir ayırım yaptıkları ve kampları Avrupa Rusya'sı, Sibirya ve Türkistan kampları olarak üç gruba ayırdığı görülmektedir.⁹⁷ Kampların bazıları tren yoluyla ulaşılabilir konumda olarak

Missionens och Röda Korsets Tjänst 1882-1922, Andra Delen, Svenska Missionsförbundets Förlag, Stockholm, 1927; Herman Neander, **Bland Krigsfångar i Ryssland, Sibirien och Japan, Minnen Från Mitt Arbete i Vår Kyrkas och Röda Korsets Tjänst**, Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1920; Ernst Didring, **Sveriges hjälp till krigsfångarna: Berättelse Över Svenska Röda Korsets Hjälpkommittés för Krigsfångar verksamhet Under Åren 1915-1919**, Stockholm, Norstedt, 1920; Thorsten Wennerström, **Med Svenska Röda Korset Under Världskriget, Några Minnen Från Min Tjänstgöring Åren 1915-1918**, Uppsala, Almqvist & Wiksells Förlag, 1927; **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Verksamhet Åren 1912-1920**, Stockholm, Nya Tryckeribolaget, 1921.

⁹⁵ Esaret yıllarıyla ilgili bazı Türkçe kaynaklar için bkz: Mehmet Arif Ölçen, **Vetluga Irmağı: Çarlık Rusyasında Bir Türk Savaş Tutuşunun Anıları**, ed. Ali Nejat Ölçen, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994; Ahmet Göze, **Rusya'da Üç Esaret Yılı: Bir Türk Subayının Hatıraları**, İstanbul, 1989; Raci Çakıröz, **Çarlık ve Bolşevik Rusya'da 10 Yıl**: Bnb. Raci Çakıröz'ün Hatıraları, İstanbul, 1990; Murat Cebecioğlu (ed.) Mehmet Âsaf, **Volga Kıyılarında ve Muhtıra: Esâret Hatıra ve Mâceraları**, İzmir, 1994; Sami Önal (yay.haz.), **Tuğgeneral Ziya Yerkök'ün Anıları: Sarıkamış'tan Esarete (1915-1920)**, İstanbul, 2006; Cemalettin Taşkıran, **Ana Ben Ölmedim**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, Ahmet Rıza İrfanoğlu (yay.haz.), **İrfanoğlu İsmail Efendi Hatıratı(1914-1920)**, İstanbul, y.y., 2004.

⁹⁶ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s. 42

⁹⁷ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s. 42

nitelenmiş, bazı kampların ise tren yolundan uzak ve ıssız coğrafyalarda yer aldığı, bu nedenle kamplara ulaşımın ancak zor şartlar altında mümkün olduğu belirtilmiştir.⁹⁸

İsveç Kızılhaçı delegelerinin gözlemlerine göre kamplar, genelde şehirlerden 2-10 km mesafe uzaklıkta kurulmuştur. Yaklaşık iki adam boyu yüksekliğinde çelik tellerle çevrilen kamplarda, nöbetçi kulelerinin kampın her köşesini gözleyebilecek şekilde inşa edildiği anlatılmaktadır. Savaş esirlerinin yaptığı resimlerde de bu yapı açıkça görülmektedir.⁹⁹

Elsa Brändström, Avrupa bölgesindeki kampların, 2-10 bin esiri alabilecek şekilde planlanmış küçük kamplar olduğunu anlatmaktadır. Brändström'e göre bu kampların en büyükleri Astrachan, Charkov, Dubovka, Ekatarinburg, Irbit, Jaransk, Jaroslav, Kazan, Kostroma, Kotelnitsch, Kromy, Nischni-Novgorod, Nolinsk, Orel, Orenburg, Perm, Samara, Saratov, Schatzk Simbirsk, Spassk, Tambov, Totzki, Ufa, Valdimir, Vetluga, Viatka, Volsk, Voltschansk, Voronesch'teki kamplardır.¹⁰⁰

Coğrafi olarak Avrupa Rusya'sında bulunan kampların, gerek şehirlere yakın olması gerekse hava şartlarının Sibirya'dan daha ılıman olması nedeniyle daha iyi şartlarda olacağı düşünülmüştür.¹⁰¹ Ancak, bu bölgenin kuzeyinde yer alan Arhangelsk ve Vologda eyaletlerinde de en az Sibirya kadar zorlu hava şartlarının hüküm sürmesi nedeniyle birçok esir hayatını kaybetmiştir. Murman demiryolu inşaatında çalıştırılan esirler arasında toplu ölümler görülmüş ve hayatta kalanları sağlık durumları vahim derecede bozulmuştur. Karadeniz demiryolu inşaatında çalıştırılan esirlerin sağlık durumlarının da aynı derece kaygı verici olduğu ortaya çıkarılmıştır.

⁹⁸ Semipalatinsk şehri yakınlarında İsveç Kızılhaçı'na ait ilk karavanın fotoğrafı zor yolculuk şartlarını göstermektedir. Bkz: EK 3.

⁹⁹ Esirlerin yaptığı kamp resimleri için bakınız: EK 3.

¹⁰⁰ Kamp isimleri Elsa Brändström'ün kitabında yer aldığı gibi verilmiştir. Ancak bazı isimlerin hem o tarihte hem de günümüzde daha farklı kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Örneğin, İsveç kaynaklarında Viatka olarak anılan kasaba, Cemil Kutlu tarafından Vyatka olarak kullanılmıştır, Rus kaynaklarında ise Vjatka olarak geçen bu kasabanın adı günümüzde Kirov olarak değiştirilmiştir. Karışıklığı önlemek adına tez çalışmasında kamp ve şehir isimleri İsveç kaynaklarında verildiği şekilde kullanılacaktır.

¹⁰¹ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s. 45.

“1917 sonbaharında 10.000 Alman, Avusturyalı, Macar, Türk ve Bulgar esir bu (Karadeniz) demiryolu inşaatında çalışıyordu. Demiryolu hattı tipik bir sıtma bölgesinden geçmekteydi. Hattın başlangıcı olan Nowosenaki’de günde ortalama 5 esir, Gagri ile Gudayty arasındaki 43 km. olan mesafede ise günde 30-40 esir ölmekteydi. Buradaki esirlerin çoğu hava şartlarına bağlı ateşli hastalıklardan öldüler... Esirler insafsızca demiryolu inşaatında kullanıldılar... Murman demiryolu hattında iskorbüt hastalığına yakalanan esirler alay edercesine tedavi edilmek üzere buraya gönderilmişlerdi... Hastanelerin durumu içler acısıydı... Hasta esirlerin durumu ve esirlere yapılan kötü muamele Bakü halkını da ayağa kaldırmıştı... Bakü halkını yatıştırmak için ağır dizanteri, sıtma ve iskorbüt hastası olan esirler suyu, hastanesi, doktoru olmayan Nargin adasına gönderilerek orada kaderlerine terk edildiler... Bu bölgeye gelen delegeler ilk iş olarak bütün zorluklara rağmen adadaki esirleri Bakü’deki hastanelere yerleştirmeyi başardılar... Ayrıca hastanelerin şartlarını iyileştirmeyi, hasta bakımında reformlar yapmayı ve ilaç teminini de başardılar...”¹⁰²

Sibirya bölgesinde ise bazıları 35 bin savaş esirini barındıracak kadar büyük kamplar olduğunu anlatan Brändström, 1915-1916 kış aylarında, bu kampları ve kamplardaki esir sayısını şu şekilde belirtmektedir.

Tablo 2: 1915-1916 Yıllarında Sibirya’daki Kampların Yeri ve Esir Sayısı¹⁰³

Kamp adı	Esir sayısı	Kamp adı	Esir sayısı
Tobolsk	5.000	Tümen	5.000
Kurgan	5.000	Tschelibinsk	1.200
Petrapavlovsk	2.200	İschlim	2.000
Omsk	14.000	Tomsk	5.100
Novo-Nikolajevsk	12.000	Barnaul	1.500
Semipalatinsk	5.000	Krasnojarsk	13.000
Atschinsk	2.750	Bisk	3.000
UstüKamenogorsk	1.000	Kansk	6.000
Irkutsk	8.800	Nischni Udinsk	2.200
Trots-Kossavsk	6.100	Verchne Udinsk	8.500
Stretensk	11.000	Tschita	32.900
Nevtschinsk	2.500	Dauria	11.500
Blagoveschensk	5.000	Spaskoje	8.000
Nikolsk Ussurisk	10.900	Chabarovsk	5.000
Krasnaja Ratschka	900	Schkotova	3.200
Rasdolnoje	8.100		

¹⁰² Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s. 49.

¹⁰³ Brändström, **a.g.e.**, s.35.

Esir kamplarına gönderilen yardımları Sibirya'ya ulaştıran İsveç Kızılhaçı delegeleri, bu bölgede bulunan ve kampları ziyaret etme izni alan Alman ve Amerikan YMCA¹⁰⁴ delegeleriyle işbirliği yapmışlardır.¹⁰⁵

Delegeler esirleri Sibirya'da toplu ölümlerden kurtarmak için üniforma ve her türlü giyecek, battaniye, ilaç, gıda maddeleri ve nakit para ihtiyacının çok fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Sağlık durumu genel olarak kötü olan esirlerin, son derece elverişsiz şartlarda ve eşya vagonlarında, aylar süren yolculuklarla Sibirya'daki kamplara nakledildiklerine şahit olmuşlardır. Sakat ve hasta olanların çoğunun bu zor yolculuğu tamamlayamadan hayatını kaybettiği belirtilmektedir.¹⁰⁶

“Eğer esir kampları oraya yığınlar halinde gönderilen esirleri kabul etmek için hazırlanmış olsalardı birçok esirin hayatı kurtulacaktı. Ama durum bu değildi. Almanlar, Avusturyalılar ve Türkler -50 dereceye alışık değillerdi. Sadece bu bile esir sayısının büyük bir bölümünü yok etmeye yeterliydi...”¹⁰⁷

İsveç Kızılhaçı delegelerinin üçüncü bölge olarak grupladıkları ve Hazar Denizi ile İran, Afganistan, Çin arasında kalan Türkistan bölgesinde ise 25 kadar kamp bulunduğu tespit edilmiştir.¹⁰⁸ Delegelere göre bu bölge Ruslar tarafından en iyi sürgün bölgesi olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle Slav esirlerin özellikle Türkistan'a gönderilerek Taşkent'e yerleştirildiği ve büyük ölçüde özgür bırakıldıkları belirtilmektedir. Buna karşılık Türkistan'ın diğer bölgelerine gönderilen yaklaşık 200.000 savaş esiri son derece elverişsiz şartlar nedeniyle salgın hastalıklardan kırılmışlardır.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Hristiyan Delikanlılar Derneği (Young Men's Christian Association).

¹⁰⁵ Bu bölgede işbirliği yaptıkları üç Alman hemşire yetkililerden kampları ziyaret izni alabilmek için üç Rus hemşirenin de Almanya'daki esir kamplarını ziyaret etmesine yardımcı olmuşlardır. Svenska Röda Korset, Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920, s. 43.

¹⁰⁶ Svenska Röda Korset, Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920, s. 43-44.

¹⁰⁷ Svenska Röda Korset, Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920, s. 43.

¹⁰⁸ Brändström, a.g.e., s.63.

Elsa Brändström'ün bu bölgede Anna Linder, Kont G. Stenbock, A. Hagman ve N.E. Rydberg'den oluşan bir İsveç Kızılhaç heyetiyle kampları dolaşarak savaş esirlerine tıbbi malzeme, giyecek götürdüğü ve esirlere para yardımı yaptığı İsveç Kızılhaç'ı arşivlerinde de pek çok belgede yer almaktadır.

¹⁰⁹ Brändström, a.g.e., s.64.

Toplam 45.000 savaş esiri hayatını kaybettiği Türkistan'da Samarkand'da 22.000 esirin 5.000'i, Katta-Kurgan'da 6.000 esirin 1.400'ü, Solotaja'da 6000 esirin 2.000'i ve Troitsky'de üç ayda 17.000 esirin 9.000'i malarya, lekeli humma, dizanteri, kolera, iskorbüt salgını nedeniyle hayatını kaybetmiştir.¹¹⁰ Raporlarda esirlerin çoğunun açlık, kötü beslenme, yetersiz tedavi ve bakım nedeniyle hayatlarını kaybettiği yer almıştır.¹¹¹

Rusya'daki savaş esirlerine, 1907'de imzalanan IV. Lahey Sözleşmesi'ne aykırı bir şekilde davranıldığı anlaşılmaktadır. Sözleşmenin kara savaşlarını düzenleyen II. bölümünün VII. maddesine göre, savaş esirlerini ele geçiren taraf, onların bakımını üstlenmekle yükümlü kılınmıştır.¹¹² Bu maddeye göre, savaşan taraflar arasında özel bir anlaşma yoksa esir alan taraf, savaş esirlerine yiyecek, giyecek ve kamp (konaklama) alanları bakımından kendi askerlerine sağladığı imkanları sağlamak ve onlara kendi askerleriyle aynı muameleyi yapmakla yükümlüdür.¹¹³ Sözleşme kurallarına göre Rus yetkililer, savaş esirlerinin Rus askerlerinin kaldığı bina ve kamplara eşdeğer binalarda kalabilmesini; savaş esirlerine kendi askerlerine verilen yiyecek miktarı kadar yiyecek verilmesini; savaş esirlerine Rus askerleri tarafından kullanılan hava şartlarına dayanıklı giyeceklerin verilmesini sağlamakla yükümlü tutulmuştur. Ancak delegelerin raporlarından bu kurallara uyulmadığı ve kamp binaları, yiyecek ve giyecek konularında büyük zorluklar yaşandığı anlaşılmaktadır. Delegeler kamplar için eski fabrikaların, sergi salonlarının, sirk binalarının, hapisane, okul ve askeri garnizon binalarının yanı sıra ahır, samanlık ve toprak barakaların da kullanıldığını, bu binaların birçoğunun ise insanların yaşamasına uygun olmadığını belirtmişlerdir.¹¹⁴

“Hem subaylar hem de erler tarafından geçici kalma yerleri olarak kullanılan toprak barakalar, yerin 1,5-2 m derinine kazılmış, girişleri toprağa dayalı ve tavana destek sağlamak için yer seviyesinin biraz üstüne doğru yapılmış, bu kısmında

¹¹⁰ Brändström, **a.g.e.**, s.64.

¹¹¹ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s. 48.

¹¹² Bkz: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/1899b.htm> (Çevrimiçi) 2013-06-06.

¹¹³ Försvarsdepartementet, **a.g.e.**, Nr.7, Ek: Kapitel II, Artikel 7.

¹¹⁴ Ernst Ritter von Streeruwitz tarafından hazırlanan ve kamp binalarını gösteren bir liste için bkz: EK 3.

küçük bir pencereden içeriye zayıf bir ışık sızıntısı olan yapıları. İçerideki duvara gömülü fayans soba dışında, ortada ve yanlarda 2-4 katlı tahta ranzalar vardı... Isınmayı sağlamak için kurumlardan yeterli yakıt tahsis edilmesine rağmen, kamp yöneticileri hiçbir zaman tahsis edilen miktarda yakıt dağıtmıyordu. Aksine bir kampta, dışarıda -47 derece soğuk varken şu garip yazı göze çarpıyordu. “Fayans sobalar ısınma için değil, havalandırma içindir, esirler kendi ısılarıyla ısınmalıdır”... Saman yatak, battaniye, hasır dağıtımı yapılamıyor ve esirler çoğu kez üstlerine örtecek bir ceketleri dahi olmadan soğuğa dayanmaya çalışıyordu... Aydınlatılması gereken barakalara gerekli yakıt verilmediği için kışın öğleden sonra saat 16 ve ertesi sabah 9 arasında barakalar ya tamamen karanlıktı veya iki küçük gaz lambası ışığıyla sadece lamba etrafında çok zayıf bir şekilde aydınlanıyordu...”¹¹⁵

İsveç Kızılhaçı'na ait fotoğraf arşivinde delegeler tarafından kamp binalarının sıklıkla fotoğraflandığı görülmektedir.¹¹⁶

Savaş esirlerine verilen yiyeceklerin de miktar olarak az, kalite olarak kötü olduğu ve savaşın yarattığı ekonomik sıkıntıların doğrudan esirlere yansıtıldığı anlaşılmaktadır.

“... 1915 yılında Almanya'da yiyecek sıkıntısı baş gösterince hem sivil halka hem de esirlere verilen yiyecek yardımı kısıtlandı. Bunun üzerine, hemen Rusya'da misilleme yaparak esirlere verdiği yiyecekleri kısıtladı, miktarını azalttı. Bunun kamplara yansması ise esirlere belirlenenden de az miktarda olmak üzere kelle ve paça dışında et verilmemesi, küflü tahıl, donmuş patates, kokmuş yağ verilmesi şeklinde oldu. 1915 yılında, Amerikan elçiliğinin esirlere verilen yiyecek miktarının artırılması için Rus hükümeti nezdinde yaptığı başvurular ise, esirlere yeterli yiyecek verildiğini savunan Rus hükümetince reddedildi... kampta on esir aynı kaptan yemek yiyordu, herkesin kendi kaşığı olmadığı için eski konserve kutularından kaşık imal ediliyordu... revirde bazen et dağıtımı yapıldığında, hastabakıcı bir Rus asker yatakların arasında dolaşarak yatakların üstüne birer parça et atıyordu.”¹¹⁷

Delegeler savaş esirlerinin kıyafetlerinin de son derece yetersiz ve hava koşullarına uygun olmadığına ve neredeyse bütün kamplardaki savaş esirlerinden yiyecek ve ayakkabı yardımı istendiğine dikkat çekmişlerdir. Elsa Brändström, 1915 yılında, özellikle Sibiry'a'daki esirlerin kıyafetlerinin perişan durumda olduğunu anlatmaktadır. Esir düştüğünde veya hastanede kaldıkları dönemde elbiseleri alınan

¹¹⁵ Brändström, a.g.e., s.35-36.

¹¹⁶ Sibiry'a'da karlar altına gömülmüş topraktan bir esir barakasını gösteren fotoğraf için Bkz: EK 3.

¹¹⁷ Brändström, a.g.e., s.38-39.

Savaş esirlerinin yaşadığı gıda sorunun birçok kitapta ele alındığı görülmektedir. Örneğin, Vetluğa Irmağı kitabında esirlerin sıcak bir Temmuz ayında kıştan kalma “kurtlu öküz kafasını” kaynatarak yemek zorunda kaldıkları anlatılmaktadır. Ölçen, a.g.e., s.121.

esirlerin birçoğuna elbiselerinin geri verilmediğini ve esirler dondurucu soğuklarda basit hastane gömlekleriyle kaldıklarını belirtmektedir.

“...Uzun süre değiştirilmeden kullanılan bu gömleklerin de rutubet ve pislik nedeniyle parçalanması doğal olarak kaçınılmazdı... Bu durumda esirlere gömleklerini, elbiseleri onarabilmeleri için iğne, iplik, yama yapabilmeleri için kumaş verilmesi gerekiyordu... Bu gibi malzemeler verilmediği için, Sibirya’nın korkunç kış şartlarında yarı çıplak dolaşan savaş esirleri yürekleri parçalıyordu... Bir kısmının paltosu, çoğunun da ayakkabıları yoktu. Ayaklarını saman ve paçavralarla sararak soğuğa karşı korumaya çalışıyorlardı...”¹¹⁸

1906’da gözden geçirilen Cenevre Sözleşmesi’nin III. Bölüm, 9-13. maddeleri, yaralı ve hasta esirlere “savaş esiri” gibi davranılamayacağını, savaşa katkıda bulunamayacak kadar ağır hasta olanların evlerine geri gönderilmesini, düşmanın elinde esir olanlara rütbelerine uygun ve kendi askerleri gibi davranılması gerektiğini karara bağlamıştır.¹¹⁹ Bu kararın aksine bir davranışla esir subayların çoğunlukla rütbelerine uygun olmayan yerlerde kaldığı ve maaşlarının ya ödenmemiş ya da çok azı ödendiği delege raporlarında yer almıştır. Subaylar kamplardaki düzen ve disiplini sağlayarak erlere önderlik yapmışlardır.

“...aynen savaş esiri erlere yapıldığı gibi subaylara da kurallar tam anlamıyla uygulanmadı...subayların toplu odalar yerine itinayla hazırlanmış odalarda kalması gerekirken bazı kamplarda toplu bir biçimde ranzalı odalarda tutuldular.... bazı kamplarda ise evlerde ve kurallara uygun odalarda... genç subaylar 8-10 kişi bir odayı paylaşıırken üst subaylar odalarda 1-4 kişi kaldılar... odalarda bazen bir karyola olsa dahi genelde mobilyasızdı... yine kamp yöneticilerine bağlı olmak kaydıyla ast subaylara 50 ruble, üst subaylara 75 ruble ve generallere 125 ruble aylık ücret ödenmesi gerekirken, bu ücretler ya hiç ödenmedi ya da rüşvet ve haracın yaygın olduğu kamplarda büyük kesintilerle ödendi...bazı kamplarda, kendi erleri arasından emir eri dahi seçebilen subayların yaşam koşulları, savaşın ilk iki yılında oldukça kabul edilebilir ölçülerdeydi...başlangıçta, aynı milliyetten subaylar ve erler bir arada olabilirken, 1915 ilkbaharında esir subayların kendi erleriyle temas kurması yasaklandı...Subaylar, birçok kampta esir hayatını düzenliyor, erlere para ve moral desteğinde bulunuyordu. Yasaklar, esirlerin disiplin ve dayanışmasının zayıflamasına yol açtı. Ancak subaydan sonraki en üst rütbeli erlerin görevi devralarak gruplar kurması ve gönüllü bir biçimde disiplin düzenini sürdürmesi bir yandan kamp yöneticilerini şaşırtırken, bir yandan da övgü ve korkuya neden oluyordu...”¹²⁰

¹¹⁸ Brändström, a.g.e., s.39-40.

¹¹⁹ Cenevre Sözleşmesinin cephedeki orduların yaralı ve hastalarının durumlarının iyileştirilmesi ve tedavisiyle ilgili Cenevre’de 6 Temmuz 1906’da gözden geçirilmesiyle yapılan düzenleme maddeleri için bkz: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/180?OpenDocument> (Çevrimiçi) 2012-09-24.

¹²⁰ Brändström, a.g.e., s.41-45.

Ekim 1914’de, Rus askeri yetkililerince yayınlanan bir genelgenin ardından bütün esirlerin rütbe ve sınıflarını bildiren apolet ve kokartlarının zorla sökülmesi üzerine bu tutumu Lahey sözleşmelerine aykırı bularak protesto eden Amerikan elçiliğinin çabaları sonuç vermemiş ve genelgede değişiklik yapılmamıştır. Ancak Alman ve Avusturya-Macaristan hükümetlerinin de misilleme yaparak kendi ülkelerindeki Rus savaş esirlerinin apolet ve kokartlarını sökmekle tehdit etmesi üzerine geri adım atan Rus hükümeti, 1915 sonbaharında uygulamayı durdurmuştur.¹²¹

İsveç Kızılhaçı delegelerinin raporları kamp ve esaret yaşamını anlatan, kamplardaki keyfi davranışları ve kuralsızlıkları sergileyen, uygulanan ceza metotları karşısında savaş esirlerinin savunmasızlığını gösteren birçok örneğe rastlanmaktadır. Savaş esirlerinin yiyecek sıkıntısı, hijyen sorunu, güç hava şartlarına uygun giyeceklerinin olmaması gibi sebeplerin de etkisiyle ağır sağlık sorunları yaşadıkları anlaşılmaktadır. Hasta ve yaralı olan savaş esirlerin, Avrupa Rusya’sında Kiev, Moskova, Petrograd gibi büyük esir dağıtım merkezlerinde, hiçbir tedavi ve bakım uygulanmasa dahi kampların veya hastanelerin karantina bölümüne alındıkları, diğer kamplarda ise hasta olmayan esirlerle aynı barakalarda son derece kötü ve elverişsiz şartlar altında tutuldukları belirtilmektedir. Böylece her türlü salgın hastalığın kamplarda yayılması kolaylaymış, kamplarda ortaya çıkan lekeli humma, dizanteri ve tifo salgınları bütün esirleri etkilemiştir. Kamp revirlerinde ilaç ve malzeme bulunmaması nedeniyle hastaların tedavisi yerine, esirler, salgın hastalığa yakalananları ve yakalanmayanları ayırmaya çalışmışlardır. Bazı salgın hastalıklar kamplarda toplu ölümlere yol açmış, donan el, ayak, kulak gibi uzuvların ilkel şartlarda kesilmesi sonucu kangren gibi çeşitli hastalıklar nedeniyle birçok esir hayatını kaybetmiştir. Türk doktorların da aralarında olduğu savaş esiri doktorların kamplarda önemli ve anlamlı bir görev üstlendikleri anlaşılmaktadır.

“....ahlaki cesaret, enerji ve dayanıklılık, yaralı ve hastalara karşı acımasız tavırlara ve Rusların salgınlar karşısında inanılmaz vurdumduymazlığına karşı mücadele eden bütün esir doktorların ortak özelliğiydi... Doktor çantaları bile sözleşmelere aykırı biçimde ellerinden alınmış olan bu doktorlar, hasta ve yaralı esirlere yardımcı olmuş, epidemilerle mücadele etmiş ve hatta ilkel

¹²¹ Brändström, **a.g.e.**, s.40.

ameliyathanelerde süngü takmış askerlerin gözetiminde hastaları ameliyat dahi etmişlerdir...Birçok kereler esir subaylar ve esir askerleri arasındaki tek iletişim kaynağı olarak önemli ve anlamlı bir rol oynamışlardır...¹²²

Şüphesiz savaş nedeniyle mevcut doktorların büyük ölçüde cephelerde görevlendirilmesi nedeniyle kamplarda doktor açığı ortaya çıkmıştı.

“...malul esirler çektikleri acılara her zaman bilinçli bir düşmanca davranışların değil cerrahların cepheye sevk edilmesinin de neden olduğunu belirtmekteydi... kamplarda yeterince esir doktor veya tıbben eğitimi tamamlamış doktorlar yoktu... bazen yarı eğitimliler bazen de hiçbir eğitimi olmayanlar doktor sorumluluğunu alıyordu...”¹²³

Hemen bütün kamplarda bit, pire gibi haşerelerin, esirlerin vücut ve elbiselerini sardığı ve bu durumun önemli bir sorun olduğu anlaşılmaktadır.

“...Elbiselerin değişmemesi, dezenfekte edilmemesi ve esirlerin banyo yapamaması bit, pire gibi haşerelerin esirlere dayanılmaz sıkıntı vermesine neden oluyordu. Sabah akşam vücudunda ve elbiselerinde bit ayıklayan esirlerin görüntüsü o kadar tuhaftı ki, kimseye haber vermeden teftişe çıkan İrkut kampındaki general, esir barakasındaki bütün esirleri tuhaf bir biçimde bit ayıklarken görünce hemen bit ayıklama yasağı getirdi...”¹²⁴

İsveç Kızılhaç kaynaklarında savaş esirlerinin zor koşullarında yaşam mücadelesi verdiği ve toplu ölümlerin yaşandığı bazı kamplar ön plana çıkmaktadır. Türk savaş esirlerinin de bu kamplarda yaşam mücadelesi verdiği anlaşılmaktadır. Bu kamplardan biri, toplu ölümlerin yaşandığı Stretensk kampıdır. Stretensk kampı, Baykal Gölü’nün doğusunda Schilka nehrinin kıyısında yer alan Stretensk kasabasının biraz dışında ve nehrin iki yakası üzerine kurulmuştur. Nehrin bir yakasında tuğla ve keresteden yapılmış ve askeri kışla olarak kullanılan kısmın, diğer yakasında ise, dik bir yokuşun üzerinde doğu Sibirya’ya göç eden Ruslar için kurulmuş su ve ısıtma sistemi olmayan on kadar yazlık barakanın bulunduğu kampa 1915 yılında kapasitesinin çok üzerinde 11.000 savaş esiri gönderilmiştir.¹²⁵

¹²² Brändström, **a.g.e.**, s.53.

¹²³ Carl Gustaf Boström, **Några Minnen och Intryck Från Invalidtransporterna Till Sjöss 1915**, Stockholm, Norstedt & Söner, 1916, s.220-221.

¹²⁴ Brändström, **a.g.e.**, s.40.

¹²⁵ Brändström, **a.g.e.**, s.54-56.

Stretensk kampında çalışmalar yapan iki İsveç Kızılhaçı delegesi Elsa Brändström ve Wilhelm Sarwe bu kampı, esirlerin yaşamını ve şahit oldukları sefaleti anlatmışlardır. Elsa Brändström, bu kampta çoğu yarı çıplak olan esirlerin, üzerine yatak olarak kullanılan saman dahi serilmemiş demir karyolalarda çarşaf, battaniye olmaksızın üst üste kaldığından bahsetmektedir. Kış aylarında, kamp binalarından nehre inen yamacın tamamen kar ve buzla kaplanması nedeniyle su taşıma imkanları iyice kısıtlanmıştır. Yine de kampın su ihtiyacının bir nebze dahi giderilmesi için, üzerlerinde hava şartlarına uygun kış kıyafetleri olmadan zorla su taşımak üzere nehre gönderilen esirlerin donan el ve ayakları kesilmek zorunda kalmıştır. Uzun ve sert geçen kış aylarında (Ekim-Mayıs), barakaların ısıtılması mümkün olmadığı gibi, banyosuzluk, susuzluk, pislik nedeniyle başlayan lekeli humma salgını kampta toplu ölümlere sebep olmuştur.

“...herkes yakınlarda bir Rus hastanesinin boş olarak tutulduğunu, hasta esirlerin tedavisi için gerekli tıbbi malzemenin Ruslarda var olduğunu ve savaş esirlerine yardım için Amerika’nın gönderdiği tam teçhizatlı ambulansın boş yere Irkutsk’ta bekletildiğini, ambulansın Stretensk’e gelerek salgınla mücadele etmek için izin talebinde bulunduğunu biliyordu...1915 Noel gününü geçirdiğim kamp, savaş esiri olmanın yarattığı çaresizlik, hüznün ve acının ne demek olduğunu çok açık bir şekilde öğrenmeme katkıda bulundu...”¹²⁶

Wilhelm Sarwe, Stretensk kampında küçük değişikliklerle büyük sonuçlar alabileceklerini fark ettiklerinden bahsetmektedir.¹²⁷ Delegeler, kampın su ihtiyacının karşılanmasını için kamp kumandanını dört at ve at arabası alması için ikna ettikten sonra su taşıyacak esirler için de kürklü ceket, keçe çizme ve başlık satın almıştır. Daha sonra da her bir barakaya eski bir bira fabrikasından satın alınan tahta bira fiçileri yerleştirilerek su ihtiyacının karşılanması hedeflenmiştir.

“...Savaş esirleri su fiçilerini doldurduktan sonra at arabasını sürerek nehirden gelirken o kadar mutlulardı ki onlardan daha mutlu bir insanı görmek için aramak gerekir...”¹²⁸

¹²⁶ Brändström, **a.g.e.**, s.55.

¹²⁷ Sarwe, **a.g.e.**, s.274-277.

¹²⁸ Sarwe, **a.g.e.**, s.276.

İsveç Kızılhaçı delegeleri tarafından Stretensk kampında toplam 6.600 Avusturya-Macar, 2.543 Alman ve 279 Türk savaş esirine 6.075 hediye paketi, 4.550 battaniye, 8.222 ayakkabı, 4.250 Alman üniforması dağıtılmıştır.¹²⁹ Kampta hayatını kaybeden Alman, Türk, Avusturya-Macar askerleri için bir de anıt mezar yapılmıştır.¹³⁰

Türk esirlerin de bulunduğu Samara eyaletine bağlı Totskoje kampının da toplu ölümlerin yaşandığı ve yaşam şartlarının çok kötü olduğu bir kamp olarak ünlendiği anlaşılmaktadır. Orenburg'un kum steplerinde, Samarka nehrinin yakınında kurulmuş olan bu kampa ilk savaş esirleri Mart 1915'te getirilmiştir. Elsa Brändström, tavanı da toprakla kaplı, tahta barakalardan oluşan bu kampın zemininin zamanla taşla kaplandığını ama kamp binalarının hiçbir zaman kışa elverişli hale getirilemediğinden bahsetmektedir. Hava sıcaklığının -50°C ye ulaştığı kampta, yatak yapmak için saman, yakacak odun, su ve banyo bulunmaması, ilaç ve tıbbi malzemelerin yokluğunun her türlü haşere ve salgın hastalıklara davetiye çıkarmıştır. Hiçbir şeyin bulunmadığı bu kampa yaz aylarında çok sayıda esir gönderilince, sonbaharda kampta lekeli humma salgını başlamıştır. Esir doktorlar bütün kış boyunca salgın hastalıkla mücadele etmeye çalışmıştır.¹³¹

“....Doktorlar, birkaç gün ömrü kalanları ”az hasta”, birkaç saatlik ömrü kalanları “ağır hasta” ve nefrit, tüberküloz, dizanteri, kangren ve flegmon hastalarını yani lekeli humma ve çiçek hastası olmayan herkesi “sağlıklı” olarak ayırıyorlardı... daha sonra karantina odasına götürülecek hastalar karın üzerine bırakılıyordu... saatlerce karın üzerinde yığılıp kalan bu zayıf vücutları, bir süre sonra bir kızak çukura atmak üzere gelip götürüyordu... günde 20-70-100-350 esir ölmekteydi, fareler ve köpeklerin kemirdiği istiflenmiş 2500 ölü, gömülmeden bekletiliyordu, sonra kızaklara yükleniyordu, ceset yükü ipe kızığa bağlandıktan sonra ölümlerin mezar kazmakla görevli esir arkadaşları bu yükün üzerine oturuyordu... nasıl yapabiliyorlardı... Dışarıdan birisi bu soruyu sorabiliyordu ama kampta kimse bu ceset yüküne bakmıyordu bile, burada düşünce, duygu, mantık, tamamen donmuştu, herkesin tek arzusu ölümün bir an önce gelmesiydi, bu düşünce akla düşünce hemen nehre koşuluyordu. Bu durum ise kamp kumandanını sinirlendirdiği için oraya da nöbetçiler dikilmişti...”¹³²

¹²⁹ Sarwe, **a.g.e.**, s.277.

¹³⁰ Stretensk kampında ölen savaş esirleri için yapılan anıt mezar için bkz: EK 4.

¹³¹ Lieker-Wentzlau, **a.g.e.**, s.175; Brändström, **a.g.e.**, s.61.

¹³² Brändström, **a.g.e.**, s.61-63.

İntiharların çok görüldüğü anlaşılan Totskoje kampında “...intihar sayısı ikinci bir salgın gibi yayılmıştı.”¹³³ İsveç Kızılhaçı delegeleri bu kamptaki şartların düzeltilmesi için uğraş vermişlerdi.

“Bütün vücutları yara olan bu esirler arasında bulunan ve hastalanan yedi Avusturyalı savaş esiri doktor da öldü. Ekim 1915’te günde 30 esir, Kasım, Aralık ve 1916 Ocak aylarında günde 120 esir öldü. Ölenler genellikle hastanenin dışına atıldılar ve 1916 Mayıs ayına kadar orada kaldıktan sonra toplu mezara gömüldüler. Mayıs 1916’da İsveç Kızılhaç delegelerinin uğraşları ve müdahaleleri sonunda şartlar biraz düzeldi. Rus yetkililer delegelerin müdahalesine itiraz edemediler.”¹³⁴

İsveç Kızılhaçı delegesi olan Anna Linder, kamptaki lekeli humma salgınının, Ocak 1916’da 400 hasta esir için bir revir hazırlanmasından sonra ancak Mart 1916’da kontrol altına alındığını anlatmaktadır. Totskoje kampı bu süre içerisinde aralarında Türk savaş esirlerinin de bulunduğu 25.000 savaş esirinden 17.000’ine mezar olmuştur.¹³⁵ Totskoje kampında hayatını kaybeden savaş esirleri için bir anıt mezar yapılmıştır.¹³⁶

Arşivlerdeki belgelere göre İsveç Kızılhaçı delegelerinin, 1916-1917 yıllarında çok sayıda Türk savaş esirinin bulunduğu bir dönemde, Orenburg Menowoi Dvor¹³⁷ esir kampında Müslüman esirlerin dini gereklerini yerine getirebilmesi için bir cami yaptırdığı anlaşılmaktadır.¹³⁸

İsveç Kızılhaçı delegelerinin, toplu ölümlerin yaşandığı bir diğer kamp olan Volga nehri kıyısındaki Kostroma kampında ayakkabı ve terzi atölyesi kurulmasını sağladığı ve böylece elinden iş gelen savaş esirlerinin bir uğraşı edindikleri belirtilmektedir. Delegeler, kamptan bazı esirlerin, savaş nedeniyle yeterince

¹³³ Lieker-Wentzlau, **a.g.e.**, s.175.

¹³⁴ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s. 46.

¹³⁵ İsveç Kızılhaç’ı delegesi olarak Totskoje kampında Kont Stenbock ile birlikte görevli olan Anna Linder, üç ay lekeli humma salgınına karşı mücadele etmiş ve kampta alınan önlemlerle salgının hızının kesilmesini sağlamışlardır. Lieker-Wentzlau, **a.g.e.**, s.175.

¹³⁶ İsveç Kızılhaç fotoğraf arşivinde bulunan Totskoje’deki toplu mezar fotoğrafı ve açıklaması için Bkz: Ek 4.

¹³⁷ Menowoi, günümüzde Menovoy olarak bilinen bir kasabadır.

¹³⁸ Orenburg esir kampında Menowoi (Menovoy) Dvor’da İsveç Kızıl Haç’ı tarafından Türkler için yaptırılan cami. Fotoğraf, İsveç devlet arşivinde bulunmaktadır. Bkz: Ek 4 .

çalıştıracak işçi bulamayan Rus köylülerin tarlalarında ve hatta bazı fabrikalarda az bir ücretle çalıştırıldığı, bu şekilde esirlerin kampta kaderleriyle baş başa kalmak yerine çalışarak esaretin zor şartlarını biraz hafiflettikleri bildirmiştir. 1917-1918 yıllarında 5000 Alman, Avusturya, Macar ve Türk savaş esirinin tutulduğu Kostroma’da İsveç Kızılhaçı’nın katkılarıyla hayatını kaybeden esirler için bir anıt mezar yapılmıştır.¹³⁹

1915 yılında, Omsk’taki “Krepost”¹⁴⁰ hapishanesinde de yaklaşık 800 savaş esiri subay ve malulün kaldığı, ayrıca içki fabrikası, sirk binası, bodrum ve mezbahada da esirlerin barındırıldığı anlaşılmaktadır. Elsa Brändström, 1915 baharında, her gün, mezbahada kalan 5.000 esirden 20-30 kadarının öldüğünü ve Ağustos 1915’e kadar geçen on aylık sürede, Omsk’ta 16.000 savaş esirinin öldüğüne işaret etmektedir.¹⁴¹ Birçok kampı ziyaret ederek şartlarını inceleyen Elsa Brändström, kampların işleyişi ve savaş esirlerine yapılan baskılarla ilgili bir analiz yaparak kamplarda, savaş esirlerine karşı uygulanan baskıcı tutum ile kamp kumandanlarının seçimi arasında bir ilişki olduğuna işaret etmektedir.

¹³⁹ Anıt mezar N.E. Rydberg tarafından fotoğraflanmış ve fotoğraf üzerine kamp hakkında açıklayıcı bilgi yazılmıştır. Bkz: **Riksarkivet, Rödakorsets fotosamling, Tematisk ordnade fotografier**, Hjälpkommittens för krigsfångar verksamhet i Ryssland 1915-1918, volym 25, fotoğraf için bkz: EK 4.

¹⁴⁰ Krepost, 1800 yıllarında Rus suçlular için yapılmış tahta barakalar ve 5-7 metre yüksekliğinde tahta çitlerle çevrilmiş bir hapishanedir. Dostoveyski’nin “Ölümler Evinden Anılar” ve George Kennan’ın “Sibiry” isimli kitabında da bahsedilmektedir. Dostoveyski, sosyalist bir grubun üyesi olmakla suçlanarak 4 yıl Omsk’ta bahsedilen hapishanede kalmıştır. Amerikalı gazeteci George Kennan ise 1884 yılında **The Century Magazine** dergisi adına toplam 13 000 km sürgünleri izleyerek, 1891 yılında Sibiry ve “Sürgün Sistemi (**Siberia and the Exile System**)” isimli kitabını yayınlamıştır. Sürgünler önce S:t Petersburg’dan Sibiry’ya kadar olan 2500 km.lik yolu yağmurda, karda ve sıcakta yürütüldükten sonra sınırdan Sibiry içlerine doğru dağıtılmaktaydı. Sibiry’den Büyük Okyanus’a kadar 5000 km.lik yolda yürütülen sürgünler yol boyunca maden ocaklarına ve kamplara dağıtılmaktaydı. Zor şartlar altında devam eden yürüyüşte sürgünlere her üç günde bir 24 saat dinlenme molası verilerek ayda 500 km yürümeleri şart koşulmaktaydı. Sürgünlerin yüzde 10-15’i yürüyüşü tamamlayamadan can vermekteydi. Rusya’da 1649 yılından itibaren sistematik olarak kullanılan sürgün cezasında Güneydoğu Sibiry maden ocakları ve Büyük Okyanus kıyısındaki Sachalin adasındaki kömür madenlerine en ağır cezayı alan sürgünler gönderilmekteydi. Çarlık yetkilileri 1817 yılında yol boyunca etap istasyonları kurmuş ve 1823 yılında da “Sürgün Bürosu” kurarak sürgün programını izlemeye almıştır. Sürgün ile ilgili geniş bilgi için bkz: Anna Greta Dyring, Eric Dyring, “Sibirien Nasta”, **Populär Historia**, år 2000, nummer 7, <http://www.popularhistoria.se/artiklar/sibirien-nasta/> (Çevrimiçi) 2012-10-01.

Rusya’nın, bu sürgünlerden edinilen tecrübeler sonucu olsa gerek, Birinci Dünya Savaşı esirlerini de ıssız bucaksız Sibiry coğrafyasında, ana istasyonlardan sonraki etaplarda yer alan kamp bölgelerine yürüterek götürdüğü anlaşılmaktadır.

¹⁴¹ Brändström, **a.g.e.**, s.59-61.

“Cephede savaşmış ve malul olarak geri hizmete getirilmiş subayların yönetimindeki kamplarda birçok tutarsızlık ve haksızlık ortadan kalkmaktaydı... Buna karşılık bazı kamplar, yaş veya başarısızlık nedeniyle cepheye gidemeyen yöneticiler veya cephede savaşmaktan korkarak torpille kamp yöneticiliği görevine getirilmiş yedek askerler tarafından yönetilen kamplardı. Bu kategorideki yedek askerler neredeyse tümüyle eğitimsizdi. Çok azı savaş esirlerini görevini yaparken ele geçirilmiş askerler olarak görmekteydi... kamplarda eğer kumandan adaletli, doğru davranırsa askerler de aynı şekilde davranıyordu... ama esirler karşısında kendisini ezik gören kamp yöneticisi, esirlere emretmek yoluyla otorite kurmaya çalışıyordu... böyle kamplarda savaş esirleri sürekli baraka ve vücut aramalarıyla rahatsız edilir, bir esirin basit bir hatasından yüzlerce esir Kozakların nagaykalarının¹⁴² önünde koşturulurdu... esirler acımasızca dövülürdü.¹⁴³

2.2. Savaş Esirleri Mübadele Bürosu

Esirlerle ilgili çalışmaları yürütmek üzere, İsveç Kızılhaçı bünyesinde kurulan ikinci komite olan Savaş Esirleri Mübadele Bürosu Prens Carl sorumluluğunda çalışmalarına başlamıştı. Büronun amacı, diplomatik görüşmeler yoluyla, Rusya ve İttifak Devletlerinin elinde olan, cephede ağır biçimde yaralanmış veya hastalanmış ve bir daha savaşamayacak durumda olan malul savaş esirlerinin İsveç üzerinden mübadelesini sağlamaktı. Özel olarak hazırlanacak hastane trenleri ve gemileriyle malul savaş esirlerinin İsveç üzerinden evlerine geri gönderilmeleri hedeflenmekteydi.

Prens Carl mübadelenin gerçekleşmesi için başta İsveç hükümeti olmak üzere diğer ilgili hükümetlerle temas kurmuş, savaşan ülkelerdeki Kızılhaç kuruluşlarını ziyaret etmiştir. İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın yardımlarıyla yürütülen uzun görüşmelerin ardından Temmuz 1915'te Alman ve Rus makamları arasında ağır yaralı ve hasta savaş esirlerinin değişimi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Böylece İsveç Kızılhaçı'nın Esir Mübadele Komisyonu çalışmaları sonucu ulaşılmış ve malul esirler 12 Ağustos 1915 tarihinde İsveç Kızılhaçı vasıtasıyla İsveç üzerinden mübadele

¹⁴² Nagayka, Rusçada ucu kurşunlu olan ve at terbiyesi dışında kurt saldırısına karşı da kullanılan kırbaça verilen ad.

¹⁴³ Brändström, **a.g.e.**, s.45-46.

Akdes Nimet Kurat “Kozaklar”dan Don ve Kuban Kazakları olarak bahsetmektedir. Bkz: Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1948, Harita 1914-1918 Yıllarında Rus Batı Sınırları, s.416-417.

edilerek ülkelerine gönderilmeye başlanmıştır.¹⁴⁴ Mübadele anlaşmasından haberdar olan Avusturya-Macaristan hükümeti de daha mübadele başlamadan Alman-Rus esir mübadelesi gibi bir mübadeleyi kendi esirleriyle Rus esirler arasında gerçekleştirmek istediğini belirterek mübadeleye dahil olmak istemiştir. Avusturya-Macaristan'da aynı şartlarda mübadeleye dahil edilmiştir. Daha sonra Türkiye'nin de mübadeleye katılma talebini bildirmesi üzerine, 1916 yılında aynı şartların Rusya ve Türkiye arasında yapılacak savaş malulleri değişiminde de geçerli olmasına karar verilmiştir.¹⁴⁵

Malul esirlerin mübadele edilmesine karar verilmişti ama İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komite'sinden gelen raporlar, kamplarda mübadele dışı kalan tüm esirlerin de yaşam koşullarının da acilen düzeltilmesi gerektiğini göstermekteydi. Bu durum, mübadele çalışmalarının ve savaşan tarafların elindeki milyonlarca esirin yaşam koşulların düzeltilmesi çalışmalarının birbirine paralel bir biçimde yürütülmesini gerektiriyordu. Bu yüzden savaş esirlerinin esaret şartlarının görüşülebilmesi için, İsveç Kızılhaç'ı Savaş Esirleri Mübadele Bürosu tarafından savaşan taraflar arasında bir konferans düzenlenmesine karar verilmiştir.

2.2.1. İsveç Kızılhaçı'nın İnisiyatifiyle Düzenlenen Konferanslar, Rus Hastane Gemisi "Portugal"ın Karadeniz'de Batırılmasından Doğan Sorunlar

1915 yılında savaş tüm hızıyla devam ederken, İsveç dışişleri bakanlığı ile eşgüdümlü bir biçimde Stockholm'de düzenlenen ilk konferans görüşmelerinde,

¹⁴⁴ Daha sonra Norveç ve Danimarka'nın da malul esirler için devreye girmesiyle, Mayıs-Haziran 1917'de ağır hasta olan savaş esirleri, tedavi ve nekahet amacıyla bu ülkelerde kurulan özel kamplara gönderilmişlerdir. Bu esirlerin sevkleri de İsveç üzerinden yapılmıştır. Karşılıklılık esasına göre Norveç'te Kongsvinger'e ve Danimarka'da Aarhus'a gönderilen esirler, hastalıklarına göre farklı sağlık kamplarında tedavi edilmişlerdir. Danimarka ve Norveç'teki nekahat kamplarıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz: Bent Blüdnikow, **Krigsfanger-ett billedrama om krigsfanger i Danmark under 1.verdenskrig** Odense Universitetsforlag, 1988; Burkhard Koop, **Interneret i Danmark Under Første Verdenskrig: Et Historisk Stusie om Internering af militærpersoner samt sårede krigsfanger i Danmark under første verdenskrig**, Skilling/DAKA Forlaget, 2007; Knut Kjeldstadli, **Norsk Innvandringshistorie, bind 2, Del III.1901-1940**, Pax Forlag A/S, 2003.

¹⁴⁵ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s. 71; Brändström, a.g.e., s.104.

taraflar arasında tartışmaların eksik olmadığı ve savaşın görüşmelere yansıdığı anlaşılmaktadır.

“...kibar ama birbirini önemsemez bir tavır içinde olan Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan’ın yüksek pozisyonlu temsilcileri arasında defalarca kontrolsüz bir biçimde parlayan ve zor çözülen tartışmalar yaşandı, ancak Prens Carl’ın müdahalesiyle yine de uyuşmazlıklar bir yana bırakılarak mübadele için gerekli anlaşmaların yapılması sağlandı...”¹⁴⁶

1915, 1916 ve 1917 yıllarında yapılan konferanslar, savaş esirlerinin yaşam koşullarının mercek altına alınmasını sağladığı için önemlidir. 1915 yılında yapılan konferansa ait raporlarda Osmanlı İmparatorluğu’nun katıldığına dair bir açıklama bulunmamasına rağmen bazı İsveç kaynaklarında “Türkiye’nin bu konferansa katıldığı” bilgisi yer almaktadır.¹⁴⁷ Ancak, Osmanlı İmparatorluğu delegeleri 1917 yılında Kopenhag’da toplanan konferansa katılmıştır.

İlk konferans, 22 Kasım 1915’de Stockholm’de, Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan delegelerinin katılımıyla toplanmıştır.¹⁴⁸ İsveç adına konferansa Savaş Esirleri Komitesi Başkanı Wilhelm Didring katılırken toplantının başkanlığını İsveç eski dışişleri bakanı Alfred Lagerheim, sekreterliğini ise Nils Fredrik Claës Wikstrand üstlenmişti.¹⁴⁹

Kapalı ve kesin gizlilik altında yapılan konferansın ana teması savaş esirlerinin insanca yaşam koşullarına kavuşturulmasıydı. Bu nedenle konferans görüşmelerinin temel dayanağı, savaş esirlerine uluslararası hukuk çerçevesinde korunma sağlayan

¹⁴⁶ Hultkrantz, **a.g.e.**, s.65.

¹⁴⁷ Brändström, **a.g.e.**, s.108; Wennerström, **a.g.e.**, s.81.

¹⁴⁸ Almanya konferansa Baden Prensi Max, von Koerner, Dr. Springer, Rudolf H. Petersen ve Meier Graefe’den oluşan bir heyetle katılmıştı. Avusturya hayatinde Spiegelfeld ve Epstein, Macaristan heyetinde Apponyi ve Dr. Farkas, Rus heyetinde de Alexis Arbouzow ve Wladimir Markazoff yer almıştı. Bkz: Röda Korset, **Conférence des Délégués des Sociétés de la Croix Rouge allemande, autrichienne, hongroise et russe sous le patronage de Son Altesse Royale le Prince Charles de Suède**, President de la Croix Rouge Suédois, à Stockholm, Novembre 1915, Stockholm, Kung. Boktryckeriet P.A.Norstedt & Söner, 1916, s. 4; Nils Fredrik Claës Wikstrand, **Röda-Korsförhandlingar Mellan Krigsförande Stormakter Under Svenskt Presidium**, Stockholm, Kungliga Boktryckeriet. P.A Norstedt & Söner, 1917, s.6.

¹⁴⁹ Hultkrantz, **a.g.e.**, s.65.

1907 Lahey Sözleşmesi ve bu sözleşmenin savaş esirlerine karşı uygulanacak kurallarını belirleyen ikinci bölümü olmuştur.

Ondört başlık altında ve sekiz oturumda yapılan konferans görüşmelerinde, esirlerin genel olarak kamplardaki yaşam şartları, kamplarda esirlerin isim listelerinin yapılması, ölüm belgeleri, esirlere dini hizmet dahil posta, sağlık, hijyen hizmetlerinin verilmesi, giysi, kitap, hediye dağıtımı gibi konular ele alınmıştır.¹⁵⁰

Konferans raporunda dikkat çeken bir diğer konu, hem Alman delegesi Koerner'in hem de Avusturya-Macaristan delegesi Spiegelfeld'in yaptıkları konuşma olmuştur. Kendi savaş esirleri hakkında son derece ayrıntılı bilgi sahibi oldukları anlaşılan bu delegelerin, geniş Rusya coğrafyasındaki birçok eyaletin dağınık köşelerine yayılmış kamplardaki savaş esirlerinin çektiği güçlükleri, kamp şartlarını, yokluklarını ve hastalıklarını tüm incelikleriyle konferansa sunmuşlardır. Oturumda esirlerden gelen mektupları yüksek sesle okuyan bu delegeler, Rus hükümetini suçlamadıklarını belirtmekle beraber, konferansa katılan Rus delegelerden insanlık adına kamplardaki bu durumu ve savaş esirlerine karşı davranışları durdurmalarını istemişlerdir.¹⁵¹ Görüşme tutanakları ve konferans raporu, Osmanlı devletinin savaş müttefiklerinin bu konferansta ne Osmanlı devletinden ne de onların savaş esirlerinden tek bir kelimeyle dahi bahsetmediğini göstermektedir.¹⁵² Ancak sonuç itibarıyla

¹⁵⁰ Konferans tartışmaları dönemi anlamak için son derece eğitici ve ilginçtir. Bir oturumda Alman heyetinden Koerner'in, devrimci ve anarşist içerikli kitapların kesinlikle Almanya'daki kamplara giremeyeceğini belirtmesi tartışmalardaki ilginç detaylardan birisidir. Macarca kitapların ise Fransızca tercümeleriyle birlikte gönderilmesi istenmiştir. Bir başka oturumda Rus heyeti, Rusya'daki esirlerin kötü şartlarından bahsedilmesini bir kışkırtma olarak niteleyerek Almanya, Avusturya-Macaristan'daki Rus esirlerin de durumunun kötü olduğunu ileri sürmüştür. Macar temsilci de Macarca, Rumence ve Çekçe yazılan mektupların tesliminde sansür nedeniyle 6-8 hafta gecikme olduğunu belirterek bu durumun düzeltilmesini istemiştir. Tüm konferans metni ve seanslarda yapılan tartışmalar için bkz: Röda Korset, *Conférence des Délégués des Sociétés de la Croix Rouge allemande, autrichienne, hongroise et russe sous le patronage de Son Altesse Royale le Prince Charles de Suède*, s.27-29.

¹⁵¹ Röda Korset, *Conférence des Délégués des Sociétés de la Croix Rouge allemande, autrichienne, hongroise et russe sous le patronage de Son Altesse Royale le Prince Charles de Suède*, s. 30-45.

¹⁵² Röda Korset, *Conférence des Délégués des Sociétés de la Croix Rouge allemande, autrichienne, hongroise et russe sous le patronage de Son Altesse Royale le Prince Charles de Suède*, s.1-70

bakıldığında konferansta alınan kararlar tüm esirler için geçerli kılındığı için Türk savaş esirlerinin de bu kararlardan yararlanma hakları doğmuştur.

Konferansta savaş esirlerine “kamp komitesi” kurma hakkı tanıyan önemli bir karar alınmıştır. Savaş esirlerinin seçeceği komitenin subay, doktor, papaz ve erlerden oluşması kararlaştırılmıştır. Komite, kampları ziyaret eden tarafsız Kızılhaç delegeleriyle işbirliği yaparak kampa gelen “sevgi hediyelerinin” dağıtımını denetlemekle görevlendirilmiştir. Nitekim Rusya’da kamplarda kalmış bazı Türk esirler yayınladıkları anı kitaplarında kamp komitesi kurduklarından bahsetmektedir. Konferansta esirlerin yaşam kalitesini yükseltmeye ve kamplardaki suistimalleri önlemeye yönelik kararlar da alınmıştır. Ayrıca kayıp ve ölü savaş esirleri için isim listeleri yapılmasına, listelerin taraflar arasında karşılıklı değişimine, esirler ve aileleriyle ilgili bilgilerin Kopenhag Kızılhaçı üzerinden yürütülmesine karar verilmiştir. Böylece savaş esirleriyle ilgili bir tür haberleşme merkezi Kopenhag’da kurulmuştur. Rusya’daki savaş esirlerinin doldurduğu iletişim kartlarının Moskova’da toplandıktan sonra Kopenhag’a gönderilmesi ve ülkelere dağıtımının Kopenhag’dan yapılması sağlanmıştır. Aynı süreç Rus esirler için de tersinden işletilerek Rus esirlerin her bir ülkede doldurduğu kartlar önce Kopenhag’ta toplandıktan sonra Moskova’ya ulaştırılmıştır.¹⁵³

Konferans kararlarına göre esirler adına gönderildiği halde esirlere doğrudan ödenmeyen veya hesaplarına düzgünce yatırılmayan paralar için esirlerden veya onlar adına başkasından makbuz alınmayacak, posta iletisinin aslı esir adına düzenlenecekti. Esirler kendilerine ödenen parayla ilgili makbuzu da kendisi imzalayacaktı. Böylece esirlerin maaşlarının ödenmesi ve kendilerine gönderilen paraların tesliminde yaşanan suistimallere son verilecekti. Esirler için gönderilen paralardan her 10 günde bir subaylar için 20, erler için 10 ruble ödenecekti.

¹⁵³ Kopenhag’da yapılan kartotek çalışmalarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Burkhard Koop, **Interneret i Danmark Under Første Verdenskrig: Et Historisk Stusie om Internering af militærpersoner samt sårede krigsfanger i Danmark under første verdenskrig**, Skilling/DAKA Forlaget, 2007.

Subayların, gözetim altında uzun yürüyüşler yapmasına izin verilecekti. Esirler 1914 yılından önce basılmış kitapları okuma hakkına sahip olacaktı.¹⁵⁴

Konferansta savaş esirlerine yardım komitelerinin, bazı bölgelerde yardım merkezleri kurarak gelen yardımları depolamalarına ve oradan dağıtım yapılarak yardımların savaş esirlerine ulaştırılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla Rusya’da Moskova, Kazan, Taschkent, Tobolsk, Irkutsk, Omsk, Vladivostok, Tschita ve Transbaykal bölgelerinde yardım merkezleri kurulabilecekti. Aynı şekilde Petrograd Kriz Komitesi’nin talebiyle Almanya, Avusturya ve Macaristan’da da bu tür yardım merkezleri kurulabilecekti. Bu merkezler, esirlerin ihtiyaçlarını saptamak, ulaşım şartlarını ve esir nakilleri gözlemek, erzak ve hediyelerin dağıtımını sağlamak üzere yardım komiteleri tarafından kullanılacaktı.¹⁵⁵

Konferans görüşmeleri, 1 Aralık 1915’te sona ermiştir.¹⁵⁶ Konferans kararları önce Berlin, Petrograd ve Viyana’da hükümetler nezdinde gözden geçirilmiş daha sonra özel bir protokol hazırlanarak konferansa katılan ülkelerin hükümetlerine sunulmuştur.

Henüz konferans görüşmeleri sona ermeden İsveç adına Prens Carl tarafından, dokuz üyeden oluşan bir “Karma Komisyon” kurulması teklifi verilmiştir.¹⁵⁷ Komisyonun

¹⁵⁴ Konferans kararları için bkz: Röda Korset, **Conférence des Délégués des Sociétés de la Croix Rouge allemande, autrichienne, hongroise et russe sous le patronage de Son Altesse Royale le Prince Charles de Suède**, s.51; Röda Korset, **Procès-Verbal, Signé À Stockholm**, Le 13 Mai 1916, Kungliga Boktryckeriet. P.A Norstedt & Söner, Stockholm, 1916, s. 3-10; Brändström, **a.g.e.**, s.108; Wennerström, **a.g.e.**, s.82.

¹⁵⁵ Röda Korset, **Procès-Verbal, Signé À Stockholm**, Le 13 Mai 1916, Stockholm, Kungliga Boktryckeriet. P.A Norstedt & Söner, 1916, s. 2-3.

Konferans kararları karşılıklılık esasına göre alındığı için Osmanlı İmparatorluğu’nun taraf olmaması neeniyle muhtemelen Rus delegelerde Osmanlı topraklarında bir yardım merkezi kurularak Rus esirlere yardım dağıtılmasını talep etmemişlerdir.

¹⁵⁶ Röda Korset, **Procès-Verbal, Signé À Stockholm**, Le 13 Mai 1916, Stockholm, Kungliga Boktryckeriet. P.A Norstedt & Söner, 1916, s.1-14

¹⁵⁷ “Karma Komisyon-**Commission Mixte**” üyelerinin üçü Danimarka, İsveç ve İsviçre Kızılhaçları tarafından belirlenecekti. Üç üyeyi Rus Kızılhaç’ı, üç üyeyi de Alman, Avusturya-Macar Kızılhaçları bildirecekti. Komisyonunda Rusya’yı Arbouzow, Avusturya’yı Slatin Pascha, Macaristan’ı von Kiss, Almanya’yı Rudolf Pettersen, Danimarka’yı Albay Muus, İsviçre’yi Prof. Arnd, İsveç’i ise Cedercrantz ve Didring temsil edecekti. Bkz: Nils Fredrik Claës Wikstrand, **Röda-Korsförhandlingar Mellan Krigsförande Stormakter Under Svenskt Presidium**, Stockholm, Kungliga Boktryckeriet. P.A Norstedt & Söner, 1917, s.10.

görevi savaş esiri kamplarında uluslararası kontrol yapılmasını sağlamak ve esirlerin bir kamptan diğerine nakledilmesinde kullanılan araçları, nakillerin yapılış şeklini ve nakiller sırasında esirlere karşı davranışları da denetlemek olarak belirlenmişti.¹⁵⁸ Savaş esirlerine karşı tutumu gözden geçirmek üzere Mayıs 1916'da Prens Carl ve Alfred Lagerheim başkanlığında yeniden Stockholm'de bir araya gelen taraflar, konferans protokolünü de onaylamış ve Karma Komisyon toplantılarını başlatmışlardır.¹⁵⁹ Ama anlaşıldığına göre ne Rus askeri yetkilileri uluslararası bir kontrolden yanaydı, ne de konferans kararlarına uymak isteyen Rus Kızılhaç askeri yetkililere karşı çıkabilecek kadar güçlüydü. Bu nedenle çalışmaların yavaşladığına dikkat çekilmektedir. Tam bu sıkıntılı dönemde Ruslara ait **“Portugal (Portekiz)”** isimli hastane gemisinin Karadeniz'de batırılması, Rus ve Alman üyeler arasında anlaşmazlığa neden olmuş ve çalışmalar kilitlenmiştir.¹⁶⁰ Bir Fransız firmasına ait olan **“Portugal”**, savaş sırasında hastane gemisi yapılmak üzere Ruslar tarafından satın alınmıştır. Kızılhaç personelinin çalıştığı gemi 30 Mart 1916'da (17 Mart) yaralı ve hasta almaya gittiği sırada Rize açıklarında batırılmıştır.¹⁶¹

Olayın duyulması üzerine Karma Komisyon üyesi Ruslar, geminin Karadeniz'de Almanlar tarafından batırıldığını ileri sürerek olayı protesto etmiş ve komisyona karşı tavır almışlardır. 8 Temmuz 1916'da Rusların **“V period”** isimli ikinci hastane gemisinin de yine Karadeniz'de Rize açıklarında batırılması çalışmaları daha da olumsuz etkilemiştir.¹⁶² Üstelik sorun Ruslar ve Almanlar arasında bir sorun olarak

¹⁵⁸ **“Commission Mixte”** Almanya, Rusya, Avusturya-Macaristan'daki esir kampları ziyaret edecekti. Konferansın yetkili kıldığı komitenin kamplardaki olumsuzluklara işaret eden raporları ilgili hükümet tarafından kabul edilerek söz konusu kamplarda şartlar düzeltilecekti. Ama Rus Kızılhaç'ının askeri yetkililer üzerinde bir etkisi olmayacağı kaygısı hakimdi. Thorsten Wennerström, **Med Svenska Röda Korset Under Världskriget, Några Minnen Från Min Tjänstgöring Åren 1915-1918**, Uppsala, Almqvist & Wiksells Förlag, 1927, s.82.

¹⁵⁹ **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen, E1 a Volym 4, Berättelse, Överstyrelsen för Röda Korset, Inkomna den 5/1918 nr.282; Wennerström, a.g.e., s.82.**

¹⁶⁰ Wikstrand, a.g.e., s.11; Blüdnikow, a.g.e., s. 14.

¹⁶¹ Portekiz gemisiyle ilgili olarak bkz: Wennerström, a.g.e., s. 82; Blüdnikow, a.g.e., s.14,18; Cemalettin Taşkıran, “Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletlerinin Hasta ve Yaralılarına Saldırıları”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi, Sayı:1, Mart 2003; **Çanakkale Türk Yılığ**, The Turkish Yearbook of Gallipoli Studies, No: 1, March 2003; Cemalettin Taşkıran, <http://www.turkishweekly.net/article/52/allied-attacks-on-turkish-patients-wounded.html>, (Çevrimiçi) 2012-09-22; <http://okul.selyam.net/docs/index-7685.html?page=10> (Çevrimiçi) 2013-04-15.

¹⁶² Blüdnikow, a.g.e., s.18; Cemalettin Taşkıran, “Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletlerinin Hasta ve Yaralılarına Saldırıları”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Çanakkale Onsekiz Mart

ortaya çıkmışken Ruslar, gemilerin batırılışında Türklerin de rolü olduğu gerekçesiyle Türk tarafını Uluslararası Kızılhaç'a şikayet etmişlerdir.¹⁶³ Uluslararası Kızılhaç Derneği de bu şikayeti Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne iletmıştır. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, askeri yetkililerden aldığı bilgi doğrultusunda, gemilerin batırılmadıklarını ama mayına çarparak battıklarını bildirmiştir. Ancak hastane gemilerinin batırılmasının yarattığı sorunun, daha sonra Rus-Türk anlaşmazlığını körükleyen diplomatik bir gerilime yol açması, Rus tarafının Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin verdiği cevaptan ikna olmadığına işaret etmektedir. İsveç Devlet Arşivi'nde Portugal isimli bu gemiyle ilgili olarak iki taraf arasındaki gerilime işaret eden yazışmalar, Rusların geminin batırılmasından Türk tarafını sorumlu tuttuğunu ve bu nedenle malul Türk savaş esirlerinin mübadelesi için yapılan başvuruyu da şarta bağladıklarını göstermektedir.

Arşivdeki ilk belge, İsveç Kızılhaçı tarafından İstanbul'a, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilmiş olduğu anlaşılan bir telgrafın daktilo edilmiş nüshasıdır. Sayfanın üst kısmında elle yazılmış 2/1916 ibaresi bulunmaktadır. İsveç Kızılhaçı'nın, Rus Kızılhaçı'ndan gelen bir iletide yer alan haberi "Osmanlı Kızılayı"na bildirmeyi görev bildiğini ifade etmektedir.

"17 Mart sabahı saat 8.30 da Rus Kızılhaç'ına ait bir hastane gemisi Karadeniz'de düşman bir denizaltı tarafından saldırıya uğramış ve 115 sağlık personeliyle birlikte batmıştır. **Portugal** isimli geminin adının karşıt güçlere resmen bildirilmiş olmasına ve 1907 Lahey Sözleşmesinin 5. maddesine göre dış tarafının işaretlenmiş olmasına rağmen batırılması hiçbir şekilde kabul edilemez. Rus Kızılhaçı 1907 Lahey Sözleşmesi'ne aykırı bir durum oluşturan bu olayı tüm gücüyle protesto etmektedir."¹⁶⁴

Aynı dosyada üzerine 3/1916 ibaresi elle yazılmış, İsveç Kızılhaçı tarafından Rus Kızılhaçı'na gönderilmiş bir telgrafın daktilo edilmiş nüshası da bulunmaktadır. Rus

Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi, sayı:1, Mart 2003, **Çanakkale Türk Yılı**, The Turkish Yearbook of Gallipoli Studies, No: 1, March 2003; Cemalettin Taşkiran, <http://www.turkishweekly.net/article/52/allied-attacks-on-turkish-patients-wounded.html>, (Çevrimiçi) 2012-09-22; <http://okul.selyam.net/docs/index-7685.html?page=10> (Çevrimiçi) 2013-04-15.

¹⁶³ Röda Korset, **Rapport General du Comité International de la Croix-Rouge sur son aktivite de 1912-1920**, Geneve, 30 Mars,1921, s.19.

¹⁶⁴ Olay Mart 1916 tarihinde meydana geldiği için telgrafın da olay tarihinde gönderilmiş olması gerekir. Bkz: **Riksarkivet, Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen, B IV**, vol. 1, 1915-198 Ink o Utg Utländska Skrivelser, 1916.

Kızılhaç'ının olayı haber veren telgrafını alan İsveç Kızılhaçı, Petrograd Kızılhaç Merkez Komitesi'ne şu telgrafi göndermiştir.

“**Portugal** hastane gemisi ve Rus Kızılhaçı personeli için üzüntülerimi belirterek İstanbul Kızılhaç'ına protestonuzun tam içeriğini belirten bir telgraf çekmek görevimizdir.”¹⁶⁵

Hastane gemisiyle ilgili yazışmaların devam ettiği ve İsveç Kızılhaçı tarafından 9 Mayıs 1916'da Türk temsilciliğine aşağıdaki yazının gönderildiği görülmektedir.¹⁶⁶

“... İsveç Kızılhaçı Başkanı Prens Charles'a gelen bir haberi sizi iletmekten onur duyarız:
“Türk delegesinin başvuru kabulünü alabiliriz, ama bizim delegelerimiz yalnızca Kızılay batan Portugal hakkında “**memoire**”¹⁶⁷ bildirirse Türk delegeler ile çalışmaya başlayacaktır,
Rus Kızılhaçı”
.....
C.O”

Yukardaki ifade Türk savaş esirlerinin de mübadele edilebilmesi için, Türk tarafının 1916 yılında İsveç Kızılhaçı aracılığıyla, başvuru yaptığıının da kanıtıdır. İsveç Kızılhaçı tarafından Rus Kızılhaçı'na iletilen bu talebe, Rusların yine İsveç Kızılhaçı aracılığıyla cevap verdiği anlaşılmaktadır. İsveç Kızılhaçı da C.O imzasıyla Ruslardan gelen cevabı Stockholm'deki Türk temsilciliğine iletmektedir. Ruslar, Türk tarafının “başvuru kabulü”nü alabileceklerini belirtmekle beraber, ancak Kızılay'a “**memoire**” koşulunu ileri sürmektedirler. Bu şart yerine getirilirse birlikte çalışacaklarını açıklamaktadırlar. Bu ileti, Rusların Portugal gemisinin batırılmasından Türk tarafını sorumlu tuttuğunu ve bir durum açıklaması

¹⁶⁵ Riksarkivet, Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen, B IV, vol. 1, 1915-198 Ink o Utg Utländska Skrivelser, 1916.

¹⁶⁶ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Hjälpkommitten för krigsfångar kontoret i Stockholm, FII Korrespondens med Utländska Myndigheter, diverse legationer vol 198 (SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198).

¹⁶⁷ Belgede geçen mémoire, diplomaside “aide memoire” olarak kullanılan, diplomatik ilişkilerde sözlü olarak yapılan bir girişimde, sözlü olarak söylenen şeylerin imzasız, mühürsüz bir yazılı belge ile muhabata sunulan (söylenenleri hatırlamaya yardımcı olan ve ne söylendiyse onu yazıya döken) bir belgedir. Diplomatik bir araç olarak geçerliliği vardır. Genelde başlık kısmına gibi aide memoire yazılır ve tarih atılır. Aide memoire'a yazılı cevap verilmez (verilmemesi gerekir), görüşme sırasında elden sunulur, bu belgeyi alan taraf dosyasında muhafaza eder. Diplomatik olarak notanın altında bir resmiyeti vardır ama burada Ruslar tarafından nota seviyesine yükseltmek istenmiş olabilir. Görüşmelerde bir anlaşma yapılmışsa, aide-memoire yoluyla anlaşmanın sınırlarında kalan bir mutabakattan bahsedilir.

beklediklerini, muhtemelen Türk tarafının sorumluluğunu üstlenmesini istediklerini göstermektedir. Konuyla ilgili bir sonraki yazışmanın tarihi 5 Ocak 1917'dir. Türk temsilciliği tarafından başlıklı bir kağıda el yazısıyla Fransızca yazılmış olan imzasız evrakta şu ifadelerin kullanıldığı görülmektedir.

“Türkiye Büyükelçisi, Bay Diding’e iltifatlarını iletir ve Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti’nin “Portugal” isimli Rus hastane gemisinin kaybına ilişkin (hazırladığı)“mémoire”, iki kopya (olarak) yetkili mercilere iletilmek üzere ulaştırmaktan onur duyar”.¹⁶⁸

11 Ocak’ta yine Türk temsilciliğine hitaben yazılmış olan ancak imzasız ve başlıksız olan bir kağıtta ise şu yanıt okunmaktadır.

“Ekselansları, “Portugal” isimli Rus hastane gemisinin kaybıyla ilgili “mémoire”(ınızı) aldığımızı belirtmekten onur duyarız”.¹⁶⁹

İsveç Devlet Arşivi’ndeki bu belgeler, Türk esirlerin mübadelesinin başlayabilmesi için Türk tarafının, Rusların şart koştuğu “**memoire**” talebini, yerine getirdiğini kanıtlamaktadır.¹⁷⁰ Portugal gemisinin batırılmasının ardından Alman ve Rus üyeler arasında çıkan anlaşmazlık nedeniyle yavaşlayan Karma Komisyon çalışmalarıysa Mayıs 1916’da kilitlenerek komisyon hiçbir varlık göstermeden sona ermiştir.

Aralık 1916 tarihinde Stockholm’de toplanan ikinci konferansın ana teması olarak savaş esirlerinin sağlık durumu seçilmiştir.¹⁷¹ Konferansta, malul esirlerin

¹⁶⁸ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Hjälpkommitten för krigsfångar kontoret i Stockholm, FII Korrespondens med Utländska Myndigheter, diverse legationer vol 198, (SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198).

¹⁶⁹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, FII Korrespondens med Utländska Myndigheter, diverse legationer vol 198, (SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198).

¹⁷⁰ Nitekim Türk tarafının mübadeleye dahil olmak için gösterdiği çabaların esas olarak Rusların direnmesi nedeniyle gerçekleşmediği ve ancak Rusların talebi karşılandıktan sonra Türk esirlerin mübadelesinin Nisan 1917’de başlayabildiği görülmektedir.

¹⁷¹ Konferansa Almanya’dan Kroerner, Rudolf H. Petersen, Avusturya’dan von Spiegelfeld, H. De Klinger-Klingerstorff, Macaristan’dan Dr. Farkas, Rusya’dan Arbouzow ve Navachine katılmıştı. İsveç Kızılhaç’ı Savaş Esirleri Komitesi Başkanı Diding ve Cederkrantz, A. Lagerheim katılmıştı. Konferansın sekreterliğini N.F.C. Wikstrand yaparken tıbbi konularda danışman olarak Danimarka’dan Dr. Madsen ve İsveç’ten Dr. Neander konferansa dahil olmuştu. Bkz: Röda Korset, **Procès-Verbal**, De la Réunion de Stockholm, Décembre 1916, P.A. Norstedt & Söner, Stockholm, 1916.

mübadelesi, tarafsız ülkelerde tedavi dışında üçüncü bir yol olarak hasta savaş esirlerinin esir tutuldukları ülkelerde özel kamplar kurularak tedavisi edilmesi gündeme getirilmiştir. Ayrıca daha fazla esirin mübadele edilmesi hedeflenmiştir. Konferansa Rus, Alman, Avusturya-Macaristan Kızılhaç delegeleri katılmıştır. Tüberküloz hastası savaş esirleri ve özellikle Rusya'daki kamplarda yaygın olan görülen iskorbüt hastaları için bir program oluşturulmuştur.¹⁷² Ağır hastaların derhal hastanalara gönderilmesi, diğer hastaların ise ayrı kamplarda toplanarak, onlara daha iyi barınma ve beslenme imkanı sağlanması ve çalıştırılmaması için karar verilmiştir. Dört doktordan ve tarafsız bir delegeden oluşacak komisyonun şartlara uygun davranıldığını kontrol etmesi de karara bağlanmıştır.¹⁷³ Bu konferansla ilgili belgelerde de Türk esirlerin durumunun hiçbir şekilde dile getirilmediği görülmektedir.

Aralık 1917 tarihinde yeniden Stockholm'de bir araya gelen Avusturya-Macaristan ve Rusya Kızılhaç delegelerinin, doğrudan cephede malul değişimi yapabilmek için Pinsk¹⁷⁴ bölgesinde tarafsız bir bölge oluşturulması önerisi ise askeri gerekçelerle her iki ülkenin hükümetleri tarafından da reddedilmiştir.¹⁷⁵

İsveç'in inisiyatifiyle 1917 yılı içerisinde önce Haziran ayında İngiltere ve Almanya'nın katılımıyla Lahey'de, Ekim ayında Almanya, Avusturya-Macaristan, Romanya ve Türkiye'nin katılımıyla Kopenhag'da, Aralık ayında da Fransa ve Almanya'nın katılımıyla Bern'de olmak üzere üç konferans daha düzenlenmiştir.¹⁷⁶ Ekim 1917'de Kopenhag'da düzenlenen konferans, savaşan tarafların Kızılhaç ve savaş bakanlıklarının da katıldığı en geniş katılımlı bir konferans olmuştur. Konferansta, esirlere karşı haysiyet kırıcı davranışlar mercek altına alınarak, bu

¹⁷² Programın detayı için bkz: Röda Korset, **Procès-Verbal**, s.2-11

¹⁷³ Wikstrand, **a.g.e.**, s.11-14.

¹⁷⁴ Pinsk günümüzde Belarus sınırlarında olan bir şehirdir.

¹⁷⁵ Brändström, **a.g.e.**, s. 109-110.

¹⁷⁶ Gunnar Nyby, **Historiska Glimtar**, Röda-kors förhandlingar mella krigsförande stormakter under svenskt presidium 1917, Del 2, nr.164, Solna, Röda Korset, 1992.

davranışların sonlandırılması için çalışmalar yapılması ve kamplarda toplu cezalandırmaların kaldırılması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁷

Ayrıca Eylül 1917’de, Uluslararası Kızılhaç örgütü tarafından Cenevre’de tarafsız ülkeler nezdinde düzenlenen bir diğer konferansta da savaş esirlerinin durumu yeniden mercek altına alınmıştır.¹⁷⁸ Bu toplantıda İsveç Kızılhaçı, Ernst Didring tarafından temsil edilmiştir.¹⁷⁹

2.2.2. İsveç Kızılhaçı’nın Malul Esirlerin Mübadelesiyle İlgili Hazırlık Çalışmaları

İsveç, Alman ve Rus hükümetleri arasında yapılan mübadele görüşmeleriyle, mübadelenin İsveç üzerinden gerçekleştirilmesi için İsveç Dışişleri Bakanlığı tarafından görevlendirilen İsveç Kızıl Haçı Savaş Esirleri Mübadele Bürosu’nun çalışmaları, birbirine paralel bir şekilde yürütülmüştür. Mübadele edilecek savaş esirlerinin uzun bir süre veya hiçbir zaman askeri görevde bulunamayacak derecede sakat veya hasta olması, ayrıca subay ve astsubayların da bir daha orduda eğitim ve idari görevleri de yapamayacak durumda olmalarına karar verildikten sonra, İsveç Kızılhaçı tarafından son derece planlı ve ayrıntılı bir çalışma başlatıldığı görülmektedir.

Mübadele başlamadan önce kendi şartlarını taraflarına bildiren İsveç Kızıl Haçı’nın, savaşan taraflardan kendi esirlerinin masraflarını üstlenmesini isterken, mübadeleyle ilgili tüm sorumluluğu kendisi üstlenerek her türlü hazırlığı da tek başına yürütmekte

¹⁷⁷ **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen, E1 a Volym 4, Berättelse, Överstyrelsen för Röda Korset, Inkomna den 5/1918 nr.282.**

¹⁷⁸ Konferansta kampların ziyaret edilmesi, esirler üzerindeki baskılar, savaş esirlerine gönderilecek yardımlar, esirlerin geri gönderilmesi, sağlık personeli ve malzemeleri, işgal altındaki ülke vatandaşları, sivil esirler gibi başlıklar altında oturumlar yapılmıştır. Röda Korset, **Protocole de Clôture, Comite International De La Croix-Rouge, Conférence des Délégués des Croix-Rouges Neutres**, Réunion a Genève, 10-14 Septembre 1917, Genève, 1917, s.2-11.

¹⁷⁹ **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen, E1 a Volym 4, Berättelse, Överstyrelsen för Röda Korset, Inkomna den 5/1918 nr.282.**

kararlı davrandığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁰ Mübadeleyi güvenli bir şekilde gerçekleştirebilmek için İsveç'in bazı taleplerini taraflara kabul ettirdiği görülmektedir. Malullerin taşınacağı feribotun İsveç bayrağı ve Kızılhaç bayrağı taşınması, esir nakliyesinin yapılacağı geçiş sularının mayından ve yabancı gemilerden arındırılması, savaş esirlerinin bulunduğu bölgelerde salgın hastalıkların baş göstermesi halinde mübadelenin durdurulması, ağır hasta veya zor taşınabilir durumdaki savaş esirlerinin mübadele dışında tutulması kabul edilmiştir. Ayrıca malullerin sağlık kontrollerini yapmak üzere Torneå ve Sassnitz'de İsveçli doktor ve hemşirelerin çalışacağı iki kontrol istasyonunun kurulmasına da karar verilmiştir.

Mübadele rotası planlayan İsveç Kızılhaçı, Rusya, Sibiry ve Türkistan kamplarından mübadele için seçilen ve Petrograd'da toplanan malullerin önce Finlandiya'nın sınır şehri Torneå'ya getirilmesini, oradan mavnalarla Haparanda'ya geçirilmesini uygun görmüştür. Haparanda-Trelleborg arasında trenle yapılacak yolculuktan sonra Trelleborg-Sassnitz arasında da buharlı gemilerle yolculuk yapılması, Sassnitz'e ulaştırılan malullerin burada yetkililere teslim edilerek mübadele işleminin tamamlanması kararlaştırılmıştır. Almanya'dan Rusya'ya yapılacak maluller için de aynı rotanın aksi yönde kullanılması planlanmıştır.¹⁸¹

Rotaya karar verildikten sonra malullerin naklinde kullanmak üzere dört tren, iki de buharlı gemi kiralanarak tren ve gemilerde gerekli düzenlemeler yapılmıştır.¹⁸²

¹⁸⁰ Christine Sundby, Maud Almström Blom, "Blå Prinsen och Röda Korset: 42 År av Frivilligt Arbete", *Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven*, 1103-8233, 2010, s.320-335.

¹⁸¹ Carl Ekeröth, *Utväxling av Krigsinvalider Genom Sverige Under Augusti och September 1915*, Tidskrift i Militär Hälsovård, 10-150353, Stockholm, P.A. Norstedt & Söner, 1915 s.132.

¹⁸² "Kraliyet Demiryolları Genel Müdürlüğü-Kungliga Järnvägsstyrelsen" den trenler, "Stockholm Gemi İşletme Anonim Şirketi- Stockholms Rederiaktiebolag Svea"dan "Birjer Jarl" ve "Aeolus" isimli iki buharlı gemi kiralanmıştır. Vagonlar, malullerin sağlık durumuna göre yolculuğu yatarak, oturarak veya sadece ara sıra dinlenerek geçireceğini düşünerek hazırlanmış, bir vagon ise revir haline getirilmiştir. Daha sonra da Trelleborg-Sassnitz arasında yapılacak geçişlerde kullanılacak gemilerde ısı, ışık, hasta reviri, yatakhane gibi özel düzenlemeler yapılmış ve malullerin nakline uygun hale getirilmiştir. Hatta, tren ve gemi iç döşemelerinde, haşerelere karşı dezenfeksiyon yapılmasını mümkün kılan, yıkanmaya dayanıklı tahta ve kumaşlar seçilmiştir. Trende ve gemide bazı acil müdahalelerin yapılabilmesi için küçük bir ameliyathane de hazırlanmıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz: *Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Koncept, Skrivelser*, vol. 1, SE/RA/730236/1/11; *Riksarkivet, Registratur för Militärbyrån 1916*, B:I 12; Christine Sundby, "Svenska Röda Korset och Krigsfängeutväxlingen", *EB-Nytt, Nyheter Från Riksarkivets Avdelning För Enskilda Arkiv 2010*, Stockholm 2011, s. 44-45; *Svenska Röda Korset, Svenska Röda Korset, Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920*, s. 71; Ekeröth,

Baltık Denizi'nin mayınlanmış olması nedeniyle, Trelleborg-Sassnitz arasındaki 134 kilometrelik mesafenin riskli bir yolculukla 5 saatte geçilebileceği hesaplanmıştır. Feribot geçiş bölgeleri mayın ve risk yaratabilecek yabancı gemilerden arındırılmış olsa dahi özellikle kışın denizde yüzen büyük buz parçalarının mayınları da peşisıra sürükleyerek feribotlar için tehlike yaratmasından korkulduğu anlaşılmaktadır.

Torneå ve Haparanda arasında nehir üzerinden yapılacak geçişlerde mavnaların kullanılması planlanmıştır. Ancak Botni Körfezi ve Torneå nehri Kasım-Mart aylarında donduğu için, bu dönemlerde malullerin mavnalar yerine deniz üzerinden atlı kızaklarla geçirilmesine karar verilmiştir.¹⁸³ Malullerin kızak üzerinde dondurucu soğuklara karşı korunabilmesi için yatar durumda ve kürklere sarılarak tren istasyonuna ulaştırılmaları planlanmıştır.¹⁸⁴

Bir yandan malullerin nakledileceği araçlar hazırlanırken diğer yandan da Haparanda-Trelleborg hattında izlenmesi gereken 1791 km. lik uzunluğundaki sefer hattında mola verilecek istasyonlar belirlenmiştir.¹⁸⁵ Haparanda-Trelleborg seferinin gerçek süresi 41 saat 26 dakika olarak hesaplanmıştır. Ancak her seferde 7 saat 48 dakika yemek molası, 10 saat 11 dakika dinlenme molası verileceği göz önünde

a.g.e., s.134,147-152; Carl Gustaf Boström, **Några Minnen och Intryck Från Invalidtransporterna Till Sjöss 1915**, Stockholm, Norstedt & Söner, 1916; Harald Sundberg, **Minnen Från Invalidtransporterna Genom Sverige Hösten 1915**, Stockholm, Norstedt & Söner, 1916.

¹⁸³ Svenska Röda Korset, **Boken om Röda Korset, Till Minne av Röda Korsets 75-års Jubileum**, Stockholm, Albert Bonniers Förlag, 1939, s. 43; Esir mübadelesinde kullanılan mavna ve kızak fotoğrafları için bkz: Ek 5.

¹⁸⁴ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s. 71.

¹⁸⁵ Rusya'dan getirilecek malul esirler, Haparanda-Karungi-Boden-Ålsvby-Jörn-Vännes-Mellansel-Långsele-Bräcke-Ånge-Ljusdal-Bollnäs-Kilafors-Ockelbo-Storvik-Krylbo-Dagarn-Frövi-Hallsberg-Mariedam-Degerön-Mjölby-Nässjö-Alvesta-Älmhult-Hässleholm-Malmö-Trelleborg rotası izlenerek İsveç'in güney sınırına Trelleborg'e ulaştırılacaktı. Almanya'dan getirilerek Rusya'ya götürülecek esirlerin kullanacağı Trelleborg-Haparanda hattında ise birkaç istasyon değişikliği yapılmıştı. Esas olarak aynı rotayı izlemekle birlikte Trelleborg-Haparanda istikametinde Rus malulleri taşıyacak tren rotasında Kilafors, Ockelbo, Degerön ve Älmhult istasyonları yerine Byvalla, Näverkärret ve Örebro istasyonları eklenmiştir. Geniş bilgi için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Konzept, Skrivelser**, vol. 1, SE/RA/730236/1/11 tidtabell för extratåget 3046; Carl Ekeröth, **Utväxling av Krigsinvalider Genom Sverige Under Augusti och September 1915**, Tidskrift i Militär Hälsovård, 10-150353, Stockholm, P.A. Norstedt& Söner, 1915 s.133; Mübadele trenlerinin izleyeceği yol güzergahı için bkz: Ek 5.

bulundurularak, sefer süresi 2,5 gün yani 59 saat 45 dakika olarak tespit edilmiştir.¹⁸⁶ Tren seferlerinin haftanın 3 günü karşılıklı olarak Trelleborg'den pazar, salı ve perşembe günleri, Haparanda'dan ise çarşamba, cumartesi ve pazartesi günleri yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁸⁷

Daha sonra malullere verilecek hizmet ve trende güvenliğin sağlanması düşünülerek malul sayısı ve trende görevlendirilecek sağlık elemanlarına karar verildiği anlaşılmaktadır. Her bir seferde en fazla 50 subay ve astsubay ile 200-250 askerin mübadele edilebileceği düşünülmüştür.¹⁸⁸ Kendi esirlerinin düzenini sağlamak üzere Alman veya Rus yaralılarından birer subaya da seferlerde sorumluluk verilmesi uygun görülmüştür.¹⁸⁹ Mübadele trenleri ve feribotlarda daimi personelin dışında Kızılhaç personeli, tercümanlar, sağlık ekipleri ve askerlerden oluşan İsveçli bir ekibin görevlendirildiği görülmektedir.¹⁹⁰ Her trende 1 askeri doktor, 2 hemşire, 2 hemşire

¹⁸⁶ Mübadele treninin Haparanda'da malullere akşamüstü trende verilen sandviç ve çay servisiyle başlayan gece yolculuğu, sabahın ilk saatlerinde Vännes'te kahve ve çörek ve Mellansel'de kahvaltı servisiyle devam edecekti. Bräcke'de erken bir akşam yemeği, Ljusdal'da gece yemeği, Krylbo'da yine sabahın ilk saatlerinde kahve ve çörek verilecekti. Hallsberg'de kahvaltı, Mjölby'de öğle yemeği, Nässjö'de akşam yemeği ve ertesi sabah Malmö'de ise kahve ve çörek servisi yapıldıktan sonra tren yolculuğu Trelleborg'de sona ermekteydi. Hava şartları uygun olduğunda, yürüyebilen esirler için yemek servisi, sınırlı bir alanda ve gözetim altında olmak kaydıyla açık havada, diğerleri için ise trende yapılacaktı. Molalarda da esirlerin kontrollü bir şekilde açık havada bulunması sağlanacaktı. Planlama son derece ayrıntılı bir biçimde düşünülmüştü. **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Koncept, Skrivelser**, vol. 1, SE/RA/730236/1/11 tidtabell för extratåget 3045.

¹⁸⁷ Ancak aynı arşiv dosyasında bulunan bilgilere göre tren günlerinde değişiklik yapılmış ve 30 Ağustos itibarıyla seferler Haparanda'dan pazar, pazartesi, perşembe, cuma ve cumartesi günleri, Trelleborg'den ise pazar, pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günleri karşılıklı olarak yapılmıştır. **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Koncept, Skrivelser**, vol. 1, SE/RA/730236/1/11, tidtabell.

¹⁸⁸ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s. 71.

¹⁸⁹ Ekeröth, **a.g.e.**, s.135.

¹⁹⁰ İsveç Kızılhaçı'nın mübadelenin başarıya ulaşması ve güvenlik içinde yürütülmesi için, İsveç hükümeti, askeri ve idari yetkililer dışında, İsveç Dışişleri Bakanlığı kanalıyla Rus ve Alman yetkilileriyle de temas kurduğu anlaşılmaktadır. Bu ülkelerden savaş esirlerinin İsveç'in tren ve feribot zamanlarına uygun bir şekilde teslim edilmesini isteyen İsveç Kızılhaçı, ülkeler arasındaki işbölümünü belirlemek için hazırladığı listelerin yetkililere ulaştırılmasını talep etmiştir. İsveç Kızılhaçı bir anlamda mübadelenin başarıya ulaşmasının koşullarını da belirlemiştir. Kızılhaç yetkilileri, İsveç Genelkurmayına da başvurarak bir şef doktor ve dört doktor görevlendirilmesini istemiştir. Ayrıca "Savunma Bakanlığı (**Kungliga Lantförsvarsdepartementet**)"na başvurularak tren hattı boyunca görevli olan askeri birliklerin, mola bölgelerinde tren doktorunun emirlerine göre hareket etmesi sağlanmıştır. Böylece askerlerin hem fiziksel olarak düzeni sağlanması hem de Kızılhaç personeline gerekli yardımı yapmaları sağlanmıştır. Hat boyunca acil durumlarda başvurulacak hastaneler ve isimler belirlenmişti. Trenlerde seferler ile ilgili bilgileri yetkililere haber verecek raportörler görevlendirilmişti. Raportörler trenin temizliği, trenler arası ilişki ve mola istasyonlarında

yardımcısı, 6 hastabakıcıdan oluşan bir sağlık ekibi yanı sıra gönüllülerden oluşan hasta bakıcıların da hizmet vermesine, ayrıca askeri doktorun yardımcısı olarak bir tren raportörünün de bulundurulması kararlaştırılmıştır.¹⁹¹ Her gemide de 1 doktor, 2 hemşire, 1 raportör, 5 erkek hastabakıcı görevlendirilmiştir.¹⁹²

Torneå ve Sassnitz’de kurulacak sağlık kontrol ve karantina istasyonlarında İsveçli personelin görevlendirilerek kontrolünün İsveç Kızılhaçı tarafından üstlenmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹³ Ayrıca karantina istasyonlarında çamaşırhane, hamam ve dezenfeksiyon bölümleri dışında bir de revir kurulmuştur.¹⁹⁴ Malullerin tren ve gemilerde bulundukları zamanı değerlendirebilmeleri için okuma, oyun, müzik gibi

yapılacak hazırlıklar gibi sevkiyatın geneliyle ilgili konular dışında, malullerin özel durum ve davranışları dahil vuku bulan olayları, dikkat çeken durumları, önemli olabilecek hususları not alarak sefer sonrası üstlerine rapor eden görevlilerdi. Askeri yetkililerce görevlendirilen raportör, tren bir istasyona gelmeden oradaki görevlileri uyuracak, dışarıda ve trende yemek yiyecek malul esir sayısını telgrafla mola istasyonlarına önceden bildirmek, tren geldiğinde istasyondaki bütün hazırlıkların bitmiş olması sağlanmakla görevliydi. Valilikler de halkın trenlere girmemesi için önlem almak ve askeri garnizon olmayan istasyonlarda güvenliği sağlamakla yükümlü tutuldular. Mübadelenin planlamaya uygun yürütülebilmesi için her bir görevli için ayrıntılı görev tanımlaması da yapılmıştı. Geniş bilgi için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korset arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar**, vol. 1, SE/RA/730236/1/11; Ekeroth, a.g.e., s.134.

¹⁹¹ Tren ve gemilerde en yüksek kumandan olarak görevlendirilen askeri doktor, hem hastaların durumunu günlük olarak kayıt altına almakla, hem de kayıt raporlarını ve esirlerin isim listelerini her sefer sonrasında Almanya tarafına giden trenler için Trelleborg’de, Rusya’ya giden trenler için ise Haparanda’da ilgililere teslim etmekle yükümlü tutulmuştur. Her sefer öncesi sağlık kontrolünden geçirilen malullerin, trene bindirildikleri zaman vagonlarda nerede yolculuk yapacakları da doktorlar tarafından belirlenmiştir. Ekeroth, a.g.e., s.142-143; Sundberg, a.g.e., s. 139.

¹⁹² Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s.72.

¹⁹³ Esirlerin bulaşıcı hastalıklara karşı bir süre karantinaya alınması ve ancak doktor raporuyla karantinadan çıkarılması gerekli görülmüştür. Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s. 71; **Riksarkivet, Svenska Röda Korset arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Konzept, Skrivelser**, vol. 1, SE/RA/730236/1/11.

¹⁹⁴ Planlamalara göre bir İsveçli doktor ve bir hemşirenin görev yapacağı istasyonlara, sefer gününden bir gün önce getirilecek hastaların listeleri bildirilecek ve malullerin trendeki yerleri tespit edilerek, yolculuk için hazırlıkları tamamlanacaktı. Malul trenlerinin her sefer öncesinde Trelleborg ve Haparanda’da baştan aşağı dezenfekte edilip temizlenmesi, çarşafların, battaniyelerin yıkanması, eksik malzemelerin temin edilmesi gerekiyordu. Savaş esirlerinde bit, pire gibi haşerelerin olması durumunda fazladan temizlik işleri yapıyordu. Bu durumda, bazı esirlerin elbiseleri yakılıyor, vagonlarda da kükürt yakılarak vagonlar 12 saat kullanıma kapatılıyordu. Maluller bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra trene alınıyordu. Mübadele için seçilen malullerin çiçek gibi bulaşıcı hastalıklara karşı aşılanmış olarak istasyonlara getirilmesine gerekiyordu. Ancak savaş şartlarında zaten elinde yeterince aşı bulunmayan devletlerin bu kuralı ne kadar uyguladığı konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Karantina istasyonlarıyla ilgili geniş bilgi için bkz: Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s.71-72; Ekeroth, a.g.e., s.135,143; Christine Sundby, “Svenska Röda Korset och Krigsfängeutväxlingen”, **EB-Nytt, Nyheter Från Riksarkivets Avdelning För Enskilda Arkiv 2010**, Stockholm, 2011, s. 45.

çeşitli imkanlar sağlanmıştır.¹⁹⁵ Mübadele başladıktan sonra ek bir genelge yayınlayan İsveç hükümeti kabul edilebilir gerekçesi olan ve bulaşıcı hastalık taşımayan malullerin İsveç'te kalmalarına izin vermiştir.¹⁹⁶ Yolculuk sırasında hayatını kaybeden malullerin cesetlerinin de tren sorumlusu tarafından ilk mola istasyonunda indirilerek gömüleceği yere gönderilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁷

İsveç Kızılhaçı İsveç sınırlarında esirlerin tüm sorumluluğunu üstlenirken, Sassnitz ve Torneå'da yetkililere teslim edilen esirlerin sorumluluğu ise vatandaşı oldukları ülkelere bırakılmıştır. Ancak daha önce üzerinde anlaşıldığı gibi mübadele edilen esirlerin, kendi ülkelerinde de 3 hafta süreyle karantinaya alınması uygun görülmüştür.¹⁹⁸

Arşiv belgelerindeki yazışmalar İsveç Kızılhaçı Esir Mübadele Bürosu'nun, mübadele sürecine çok önem verdiğini, mübadelenin düzenli ve sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmesi için çok planlı bir şekilde hareket edildiğini göstermektedir. Bir yandan savaş esirlerinin bu yolculuğu en iyi şartlarda tamamlayabilmesi düşünülürken, diğer yandan da İsveç'in güvenliğinden ödün verilmeyerek sürmekte olan savaş sırasında, malul de olsa ülke sınırlarından içeri alınan yabancı ülke askerlerine karşı son derece dikkatli bir süreç başlatıldığı görülmektedir. Sefer sırasında malullerle ilgili her türlü gelişmenin raportörler ve sorumlu doktorlar tarafından tutulan sefer günlüğü ve raporlarla üst yöneticilere aktarıldığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁹ Yazışmalar, İsveç Kızılhaçı'nın düzenlediği bu seferlerin tamamen ordunun bilgi ve kontrolü dahilinde yapıldığını göstermektedir. İşlerin akışında düzen sağlanması için gerekli olduğu kadar, savaş esirlerini kontrol altında

¹⁹⁵ Esirlerin kendi dillerinde gazete okuyabilmesi için Rusça ve Almanca gazetelerin bulundurulması, trenlerde ayrıca esirlere okumaları için ödünç verilmek üzere kitap ve dergilerin de bulundurulması sağlanmıştır. Ayrıca domino, satranç, iskambil kartları gibi oyun araçları dışında, trenlerde İsveç kraliçesi tarafından hediye edilen birkaç gramofon da bulundurulmuştur. Geniş bilgi için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Koncept, Skrivelser**, vol. 1, SE/RA/730236/1/11; Harald Sundberg, **Minnen Från Invalidtransporterna Genom Sverige Hösten 1915**, Stockholm, Norstedt & Söner, s. 144-145.

¹⁹⁶ **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Koncept, Skrivelser**, vol. 1, SE/RA/730236/1/11.

¹⁹⁷ Eneroth, **a.g.e.**, s.141-142.

¹⁹⁸ Sundberg, **a.g.e.**, s. 148.

¹⁹⁹ Raportör raporları ve sefer günlükleri için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av Krigsfångar, E III, Båt och Tågledarrapporter**, vol.12.

tutmak, olası salgın hastalık riskinden ülkeyi ve sefer personelini korumak için de bu kontrolün gerekli görüldüğü anlaşılmaktadır.

2.2.3. İlk Mübadele ve Mübadelede Karşılaşılan Sorunlar

Mübadeledenin başlayacağı İsveç kamuoyunda duyulunca dernekler, şirketler ve halk, savaş mağduru malul esirlere vermek için hediyeler toplamaya başlamışlardır. Ancak halkın, sigara, şekerleme, meyve, orman yemişleri, çiçek, eldiven, çorap, şapka gibi hediyeleri doğrudan esirlere vermesine, halkın trenlere binmesine, halk ve esirler arasında doğrudan temas oluşmasına izin verilmemiştir.²⁰⁰ Buna karşılık, hediyelerin, belirli istasyonlarda görevliler tarafından teslim alındığı ve Kızılhaç hemşireleri tarafından milliyet farkı gözetilmeden eşit olarak dağıtıldığı anlaşılmaktadır.²⁰¹ İsveç Kızılhaçı Merkez Yönetim Kurulu'nun, hediyelerin dağıtımında milliyet farkı gözetmemek konusunda kararlı olduğu, 11 Ağustos 1915 tarihli duyurusuna şu şekilde yansımıştır.

“Merkez Yönetim Kurulu, yaralıları arasında milliyetlerinden dolayı hiçbir fark kabul etmemektedir ve böyle bir amaçla verilen hediyeleri de kabul etmemektedir.”²⁰²

İsveç Kızılhaçı Merkez Yönetim Kurulu'nun aldığı bu hakça karar, az sayıdaki Türk esirin de hediye dağıtımından eşit biçimde faydalandığını düşündürmektedir. Yine de Avusturya-Macaristan Dostluk Derneği gibi bazı esirlerle aynı milliyetten olan derneklerin, İsveç'te yaşayan hemşerilerinden topladıkları hediyeleri sadece kendi esirlerine vermesi kabul edilmiştir ama bu hediyeler de görevlilerce teslim alınarak esirlere dağıtılmıştır.²⁰³

Mübadele fikrinin oluşmasından sonra Mart 1915'te başlayan çalışmalar, Temmuz 1915'te Almanya ve Rusya arasında ağır yaralı ve hasta esirlerin mübadelesi

²⁰⁰ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Konzept, Skrivelser, vol. 1, SE/RA/730236/1/11.

²⁰¹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 A.

²⁰² Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Konzept, Skrivelser, vol. 1, SE/RA/730236/1/11.

²⁰³ Ekeröth, a.g.e., s. 141.

konusunda anlaşma yapılmasından sonra hızlanmış ve mübadele Ağustos ayının ikinci haftasında gerçekleşmiştir.

Malul esir mübadele seferlerinin ilki Trelleborg'den 12 Ağustos 1915'te Haparanda'ya doğru yapılırken, Haparanda'dan Trelleborg'e doğru ilk tren 13 Ağustos 1915'te yola çıkmıştır. Her iki yönde yapılan ilk seferler büyük heyecan uyandırmıştır. Trenlerin yola çıkışı kadar varışı da büyük kalabalıkların toplanmasına, yoğun sevgi ve tezahüratlarına yol açmıştır.²⁰⁴

“...Trenin durduğu her bir istasyonda halk yığınları toplanmıştı, şapkalarını mendillerini sallayanlar, çiçek atanlar, ellerindeki sigara, sigar, çiçek buketi, meyve, kurabiye, karamela gibi hediyeleri malullere uzatanlar, herkes malul esirlere yakınlık ve ilgi gösteriyordu...”²⁰⁵

Öyle ki, toplumun her kesiminin desteklediği bu büyük olayın ilk seferinde yer almak, bir ayrıcalık olarak görülmüştür.²⁰⁶ Nitekim kamuoyunun yakından tanıdığı İsveç Kızılhaçı delegeleri Elsa Brändström ve Ethel Von Heidenstam da, Rus hemşire kıyafetleri giyerek, Petrograd'dan gelen ilk trende görev almıştır. İki delege, daha sonra, Trelleborg'den gelen trendeki Rus malullerin tercümanlığını üstlenerek bu malulleri de Haparanda'dan Torneå'ya götürmüşlerdir.²⁰⁷ Trenleri Haparanda veya Malmö'de İsveç devlet yetkilileri, kraliyet mensupları gibi savaşan tarafların elçileri karşılanmış, halk malul esirler kadar üst tabaka yönetici ve görevlileri de görmek için bu istasyonlarda birikmiştir.

²⁰⁴ Malul trenleriyle ilgili olarak İsveç'te yazılan makale, kitap ve broşürlerin hepsinde İsveç Kızılhaçı'nın öncülüğünde gerçekleştirilen mübadeleden övgü dolu sözlerle bahsedilmektedir. Bkz: Harald Sundberg, **Minnen Från Invalidtransporterna Genom Sverige Hösten 1915**, Stockholm, Norstedt & Söner, 1916; Carl Gustaf Boström, **Några Minnen och Intryck Från Invalidtransporterna Till Sjöss 1915**, Stockholm, Norstedt & Söner, 1916; Ernest Didring, **Sveriges hjälp till krigsfångarna: Berättelse Över Svenska Röda Korsets Hjälpkommittés för Krigsfångar verksamhet Under Åren 1915- 1919**, Stockholm, Norstedt, 1920; Thorsten Wennerström, **Med Svenska Röda Korset Under Världskriget, Några Minnen Från Min Tjänstgöring Åren 1915-1918**, Uppsala, Almqvist & Wiksells Förlag, 1927; Herman Neander, **Bland Krigsfångar i Ryssland, Sibirien och Japan. Minnen Från Mitt Arbete i Vår Kyrkas och Röda Korsets Tjänst**, Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1920; Wilhelm Sarwe, **Bland Rysslands Folk, I Missionens och Röda Korsets Tjänst 1882-1922**, Andra Delen, Stockholm, Svenska Missionsförbundets Förlag, 1927.

²⁰⁵ Sundberg, **a.g.e.**, s. 143.

²⁰⁶ Trenlerin her iki yöne doğru da ilk seferlerinde de malullere moral vermek amacıyla trenler, çeşitli istasyonlarda askeri bandolarla karşılanmıştı. Örebro'da tümen bandosu ise her tren geçişinde konser vermeyi sürdürmüştü. Bkz: Sundberg, **a.g.e.**, s. 143.

²⁰⁷ Sundberg, **a.g.e.**, s. 142.

“Savaşan tarafların bazen elçileri, bazen de bakanları Malmö, Trelleborg veya Torneå’da trenleri karşılayarak duygusal bir biçimde İsveç Kızılhaçı’na teşekkürlerini sunuyorlardı.”²⁰⁸

Petrograd’dan yolan çıkarılan ilk esir kafilesinde 3 Alman subay ve 246 Alman eri olduğu Haparanda’daki İsveç Kızılhaçı görevlilerine bildirilmiştir.²⁰⁹ 13 Ağustos 1915’de de acele bir telgrafla Avusturya elçiliğine her trende bulunan Avusturyalı subay ve er sayısı ile ilgili bilgi verilmesi ve esirlerin masraflarının elçilik tarafından karşılanacağı bildirilerek gereğinin yapılması istenmiştir.²¹⁰ Şüphesiz bazı esirlerin masraflarının hemen karşılanacağını bildirilmesi mübadelenin mali yükünü azaltmaya çalışan İsveç Kızılhaçı için önemli görülmüş olmalıdır.²¹¹ Mübadele edilecek maluller arasında karşılıklılık esasının arandığı, Rusya’dan gelen Alman ve Avusturya-Macar subay sayısı ile, Almanya’dan gelen Rus subay sayısının eşit olmasının zorunlu tutulduğu da anlaşılmaktadır.

“Benim güneye giden ilk trenimde sadece 4 Avusturya subayı vardı, hiçbir Alman subay yoktu ve sadece 54 Alman er vardı. Bu durum Sassnitz’de büyük bir kızgınlığa yol açtı. Mübadele için gönderilmiş olan trene binmeyi bekleyen 5 Rus subay anında getirildikleri esir kampına geri gönderildi...”²¹²

İlk malul treninin, İsveç’te olduğu gibi Sassnitz ve Torneå’da da büyük tezahüratlarla karşılandığı anlaşılmaktadır.

“Trelleborg’dan yola çıkan gemi, İsveç karasularını bıraktıktan sonra da görevli bir Alman kruvazör tarafından karşılandı, kruvazörde bayraklar çekilmişti, erler güvertede el sallarken müzik topluluğu “Ren’in Gözlemcisi-**Die Wacht am Rhein**” çalıyordu. Maluller arasında heyecan ve tezahürat doruktaydı, şarkılar ve bitmek

²⁰⁸ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s.73.

²⁰⁹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Konzept, **Skrivelser**, vol. 1, SE/RA/730236/1/11.

²¹⁰ Riksarkivet i Arninge, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, vol. 1, SE/RA/730236/1/11.

²¹¹ Bahsedilen telgrafın dili acaba bu yüzden bazı esirler öncelikli olarak malul trenlerine alınmış olabilir mi sorusunu düşündürmektedir. Bu sorunun cevabı belgelerde bulunmamakla beraber gerek Rusya ve gerekse Sibirya’da esirlere dağıtılan para ve yardımlardan en fazla, İsveç Kızılhaçı’na fazlaca mali kaynak aktarabilen ülkelerin esirlerinin yani Almanya ve Avusturya-Macaristan esirlerinin faydalanabildiği açıkça belli olmaktadır. Dolayısıyla mübadelede de önceliğin, maddi olarak İsveç Kızılhaçı’nı en fazla destekleyen ülkelerin esirlerine tanınmış olması da mümkündür.

²¹² Sundberg, **a.g.e.**, s. 146.

bilmeyen yaşasın nidaları yükselmekteydi... Sassnitz’de orkestranın karşıladığı malulleri, Almanlar ve müttefikleri yanı sıra İsveç temsilcileri karşıladı... yapılan her konuşmanın ardında o ülkenin milli marşları çalındı, yaşasın çığlıkları tören borularına karıştı... karaya çıkarılan esirlere hazırlanan eğlence lokalinde bol yemek ve bira sunuldu..”²¹³

Mübadele treni Torneå’da, sahilde toplanmış kalabalık bir halk yığını ve resmi bir törenle karşılanmıştır.

“Mavnalarla aşağı Torneå’ya getirilen maluller yapraklar, bayraklar ve çiçeklerle süslenmiş iskelede müzik ve halk şarkılarıyla karşılandı. Generaller, subaylar ve binlerce insan iskele ve sahilde, şapka ve el sallayarak esirlerle buluştu. Daha önceden çiçekler ve bayraklarla süslenmiş büyük bir binada hazırlanmış mihrabın ve dini tablonun yanına yerleştirilen yüksek sancakların önünde bir papaz tarafından önce dini tören yapıldı, mum kokuları, tütsüler, kilise korusu baş döndürücü bir ortam yaratmıştı, duanın etkisiyle kör esirlerin dahi boş göz çukurlarından sevinç ve minnet gözyaşları aktı... daha sonra ilk konuşma ana vatanla ilgiliydi, sonraki ise eve dönen malullerle... ardından da İsveç ve orada bulunan temsilcilerine merhametleriyle yaptıkları işten dolayı teşekkür edildi... her bir konuşma sevinç çığlıklarıyla tamamlandı... Sonra esirlere şölen yemeği sunuldu, tepeden tırnağa elbiseler giydirildi ve evlerine gönderilmek üzere Petrograd’a doğru yola çıkarıldılar...”²¹⁴

İlk malul treninde şef doktor olarak bulunan askeri Doktor Carl Ekeröth²¹⁵ daha sonra müfettiş olarak malul trenlerinin sorumluluğuna atanmıştır.²¹⁶ Askeri Doktor Harald Sundberg, ilk seferlerde mübadele edilen 721 Alman ve Avusturyalı, 746 Rus malulden oluşan toplam 1467 esirin sağlık durumunu değerlendirerek yapılan amputasyonlarla ilgili istatistiksel bir tablo oluşturmuştur.²¹⁷

“Almanya’da ve Rusya’da yaralı organlara yapılan amputasyonlar arasında görülür bir farklılık göze çarpmaktaydı. Alman ve Avusturyalılar arasında 460 benzer amputasyon örneği varken Ruslarda sadece 167 amputasyon görülmekteydi... bu Almanların Rus esirlerin yaralanan organlarını daha fazla muhafaza etmeye çalışırken, Rusların şartlara bakmadan daha fazla amputasyon yaptıklarına işaret etmekteydi... bu hiç de şaşırtıcı olmadı, çünkü esirler Rusya’da

²¹³ Sundberg, **a.g.e.**, s. 147-148.

²¹⁴ Sundberg, **a.g.e.**, s. 148-149.

²¹⁵ Çalışmalarını makale ve kitapçık olarak yayınlayan Carl Ekeröth’un özel arşivi Savaş Arşivi’nde bulunmaktadır. Arşivde malul trenleriyle ilgili yazışmalar, trenin düzenlenmesiyle ilgili skisler, esirlerin sağlık durumlarıyla ilgili notlar ve fotoğraflar olduğu görülmektedir. Carl Ekeröth’un makale için bkz: Carl Ekeröth, “Invalidtransporterna genom Sverige”, **Landstormsmannen**, , No:1-3, årgång 1921, Stockholm, Tidskrift för Sveriges Landstorms Föreningarnas Centralförbund, 1921.

²¹⁶ Axel Hultkrantz, **Under Prins Carls Ledning, Minnesanteckningar från fyra decennier i Röda korsets överstyrelse**, Stockholm, Esselte Tryckeri, 1943, s.65.

²¹⁷ Sundberg, **a.g.e.**, s.153-154.

diş doktoru veya kendi başına amputasyon kararı veren hemşireler tarafından bile organlarının kesildiğini anlatmıştı, yaraların görüntüsünden amputasyonun bir cerrah tarafından yapılmadığı da belliydi...”²¹⁸

Tren raportörlerinin 1917 sonbaharına ait raporlarında o sırada İskandinavya’da bulunan Yusuf Akçura’nın da izinli olarak Malmö’de bazı malul trenlerine bindiği ve Türk savaş esirlerine yardım dağıttığı yer almaktadır. Raportör 22/10-25/10 1917 Haparanda-Trelleborg seferini yapan 3044 numaralı trene, 23 Ekim’de aralarında 125 Türk er bulunan 224 malul bindirildiğini bildirmektedir. Bu trenin Malmö’de Yusuf Akçura tarafından karşılandığı ve esirlere maddi yardım dışında sigara ve meyva dağıtıldığı anlaşılmaktadır.

“...tren Hallsberg istasyonunda Avusturya-Macar, Türk askeri ataşesi ve Dinkespiel ailesi tarafından ziyaret edildi, malullere çiçek vs dağıtıldı... trene Malmö’de Profesör Aktchura ve Türk konsolos R. Hedberg bindi, malullere sigara ve meyva dağıttılar. Bu baylar Türk maluller arasında eşit dağıtılmak üzere 1875 Alman Mark teslim ettiler... şiddetli fırtına nedeniyle denize uçmasınlar diye malullerin çoğuna gemiye bindirilirken eşlik edildi...”²¹⁹

5/11 1917 tarihli raporda da, aralarında 8 Türk subay ve 34 Türk er bulunan 226 malulün, 2 Kasım’da Haparanda’dan trene bindirildiği, 25 malulün aklını kaybetmiş olduğu için trene fazladan üç bakıcı daha alındığı belirtilmektedir. Raporda“...İsveç Kızılhaçı Yönetim Kurulu tarafından verilen izinle Malmö’de trene binen Profesör Aktchura, Trälleborg’a kadar geldi” ifadesi yer almaktadır.²²⁰ Yusuf Akçura da raporunda, Trelleborg’e ulaşan beş malul trenini karşıladığını belirtmektedir.²²¹

²¹⁸ Sundberg, a.g.e., s. 150-151.

²¹⁹ 25 Ekim 1917 tarihli bu rapor için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korset I, Byrån för Utväxling av Krigsfångar 1915-1919, E III**, Båt och tågledareraapporter, vol 12.

²²⁰ 2/11-5/11 1917 tarihleri arasında yapılan bu seferin raporu 5/11 1917 tarihli olup 1 numaralı tren raportörü (okunamadı) Cronholm tarafından tutularak Trelleborg’de teslim edilmiştir. Belgenin üzerinde bulunan kırmızı damgada İsveç Kızılhaçı Üst Yönetim Kurulu 7 Nov. 1917 ibaresi okunmaktadır. 1906 yılına kadar **Trälleborg** olan şehrin adı bu tarihte değiştirilmiş olmasına rağmen raporlarda eski isminin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Rapor için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korset I, Byrån för Utväxling av Krigsfångar 1915-1919, E III**, Båt och tågledareraapporter, vol 12.

²²¹ Yusuf Akçura raporunda malul treni karşıladığına yer vermekte ve Türk esirlere yaptığı maddi yardımlardan bahsetmektedir. “24 Teşrinievvel 1917’den itibaren Finlandiya-İsveç-Almanya tarikiyla İstanbul’a gitmek üzere Osmanlı üserası Rusya’dan gelmeye başladı. Ben İskandinavya’da bulunduğum sırada beş katile üsera geçti, Dördünü Malmö İstasyonu’nda bizzat istikbal ettim” demektedir. Akçura “..malullerin zabitlerine 50’şer mark veya 20’şer kron, küçük zabitler ile efradına 15’şer mark veya 6’şar kron’dan ibaret muavenet-i nakliye ile gevrek, çörek, elma, sigara, kibritten ibaret hediyeler tevzi ettirdim.” Karal Akgün, v.d, a.g.e., s.46-47.

Mübadele sürecinde birçok defa seferler durdurulmuştur. Ekim 1915'te doğu Rusya ve Sibirya'dan esirler getirilemediği için seferlere ara verilmiştir. Kasım ayında seferler tekrar başladığında ise Botni Körfezi ve Torne nehri donmuş olduğu için seferler aksamıştır. Hasta ve yaralı esirlerin kızaklarda taşınmasıyla bir süre devam eden seferler, Kasım ayı sonunda yaklaşan Noel nedeniyle artan iç talebin karşılanabilmesi için durdurulmuştur.²²² 1915'te olağan dışı soğuk bir kış mevsimi geçiren İsveç'te hava sıcaklığı Kasım ayından itibaren sıkça -30 °C'ye kadar düşmüştür. Esaret şartlarında vücudu zayıf düşmüş malullerin hem bu kadar soğuk havada nehir üzerinde kızaklarla yapılacak seyahatten olumsuz etkileneceği kaygısıyla hem de uzun trenlerde vagonların ısıtılmasının güç olacağı gerekçesiyle tren seferlerine bir kez daha ara verilmiştir.²²³

1916 yılı başlarında yeniden başlayan seferlerde malul ve hastalara ayrılan yerlerin sayısı azalmış ve her trende 228 esir taşınmasına karar verilmiştir.²²⁴ Mayıs ayına kadar her iki yönde de sadece haftada bir gün sefer yapılmış, ancak Mayıs ayından itibaren seferler yeniden artırılarak, karşılıklı olarak yeniden haftada üç sefer yapılmasına başlanmıştır. 11 Ağustos-13 Eylül 1916 tarihlerinde ise seferlere tekrar ara verilmiş, daha sonra seferler karşılıklı olarak sadece haftada birer sefer yapılmıştır. 27 Ağustos 1917'ye kadar tren seferleri karşılıklı olarak haftada birer tren şeklinde devam ettikten sonra sefer sayısı yeniden haftada ikiye çıkarılmıştır. 1917 sonbaharında karşılıklı iki tren seferiyle tüberküloz hastası subayların mübadelesi yapılmıştır. İsveç Kızılhaçı savaş nedeniyle İsveç'e uygulanan ekonomik ambargolardan etkilenmiş, seferler için gerekli olan kömürü, malullere verilecek yiyecek maddelerini temin etmekte zorlanmıştır. Hava şartları yanı sıra yaşanan

²²² Prens Carl tarafından Dışişleri Bakanlığı'na yazılan 22 Eylül 1915 tarihli yazıda 28 Kasım 1915 ve 1 Şubat 1916 tarihleri arasında seferlerin durdurulacağı bildirilmiş, gerekçe olarak hem Noel trafiği hem de vagonların yeniden hasta vagonu olarak hazırlanmasının uzun zaman alması ve ısıtma sorunları gösterilmiştir. Aynı yazıda Şubat, Mart ve Nisan aylarında ise mübadele kapasitesinin artırılacağı bildirilmiştir. **Riksarkivet, Svenska Röda Korset arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Koncept, Skrivelser**, vol. 1, SE/RA/730236/1/11.

²²³ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s. 71.

²²⁴ Mübadele trenleri planlandığında her bir seferde 200-250 savaş esirinin mübadelesi öngörülmüştü. Ancak süreç içerisinde özellikle Rusya'nın mübadele edilecek esirleri Torneå'ya ulaştırmasında yaşanan aksaklıklara bağlı olarak, trendeki malullerin sayısı azaltılıyor, Sassnitz'den de bu sayıya uygun Rus esir gönderilmesi sağlanıyordu. Ayrıca yapılan sefer sayısı da savaşın gidişatı kadar İsveç'te yaşanan yokluklara da bağlıydı.

yokluklar bozulan vagon ve lokomotifler nedeniyle de mübadelenin sıkça kesintiye uğradığı anlaşılmaktadır. Rusların mübadele edilecek esirleri sınır istasyonlarına geç teslim etmesi aksamalara neden olmuştur. Rusya’da yoğun iktidar mücadelesi verilen kargaşa dönemlerinde de sınır istasyonlarına yeterli savaş esirleri getirilmemesi daha az sefer yapılmasına, yapılan seferlerin ise tam kapasiteyle yapılmamasına yol açmıştır.

Trelleborg’dan en son tren seferi 26 Ocak 1918’de, Haparanda’dan ise 31 Ocak 1918’de yapılmıştır.²²⁵ 3 Şubat 1918’de ise seferler tamamen kaldırılmıştır.²²⁶ Ağustos 1915-Şubat 1918 tarihleri arasında İsveç demiryollarıyla malul trenleri olarak adlandırılan bu seferlerde, Almanya- Rusya ve Rusya-Almanya istikametinde toplam 63. 463 esir taşınarak, mübadele gerçekleştirilmiştir.²²⁷ Mübadele sona erdikten sonra mübadele edilen savaş esirlerinin büyük bir çoğunluğunun Avusturya-Macaristan ve Rus askerleri olduğu ortaya çıkmıştır. Şubat 1917’de Rus savaş esirlerini taşıyan trenin, Holmsvedens yakınlarında kaza yapması sonucu 10 Rus savaş esiri hayatını kaybetmesi kamuoyunda büyük yankı bulmuştur.²²⁸

Mübadele süresince 44 İsveçli askeri doktor, 28’i askeri birliklerden olmak üzere 36 raportör, 31’i yüksek hemşire olmak üzere 59 hemşire, 72 hemşire yardımcısı, 55 Kızılhaç gönüllüsü hastabakıcı, 155’i askeri hastabakıcı olmak üzere toplam 421 İsveçli personel görev yapmıştır.²²⁹ Toplam 4 tercüman da malul trenlerinde görev almıştır.²³⁰

²²⁵ Carl Ekeröth, “Invalidtransporterna genom Sverige”, s.25; Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s.72.

²²⁶ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s.71.

²²⁷ Mübadele resimleri için bkz: Ek 5.

²²⁸ 26 Şubat 1917’de Haparanda’ya doğru yol alan tren, makas hatası yüzünden boş kömür vagonlarına çarpmıştır. Bkz: Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, s.72.

²²⁹ Johan Ljungdahl, **Krigsgravarna i Trälleborg**, Trelleborg, Tryckeri A.B. Allehanda, 1933, s.11.

²³⁰ Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Dess Verksamhet Åren 1912-1920**, Stockholm, s.72.

2.2.4. Rusya'daki Kamplarda Mübadele Edilecek Savaş Esirlerinin Belirlenmesi

İsveç Kızılhaçı çalışanlarının yazdığı raporlar ve kitaplarda, İsveç'teki detaylı organizasyonun aksine, Rusya'daki organizasyonda büyük düzensizlikler olduğuna yer verilmiştir. Mübadele için rapor alabilen malullerin, Rusya'nın çok geniş coğrafyasında dağınık bir şekilde kurulmuş kamplardan toplanarak Petrograd'a ulaştırılmasında, büyük sıkıntılar yaşandığı anlaşılmaktadır. Bütün sıkıntılara rağmen mübadele Rusya, Sibirya ve Türkistan'da, ilkel şartlarda yaşam mücadelesi veren ve salgın hastalıklardan kırılan esirler için hayata tutunma ve en önemlisi eve dönebilme umudunun yeniden filizlenmesi anlamını taşımaktaydı.

“...Nitekim mübadelenin başlayacağı duyuldukça tahta kerevetlerde dışarı çıkma gücü olmadan eriyip giden hastalar dahi hayatlarını uzatabilmek için son bir umutla temiz hava ve güneş uğruna kendi canlarını yakma pahasına da olsa sürünerek barakalardan dışarı çıktılar...”²³¹

Ama eve dönüş yolculuğu kadar o yolculuk için seçilme sürecinin de önemli olduğu ve mübadeleye dahil olabilmek için esirlerin üç aşamalı bir eleme sisteminden geçmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Mübadele kurallarına göre onbinlerce hasta ve sakat esir arasından yapılacak seçimlerde esirlerin “malul” olduğunun belgelenmesi gerekmektedir. Ancak “esirlerin maluliyet derecesinin tespit edilmesi o kadar esnek kurallara bağlıydı ki bu, büyük bir keyfiyete meydan veriyordu.”²³² Elsa Brändström'e göre, kamp yöneticisi tarafından “malul” olduğu tespit edilen ve mübadele için seçilen savaş esirleri, bir kez de daha üst bir makam olan bölge yönetimindeki doktorun onayından geçmek durumundaydı. Söz konusu onayı alabilen esirler, yeni bir toplanma kampına götürülerek bu defa da bir komisyon karşısına çıkarılmakta ve son kez değerlendirilmekteydi. Bu son sınavı da geçen maluller, mübadele için son durak olan Petrograd'daki 108 ve 109 numaralı hastanelere gönderilirken komisyonun onay vermediği maluller ise geldikleri kamplara geri gönderiliyorlardı.²³³

²³¹ Brändström, a.g.e., s.105.

²³² Brändström, a.g.e., s.105.

²³³ Brändström, a.g.e., s.105.

Kamlara geri gönderilecek esirler için keyfi bir uygulama yapıldığından bahseden Elsa Brndstrm, Kazan askeri bölgesi kumandanın üst komisyonda maluliyeti onaylanmayan esirlerin kamlara geri gönderilme masraflarının, ilk maluliyet kararını veren kamp doktoru tarafından ödeneceğine dair bir karar çıkarttığını belirtmektedir. Bu yüzden Kazan bölgesinden uzunca bir süre mübadele için esir gönderilmediği anlaşılmıştır.²³⁴ şüphesiz savaş şartlarında böyle bir ekonomik ceza yönteminin uygulanması karşısında, alt kademedeki doktorların riski göze alarak malulleri üst komisyona göndermesi beklenemezdi. Üstelik st komisyonda görev yapan üyelerin çoğunun da askeri görevliler olması, muhtemelen “düşman” esirler hakkında alınan olumsuz kararlara yol açan bir diğer neden olmuştu.

n elemeyi geçen malullerin Petrograd’a gönderilmeden önce toplandığı kamlarda ise esirlerin zor şartlar altında bekletildiği anlaşılmaktadır.

“..Toplanma kamlarında şartlar oldukça ilkeldi. Kış aylarında ancak büyük glklerle buralara ulaşılabiliyordu. Hiç unutamayacağım bir görüntü, Aralık 1915’ten..İlk malul grubu Atschinsk’te toplanıyordu..Isıran bir kar fırtınasında koltuk değnekleri ve bastonlarıyla tren istasyonundan kampa kadar olan 7 km. lik mesafeyi saatler süren bir çabayla zorla geçmeye çalışan 100 malul, fırtınada yerlere devriliyor ama büyük g harcayarak yeniden ayağa kalkarak yol almaya çalışıyordu...Bazılarının ayaklarında ayakkabı yoktu, ayaklarında sadece samanların üzerine sardıkları paçavralar vardı, bazılarının da paltosu yoktu. Kampa ulaşınca boşaltılmış bir depoya götürüldüler, buraya yeni yerleştirilen demir sobalar henüz yakılamıyordu, içerinin ısısıyla dışarının soğuğu aynıydı. Bu malul esirlerin birçoğu Atschinsk mezarlığında yatmaktadır.”²³⁵

Mübadele için bazı kamlardan sadece Avusturya-Macaristan askerleri gönderilmişti. Brndstrm’e göre Alman esirlerin gönderilmemesinin sebebi, o kamlardaki yöneticilerin Almanlardan hoşlanmamasıydı.²³⁶ Bir milliyetten “hoşlanmanın” mübadele için seçim kıstası olarak kabul görmesi ve savaş esirlerinin hayatına mal olacak bir keyfiyet ortamı yaratılması şüphesiz tüm uluslararası anlaşmalara aykırıydı.

²³⁴ Brndstrm, **a.g.e.**, s.105.

²³⁵ Brndstrm, **a.g.e.**, s.106.

²³⁶ Brndstrm, **a.g.e.**, s.105.

250 savaş malulüyle Bjelev-Ostrov'dan gelen bir trenin geri çevrilerek esirlerin kamplara geri gönderilmesine şahit olan İsveç Kızılhaçı Petrograd bürosu yaşananları şöyle aktarmaktadır.²³⁷

“Petrograd’da Warschaubangården²³⁸ personeli İsveç Kızılhaçı Petrograd şubesine telefon ederek garda 400 savaş esiriyle dolu bir trenin bekletilmekte olduğunu haber verdiler. 2 gündür yemek yemeyen bu esirlere yola çıkarılmadan önce İsveç Kızılhaçı tarafından yemek verilmesini istediler. Hemen bir arabayla gara gidilerek bu bilginin doğrulanması ve yiyecek temin edilmesi gerekiyordu. Gerçekten esirler Rusya içlerine gönderilmek üzere trene bindirilmişti, elbiseleri çok kötüydü... zavallı esirleri bu halde görmek çok sinir bozucuydu... hepsi çaresizlik içinde çilelerinin ne zaman biteceğini merak ediyorlardı... kamptan kampa sürüklenen esirler almaları gereken maaşlarını da hiçbir zaman alamamışlardı... esirlere ayakkabı, ceket, tereyağı, bisküvi, konserve verildi... tren gardan ayrılırken yanlarına biraz yolluk dahi verilmişti... bu esirler sadece Kızılhaça değil, İsveç’e ve İsveç halkına da minnettardı...”²³⁹

Ekim Devrimi ve ardından otorite boşluğunun sebep olduğu kargaşa döneminde Rusya’daki demiryolları trafiği altüst olduğu gibi bankalar da el değiştirdiği için savaş esirlerine dağıtılması gereken paraların ya gönderilemediği ya da dağıtılamadığı anlaşılmaktadır. Ekim Devrimi’nden sonra esir kamplarının kapıları açılmış ve serbest kalan birçok savaş esiri Batı’ya geçme umuduyla Petrograd’a yığılmıştır. Ancak esirler için zor şartlar içeren bu dönemde Petrograd’da hazır bekleyen bir tren olmasına rağmen, esirler Torneå’ya gönderilememiştir. Bir defasında İsveç Kızılhaçı Petrograd bürosunun bu duruma müdahale ettiği görülmektedir.

“Aralık ayında Prens Carl’dan Petrograd’dan malul esirlerle yola çıkarılan son iki trenin neden İsveç’ten neredeyse boş geçtiğini sorgulayan bir telgraf aldım...Petrograd bürosu Elsa Brändström’ün görevlendirerek durumu araştırmasını istedi... Brändström 107,108, 263 ve 267 numaralı hastanelerde mübadele için bekleyen bütün esirlerin listesini yapacaktı. Aynı talebi 4 Aralık’tan önce cevap vermeleri isteğiyle Moskova bürosuna da ilettim... Petrograd ve Moskova’da son iki boş treni rahatlıkla dolduracak sayıda yaklaşık 700 esir subay ve asker olduğunu belirledik...”²⁴⁰

²³⁷ Wennerström, **a.g.e.**, s.303.

²³⁸ Petrograd’ın son istasyonlarıyla isimlendirilen 7 garından biri Varşova garıydı. <http://runeberg.org/nfca/0385.html> (Çevrimiçi) 2012-12-20.

²³⁹ Wennerström, **a.g.e.**, s.297-298.

²⁴⁰ Wennerström, **a.g.e.**, s.302-304.

Hiç kimsenin sorumluluk almadığı bir ortamda İsveç Kızılhaçı delegeleri, yakın hastanelerden topladıkları hasta savaş esirlerini, kızaklarla istasyona getirerek Finlandiya'ya doğru trene bindirmiş ve Torneå'ya göndermiştir.

“Petrograd şubesinin müdahalesi olmasaydı, elçi Brändström ve kızı Elsa Brändström'ün büyük destekleri olmasaydı, malul mübadelesi çoktan sona erebilirdi... hastanelerden malulleri toplamak ve trene yerleştirmek için güçlü kişisel müdahalenin ardında güçlü bir organizasyon da gerekliydi...”²⁴¹

Rusya'da esirlerin İsveç'e gönderilmeden önce toplandığı son kamp yerlerinden olan Petrograd'taki 108 ve 109 numaralı hastanelerden birçok esir, ümitleri kırılmış bir şekilde Sibirya, Türkistan ve Kazan'daki kamplarına geri gönderildiği ve bu hastanelerdeki yaşam şartlarının da kamplardakilerden farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Kızılhaç delegelerine göre, suistimaller ve hırsızlığın yaygın olduğu bu hastanelerdeki görevliler, esirlere verilmesi gereken yemekleri satıp, onların son değerli şeyleri olan nikah yüzüklerine, saatlerine, gözlüklerine el koymuşlardır. Bazı esirler aç bırakılarak ve hiçbir tedavi görmeden 10 ay bekletildikleri bu hastanelerde hayatlarını kaybetmişlerdir. Mübadele için bu hastanelerden seçilen esirlere ise yolculuk öncesi, esaret boyunca bir ilk olarak Rus devletinin dağıttığı temiz ve sağlam üniformalar verilmiştir. Daha sonra bu maluller kamp ve hastanelerle kıyaslanamayacak kadar iyi imkanlarla donatılmış bir hastane treni ve Rus sağlık personeli ile birlikte Finlandiya'nın sınır istasyonu olan Torneå'ya doğru yola çıkarılmışlardır.²⁴²

²⁴¹ Wennerström, **a.g.e.**, s.304.

²⁴² Brändström, **a.g.e.**, s.106.

3. BÖLÜM

İSVEÇ KIZILHAÇI DELEGELERİNİN TÜRK SAVAŞ ESİRLERİ VE YETKİLİLERİYLE TEMASLARI, TÜRK SAVAŞ ESİRLERİNİN MÜBADELESİ

3.1. Rusya'daki İsveç Kızılhaçı Delegelerinin Esir Kamplarındaki Türk Esirler Hakkında Aktardığı Bilgiler

İsveç Kızılhaçı adına Rusya'da, Sibiry'a'da ve Türkistan'da görev yapan, aralarında Türk esirlerin de olduğu savaş esirleriyle esir kamplarında doğrudan çalışmalar yapan, hediyeler dağıtan, esirler adına gelen posta ve parayı onlara ulaştıran, İsveçli delegelerin rapor ve anı kitaplarında, Türk esirlerden çok Alman ve Avusturya-Macaristan askerlerine yer verdikleri görülmektedir. Türk esirlerden daha az bahsedilmesinin sebebi olarak üç gerekçe ön plana çıkmaktadır. Öncelikle, dil sorunu nedeniyle Türk esirlerle kamplarda doğrudan iletişim kurulamadığı ve bu nedenle Türklerden daha az bahsedildiği anlaşılmaktadır.¹

“Hastaların büyük bir çoğunluğuyla konuşmak mümkündü, çoğu Almanca anlıyordu, Slav kökenli olanlarla Rusça anlaşabiliyorduk... ama büyük dil zorlukları yaşadık, hastalar Almanlar, Macarlar, Sırlar, Lehler, Hırvatlar, Slovenler, İtalyanlar ve Romenler karmakarışık yatmaktaydı, herkesin isimlerini not alarak evlerinden hiç haber alamayanlarla ailelerinin ilişkisini sağlamak ve vicdanımızı rahatlatmak için bazen tercüman gerekiyordu... sonunda bir yatağın önünde durduk. Hasta ne bizimle ne de başka hastalarla anlaşamıyordu. Bir Türk'tü ve yattığı yerde derdini anlatamadığı için çok mutsuz görünüyordu. Sonunda Dr. Rıza geldi ve her şey aydınlandı. “Birbirimizin dilini anlamıyoruz ama bunu anlıyoruz” diyen hemşire Brändström'ün elini yavaşça hastanın eline bastırmasına hasta dostça bir gülümsemeyle karşılık verdi..”²

¹ Türk esirlerinin yaşadığı dil sorununa Cemil Kutlu da işaret etmekte ve hastalık şüphesiyle askeri hastanelere kaldırılan Türk esirlerin en büyük sorununun dil bilmemekten kaynaklandığını ve dertlerini ne Rus ne de müttefik esir doktorlara anlatamadıklarını belirtmektedir. Cemil Kutlu, “I.Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülme Faaliyetleri”, **T.C Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü**, basılmamış doktora tezi, Erzurum, 1997, s.131-132.

² Herman Neander, **Bland Krigsfångar i Ryssland, Sibirien och Japan, Minnen Från Mitt Arbete i Vår Kyrkas och Röda Korsets Tjänst**, Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1920, s. 49-50.

Rus hükümetinin savaş esirlerinin iş yerlerinde, tarımda çalıştırılabilmesine izin vermesinden sonra İsveç Kızılhaçı delegelerinin çalışmaya gönderilen birçok esirle temaslarının kesilmesi, gerekçelerden ikincisidir.

Rus hükümeti Ekim 1914’de, Şubat ve Mart 1915’te yayınladığı genelgelerle, savaş esirlerinin devlet kurumları, toprak sahipleri ve köylüler tarafından çalıştırılabileceğini ilan etmiştir.³ Bu genelge üzerine birçok esir gibi Türk esirler de çalıştırılmaya başlamış ve çoğu kamplardan ayrılmıştır. Türk esirler, bulundukları yörenin Müslüman Türk halkı tarafından çalıştırılmak üzere seçilerek kamp ortamı dışına çıkarılmışlardır. Müslüman Türk halkının kamp bölgelerinde Türk esirlere yardımcı olduğu anlaşılmaktadır.⁴ İsveç Kızılhaçı delegelerinin kamp dışına çıkarılan Türk esirlerle doğrudan temas kurma imkanı ortadan kalktığı gibi, Türk esirlerin koşullarının göreceli iyi olması nedeniyle onlarla ilgilenmeyi de bırakmış oldukları anlaşılmaktadır.

“Türkler, Kırgızlar ve Tatarlar arasında sanki evlerinde gibiydiler. Müslümanların yaşadığı her yerde bulunan yaşlılar heyeti, Türk savaş esirlerinin sorumluluğunu aldı ve onlara maddi manevi destek sağladı. Türkler, genellikle Kırgızlar ve Tatarlar tarafından çalıştırılmak üzere seçildiler ama savaşın sonuna kadar bu ailelerin yanında misafir olarak yaşadılar.”⁵

³ Rus hükümetinin Ekim 1914 genelgesiyle savaş esirlerinin hiçbir ücret ödenmeksizin, devlet kurumları tarafından işçi olarak çalıştırılabileceği duyurulmuştur. Sadece kurumlar tarafından merkezden onay alınması kaydıyla, esirlerin çalışma isteğini yükseltmek için, esirlere ödeme yapılması kabul edilmiştir. Şubat 1915 genelgesiyle ise savaş esirlerinin tarım işlerinde de çalıştırılmasına imkan sağlanmıştır. Savaş esirlerinin sorumlulukları bölge yönetimine devredilerek, bir Rus işçisine ödenen ortalama ücret karşılığı, köylüler ve toprak sahipleri tarafından çalıştırılmalarına izin verilmiştir. Alman ve Macar savaş esirleriyse bu genelgenin kapsamı dışında tutulmuşlardır. Mart 1915’te ek bir genelge yayınlanarak şahısların ve şahıs şirketlerinin çalıştırmak üzere aldıkları esirlerle ilgili sorumluluk ve yükümlülüklerini düzenlenmiştir. Brändström, **a.g.e.**, s. 70.

⁴ Bu konuda Yusuf Akçura’nın raporunda ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Yusuf Akçura, Kızılay’a yazdığı raporunda, Müslüman toplulukların bulunduğu bölgelerdeki Türk esirlerin durumu aktararak Kazan, Samara, Ufa’da Müslüman Türklerin, Türk savaş esirlerine yardım amacıyla komiteler de kurduğunu belirterek yardımları aktarmıştır. Geniş bilgi için bkz: Karal Akgün, v.d., **a.g.e.**, s. 83-110. Cemil Kutlu’da yayınlanmamış doktora tezinde Tiflis ve Gence’de Müslüman Türklerin, esir Türklerle yardımcı olarak hasta olanların tedavileriyle de ilgilendiklerini belirtmektedir. Cemil Kutlu, Azerbaycan Türkleri Bakü İslam Cemiyeti Hayriyesi’nin Rusya Kızıl Haç Cemiyeti Başkanı Prens Oldenburg ile esir Türklerin durumunu görüşmesini, Mahaçkale, Rostov, Samarra, Kazan, Ufa, Orenburg’da yerli Müslümanların Türk esirlere karşı “sıcak ilgi ve yardımını” ele almaktadır. Tatarlar, Kırgızlar ve diğer Orta Asya Türk topluluklarının Türk savaş esirlerine desteği hakkında geniş bilgi için bkz: Cemil Kutlu, “I. Dünya Savaşı’nda Rusya’daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülme Faaliyetleri”, s. 64-68.

⁵ Brändström, **a.g.e.**, s. 134-135.

Kamplarda kalan Türk grubunun savaş esirleri arasında Bulgarlardan sonra en küçük grup olması nedeniyle İsveç Kızılhaçı delegelerinin ziyaret ettiği her kampta Türk savaş esiri bulunmaması da onlardan daha az bahsedilmesine yol açan üçüncü gerekçe olarak ortaya çıkmaktadır.

İsveç Kızılhaçı delegelerinin, sert hava şartları nedeniyle Türk savaş esirleri arasında ölümlere fazla olduğuna da dikkat çektikleri ve Türk esirlerin sabırlı ve dayanıklı tutumundan etkilendikleri dikkat çekmektedir.

“Bazı kamplarda hiç Türk esir yoktu. Türkler arasında ölümler diğerlerine oranla daha fazla oldu, bu büyük ölçüde hava şartlarına alışık olmamalarından kaynaklandı. Ancak Türkler, kadercilikleri ve dinden kaynaklanan pasiflikleriyle en kötü şartlara dahi tahammül gösterdiler, katlandılar. Bu dünyada hiçbir batılı, bir Türk’ün ağırbaşlılığı ve sükuneti karşısında hayran kalmamazlık edemez.”⁶

Osmanlı hükümetinde savaş esirleri konusunda yetkili bir kurum olmamasının, hükümetin 1915 yılında başlayan mübadele görüşmelerinin ve savaş esirlerinin yaşam koşullarının düzeltilmesi için yapılan toplantıların hepsine doğrudan katılamamasının ve Türk esirlere Avrupa’daki elçilikler kanalıyla dolaylı bir biçimde yardım ulaştırılmaya çalışılmasının, Türk esirler için olumsuz sonuçlar doğurduğu anlaşılmaktadır. Birçok kampta Türk esirlerin ağır esaret koşullarında yapayalnız kaldıkları dile getirilmektedir. Buna karşılık Rusların savaş esirleri için en ücra köşeler olarak seçtiği özellikle Türkistan’da yer alan kamplarında, yöre halkının Türk esirlere gösterdiği destek ve yakınlığın muhtemelen bu esirlerin hayatta kalmalarını sağladığı anlaşılmaktadır.

“...Türk hükümetinin kendi savaş esirlerine yardımı çok sınırlıydı. Bu nedenle Kızılhaç delegelerinin Türk esirlere dağıtacak Türk parası ve hediyeleri yoktu. Bu durum Rus kamp yöneticilerinin Türklere daha az değer vermesine ve kötü davranmalarına yol açtı. Türkler kendi durumlarını iyileştirmek için gerekli olan kendi kendine yetme becerisinden de yoksundu. Buna karşılık savaş esirleri arasında hiçbir milliyet Türklerin, Rusların egemenliğinde yaşayan Tatar ve Kırgızlar arasında bulduğu destek kadar destek bulamadılar. Kırgızlar ve Tatarlar Türkler gibi Müslümanlardı ve din bağı, herhalde siyasi bağdan daha kolayca birbirine bağlıyordu bu halkları...”⁷

⁶ Brändström, **a.g.e.**, s. 134.

⁷ Brändström, **a.g.e.**, s. 134-135.

Ruslar tarafından Kafkasya Cephesinde esir alınan Türklerin bir kısmı da trenlerle Bakü'ye gönderilmekteydi. Bakü'deki esir kamplarından biri 2,5 × 0,5 km. büyüklüğünde küçük ve kayalık bir ada olan Nargin esir kampıydı. Nargin kampı esirlere en kötü davranılan kamplardan biri olarak kısa sürede ünlenmişti. İsveç Kızılhaçı delegelerinin raporlarında da Nargin adasının savaşın başlarından itibaren Alman, Avusturya-Macaristan ve Türk sivil ve savaş esirleri için kullanıldığı ve dış dünyaya tamamen kapalı tutulduğu belirtilmektedir. İsveç arşivlerindeki rapor ve yazışmalar, bu adanın savaş boyunca sorunlarının düzeltilemediğini ve Türk esirlerin bu adada çok zor şartlarda yaşam savaşı verdiğini göstermektedir.

Hazar Denizi'nde Bakü'nün 12 km uzağında bulunan ve yılan adası olarak anılan bu ada, Elsa Brändström'e göre 5000 esirin kaldığı bir kamptı.⁸ Nargin'de Rus askerlerin kötü davranışları yanı sıra tahtakurusu, pire gibi haşerelerle dolu olan barakalarda kalan esirlerin, adanın su sorunu nedeniyle de zor günler geçirdiği belirtilmektedir. Raporlarda tatlı su kaynağı olmayan adanın su ihtiyacının deniz suyundan damıtma yapılarak elde edildiği ancak yakıt kıtlığı nedeniyle damıtma aygıtının her zaman çalıştırılmadığı için küçük kayıklarla ana karadan adaya su taşındığı yer almaktadır. Brändström, kötü ve fırtınalı havalarda ise küçük kayıklarla su taşınmadığı için adanın bazen beş gün susuz kaldığını belirtmektedir.⁹

“...Ruslar, esir Türklerin tutulduğu her yerde olduğu gibi Nargin adasında da çok sinir bozucu bir kayıtsızlık ve keyfi davranış içersindeydi... esirler için gelen her şeyi yönetici askerler zimmetlerine geçiriyordu... bu adada, esirlerin çoğu, pislik ve açlığa bağlı hastalıklardan veya doğrudan açlıktan öldüler... adanın yılanları aç esirler tarafından yenildi... bu adada 1917 yılında ilk 2,5 ayda 400 esirin 85'i, 3 ay içersinde 4.000 esirin 1600'ü, ve 6 ay içersinde 3.000 esirin 2.210'u öldü....”¹⁰

Elsa Brändström, Türk savaş esirlerinin Tatarlar ve Kırgızlar tarafından maddi ve manevi desteklendiğini tespit etmiştir. Ancak bu desteğin Sibiry ve Türkistan coğrafyasında yerleşik Türk topluluklarının ortak etnik mirasından kaynaklandığını anlayamadığı anlaşılmaktadır.

⁸ Nargin adasının büyüklüğü ve adada tutulan esir sayısı hakkında Türk kaynaklarında verilen bilgiler için bkz: Betül Aslan, “I.Dünya Savaşı Esnasında Nargin Adası'nda Türk Esirler”, Atatürk Üniversitesi, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** (TAED) 42, Erzurum 2010, s. 283-305, Brändström, **a.g.e.**, s.82.

⁹ Brändström, **a.g.e.**, s.82

¹⁰ Brändström, **a.g.e.**, s.82

İsveç Kızılhaçı adına Jenotajevs ve Nargin kamplarını ziyaret eden Ragnar Tennman, bağlı bulunduğu Astrachan eyaletine dönünce kamp koşullarıyla ilgili bir rapor hazırlamıştır. Tenmann'ın Eylül raporunda kampla ilgili şu bilgiler yer almaktadır.

“... Bazen bir barakada esirler toplu olarak cezalandırılarak yemek olarak verilmesi gerekenin yarı miktarında yemek veriliyordu, zaten tam yemek verildiğinde aç kalan esirlere verilen bu ceza tamamen insanlık dışıydı... Bir gün esirlerin şahsi eşyaları arandı, vücutlarında taşımadıkları her şey ellerinden alındı, hem ayakkabı hem terliği olanların ayakkabılarını, ceket ve battaniyesi olanlardan hangisi daha iyi durumdaysa onu aldılar. Hiç bir esirin elinde bir ceket, bir pantolon, bir don, bir gömlek, bazen ceket yerine bir battaniye, ayakkabı, bazen ayakkabı yerine terlik dışında şahsi eşyası kalmadı... Esirler iç çamaşırlarını yıkadıkları gün çamaşırsız dolaşıyordu, hastanede yatan bütün hastaların da iç çamaşırları çalınmıştı... İsveç Kızılhaçı delegesinin, kampa gelen İsveç ve Danimarka konsoloslarının önünde enerjik bir şekilde aç bırakma cezalarını protesto etmesinin etkisiyle bu cezalar süresiz kaldırıldı... Sonunda Nargin'de esirlere yapılan davranışların korkunçluğu ve dehşeti Bakü halkının da tepkisini çekti ve kızdırdı... Elsa Brändström'ün gönderdiği 6.500 ruble, İsveç Kızılhaç delegesi tarafından, esirlere dağıtıldı. Her bir Türk subay için 40 ruble, Türk asker için 20 ruble ve hatta sivil esirler için de para dağıtıldı.”¹¹

“...Bay Tennman, kampta İran'da görev yapan ve bir şekilde Ruslarca esir alınan iki İsveçliyle de karşılaştı, yüzbaşı Ångman ve tüfekçi Eriksson. Brändström'ün müdahalesiyle hemen serbest bırakıldılar...”¹²

Tennman'ın 7 Ekim 1917 tarihli raporunda da Nargin adası hakkında şu gözlemlerine yer verilmiştir:

“Kampta hem 74 Türk, 16 Avusturya ve 1 Macar subayın kaldığı bir subay kampı, hem de 1.120 Avusturya, 176 Alman, 4000 Türk askerin kaldığı bir er kampı vardı. Türklerin 2500'ü sivil esirdi ve içlerinden 10 u kadındı. Subaylar, kütükten yapılmış er barakalarında tutuluyordu, her bir subaya 2x2.5 metrekare bir alan düşüyordu. Yatakları iki keresteden oluşuyordu, ışık yetersizdi ve yemek salonu, çamaşır odası, özel odaları yoktu. Barakaya bitişik mutfak Rus askerlerin genelevi olmuştu. Baraka pire, tahtakurusu ve hamam böceği kaynıyordu. Her yerde pislik, sinekler ve fareler vardı. Subaylar kantin için olması gerekenden % 80-100 daha fazla ödüyordu. İsveç konsolosu gıda alımına ve fiyatların indirilmesine yardımcı oldu, yoksa subayların bu sorunu çözmesi mümkün değildi. Kampta zaman geçirebilecek hiçbir şey yoktu ve Rus gazetelerinin girmesi yasaktı...Askerler 250-300 kişilik barakalarda kalıyordu. Barakaların zemini yoktu, pencereler tepedeydi. Camlar uzun zaman önce parçalanmıştı, yağmur ve kum fırtınayla birlikte içeri giriyordu... Barakalar tahtakurusu ve pire kaynıyordu. Temizlik yapabilmek için gerekli hiçbir şey yoktu. Tabak, kaşık, çatal, bıçak yoktu. Esirlerin saman yatakları ve yorganları da yoktu.

¹¹ Wennerström, a.g.e., s.220-221.

¹² Wennerström, a.g.e., s.221.

Birkaç ince yorgan vardı ama diğer esirler sert tahtalar üzerinde yatıyordu. Esirler kampa gelince dezenfekte etmek için şahsi eşyaları alınıyor daha sonra bunların dörtte üçü çalınıyordu. Ölenlerin de şahsi eşyaları çalınıyordu. Esirlere kaba ve zalimce davranılıyordu. Açlıktan zafiyet geçirenlere, nekahet dönemindekilere hatta yerlerde sürünen malullere dahi saygı gösterilmiyordu. Onlarda sağlıklıymışçasına işe sürülüyorlardı. Kırbaçla ağır işkence ve dayak, özellikle Türk esirlerin tekmelenmesi günlük olaylardandı... Adaya 10 Haziran 1917-25 Ağustos 1917 arasında 81'i ölü 1.370 esir getirildi. Hastanede 175 ağır hasta vardı. Hastaların tedavisini üstlenen Dr. Becker ve Niedermayer isimli iki Alman doktor vardı... Ancak Dr. Becker'in kendisi de ağır sıtma hastasıydı. Diğerleri karantina ve Türk hastalarla uğraşmaktan hasta esirlerle ilgilenemiyordu. Her gün hastaneye Rusların kırbaçladığı Türk esirler geliyordu...¹³

Thorsten Wennerström¹⁴ kitabında en “sinir bozucu” raporların Nargin hakkında olduğunu belirtmektedir:

“Bakü’nün açığında Nargin adasıyla ilgili sinir bozucu raporlar gelmekteydi. Bir İsveç Kızılhaç delegesinin raporu şöyleydi: adaya ulaşıldığında sahile koşuşan ve orada bekleyen insanlar su istiyorlardı... fırtına olduğu için esirlere su verilmemişti. Gözleri donuk, düşünceleri sadece su istemeye odaklanmış gibiydi. Akıl hastası gibiydiler. Barakaya girildiğinde yerde bazı giysi parçaları görüldü, bunlara dokununca altında insanlar olduğunun farkına varıldı. Orada kıpırdamayan ısrarlı bakışları, sarı yüzleri ve derisi kafatasına yapışmış kafalarıyla esirler yatıyordu. Ama aralarında ölümler de vardı... Bu raporu okuduğum zaman gözlerim yaşla doldu, bu zavallı insanlara biraz yardım edebilmek için Kasım sonunda İsveçli Doktor Lindholm, Nargin adasındaki hastaların muzdarip olduğu hastalıklara uygun olan 23 sandık tıbbi malzeme ve ilaçla adaya gönderildi. Aslında ilaçlar başka kamplar için hazırlanmıştı. Ama Nargin adasının beklemeye tahammülü yoktu. Nargin büyük çoğunluğu Türk olan savaş esirlerine en insanlık dışı davranılan kamplardan biriydi. Geri dönüşünde Dr. Lindholm Nargin’deki durumun vahametini onaylamıştı. Dr. Lindholm adanın kamp doktoruna “siz doktor değil katilsiniz” dediğini söyledi”¹⁵

İsveç Devlet Arşivi’nde bulunan bir belge, Nargin adasıyla ilgili olarak İsveç Kızılhaçı tarafından Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı’na hitaben bir yazı gönderildiğini göstermektedir. Bu yazıda, İsveç Petrograd temsilciliği B-Bölümü

¹³ Wennerström, a.g.e., s.219-220.

¹⁴ Subay olan Thorsten Wennerström (1872-1948) 1915-1918 yılları arasında İsveç Kızılhaçı ile çalışmalar yapmıştır. Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya’da savaş esirlerinin şartlarını görmek üzere kampları ziyaret etmiştir. Ağustos 1917’de İsveç Kızılhaçı Esirlere Yardım Komitesi’nin Rusya’daki organizasyonunun müdürlüğüne atanan Wennerström’ün Rusya’daki çalışmalarını ve gözlemlerini anlattığı kitabı Rusya’da devrim, iç savaş ve esirlerin durumunu anlamak için önemli bir kaynaktır. Thorsten Wennerström, Rusya’da yapısal değişimleri gözlemleri ve ilişkileri çerçevesinde anlatmaktadır. Örneğin, savaş esirleri için önemli büyük olan Savaş Esirleri Organizasyonu’nun devrimle birlikte bir değişime uğradığını ve esirlerle ilgilenmek üzere “Ordunun Demobilizasyonu ve Savaş Esirleri İşleri Komiserliği” kurulduğunu aktarmaktadır. Geniş bilgi için bkz: Wennerström, a.g.e., s.298.

¹⁵ Wennerström, a.g.e., s.298-299.

adına esir kamplarını ziyaret ederek kamplar hakkında rapor yazan Doktor Gregori Alexandrov'un Nargin adasını ziyaret ettiği belirtilmektedir. Alexandrov'un anlattıklarının daha önceki delegelerin anlattıklarıyla örtüştüğü ve "Alexandrov'un da esirlerin tasvir edilemez durumunu onayladığı", gördüğü "sefaleti ancak gözyaşlarıyla anlatabildiği" ifade edilmiştir. Yazıda Alexandrov'un "kampta tutulan 8000 esirin 2300'ünün Alman ve Avusturya-Macar geri kalanların ise Türk esirler olduğunu, Türklerin 750 sinin yaşlı, kadın ve çocuk olmak üzere sivil esirlerden oluştuğunu" bildirdiği aktarılmıştır. "Salgın hastalıklara yol açan temiz ve sağlıklı olmayan ortamın günde 40 kişinin ölüme yol açtığı, barakalarda dezenfeksiyon yapılamadığını ve bulaşıcı hastalık yuvası barakaların sadece yakılarak ortadan kaldırılabileceğini" ifade eden Alexandrov'un Petrograd'a dönünce gereken düzenin sağlanması ve esirlerin tahliyesi için harekete geçtiğinden bahsedilmiştir.¹⁶

Bu yazıdan iki hafta sonra, İsveç Kızılhaçı'nın İstanbul'a Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi'ne bir bilgilendirme yazısı daha gönderdiği anlaşılmaktadır. Alexandrov'un raporu dışında "Dr. Lindholm'ün 26 sandık ilaçla adayı ziyaret etmesinden sonra tutulan raporların Rus Genelkurmayı ve Rus Kızılhaçı'na da gönderildiği, bunun üzerine Bakü ile bütün iletişimin kesildiği" İstanbul'a bildirilmiştir. Yazıda "İsveç Petrograd temsilciliği B-Bölümü'nün kampın boşaltılmasına yönelik adımı attığı ve adaya gönderilen iki İsveç Kızılhaçı'ı hemşiresinin adaya alınmayarak geri gönderildiği" ifade edilmektedir. İsveç Kızılhaçı "adayla ilgili rapor alabilmek için her şeye rağmen oraya bir halk komiserinin oraya gönderilmesi için çalışılacağı"nı Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bildirmiştir.¹⁷

¹⁶ 18 Ocak 1918 tarihli bu yazıda raporun İsveç Petrograd temsilciliği B bölümüne yazıldığı, kopyasının İsveç Kızılhaçı'na da iletileceği belirtilerek, Orta Rusya ve Kafkasya'da bulunan esirlerin tahliyesi de ele alınmıştır. Esirlerin Kafkasya, Karadeniz ve Balkanlar üzerinden tahliye edilmesi, aksi takdirde Rus demiryollarının yoğunluğu nedeniyle büyük gecikmeler ve zaman kaybı yaşanacağına dikkat çekilerek Osmanlı Kızılayı'nın da bu öneriyi dikkate alması istenmiştir. Bu belge için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommittén för Krigsfångar Kontoret i Stockholm**, F III k: vol.259.

¹⁷ 30 Ocak 1918 tarihli bu belgede Dr. Lindholm'ün 26 sandık ilaçla adaya gittiği yer almaktadır. Wennerström ise 23 sandık tıbbi malzeme ve ilaç götürüldüğünden bahsetmektedir. Belge için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommittén för Krigsfångar Kontoret i Stockholm**, F III k: vol.259.

Rusya savaş süresince ele geçirdiği savaş esirlerini Kafkasya ve Rusya'nın diğer bölgelerinden Sibirya ve Türkistan içlerindeki kamplara göndermiştir. Zor şartlar altında ve insan onuruna yakışmayan bir biçimde yapılan ve uzun süren bu yolculuklar nedeniyle birçok savaş esirinin hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır.

“Aralık 1914 tarihinde güney cephesinden kuzeye gönderilen 200 kolera hastası Türk esirin kapatıldığı yük vagonu üç hafta sonra Pensa’da açıldığı zaman, pisliklerin içinden çekilerek alınan ve çok zayıf yaşam belirtileri gösteren esirlerin 60’ı dışında hepsi ölmüştü. 1915 yılında pencere ve kapılarının üzerleri dışarıdan tahta levhalarla çivilenerek kapatılmış olan iki vagon Samara’ya ulaştığı zaman, her iki vagonun da gıda maddeleri taşıdığını düşünölmüştü. Ancak çiviler sökülerek kapılar açılınca, içerden sadece 8’i hayatta kalabilmiş 65 Türk esiri çıkmıştı. Vagonlar, raylar üzerinde şehrin biraz dışına doğru çıkarılarak bir çukur kazıldı ve birbirine sarılarak donmuş halde vagon zeminine yapışan cesetler kazma ve şişlerle vagonların zemininden ayrılarak kazılan çukura atıldılar.”¹⁸

İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi delegesi, misyoner Wilhelm Sarwe kitabında Türklerle ilgili şu bilgilere yer vermektedir:

“1917 yazında Solikamsk’ta yaptığımız büyük ayinden sonra yanıma gelen hastane papazı şöyle söyledi: Hastanede ölen savaş esirlerinden bir Türk’tü. Kurallara göre onu kilise mezarlığının dışına gömmem gerekiyordu. Ama kalbim buna müsaade etmedi ve ona da Hristiyan adetlerine göre tören yaparak esaretteki arkadaşlarıyla yan yana gömdüm.”¹⁹

Wilhelm Sarwe, Perm’de Verchnia Mully kampında çalışırken, ağır kamp koşulları nedeniyle 400 Türk savaş esirinin ölmesine şahit olmuştur:

“Verchnia Mully kampında en zor zamanlarda çok sayıda Türk öldü. Daha sonra general olan Macar Binbaşı Glock, oradaki en üst rütbeli subaydı, Türk savaş esirlerine büyük ilgi göstermişti. Onun inisiyatifiyle 400 Türk’ün yattığı toplu mezara bir anıt yapıldı... Bu kampta çalışırken, Glock’un, eskiz defterini bir hatıra olarak bana hediye etmesinden ve benim kullanmama izin vermesinden büyük bir mutluluk duydum...Resimlerden biri bahsettiğim anıtın açılış törenini göstermektedir.”²⁰

Almanya, Avusturya-Macaristan ve İsveç’ten trenle gönderilen sevgi hediyelerinin Rusya ve Sibirya’da dağıtımında çalışarak, hastane ve kampları ziyaret eden Herman

¹⁸ Brändström, a.g.e., s. 31-32.

¹⁹ Wilhelm Sarwe, **Bland Rysslands Folk, I Missionens och Röda Korsets Tjänst 1882-1922**, Andra Delen, s.342-343.

²⁰ Sarwe, **Bland Rysslands Folk, I Missionens och Röda Korsets Tjänst 1882-1922**, Andra Delen, s.343 Verchnia Mully kampındaki anıt mezar fotoğrafı için bkz: EK 6.

Neander²¹, kaleme aldığı anılarında, Pensa kamplarında Rus doktorlarla birlikte görev yapan savaş esiri doktorlarla da karşılaştığını belirtmektedir. Bu doktorlardan birinin Dr. Ali Rıza olduğunu aktarmaktadır.

“Rus askeri yetkilileriyle yaptığımız görüşmelerden savaş esirlerinin nakillerinde molanın Pensa’da değil, Pensa II denilen şehrin dışında yer alan küçük bir istasyonda verildiğini öğrendik. Ertesi günü oraya gittik. Sibiry ve Türkistan’dan gelen yaklaşık 70.000 savaş esirinin Avrupa Rusya’sına doğru geçtiğini öğrendik... burası savaş esiri kaynıyordu, esirler burada gruplara ayrılıyor ve yeni yerlerine doğru yola çıkarılıyordu. Barış zamanı Sibiry’ya göç eden Rusların kullandığı bazı barakalar vardı. Bu barakalar hasta oldukları için yola devam edemeyen esirler için hastane olarak kullanılıyordu... Hastalar arasında, sıtma, tifüs, romatizma, ama en çok uzun zaman tek tip yemek yemekten kaynaklanan iskorbüt hastalığı yaygındı... üç lekeli humma hastası vardı. Doktorlar bizi hastane odalarında dolaştırdılar. 2 Rus ve 4 savaş esiri doktor çalışıyordu. Doktorlardan biri Türk’tü, İstanbul’dan Dr. Ali Rıza. 1915 başlarında Kafkasya’da esir düşmüş ve hemen Pensa’ya gönderilmişti. Orada çok önemli bir görev yapmaktaydı. Pensa’da diğer doktorların konuşmadığı birçok Türk savaş esiri vardı. Dr. Rıza son yıllarda çok şeyler yaşamıştı. Balkan Savaşları’nda Edirne’de esir düşmüştü. Trablusgarp Savaşı’na katılmıştı. Sürekli savaşta olmaktan yorgundu. Dudaklarından sıklıkla “barış ne zaman, barış ne zaman” cümlesi duyuluyordu. Kendisine tek teselli veren şeyin günde içtiği 100 sigara olduğunu söylemişti. Bir gün tamamen kendini kaybetmiş durumdaydı. İstanbul’dan mektup almıştı. Karısının ve birisi kendisi cepheye gitmeden birkaç gün önce doğan iki çocuğunun resmini gösterdi... diğer üç doktor Avusturyalıydı. Bu tek düze kamp hayatında birbirlerine destek oluyor morallerini yüksek tutuyorlardı. Dr. Rıza için durum zordu, yalnızdı... Tek tesellileri kendi memleketlilerine yardımcı olmaktı... Dr. Rıza arada kendisin de lekeli hummaya ve dizanteriye yakalandığını anlattı. Gözlemleriyle küçük ve havasız hasta odalarında hastalığın kolayca yayıldığını, ama iyi bir şekilde havalandırılmış odaların hastalığın yayılmasına engel olduğunu fark etmişti...”²²

Herman Neander’e göre gelen yardımların civar kamplardaki esirlere de ulaştırılabilmesi için dağıtım işinin hızlı bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bu konuda kendilerine yardım eden de esir doktorlar olmuştur.

“23 Nisan’da Pensa’ya yeni bir hediye vagonu geldi... Bu hediyelerin dağıtılmasında da Dr. Ali Rıza ve diğer Avusturyalı doktorların çok büyük yardımı oldu... Ancak, yönetim bu tür yardımları dağıtmaya alışık olan Brändström’deydi. O dahi buradaki çalışmanın diğer kamplara göre daha zor olduğunu kabul etmekteydi... her şey hızlıca ve kontrollü bir şekilde dağıtılmalı ve esirlerden makbuz alınmalıydı... İstanbul’dan Dr. Ali Rıza bir orada bir buradaydı, paketleri

²¹ İsveçli bir papaz olan Jacob Herman Natanael Neander (1885-1953) başpiskopos Nathan Söderblom tarafından Birinci Dünya Savaşı’nda savaş esirlerine yardım etmekle görevlendirilerek Rusya, Sibiry ve Japonya’da çalışmalar yapmıştır. Rusya’daki kamplarda E.Brändström ve diğer Kızılhaç delegeleriyle birlikte çalışmıştır.

²² Neander, **a.g.e.**, s. 49-50.

açanları hızlandırıyor ve Rusça “çabuk” diyordu, diğer doktorlar gibi epeyce Rusça öğrenmişti....”²³

Neander şehrin biraz dışında yer alan iki büyük hastanede kalan esirler için de 25 koli hazırlandığını anlatmaktadır. Hastane doktorlarına teslim edilen sevgi hediyeleri karşılığında bir de makbuz alındığı görülmektedir.²⁴ 22 -29 Nisan 1916’da Pensa II merkezinden aralarında Türk esirlerin de olduğu yaklaşık 38.500 esir için çorap, asker kaputu, çizme, ceket, pantolon, ayakkabı, iç çamaşır ve başlık gibi sevgi hediyeleri dağıtımı yapılmıştır.

Elsa Brändström’ün de işaret ettiği gibi, Türk savaş esirlerinin ağırbaşlı ve sakin tavırlarıyla İsveç Kızılhaçı delegeleri üzerinde olumlu izlenim bıraktıkları anlaşılmaktadır. Türk esirlerden etkilenen biri de İsveç Kızılhaçı Esirlere Yardım Komitesi’nin Petrograd’daki sorumlusu Thorsten Wennerström’dür. Wennerström 1917 Kasım devrimden hemen sonra savaş esirlerinin serbest bırakılmasıyla yaklaşık kırk bin esirin, aç ve soğuğa karşı onları koruyacak giysilerden yoksun bir şekilde Petrograd’a ulaştığına dikkat çekmekte ve bu sırada karşılaştığı Türk esirler hakkındaki izlenimlerini de şu şekilde anlatmaktadır:²⁵

“...ilk kez Rusya’daki İttifak Devletlerine ait savaş esirleriyle doğrudan temas ediyordum... Petrograd bürosuna her gün Rus askerlerinin gözetiminde, yakınlardaki çalışma kamplarından gelen veya Petrograd’dan nakledilirken veya Sibirya’daki kamplardan Petrograd’a gönderilmiş Alman, Avusturya-Macar ve bazen Türk ve Bulgar esirler geliyordu... Onlara iç çamaşır, palto ve hatta ihtiyaçlarına göre ilaç ve para veriliyordu... esirler birçok kereler -20 derecede hatta daha soğukta paltosuz, yırtık bir askeri pardesünün altında yün bir fanila ve pamuklu bir gömlekleydi. Bu yetmezmiş gibi doğru dürüst ayakkabıları da yoktu, ayaklarına bez sararak giydikleri tahta takunyalarla gelmişlerdi. Soğuktan titriyorlardı, kulakları, elleri, burunları ve ayakları donmuştu... yüzleri don yaralarıyla doluydu... eminim birçoğu kangren nedeniyle kısa bir sürede ölmüştür... çok sinir bozucu bir görüntüydü....”²⁶

²³ Neander, **a.g.e.**, s. 58- 63.

²⁴ 24 Nisan 1916 tarihli bu makbuzu imzalayan Dr. Zdenko Faüstka, Dr. Stefan Smetana “*Alman, Avusturya Macar ve Türk esirlere teslim edilmek üzere 25 büyük kutu üniforma ve yatak çarşafını teslim aldıklarını*” teyit etmişlerdir. Neander, **a.g.e.**, s. 65.

²⁵ Wennerström, **a.g.e.**, s.290-291.

²⁶ Wennerström, **a.g.e.**, s.215-216.

Wennerström “bir milletin savaş esirlerine Ruslar gibi davranabilmesi insanlık için bir utanç lekesidir”²⁷ diyerek bu görüntü karşısındaki duygularını belirtmekte ve Türk esirlerin alçak gönüllü ve saygılı tavrına işaret etmektedir.

“...İsveç Kızılhaç Petrograd bürosu diğer İttifak Devletlerinin olduğu gibi Türk savaş esirlerinin de çıkarlarını korumaktaydı. Türk savaş esirleri saygılı, alçak gönüllü ve dürüst davranışlarıyla Petrograd bürosunda büyük sempati kazanmıştı. Her zaman aldıkları tüm yardımlar karşısında dokunaklı bir biçimde her zaman minnettarlardı. Türkler arasında Bolşevik düşünceler de asla görülmedi.”²⁸

“Türk savaş esirleri her zaman dürüst davrandılar ve aldıkları yardımlar karşında dokunaklı bir biçimde minnettar kaldılar... Türklere de Bulgarlara da Alman üniformaları dağıtıldı...”²⁹

Wennerström, İsveç Kızılhaç Petrograd şubesinin Nargin adasında Türk savaş esirlerine “üzüntü verici” bir şekilde davranılmasına odaklanarak bu durumun değişmesi için çalıştığını da belirtmiştir.³⁰

1917 Kasım devriminden sonra esir kamplarının kapılarının açılmasının pratikte nasıl sonuçlar verdiğini görmek için Petrograd yakınlarında Kuchochova kampını ziyarete giden Wennerström, gördüklerini şu şekilde anlatmaktadır:

“...Kampa ulaştığımızda dışarıdaki parmaklıklar açıldı. Nöbetçilerin olmadığı kampa hiçbir engelle karşılaşmadan girdik, ortalıkta hiçbir esir görünmüyordu. Revir bölümünde bir hastabakıyla karşılaştık, esirlerin 100 metre ilerde ormanda müzik dinlediklerini söyledi. Kampı boydan boya geçtik ve gösterilen yerde Almanlar, Türkler, Macarlar, Avusturyalılar ve Bulgardan gibi farklı milliyetlerden binlerce esirin yerde yatarak müzik dinlediklerini gördük. Tamamen özgürlerdi, kampa istedikleri gibi girip çıkmakta serbestlerdi. Esirlerle konuştuk, hepsi evlerine ne zaman döneceklerini merak etmekteydi. Bu kampta dikkat çeken kötü bir durum yoktu. Esirlerin söylediği gibi galiba Kuchochova kampı Rusya’daki en iyi kamptı.”³¹

Ağır savaş şartlarından olumsuz etkilenen Rusya’da 1914 yılında bir genelge yayınlanarak, savaş esirlerinin devlet kurum ve işletmelerinde çalıştırılmasına izin verilmiştir. Bu genelgenin yayınlanmasının ardından çok sayıda esir devlet

²⁷ Wennerström, **a.g.e.**, s. 216.

²⁸ Wennerström, **a.g.e.**, s. 362.

²⁹ Wennerström, **a.g.e.**, s.292.

³⁰ Wennerström, **a.g.e.**, s.362.

³¹ Wennerström, **a.g.e.**, s.376-377.

işletmelerinde çalıştırılmaya başlamıştır. Murman demiryolu³² ve Kafkas demiryolu inşaatında da çok sayıda esir çalıştırılmıştır. İsveç arşivlerindeki belgelerde Archangelsk eyaletinde Türk savaş esirlerinin de kaldığı belirtilen kampların listesi bulunmaktadır.³³ Ayrıca İsveç Kızılhaç delegesi Ernst Didring, 1917 yılında Murman bölgesinde 110 Türk esirin kamplarda kaldığını belirtmektedir.³⁴ Türk esirlerin Murman demiryolunun geçtiği bölgelerdeki esir kamplarındaki varlığı Murman demiryolu inşaatında Türk esirlerin de çalıştırılmış olabileceklerini düşündürmektedir. Halbuki Türk kaynaklarında 30.000 civarında Alman ve Avusturya-Macar savaş esirinden 10.000'inin kısa sürede öldüğü Murman demiryolu hattının inşaatında Türk esirlerin çalıştırılmadığı bilgileri de yer almaktadır.³⁵ İsveç Kızılhaç delegelerine göre Türk ve diğer savaş esirlerinin son derece ağır şartlarda çalıştırıldığı bir diğer işletme de Karadeniz demiryoludur. Delegeler burada inceleme yaparak ve esirlerin ağır yaşam şartlarını tespit etmişlerdir.

“...Murman demiryolu hattındaki çalışma ve esirlere yapılan muamele İsveç Kızıl Haç delegelerinin ilk tepki göstermesi gereken yerlerdendi... ama delegelerin buraya girmesine ilk kez 1917 yılında izin verildi... İsveç ve Danimarka Kızılhaçlarının Rusya, Almanya yetkililerine başvurmasıyla bazı esirler Türkistan, Taschkent'e nakledildiler... 1917 sonbaharında Karadeniz demiryolu hattına da aynı şekilde müdahale edilmesi gerekiyordu... 10.000 Alman, Avusturya, Macar, Türk ve Bulgar savaş esiri bu hat üzerinde çalıştırılıyordu... burası tam bir sıtma ülkesiydi, bu hattın başlangıç noktası Nowosenaki'de günde ortalama 5 esir ölmekteydi... Gagri ve Gudayty arasında 43 km. mesafedeki inşaatta günde 30-40

³² Stratejik amaçlarla Murmansk limanını St. Petersburg'a bağlamak üzere 1450 km uzunluğunda bir St. Petersburg-Murmansk demiryolu hattı planlanmıştır. 1915-1917 yıllarında hattın Petrozavodsk-Kem-Kola bölümünün geçeceği bataklıklarda esas olarak savaş esirleri çalıştırılmıştır. Soğuk hava şartlarına uygun olmayan kıyafetler ve yetersiz gıda ile zorla çalıştırılan esirler salgın hastalık, donma nedeniyle yığınlar halinde hayatlarını kaybetmişlerdir. Demiryolu inşaatında çalıştırılan 25.000 savaş esiri ölmüş, sağ kalan 45.000 esirin 32.000'inin de çoğu yakalandıkları ağır iskorbüt, tüberküloz ve romatizma hastalığı nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Wennerström, **a.g.e.**, s. 233-235; Brändström, **a.g.e.**, s. 78-82; Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Verksamhet Åren 1912-1920**, s.47-48; Lieker-Wentzlau, **a.g.e.**, s.182-183.

³³ **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv 1, Hjälpkommittén för krigsfångar 1915-1921, Kontoret i Petrograd F I:a, vol 380.**

³⁴ Didring, **a.g.e.**, Bilaga 8.

³⁵ Akdes Nimet Kurat Murman demiryolunda Türk esirlerin çalıştırılmadığından bahsetmektedir. Cemil Kutlu ise, Türk esirlerin Sibirya ve Kafkasya civarındaki Karadeniz demiryolunda çalıştırıldıklarını belirtmektedir. Kutlu'ya göre Türk esirler Stavropol-Petroskaya demiryolunda, Sibirya demiryolunda, Doğu Sibirya ormanlarında 100 dirhem (320 gram) ekmek karşılığında çalıştırılmışlardır. Cemil Kutlu, Kafkasya'da Kars, Gümrü, Tiflis, Nargin, Petrovs, Stavropol, Armavir, Batum, Gori, Vladikafkas/Ordjonikidze, Maykop, Bielaritzenkaya, Tuays'a yerleştirilen Türk esirlerin demiryolu inşaatı ve diğer tarım işlerinde çalıştırıldığını yazmaktadır. Bkz: Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s.442.; Cemil Kutlu, “I.Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülme Faaliyetleri”, s. 71, 115-118.

esir hayatını kaybediyordu. Abartısız, bu işte çalışan esirlerin yarısı yüksek ateş ve hava şartlarından kaynaklanan diğer hastalıklara yakalanıyor ve bu işe devam ettikleri için iyice zayıf düşüyorlardı... İsveçli delegeleri bilgilendirirken esirlerin büyük bir bölümünün iskorbüt hastalığından kurtarılmak üzere Murman'dan gönderildiğini söylemeleri ise delegelerle bilinçli olarak alay etmektir... en ağır hastalar, iskorbüt, malarya ve dizanteri hastaları, hastanesi, suyu doktoru ve tedavi imkanları olmayan Nargin adasına bırakıldılar...³⁶

Türk savaş esirleriyle ilgili bir değerlendirme de bir savaş esirinin günlüğünde yer almaktadır. 1914 yılında Libau³⁷'da düşürülen Alman uçağı “**Parsifal**”ın pilotlarından biri yıllarca kamplarda kaldıktan sonra tedavi için Moskova'ya gönderilir ve orada İsveç Kızılhaçı delegesi Elsa Björkman tarafından tedavi edilir. Pilot günlüğünde Elsa Björkman'ın tüm esirlere yönelik sevgi dolu hizmetlerinden bahsederek şu satırları yazar:

“...sevgi dolu bakımıyla ölmekte olanlara da son anlarında büyük bir teselli ve yardım sunmuştu... bütün hastalara acıyordu... Rusların nefret ettiği Türkler, iklimden çok çekti, çoğu tüberküloz oldu. Elsa onlar için mücadele ederek Türklerin gönderilmesini sağladı. En son da ekselans Brändström'ün yardımıyla benim evime dönmemi sağladı... O hepimizin meleşiydi...”³⁸

3.2. Rusya'daki İsveç Kızılhaçı Delegelerinin Türk Esirleriyle İlgili Olarak Türk Görevlilerle Temasları

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde 1912 yılında kurulan Hilal-i Ahmer Üsera Heyeti, Balkan Savaşları ve ardından Birinci Dünya Savaşı'nda, devlet adına Türk esirlerin her türlü sorununa eğilmek durumunda kalmıştı. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin, Rusya'da savaş esirlerinin devrim sonrasında oluşan kargaşa ve otorite boşluğu ortamında sahipsiz kaldığı bir dönemde, Osmanlı hükümetinin yeni Rus hükümetiyle temas kurma isteğiyle eş zamanlı olarak harekete geçtiği anlaşılmaktadır. İki devrimin ardından Rusya'daki yeni yönetim, Halk Komiserliği Konseyi adıyla, 28 Kasım'da barış görüşmelerine başlayacağını duyurmuştur. 15

³⁶ Svenska Röda Korset, **Rapport Général Sur L'Activité De La Croix-Rouge Suédoise 1912-1920**, Croix-Rouge Suédoise, 1921, s.49-50.

³⁷ Bir kıyı şehri olan Liepaja, şimdi Letonya sınırlarında içersinde yer almaktadır.

³⁸ Lieker-Wentzlau, **a.g.e.**, s.176.

Aralık'ta Brest-Litovsk'ta 4 hafta sürecek olan ateşkes ilan edilmesinden sonra 22 Aralık'ta Rusya ile İttifak Devletleri arasında barış görüşmeleri başlamıştır.³⁹

“...İlk müracattan sonra 2/15 Aralık 1917 tarihinde geçici bir mütareke akdedildiği... bunun uzatılarak barış müzakerelerine başlandığı... bir de mütarekeye ek olarak, esirlerin mübadelesini, ekonomik ve kültür münasebetlerinin tanzimi için de, ilgili bütün devletler mümessillerinin iştiraki ile Petrograd'da bir “Karma Komisyon” teşkil edilecekti.”⁴⁰

Brest-Litovsk'ta başlanacak barış müzakerelerinin sonucunu beklemeden harekete geçen Alman ve Avusturya hükümetleri gibi Osmanlı İmparatorluğu da Petrograd'a gidecek bir heyet görevlendirmiştir.⁴¹ Bu heyetin başkanlığına eski Atina elçisi Galip Kemal Bey getirilmiştir. Heyette mali ve iktisadi konularla ilgilenmek üzere Maliye müfettişi olan Turhan Bey görevlendirilmiştir. Talat Paşa'nın Berlin'deyken verdiği bir emirle o sıralarda Kopenhag'da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti temsilcisi olarak bulunan Yusuf Akçura da heyete dahil edilmiştir.⁴²

İstanbul'dan yola çıkan Galip Kemal Bey, önce Berlin'e oradan da Stockholm yoluyla Petrograd'a gitmiştir.⁴³ Ancak, Türk heyetinden hiçbir delege, 1 Ocak 1918'de yapılan ilk komisyon toplantısına katılamamıştır. Galip Kemal Bey Sovyet tarafının savaşın her an yeniden başlayabileceğini göz önünde bulundurarak, komisyon çalışmalarını tüm esirlerin mübadelesi yerine sadece daha önceki gibi malul esirlerin mübadelesiyle sınırladığını belirtmektedir. Galip Kemal Bey'e göre Rusya'nın içinde bulunduğu sıkıntılı durum ve iç savaş nedeniyle Petrograd'da komisyonda varılan anlaşmanın uygulamaya konulması güçtür. Bu arada görüşmelere katılan Türk heyetinin Rusya'da “parasızlık” yüzünden büyük sıkıntılar

³⁹ Brest-Litovsk barış görüşmelerinde Türk heyetine, Berlin büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa başkanlık etmiştir. Berlin'deki Türk ataşe Zeki Paşa da müzakerelerde başmüşavir olarak yer almıştır. Heyete, İstanbul'dan Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey, Mareşal Ahmet İzzet Paşa, Hüseyin Rauf Bey ve bir süre sonra da Talat Paşa katılmıştır. Mütareke ve müzakerelerle ilgili geniş bilgi için bkz: Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 342-385.

⁴⁰ Onbir maddelik bu anlaşmayı Türk tarafı adına Berlin'deki askeri ataşe Zeki Paşa imzalamıştır. Geniş bilgi için bkz: Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s.332; JohnWheeler-Bennett, **Brest-Litovsk The Forgotten Peace 1918**, Macmillan, 1963,s. 93, Appendix II.

⁴¹ Karma Komisyon çalışmalarıyla ilgili geniş bilgi için bkz: Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 396-399.

⁴² Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s.396.

⁴³ Galip Kemal Söylemezoğlu, **30 Senelik Siyasi Hatıralarımın Üçüncü Cildi** Kısım I, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1953, s.140-147.

çektiği, oradaki harcamalar için verilen ve zaten yetersiz olan tahsisatın bir de zamanında gönderilmemesi nedeniyle zor durumda kaldığı anlaşılmaktadır.⁴⁴

27 Aralık'ta, Alman-Avusturya-Türk tahliye komisyonu olarak Petrograd'a gelen heyet İsveç Kızılhaç Petrograd bürosuyla esirlerin tahliyeler konusunda görüşmeler yapmıştır. Komisyon üyelerine Petrograd'da serbest dolaşma hakkı verilmemiştir ama çeşitli kurumları, İsveç ve Danimarka Kızılhaç'larını ziyaret etme hakkı tanınmıştır.⁴⁵

Bu dönem Petrograd, 40 bin kadar esirin toplandığı ve ülkelerine geri dönüş için beklediği bir merkez olmuştur. Savaşan taraflar arasında yapılan anlaşmaya göre kadınların, 16 yaşın altındaki çocukların, 50 yaşın üzerindeki erkeklerin ve malullerin evlerine geri gönderilmesine karar verilmiştir. Şüphesiz bu karar büyük bir organizasyon ve maddi kaynak gerektirmektedir. Nitekim yeterli para ve yöneticilerin desteği olmadığı için bu karar uygulanamamıştır. Esirlerin Petrograd'dan evlerine gönderilemesi mümkün olmamıştır, buna rağmen binlerce savaş esirinin Petrograd'a gelmeye devam ettiği görülmüştür.⁴⁶

İsveç kaynaklarında Osmanlı Devleti'nin ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Türk esirlerin durumuyla ilgili olarak 1918 yılı başlarına kadar Rusya'da herhangi bir çalışma yapmadığı vurgulanmaktadır. İsveç Kızılhaç'ının Rusya'daki örgütlenmesinin başına getirilen Thorsten Wennerström de, 1918 yılı başlarına kadar Türklerin Petrograd'da bir temsilcisinin olmadığını, bu nedenle Türk esirlerle ilgili işlerin, İsveç Kızılhaç Petrograd bürosu tarafından yapıldığını belirtmektedir.⁴⁷

⁴⁴ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 398.

⁴⁵ Thorsten Wennerström bu heyette Amiral Kaiserling, Kont Mirbach, Albay Fransecky, Binbaşı von Felsen, Alman elçisi Windschuch, Avusturya'dan von Raabl ve bir Türk temsilcinin görev yaptığı belirtmektedir. Ancak Türk temsilcinin adını vermemektedir. İsveç Devlet Arşivi'nde bulunan İsveç Kızılhaç'ına ait belgelerden Petrograd çalışmalarıyla ilgili bazı dosyalar, küf ve su tahribatı nedeniyle maalesef okunamaz durumda olduğu için heyette yer alan Türk temsilcinin adına ve heyetle ilgili detaylı bilgiye ulaşamamıştır. Ancak, Wennerström Hakkı Paşa'yla Berlin'de görüştüğü için, bahsedilen temsilci Hakkı Paşa dışında, Akdes Nimet Kurat'ın isimlerini verdiği temsilcilerden birisi olmalıdır. Heyette yer alan ve daha sonra Almanya'nın Moskova elçisi olarak tayin edilen Kont von Mirbach'da bir suikast sonucu öldürülmüştür. Wennerström, **a.g.e.**, s.286-287.

⁴⁶ Wennerström, **a.g.e.**, s.291.

⁴⁷ Wennerström, **a.g.e.**, s.341.

Belgelere göre, Yusuf Akçura'nın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adına 13 Ocak 1918'den itibaren Rusya'da göreve başlamasına eş zamanlı olarak, Ocak 1918'de İsveç Kızıl Haçı Petrograd bürosuna da Türk esirler için kullanılmak üzere 100.000 ruble ödendiği de anlaşılmaktadır. İsveç Kızılhaçı'nın Türk subaylara 100 ruble, askerlere 10 ruble dağıtması, Türk esirlerin ihtiyacına ve talebine göre elbise ve gıda malzemelerinin satın alınmasını istenmiştir.⁴⁸ Rusya'daki Türk esirlerin sıkıntılarını azaltmak için kaynak aktarılması konusuna Galip Kemal Bey de değinmektedir.⁴⁹

Görüşmeler yapmak üzere, Şubat 1918'de Petrograd'dan Stockholm'e dönen İsveç Kızılhaçı'nın Rusya'daki sorumlusu Thorsten Wennerström, Osmanlı İmparatorluğu temsilciliğini ziyaret ederek, elçi "Djevad Bey"⁵⁰ ile görüşmüştür. Türk esirlerin Rusya'dan tahliyesiyle ilgili olarak yapılan bu görüşmede Cevat Bey, "Wennerström'ün Petrograd'a dönüşünü Berlin üzerinden yapmasını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Berlin elçisi İbrahim Hakky Pascha ile görüşmesini" isteyerek "Hakky Pascha'nın Türk esirleri konusunda talimatlar aldığını ve bu konuda bilgisi olduğunu" belirtmiştir.⁵¹ Bu arada barış görüşmeleri de sonuçlanarak 3 Mart'ta

⁴⁸ Krigsarkivet, Anna Linders Arkiv, Volym I, Röda Korsets Instruktioner; Wennerström, a.g.e., s.314, 414.

⁴⁹ Galip Söylemezoğlu'nun hatıralarının 17 Nisan Çarşamba tarihli kısmında elçi Hakkı Paşa ile görüşükten sonra kendisinin muhafaza ettiği 930.000 markı Binbaşı Hakkı Bey'e teslim ettiği böylece sıkıntı ve sefalet çeken esirlerin Rusya'daki pahalılığa rağmen bu parayla bir miktar rahatlayacağından bahsedilmektedir. Söylemezoğlu, ayrıca Remzi Paşa ve Hakkı Bey'le ortaklaşa imzaladıkları bir telgrafla Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey'den Hilâl-i Ahmer Üsera Heyeti adına beş milyon markın Berlin elçiliğine gönderilmesi için talepte bulunduklarını yazmaktadır. Söylemezoğlu, a.g.e., s.18-19.

⁵⁰ İsveç kaynaklarında "Hussein Djevad Bey" olarak bahsedilen Cevat Bey'in, 1915 yılında Stockholm'e Türk elçisi olarak atandığı anlaşılmaktadır. 1919 yılına kadar iki dönem halinde görev yapan Cevat Bey'in, T.C Stockholm Büyükelçiliği listesinde de 1915-1917 ve 1918-1919 yıllarında görev yaptığı yer almaktadır. 1919 yılında ise diğer birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Stockholm ve Kopenhag elçilerinin de geri çağırılması üzerine Stockholm'den ayrılmış, Osmanlı devletinin Avrupa'daki tek temsilciliği olarak Lahey temsilciliği kalmıştır. İsveç'te Türkiye ile ilgili konuları ise büyükelçi Jean Jahnsson üstlenmiştir. İsveç gazetelerinden Svenska Dagbladet 17/9 1919'da Cevat Bey'in bakan olarak görev almak üzere Stockholm'den ayrıldığını belirtmiştir. Türkçe bir kaynakta da İstiklal Savaşında TBMM hükümetiyle İstanbul hükümeti arasında ortaya çıkan anlaşmazlığı gidermek için Ahmet Tefik Paşanın üçüncü kabinesinde Dahiliye Nazırı olan Ahmet İzzet Paşa'nın Ankara Hükümeti ile bir görüşme yapma istemesi üzerine 5 Aralık 1920 günü tarafların Bilecik İstasyon Binasında bulunduğu ve İstanbul Heyeti'nde Ahmet İzzet Paşa dışında Salih Paşa ve elçi Cevat Bey, Ziraat Nazırı Kazım Bey, Hukuk Danışmanı Münir Bey ve Hoca Fatih Efendi'nin yer aldığı belirtilmektedir. Ankara heyetine ise Mustafa Kemal Paşa başkanlık etmiş İsmet Bey'de heyette yer almıştır. Bkz: http://www.bilecik.gov.tr/default_b0.aspx?content=224 (Çevrimiçi) 2013-06-19

⁵¹ Thorsten Wennerström'ün kitabında adı "Hakky" şeklinde yazılan İbrahim Hakkı Paşa, 1915'te Berlin elçiliği görevine getirilmiş ve Brest-Litovsk görüşmelerinde Osmanlı heyetinde görev yapmıştır. Wenneström ve Cevat Bey arasında yapılan görüşme için bkz: Wennerström, a.g.e., s.341.

Brest-Litovsk anlaşması imzalanmış, Almanya'nın, Moskova'da bir merkez komiserlik oluşturarak kendi esirlerinin tahliyesini sağlayacağı belli olmuştur. Üstelik Almanya'nın, tahliyelerde İsveç Kızıl Haçı'yla ortak çalışmayı düşünmediği de anlaşılmıştır.⁵²

Alman yetkililerle görüşmeleri sürdürmek üzere 20 Mart 1918'de Stockholm'den Berlin'e geçen Wennerström, Berlin Türk temsilcisi Hakkı Paşa'yı da ziyaret etmiştir.⁵³ Hakkı Paşa'dan Türk savaş esirlerinin tahliyesiyle ilgilenecek kişinin "Kemalj Bey"⁵⁴ olduğunu ve Berlin'de Adlon otelinde kaldığını öğrenmiştir. Wennerström Hakkı Paşa'dan Kemal Bey'e hitaben yazılmış bir kart olarak otele gitmiş ve aynı gün Kemal Bey ile otelde görüşmüştür. Kemal Bey'i "sempatik ve sevimli bir bay" olarak nitelendiren Wennerström, Kemal Bey ile görüşmesinde "sayıları çok fazla olmayan Türk esirlerin, Alman esirleriyle birlikte tahliye edileceğini" öğrenmiştir.⁵⁵ Wennerström bu görüşmede Petrograd'daki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti temsilcisi Yusuf Akçura hakkında da konuşulduğunu aktarmakta ve Kemal Bey'e "Profesör Aktchoura'nın Türk savaş esirlerinin kaldığı yerler konusunda İsveç Kızılhaçı Petrograd bürosundan yardım alabileceğini" söylediğini belirtmektedir. Bunun üzerine Kemal Bey de Wennerström'e iki mektupla birlikte Akçura'ya verilmek üzere 5.000 mark teslim etmiştir. Wennerström bu görüşme esnasında Akçura hakkındaki olumlu düşüncelerini "...Türk savaş esirleri profesör Aktchoura gibi zevkle birlikte çalışılabilen, enerjik ve ilgili bir temsilci edindiler ..." şeklinde Kemal Bey'e belirttiğini de aktarmaktadır.⁵⁶

⁵² Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz: bölüm 3 dipnot: 79.

⁵³ Wennerström, **a.g.e.**, s.344-345

⁵⁴ Wennerström'ün Kemalj Bey diye isimlendirdiği şahıs, Rusya ile tüm ilişkileri yeniden kurmak üzere Moskova elçisi olarak görevlendirilen Galip Kemal Bey'dir. Yanında Moskova elçiliğine atase olarak tayin edilen Remzi Paşa ve esirlerin işleriyle ilgilenmek üzere Alman heyetinde görev alacak Ali Haydar Bey bulunmaktadır. Heyet Berlin'de Adlon Otelinde kalmıştır. Üstelik Galip Kemal Bey, Enver Paşa'dan yani Harbiye Nezaretinden esirler için harcanmak üzere 50 bin lira tahsisat almış ve bu parayı da Alman markına çevirmiştir. Dolayısıyla Galip Kemal Bey tarafından Wennerström ile Rusya'ya gönderilen 5000 mark bu paradan verilmiş olmalıdır. Galip Kemal Bey ve heyeti için bkz: Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 399-402.

⁵⁵ Türk esirlerin Almanlarla birlikte tahliye edileceği bilgisi Galip Söylemezoğlu'nun hatıratında da yer almaktadır. Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s. 9.

⁵⁶ Wennerström, **a.g.e.**, s.345.

Şüphesiz Yusuf Akçura'nın Rusya'daki çalışmalarının birçok Türk savaş esiri için ifade ettiği anlam ve önem tartışılmaz. Yusuf Akçura'nın ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Rusya'da çalışması, onları zor durumda olan Türk esirlerin esaret koşullarının düzeltilmesi için yerinde mücadele eden ve sahada var olan bir aktör konumuna kavuşturmuştur. Ancak İsveç üzerinden yapılan mübadele Şubat 1918'de sonlandırıldığı için Yusuf Akçura ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Rusya'daki çalışmalarının malul Türk savaş esirlerinin İsveç üzerinden mübadelesine bir katkısı olmadığını belirtmek gerekir.

Yusuf Akçura'nın esirlere yapılacak yardımlar konusunda İsveç Kızılhaçı Petrograd Şubesi ve İsveç Petrograd temsilciliği B- bölümü ile temas halinde olduğu, bu iki şubenin aynı zamanda Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti merkeziyle de yazıştığı anlaşılmaktadır. İsveç Kızılhaçı ve Dışişleri Bakanlığı B-bölümünün Rusya'daki örgütlenmesinden etkilendiği anlaşılan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin de Türk esirlerle ilgili olarak İsveç'in bu iki şubesine de başvurduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Yusuf Akçura'nın Rusya'da tutuklandığı haberleri üzerine İsveç Kızılhaçı'na başvurmuştur. İsveç Devlet Arşivi'nde bulunan bir belge bu başvuruyu kanıtlamaktadır. İsveç Kızılhaçı'ı tarafından İstanbul Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi'ne gönderilmiş olan bir yazıda "Osmanlı Kızılayı'nın Moskova delegesi olan Youssouf Aktchoura Bey'in Çek-Slovak birliklerce tutuklandığına dair sürpriz acı haberi 29.9.1918 tarihinde İsveç Kızılhaçı'na bildirdiği" belirtilmektedir. Prens Carl'ın "bizzat ilgileneceği" bildirilen bu durum için "başarılı sonuç alınacağını umut edildiği" eklenerek "Osmanlı Kızılayı'nın da her türlü yoldan mücadele etmesi" tavsiye edilmiştir. "5.10.1918 tarihli telgrafta belirtildiği İsveç Kızılhaçı'nın müdahil olabilmesi için Aktchoura Bey'in doğru ve geçerli adresinin ivedilikle bildirilmesi" istenmiştir.⁵⁷ Bu konuda başka bir yazışma bulunamamıştır. Ancak Yusuf Akçura'nın serbest kaldıktan sonra "Rusya'daki zor

⁵⁷ 8 Ekim 1918 tarihli bu belge için bkz: **Riksarkivet, Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommittén för krigsfångar 1915-1921, Kontoret i Stockholm, F III k: vol 259.**

durumdan kurtulmasına ve kendisini ifade etmesine yardımcı oldukları” için İsveç Kızılhaçı yönetimine bir teşekkür mektubu gönderdiği görülmektedir.⁵⁸

İsveç Kızılhaçı’nın Rusya’daki kargaşa ortamından olumsuz etkilenmesine rağmen delegelerinin Rusya’nın en ücra köşelerinde çalışmalarını sürdürüyor olması Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin de İsveç Kızılhaçı ile işbirliği yapmasına yol açmıştır. Böylece Rusya ve Sibirya’da kamplarda, sokaklarda kalan Türk savaş esirlerinin ihtiyaçları dolaylı bir biçimde de olsa olabildiğince karşılanmıştır. Yusuf Akçura ve diğer görevlilerin Türk esirlerin Rusya’dan tahliyeleriyle ilgili çalışmalar yaptığı görülmektedir.⁵⁹ Ancak Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Türk esirlerin tahliyesi için doğrudan ve bağımsız bir esir komisyonu kurmak yerine, Almanların kurduğu “Üsera Komisyonu” da yer almayı tercih ettiği ve bu komisyonda adı “Osmanlı Harbiye Nezaretinin Alman Üsera Komisyonu Nezdindeki Murahhaslığı” olan bir murahhaslık yoluyla temsil edildiği anlaşılmaktadır.⁶⁰

3.3. Rusya’daki Türk Savaş Esirleriyle İlgili Olarak Anna Linder ve Elsa Brändström’ün Özel Arşivlerinde Bulunan Belgeler

Anna Linder⁶¹, Savaş Esirlerine Yardım Komitesi’nin yola çıkardığı ikinci yardım treninde görev alarak Samara bölgesinde hediye olarak gönderilen ihtiyaç malzemelerinin dağıtımını üstlenmiş ve İsveç Kızılhaçı bölge sorumlusu olarak

⁵⁸ Stockholm’den 5 Mart 1919 tarihinde Carl F. Krook’a hitaben yazılmış bu mektup için bkz: **Riksarkivet, Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommittén för krigsfångar 1915-1921, Kontoret i Stockholm**, F III k: vol 259.

⁵⁹ Karal Akgün, Uluğtekin, **a.g.e.**, s.117,126-130.

⁶⁰ Akdes Nimet Kurat’ın aktardığına göre Berlin’den Remzi Paşa, Osmanlı başmuraahhası olarak Rusya’ya gönderilmiş, ayrıca bu komisyonda çalışmak ve Rusya ile ilgili bilgi toplayarak bunları ilgili makamlara ulaştırmak üzere Maliye Nezareti avukatı Ali Haydar Bey de görevlendirilmiştir. Bir süre sonra ise Remzi Paşa’nın yerine Binbaşı Hakkı Bey bu göreve tayin edilmiştir. Geniş bilgi için bkz: Kurat, **Rusya Tarihi**, s.446-457.

⁶¹ Anna Linder, eşi Amiral Linder öldükten sonra, Kızılhaç delegesi olarak 1915-1920 yıllarında Rusya ve Sibirya’daki çalışmalara katılmıştır. Bu dönemde, Kont Stenbock ile birlikte Orenburg steplerinde bulunan Totskoje kampında salgın hastalıklara karşı mücadele etmiştir. 1918 yılında Rusya’da iç savaş başlayınca Samara’da hayatta kalabilen savaş esirlerini her iki tarafın da uyguladığı şiddetten korumaya çalışmıştır. İsveç Kızılhaçı delegeleri, Mart 1919’da Samara’daki İsveç hastanesi ve tıbbi malzemeleri “Alman Devrimci İşçi ve Asker Konseyi”ne devrederek bölgeden çekilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra yeniden bölgeye dönmüşlerdir. Bkz: Wentzlau, **a.g.e.**, s.175; Lars Ericson, “Sibiriens Ängel”, **Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek**, nr. 26/5, 2008.

Samara’da savaş esirleriyle çalışmalar yapmıştır.⁶² Hediyeelerin dağıtımı konusunda komitenin yayınladığı genelgenin bir kopyası da Linder’in arşivinde bulunmaktadır. Genelgeyle hediyeelerin dağıtımının “tamamiyle esirlerin milliyetlerinden bağımsız olarak Alman, Avusturya ve Türk esirler arasında eşit ölçülerde yapılması” ve dağıtımda uyulması gereken esas kuralın “ihtiyacın en fazla olduğu yerde dağıtılması” olduğu delegelere bildirilmiştir.⁶³ Özel arşivindeki bazı belgeler, Anna Linder’in esirlerle yaptığı çalışmalara örnek teşkil etmekte ve Türk savaş esirleri hakkında bilgi içermektedir. Linder’in çalışmaları sırasında Türk savaş esirlerine de para ve hediye dağıtımı yaptığı ve ihtiyaçlarının bir ölçüde karşılanmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Belgeler arasında 1917 yılında yapılan yardımlara ait fişler ve makbuzların yanı sıra İsveç Kızılhaçı tarafından yayınlanmış genelgeler de bulunmaktadır. Genelgeler gerek Türk esirlerin ihtiyaçları için kullanılacak para yardımı konusunda hükümler içermekte gerekse Türk esirlerin tahliyesiyle ilgili bilgi vermektedir.

8/21 Ocak 1918 tarihli genelge, Türk savaş esirleri için kullanılacak para hakkında hükümler içermektedir.⁶⁴ Genelgeyle “sadece Türk savaş esirleri için kullanılmak üzere Türk Kızıl Haçı tarafından İsveç Kızılhaçı’na 95.672:17 ruble teslim edildiği” bildirilmekte ve delegeler paranın nasıl dağıtılacağı konusunda yönlendirilmektedir. Genelgeye göre, “Türk Kızıl Haçı, İsveç Kızılhaçı aracılığıyla Türk subaylara 100’er ruble, Türk erlere ise 10’ar ruble dağıtılmasını” talep etmiştir. İsveç Kızılhaçı “Türk Kızıl Haçı’nın talepleri doğrultusunda paranın esirlere tesliminden sonra, sadece esirlerden kişisel bir talep gelirse ve onlar için bir avantaj sağlayacaksa, esirlere teslim edilen parayla onlar adına elbise ve gıda maddeleri satın alınmasını” bildirmiştir. İsveç Kızılhaçı delegelerinin, “kendiliklerinden savaş esirleri adına herhangi bir harcama yapmaması” özellikle belirtilmiştir. Ayrıca “Türk Kızıl Haçı’nın Kafkasya bölgesindeki Türk esirlere dağıtılması amacıyla Danimarka Kızılhaçı’na da 100.000 ruble verdiği belirtilerek, para dağıtımında dikkatli olunması

⁶² Krigsarkivet, Anna Linders Arkiv, Vol. VII.

⁶³ Krigsarkivet, Anna Linders Arkiv, Vol. VII.

⁶⁴ Bahsedilen genelge İsveç Kızıl Haçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi St. Petersburg Şubesi sorumlusu Th. Wenneström imzasıyla gönderilmiştir. Belgenin tümünde Kızıl Haçı yerine Türk Kızıl Haçı ifadesi kullanılmıştır. Bu nedenle genelgeyle ilgili metin açıklanırken aslına sadık kalınarak “Kızıl Haç” tabiri tercih edilmiştir.

ve aynı esirlere çifte ödeme yapılarak diğer Türk esirlerin mağdur edilmesinden kaçınılması” vurgulanmıştır. “Türk tarafının verdiği paraların hesabının ayrı tutulması gerektiği ve dağıtımların Türk fonu adı altında rapor edilmesi gerektiği” belirtilmiştir.⁶⁵

Thorsten Wennerström’ün aynı genelgeye kendi kitabında da yer verdiği görülmektedir.⁶⁶ Bu bilgi İsveç devlet arşivinde bulunan İsveç Kızılhaçı değerlendirme raporunda da yer almakta ve “Türk Kızılayı tarafından 1918 yılı başlarında Yardım Komitesi’ne verilen 100.000 ruble delegelerimiz tarafından Türk esirlere dağıtılmıştır” denilmektedir.⁶⁷

Thorsten Wennerström’ün Anna Linder’e gönderdiği bir diğer genelgeyle Samara bölgesindeki Türk esirlerin sayısının ve ihtiyaç durumlarının tespit edilmesini istediği anlaşılmaktadır.⁶⁸ Genelgede Türk savaş esirlerine dağıtılmak üzere 5/18 Ocak sonu itibariyle 10.000 ruble gönderildiği bildirilmiştir.⁶⁹ İspanyol elçiliği⁷⁰ tarafından “Samara bölgesinde sadece altı Türk esirinin” bulunduğu dair verilen bilginin de kontrol edilerek Samara bölgesindeki Türk esirlerin gönderilen paraya olan ihtiyacının derhal tespit edilmesi ve cevabın telgrafla Petrograd bürosuna bildirilmesi istenmiştir.⁷¹ Bazı genelgeler mübadelenin sona ermesinden sonraki dönemi kapsamaktadır ancak, Türk esirlerin tahliyesiyle ilgili bilgiler içermektedir. Anna Linder’e, İsveç Kızılhaçı Petrograd Şubesinden yaralı ve hasta esirlerin ülkelerine geri gönderilmesi hakkında Rusya ile Almanya, Avusturya- Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye arasında anlaşmaya varıldığını bildiren bir genelge de

⁶⁵ İsveç Kızılhaçı bünyesinde Türk tarafınca gönderilen paralar ve diğer bağışlarla bir Türk fonu oluşturulduğu ve Türk esirler için yapılan tüm harcamaların hesabının bu fon adına tutulduğu anlaşılmaktadır. **Krigsarkivet, Anna Linders Arkiv**, Volym I, Röda Korsets Instruktioner.

⁶⁶ Wennerström, **a.g.e.**, s.314, s.414.

⁶⁷ **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen, E1 a** Volym 4, Berättelse, Överstyrelsen för Röda Korset, Inkomna den 5/1918 nr.282.

⁶⁸ 23/5 Şubat 1918 tarihli ve 137 numaralı bu genelge için bkz: **Krigsarkivet, Anna Linders Arkiv**, Volym I, Röda Korsets Instruktioner.

⁶⁹ Bu genelgede bahsedilen 10.000 ruble, daha önce Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin gönderdiği bildirilen 100.000 rubleden Anna Linder’in Samara’da dağıtması için ayrılan miktar olmalıdır.

⁷⁰ Birinci Dünya Savaşı’nda tarafsız olan İspanya, Türk tarafının Rusya’daki çıkarlarının gözetilmesinde koruyucu ülke sıfatıyla görev almıştır. Ancak, yeterince güçlü olmayan İspanya’nın Türk savaş esirlerini tespit ve yardım ulaştırma konularında gerektiği kadar aktif ve etkin olamadığı anlaşılmaktadır.

⁷¹ **Krigsarkivet, Anna Linders Arkiv**, Volym I, Röda Korsets Instruktioner.

gönderildiği görülmektedir.⁷² Genelgeye taraflar arasında yapılan anlaşmanın bir kopyası da ilişitirilmişir.⁷³

Bir sonraki genelgenin aralarında Türk savaş esirlerinin de olduğu esirlerin tahliyesiyle ilgili olarak delegelerin bilgilendirilmesi amacıyla gönderildiği anlaşılmaktadır. Genelge Berlin’de, Alman Genelkurmay’ında General Friedrichs başkanlığında yapılan ve Wennerström’ün de katıldığı belirtilen bir toplantının bilgilerini içermektedir. Wennerström’e göre söz konusu toplantıda, Alman esirlerin tahliyesiyle bizzat ilgilenecek Alman komisyonunun Rusya’ya ulaştığı açıklanmıştır. Wennerström, Alman Genelkurmay’ının “Alman esirlerin tahliyesi sırasında İsveç Kızılhaçı’yla işbirliği yapılmayacağını” belirtmesine rağmen, İsveç Kızılhaçı başkanı Prens Carl’ın önerisiyle, Wenneström’ün tahliye komisyonunda görev almasına karar verildiğini de belirtmektedir. Wennerström, henüz kendisine resmi yazıyla bildirilmeyen ancak General Friedrich’in toplantıda açıkladığı bir bilgiyi de delegelerle paylaşmaktadır. Buna göre İsveç Kızılhaçı, Avusturya-Macaristan esirlerinin tahliyesinde de yer almayacak buna karşılık, Türk savaş esirlerinin tahliyesiyle ilgilenecektir.⁷⁴ Genelge, savaş boyunca Alman ve Avusturya-Macaristan savaş esirleri için önemli çalışmalar yapan İsveç Kızılhaçı’nın, esirlerin tahliye sürecinin başladığı bir dönemde çalışmaların dışında bırakıldığına ve bir anlamda Almanya tarafından da dışlandığına işaret etmektedir. Prens Carl’ın talebi üzerine Wennerström’e tahliye komisyonunda yer verilmesi de ancak Almanların İsveç Kızılhaçı’nın Rusya konusunda edindiğı engin tecrübelerden faydalanmaya devam etmeyi ve çıkabilecek bir tahliye sorununda İsveç Kızılhaçı’yla yeniden işbirliğini sürdürebilmeyi istediklerini düşündürmektedir. İsveç Kızılhaçı’nın sadece Türk savaş esirlerin tahliyesiyle ilgilenmesi konusunda ise açıklayıcı herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

⁷² 6 Mart 1918 tarihli ve 65 numaralı bu genelge için bkz: **Kringsarkivet, Anna Linders Arkiv**, Volym I, Röda Korsets Instruktioner.

⁷³ 25 Ocak/ 7 Şubat 1918 tarihinde imzalanan anlaşmanın Türk tarafı adına M.Remzi tarafından imzalandığı görülmektedir. **Kringsarkivet, Anna Linders Arkiv**, Volym I, Röda Korsets Instruktioner.

⁷⁴ 10 Nisan 1918 tarihinde, 1202 sayılı bu genelge için bkz: **Kringsarkivet, Anna Linders Arkiv**, Volym I, Röda Korsets Instruktioner.

Anna Linder arşivinin ikinci cildi özel not defterleri, koparılmış yapraklar üzerinde tuttuğu kasa bilgileri, Samara'daki esir kamplarındaki numaralı barakalarda kalan esirlere ait kayıtlar, bu esirlere dağıtılan giysi, yorgan ve nakit para tutarlarıyla ilgili Kızılhaç için doldurulmuş matbu evraklardan oluşmaktadır. Bu belgeler arasında yardım edilen ve bazı Türk esirlerin isimlerinin, yardım miktarını gösteren makbuzların, fişlerin de olduğu görülmektedir.⁷⁵

Anna Linder arşivinin beşinci cildinde ise, İsveç Kızılhaçı'na ait Almanca ve Rusça basılı yardım dağıtım çizelgelerinin bulunduğu görülmektedir. Bu çizelgeler aynı zamanda esir kamplarında kalan savaş esirlerinin de listesi gibi hazırlanmıştır. Listelerde esirlerin adı, milliyeti, bazen hangi askeri birlikte görev yaptıkları ve yapılan yardımların türü yer almaktadır. Savaş esirlerine iç çamaşır, ayakkabı, ceket, palto, pelerin, yorgan, şapka dağıtımı yapıldığı anlaşılan bu listede yardım edilen Türk esirlerin de isimleri ve yapılan yardım miktarları görülmektedir.⁷⁶ Yine beşinci ciltte yere alan diğer liste de savaş esirlerine iç çamaşır, ayakkabı, ceket, palto, pelerin gibi giyim eşyaları dağıtımı yapıldığını göstermektedir. Bu yardım listelerinde Türk esirlerin isimleri ve ait oldukları askeri birlikler de bulunmaktadır.⁷⁷

⁷⁵ Anna Linder'in el yazısı kayıtlarına göre, 1/1 17'de İsmail Atli'ya 5 Ruble, 1/1 17'de Mehmed Suliman'a 5 Ruble, 2/1 17'de Mustafah Machmud'a 5 Ruble, 6/1 17'de Machmud Hassan'a 5 Ruble yardım yapıldığı anlaşılmaktadır. Aynı ciltte yer alan ancak yılı belirtilmemiş diğer iki belgede ise isimlerinin yanına parantez içersinde Türk oldukları belirtilen iki esire nakit yardım yapıldığı görülmektedir. Buna göre, 29/3 Omar Ali (Türk) 3 Ruble, 16/4 Hassan Sali (Türk) 3 Ruble, yardım almıştır. Diğer bir evrakta X/7 917 tarihinde bir grup Alman ve Avusturyalı savaş esiriyle birlikte "Mechmett Suliman" adının da kaydedildiği görülmektedir. Belgeler tek başına çok açıklayıcı bir anlam taşımasa da daha önce işaret edilmiş olan dil sorunu Anna Linder arşivindeki belgelerde de açıkça görülmektedir. İsimler muhtemelen Türkçe bilmeyen Anna Linder tarafından duyulduğu gibi not edilmiştir. Bkz: **Kringsarkivet, Anna Linders Arkiv**, Vol. II; Anna Linder arşivinde Türk savaş esirlerine yapılan yardımlar ile ilgili isim örnekleri için bkz: Ek 6.

⁷⁶ Listenin 324 numarasında milliyeti Türk olarak kaydedilen 86. Piyade Birliği'nden Mechmed Sali'ye yorgan, ayakkabı, iç çamaşır, ceket, pantolon, pelerin ve şapka yardımı yapıldığı görülmektedir. Yine 408 sıra numarasıyla milliyeti Türk olarak kaydedilen 102. Piyade Birliği'nden Alemdar İbrahim'e ise bir yorgan verildiği anlaşılmaktadır. Yine aynı dosyada yer alan el yazması bir makbuz, 1 ruble dağıtılan altı esir arasında milliyeti Türk olarak kaydedilmiş Umer Mechmet adıyla bir sivil esire yardım edildiğini göstermektedir. Omar Ali ve 98. Piyade Birliği'nden Ali Omar adına düzenlenmiş 3'er rublelik iki makbuz da evraklar arasında bulunmaktadır. Bkz: **Kringsarkivet, Anna Linders Arkiv**, Vol. V.

⁷⁷ Listede sıra numarası 7, milliyeti Türk olarak kaydedilen, 63. Piyade Birliği'nden İhsan İbrahim'e iç çamaşırı, sıra numarası 8, milliyeti Türk olarak kaydedilen, 93. Piyade Birliği'nden Dede Veli'ye iç çamaşırı, sıra numarası 9, milliyeti Türk olarak kaydedilen 9. Piyade Birliği'nden Mehmed Djehal'e ayakkabı ve iç çamaşırı yardımı yapılmıştır. Yine, sıra numarası 370, milliyeti Türk olarak kaydedilen 61. Piyade Birliği'nden Achmed Ali'ye pantolon ve pelerin, sıra numarası 1, milliyeti Türk olarak

Anna Linder arşivinin altıncı cildinde yer alan nakit yardım makbuzları dosyasında, nakit para yardımı yapıldığını gösteren ve muhtemelen Anna Linder tarafından elle yazılmış fişler, daha çok dağıtılan nakit paralarla ilgili kasa hesap notları olduğu sanılan hesap pusulaları bulunmaktadır. Yardım edilen esirlerin bazen isimlerinin belirtildiği bazen de yalnızca milliyetlerinin not edildiği görülmektedir.⁷⁸

Anna Linder arşivinin yedinci cildinde yer alan kasa defterinde Türk fonu olarak geçen hesap ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. 30 Mart 1918 tarihli kayıta fonda 1.4.1918 itibarıyla 6255,15 ruble kaldığı ve bu miktarla ilgili belgelerin Moskova'ya rapor edileceği belirtilmiştir.⁷⁹ Aynı ciltte yer alan “Türkler” başlığıyla ayrıca dosyalanmış bir çizelgede ise **Melekes**⁸⁰’in 9 numaralı hastanesinde yatan 3 hastanın adı verilmektedir.⁸¹

Yusuf Akçura raporunda, Anna Linder ile Samara’da karşılaştığına yer vermekte ve “Madam Linder Osmanlı üserasına da, Alman üserasına olduğu gibi muavenet etmekte olduğunu beyan etti ve beyanatı karargahta gördüğüm efrad ve Binbaşı Behram Efendi tarafından teyit olundu” demektedir.⁸²

İsveç Savaş Arşivi’nde bulunan Brändströmska arşivinin beşinci cildinde Elsa Brändström’e ait bazı evraklar bulunmaktadır. Arşivin 5A cildinde, Rusya’da çekilmiş fotoğraflar, esirler tarafından yapılmış ve esir hayatını tasvir eden resimlerin

kaydedilen 62. Piyade Birliği’nden Ramadan Achmed’e ayakkabı ve ceket yardımı yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz: **Krigsarkivet, Anna Linders Arkiv**, Vol. V.

⁷⁸ 7/1 17 tarihli yardım notuna göre Machmud ve Halil isimli iki Türk esire 4 ruble verildiği görülmektedir. 29/XII 16 tarihinde de kasadaki 400 ruble tutarındaki yardım parasından 1/1 17 tarihinde bir Türk esire 5 ruble, 24/XII’de 2 Türk esire 4 ruble, 21/XII’de Kamil Machmud’a 10 ruble verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca 5 ruble başlığı altında tutulan bir başka notta da 11 kişiye 5’er ruble verildiği anlaşılmakta ve bu kişiler arasında Mustafah Solgu, Mustafah Mehmed, Behelul Mustafah ve Mehmed Hassan’ın isimleri okunmaktadır. 57. Piyade Birliği’nden er Mehmed İbrahim adına düzenlenmiş 3 rublelik matbu bir makbuz da dosyada bulunmaktadır. Bkz: **Krigsarkivet, Anna Linders Arkiv**, Vol. VI, Kvittenser på kontant understöd.

⁷⁹ **Krigsarkivet, Anna Linders Arkiv**, Volym VII.

⁸⁰ Melekes, Samara’ya 123 km. uzaklıkta bir bölge.

⁸¹ Çizelgede sırasıyla hastanın rütbesi, adı, aile adı, birliği, hastalığı ve bu hastalara yapılan yardım miktarları belirtilmiştir. 25/12 17’de 92. Piyade Birliği’nden onbaşı Memet Turson⁸¹, 92. Piyade Birliği’nden süngülü tüfekli er Ali Memet ve 97. Piyade Birliği’nden süngülü tüfekli er Ermeni Josef Petros, İsveç Kızılhaç’ı delegesinden önce 1’er ruble daha sonra da 3’er ruble olmak üzere yardım almıştır. Bkz: **Krigsarkivet, Anna Linders Arkiv**, Volym VII.

⁸² Karal Akgün, Uluğtekin, **a.g.e.**, s.98.

bazı orjinalleri ve tıpkıbasımları, esirler tarafından yapılan elişlerini gösteren fotoğraflar yanı sıra savaş esirleri tarafından Elsa Brändström’e hitaben yazılmış teşekkür mektupları olduğu görülmektedir.⁸³ Esirlere ait resim ve elişlerinden bazılarının çoğaltılarak savaş esirlerini desteklemek için yapılan kermeslerde satıldığı bu resimlerin üzerlerine düşülen notlardan anlaşılmaktadır. Teşekkür mektupları arasında ise 5 Aralık 1919’da Krasnojarsk’ta kampta esareti devam eden Albay Arif’in Brändström’e Almanca olarak düzgün ve kaligrafik bir biçimde kaleme yazdığı teşekkür mektubu hemen dikkat çekmektedir.⁸⁴

3.4. Türk Savaş Esirleri Hakkında İsveç Kızılhaçı ve İsveç Dışişleri Bakanlığı ile Stockholm’deki Türk Temsilciliği Arasında Yapılan Yazışmalar

Türk savaş esirleriyle ilgili olarak Stockholm’deki Türk elçiliğiyle İsveç Dışişleri Bakanlığı ve İsveç Kızılhaçı arasındaki yazışmalar, yapılan ödemeler, esirlerin talepleri ve teşekkürler gibi yazışmalar da İsveç Devlet Arşivi’nde bulunmaktadır. Bu yazışmalar arasında bulunan ve Osmanlı hükümeti adına elçilik tarafından Fransızca olarak kaleme alınmış, imzasız ve üzerine “Note Verbale”⁸⁵ ifadesi düşülmüş bir belge dikkat çekmektedir. Söz konusu belgede, 23 Nisan 1917 tarihinde bir yazıyla İsveç Dışişleri Bakanlığı’na başvuran Türk elçiliğinin, Rus birlikler tarafından Halep ve Bağdat’ta esir alınan birkaç Türk subayın İsveç üzerinden

⁸³ Elsa Brändström’e ait belgeler değişik arşivlerde bulunan belegerinden bir kısmı tez çalışmasının farklı bölümlerinde kaynak olarak kullanılmıştır. Burada İsveç Savaş Arşivi’ndeki özel aile arşivi içersinde yer alan kısmı değerlendirilmektedir.

⁸⁴ 5 Aralık 1919 tarihli bu mektup, Krasnojarsk’ta tutuklu savaş esirleri adına Albay Arif tarafından imzalanmıştır. İsveç Kızılhaçı’nın çalışmalarını sonlandırmasından sonra savaş esirleriyle yaptığı çalışmaları bırakan Elsa Brändström’e teşekkür etmek amacıyla yazıldığı anlaşılan mektubun, son derece saygı dolu bir üslup ve çok güzel bir el yazısıyla kaleme alındığı görülmektedir. Albay Arif, esirlere karşı gösterdiği iyi niyet, esirlerin acısını dindirmek için verdiği mücadele ve yardımları için teşekkür ettiği Brändström’ün esirlerin koruyucusu ve yardımcısı olarak teselli sunduğunu ve huzur verdiğini belirtmiştir. Albay Arif “...şimdi sizin merhametli koruyuculuğunuz sonlanırken, ben, bütün asker ve sivil arkadaşlarım adına en içten teşekkürlerimizi kabul etmenizi rica ediyorum ve kendi adıma da sınırsız takdirlerimi sunmayı bir görev sayıyorum” diyerek Elsa Brändström’ün çalışmalarının ve mücadelesinin esirler için ifade ettiği önem ve anlamı vurgulamıştır. Bkz: **Krigsarkivet, Brändströmska arkiv**, vol. 5B; Belgenin kopyası için bkz: Ek: 7.

⁸⁵ Sözlü nota anlamına gelen bu belgelerde imza yerine sözlü notanın sorumluluğunu taşıyan elçi veya görevlinin parafı bulunmaktadır. Bir ülkenin dışişleri bakanının o ülkedeki yabancı ülke temsilcilerine veya tersi biçimde gönderilen yazılı mesajdır. “**Note verbale**”, “**nota**” dan daha az resmi ancak “**aide mémoire**” daha resmidir. Bkz: <http://www.regeringen.se/sb/d/4144#N> (Çevrimiçi) 20212-08-11.

İngiltere'ye gönderildiği bilgisinin doğruluğunu sorguladığı görülmektedir. Bu nedenle hayli ilginç ve düşündürücüdür. Türk tarafı ilerde aynı durumun yeniden gündeme gelmesi halinde de İsveç Dışişleri Bakanlığı'ndan, savaşın sonuna kadar bu tür savaş esirlerini, İsveç'te enterne etmek için mevcut kıstas ve uygulamalara uymasını istemektedir.⁸⁶ İsveç'in kuzey sınırındaki Norrbotten ili yetkilisinin gönderdiği cevap yazısı, İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın Türk tarafından gelen bu bilgi hakkında bir araştırma başlattığına işaret etmektedir. Norrbotten ili yetkilileri de bölgenin güvenlik sorumluları kanalıyla esir Türk subaylarla ilgili konunun soruşturulduğunu belirterek, polis müdüründen gelen cevabı Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir.

“Rus birlikleri tarafından Halep ve Bağdat'ta esir alınan birkaç Türk subayının, Rusya'dan alınarak İsveç üzerinden İngiltere'ye gönderilmesi konusunda yapılması istenen soruşturma kapsamında, uzun bir süredir burada tutulan kayıtlara göre, bahsedilen zamanda Finlandiya'dan geçiş yapanlar arasında Türk subayların bulunmadığını, bu durumun hem sınır sorumlusu hem de sınır doktoru tarafından da onaylandığını bildiririm.”⁸⁷

Rus birliklerinin Halep ve Bağdat'ta bazı Türk subayları tutuklamış olması kadar, Rusların eline geçtiği söylenen bu Türk subayların İngilizler ve Ruslar arasındaki bir anlaşma sonucu İsveç üzerinden İngiltere'ye götürülmek istenmesi de ilginçtir. Aynı şekilde Türk elçiliğinin de kendilerine ulaşan bu bilgi üzerine resmi bir başvuruyla soruşturma yapılmasını istemesi ilginç ve düşündürücüdür. Ancak İsveç arşivlerinde konuya açıklık getirebilecek daha fazla yazışma veya bilgiye rastlanmamıştır.

İsveç Devlet Arşivi'nde yazışmaların bulunduğu dosyada gerek tarih gerekse konu itibarıyla kopukluklar olduğu görülmektedir. Dosyadaki yazıların bazıları, daha önce bir konuyla ilgili yazışmalar yapıldığına işaret eden ifadeler taşımaktadır. Ancak belgelerin sıralı olmaması ve tüm yazışmaların dosyada bulunmaması nedeniyle daha önce yazışma yapıldığı ima edilen konular hakkında geniş bilgi edilmesi mümkün

⁸⁶ **Riksarkivet, Utrikesdepartementets med föregångare, 1902 års dossiersystem, grup 21**, avd U, Mål 32K, D.no 81,115, SE/RA/221/2210.02/21/1469.

⁸⁷ Tornedalen isimli, kuzeyde Haparanda, Pajala, Övertorneå belediyelerini de içine alan, coğrafi olarak Finlandiya ve İsveç arasında kalan bir bölgenin polis müdürü olan G.Håleman'ın 5 Mayıs 1917'de yazdığı cevap 7 Mayıs'ta İsveç Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir. **Riksarkivet, Utrikesdepartementets med föregångare, 1902 års dossiersystem, grup 21**, avd U, Mål 32K, SE/RA/221/2210.02/21/1469.

olmamaktadır. Bu durum arşivler yeniden düzenlenirken sebebi konusunda sadece yorum yapılabilecek bir biçimde bazı yazışmaların ayıklandıklarını, esirlere ait taleplerin, esirlerin ismi ve tutuldukları kampların adını içeren bazı belgelerin ise muhafaza edildiğini düşündürmektedir. Eksikliklerine rağmen İsveç Kızılhaçı ve İsveç Dışişleri Bakanlığı ile Stockholm'deki Türk temsilciliği arasında yapılan yazışmalar, Türk savaş esirlerinin durumunun ve yaşadıkları zorlukların daha iyi anlaşılmasını sağlamakta ve döneme tanıklık etmektedir. Bu nedenle önemlidir ve çalışmanın bu bölümünde bazı yazışmalar örneklendirilerek kendi metni içerisinde değerlendirilecektir.

Savaş esirlerinin Kızılhaç delegeleri aracılığıyla ailelerine gönderdiği veya ailelerden savaş esirlerine gönderilen kartpostal, mektup gibi yazışmaların anlaşılmasında yaşanan dil sorunu daha önce belirtilmişti.⁸⁸ İsveç Devlet Arşivi'nde bulunan yazışmaların bir kısmında esirlerle yapılan çalışmalarda karşılaşılan sorunlu dillerden birisinin de Türkçe olduğu açıkça görülmektedir. İsveç Kızılhaçı delegelerinin anlamadıkları bir dil olan Türkçe dilinde yazılmış, esirler tarafından kamplarda kendilerine verilen veya ulaştırılan kartpostalları ve mektupları bazen tercüme edilmesi, bazen de gereğinin yapılması talebiyle Türk elçiliğine gönderdikleri anlaşılmaktadır. İsveç Kızılhaçı'nın esirlerin taleplerini genelde başlıksız kağıtlara, saygı kuralları çerçevesinde kaleme alınmış, hitap ve iyi dilekler sunulan kısımları da içeren kısa bir yazı eşliğinde Türk elçiliğine gönderdiği görülmektedir. Aşağıda Türk savaş esirleri tarafından İsveç Kızılhaçı'na gönderilen 27 Türkçe kartpostalın, içeriği anlaşılamadığı için Stockholm'deki Türk elçiliğine gönderildiğini gösteren bir mektup örnek olarak verilmektedir.

“24 Ekim 1917

Türkiye İmparatorluk Temsilciliğine,
Stockholm

Baylar,

Rusya'da tutuklu bulunan Osmanlı savaş esirlerinden alınan bu 27 kartpostalı, Türkçe bilen çalışmamız olmadığı için size ulaştırıyoruz. Belirtilen istekleri kaynaklarımızın yettiği kadar yerine getirebilmemiz için, kartları tercüme etmenizi rica ediyoruz.

Baylar, en derin saygılarımızı sunarız.

⁸⁸ Bkz: Bu çalışmanın ikinci bölümü 2.1.3, dipnot 36, 37, 39, 40.

İmza

Ek: 27 kart “⁸⁹

Belgeler arasında İsveç Kızılhaçı tarafından Türk elçiliğine gönderilen ve esir mektuplarının ilişitirildiği anlaşılan, çeşitli bilgiler içeren yazışma örnekleri de bulunmaktadır. Bunların bir kısmında esirlerin gönderdiği kartlardaki adresler okunamadığı için yardım istenirken, bir kısmında da esirlerin bulundukları kamp ve bölge hakkında bilgi verildiği görülmektedir. Ayrıca esirlerin isimlerinin yer aldığı, esirlerin taleplerinin Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından karşılanmasının istendiği, hatta bu yüzden esir mektuplarının Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin İstanbul’daki merkezine gönderilmesinin istendiği de görülmektedir. Örneğin;

“15 ağustos 1916 „...Rusya’dan gönderilen ve adreslerini okuyamadığımız iki kartpostalı size gönderiyoruz. Lütfen bize adresleri deşifre ediniz veya gönderimiyle siz ilgileniniz...”⁹⁰

“1 Ocak 1917, ...Türkçe bilen bir elemanımız olmadığı için, mektuba ilişitirilen ve Rusya’da Jareslov eyaletinde Budakawe’de tutulan savaş esiri bir Türk’ten gelen kartı tercüme etmenizi rica ediyoruz...”⁹¹

“30 Aralık 1916, ...Şu anda Sibirya, Nikolsk-Umurisk⁹²’te bulunan Türk savaş esiri Abdulla Mohamed’ in gönderdiği 1 kartpostalı, yurttaşınızın ne dediğinin daha iyi anlaşılabilmesi için size göndermekten onur duyuyoruz...”⁹³

“24 Ağustos 1918, ...Türkçe bilen elemanımız olmadığı için Sibirya Kranojarsk’ta tutuklu bulunan Türk Teğmen İsmail Hakkı tarafından bize gönderilen ekteki mektubun tercümesini sizden rica ediyoruz...”⁹⁴

“20 Ağustos 1917, ...Türkçe tercüme yapabilen bir çalışanımız olmadığı için, Rusya’da tutuklu Türk savaş esirlerinden alınmış bu 108 mektubu lütfen tercüme

⁸⁹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

⁹⁰ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

⁹¹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

⁹² Nikolsk-Ussurisk kampı.

⁹³ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

⁹⁴ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

ediniz. Doğrudan veya daha iyi karar verebilmek için içeriğini öğrendikten sonra İstanbul'daki Kızılaya gönderiniz..."⁹⁵

İsveç Kızılhaçı tarafından gönderilen bu tür yazılar, Türk temsilciliği tarafından cevaplandırılarak gönderilen kartpostalların alındığı teyit edilmiştir. Yukarıda bahsedilen ve tercüme için gönderilen 108 kartpostal için Türk elçiliği tarafından İsveç Kızılhaçı'na şu cevap gönderilmiştir.

"13 Ağustos 1917 Stockholm... ayın 20'sinde göndermiş olduğunuz mektubunuzu ve onunla birlikte gönderilmiş 108 kartpostalı aldığımızı bildiririz. Tutsak Osmanlı savaş esirlerinin ailelerine yazdığı bu kartpostalları adreslerine iletmesi için Osmanlı Kızıl Ay'ına⁹⁶ iletceğiz..."⁹⁷

Bazı belgeler Türk savaş esirlerinden gelen taleplerin yerine getirilmesi için İsveç Kızılhaçı'nın Türk temsilciliğine başvurduğunu göstermektedir. Esirlerin talepleri hakkında bilgi içermemekle beraber bu yazışmaların bazılarında Türk esirlerin adı veya bulundukları kamplardan bahsedilmektedir. Aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi İsveç Kızılhaçı'nın bazı yazışmalarda esirlerin taleplerini karşılayamadığı için üzüntülerini bildirmesi dikkat çekmektedir. Bu durum Türk esirlere yeterince yardım edilemediğini düşündürmektedir.

"18 Eylül 1916, ...Size Stretensk'te tutuklu olan Doktor Yüzbaşı Remzizeki⁹⁸ nin bir mektubunu gönderiyoruz. Doktor, bir Almanca-Türkçe sözlük talep ediyor ve bu yardımı gerçekleştirebileceğinizi düşünerek durumu size iletiyoruz..."⁹⁹

"5 Aralık 1917, ...Size mektuba ek olarak Rusya'daki savaş esiri yurttaşlarınızdan birinin bir kartpostalını göndermekten onur duyarız, bu yurttaş askerinizin isteklerini yerine getirmenizi rica ederiz..."¹⁰⁰

⁹⁵ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

⁹⁶ Cevap yazısında "Comité du Croissant Rouge Ottoman- Osmanlı Kızıl Ay Komitesi" ifadesi kullanılmıştır.

⁹⁷ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

⁹⁸ Remzi Zeki adının mektupta birleşik olarak yazılması, Türkçe diliyle ilgili yaşanan zorluklara bir başka örnektir.

⁹⁹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁰⁰ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

“26 Ocak 1918, ...Mektubumuzun ekinde, Rusya Vetluga’daki bir Osmanlı savaş esirinden gelen bir kartpostal bulunmaktadır. Mümkünse, mektuptaki istekleri yerine getiriniz...”¹⁰¹

“6 Şubat 1919, ...İsveç Kızılhaç Savaş Esirlerine Yardım Komitesi, Rusya’da Vartavine’de tutuklu Yüzbaşı Mehmet Nuri ve 61 subay ile 15 ere ait kartpostalı tercüme ettiği için İmparatorluk Türkiye Temsilciliği’ne en içten teşekkürlerini sunar. Komite, bahsi geçen askerlerin isteklerini tatmin edecek derecede yerine getiremediği için üzüntülerini sunar...”¹⁰²

Bazı belgelerde de savaş esirlerinin Türkiye’ye para veya mektup gönderebilmek için İsveç Kızılhaçı’ndan yardım istediği görülmektedir. Bu tür isteklerde İsveç Kızılhaçı’nın Stockholm Türk temsilciliğine başvurarak, Türk esirlerin İstanbul’daki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti veya Osmanlı Savaş Bakanlığı’na göndermek istediği para ve mektupların diplomatik yolla Türkiye’ye ulaştırılmasını talep ettiği yer almaktadır. Bazı örneklerde ise Türk esirlerin talep mektuplarının İsveç Kızılhaçı tarafından doğrudan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne gönderildiği ancak postadaki aksamalar nedeniyle Türk temsilciliğinin aracılığına başvurulduğu anlaşılmaktadır. Bu yazışmaların örnekleri aşağıdadır.

“7 Haziran 1918, ...Size,İstanbul’daki Osmanlı Kızılayı’na iletmek üzere bir mektup ve 57:56 Ruble kağıt para gönderiyoruz, lütfen bunları diplomatik yoldan gönderiniz...”¹⁰³

“12 Ekim 1918, ...Ekte bulunan iki mektubu diplomatik yollardan İstanbul’daki Osmanlı Kızılayı’na iletmenizi rica ediyoruz. Son zamanlarda Balkan’larda meydana gelen olaylar sebebiyle İsveç ve Osmanlı arasındaki posta servisinde aksamalar meydana geldiğinden, Osmanlı Kızılayı’na ulaştırılması gerekenleri sizin aracılığınızla iletmeyi umuyoruz ve bu konuda yardımınızı rica ediyoruz. Bu durumda bize gönderilmesi gerekenlerin de aynı yolla iletilmesini rica ediyoruz...”¹⁰⁴

¹⁰¹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁰² Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁰³ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁰⁴ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

“(Tarihsiz), ...Size, İstanbulda’ki Osmanlı Savaş Bakanlığı’na gönderilmek üzere bir mektup iletiyoruz, lütfen mektubu diplomatik yoldan iletiniz...”¹⁰⁵

“29 Kasım 1917, ...Mektubumuza ilıstırdığımız Türk bir esir tarafından yazılmış ve yanlışlıkla bize ulaşmış bir mektubu iletmekten gurur duyarız...”¹⁰⁶

Aynı dosyada bulunan bazı yazışmalar, Türk savaş esirlerinin evrak, para, saat gibi şahsi eşyalarını da İsveç Kızılhaç ı delegelerine teslim ettiklerini ve bu eşyaların Türkiye’ye veya Türk temsilciliğine gönderilmesini istedikleri görölmektedir. Delegelerin savaş şartlarında esirler üzerinde bıraktığı olumlu etki ve güven dikkat çekicidir. İsveç Kızılhaç ı kanalıyla Stockholm’e içinde para da olan bir paketin savaş esiri Albay Cavid Bey tarafından gönderildiği anlaşılmaktadır.

“1 Aralık 1916, ...mübadale için son iki aydır Petrograd’da bekleyen Osmanlı Doktor Albay DSCHAVİD-BEY¹⁰⁷ Bey, aşağıda ekte görölen, hesap belgelerini de içeren 12 mektubu, 83 parça bozuk para ve 2 Türk kağıt parasını bize göndermiştir. Dschavid-Bey’in Stockholm’e gelişine kadar saklamanız için dosyaları size gönderiyoruz... 12 Ek, kağıt ve bozuk para içeren 1 paket”¹⁰⁸

Bahsedilen kağıt ve bozuk paraların, Türk temsilciliği tarafından teslim alındığı daha sonra elçi Cevad Bey tarafından teyit edilmiştir.

“Dekont
İsveç Kızılhaç ı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi’nden Osmanlı Doktor Albay Dschavid Bey hesabına toplam 83 :- gümüş Türk parası ve 2 kağıt para alınmıştır.
Stockholm, 2 Aralık 1916
Djevad”¹⁰⁹

İsveç Kızılhaç ı delegelerine teslim edilen bir kolinin de delegeler tarafından Stockholm Türk temsilciliğine gönderildiği anlaşılmaktadır.

¹⁰⁵ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁰⁶ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁰⁷ Albay Cavit Bey olmalı.

¹⁰⁸ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁰⁹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

“22 Kasım 1917,...Size mektupla birlikte bir koli göndermekten onur duyarız. 1398 numaralı bu koli, 6 paket içermektedir, bizim Petrograd’daki büromuza gönderilmiştir ve büyük ihtimalle Rusya’daki Osmanlı savaş esirlerine ait eşyaları içermektedir. Eşyaları alıcına ulaştırmanızdan memnuniyet duyacağız, lütfen alıcılarına iletiniz.,
Bilgi: 5 paket İstanbul, Pascha-Bagtsche, Yüzbaşı Şefi MIDHATT Pascha, Safette, Joussof, Bey.
1 paket İstanbul, Findjandjilez No.36, Hasinaidar, ZADE M.VELİ...Ek:1 koli no 1398”¹¹⁰

Savaş zamanında Rusya’da karşılaşılan sorunlardan birisi posta hizmetleriyle ilgiliydi. Çok yetersiz kalan posta hizmetinde yaşanan gecikmeler ve kayıplar savaş esirlerinin yaşam şartlarını daha da zorlaştırmaktaydı. İsveç Devlet Arşiv’nde bu konuda Türk savaş esiri Doktor Albay Rıfat Rasim tarafından yazılmış bir öneri mektubunun İsveç Kızılhaçı kanalıyla Türk temsilciliğine iletildiği görülmektedir. Mektup Türk esirleri de etkileyen posta sorununa işaret etmekte ve bir çözüm önermektedir. Werche-Udinsk kampındaki Albay Rıfat Rasim Rusya’daki posta dağıtımından vazgeçilmesini ve diğer bazı esir gruplarının yaptığı gibi Kızılhaç üzerinden haberleşilme yapılmasını önermektedir. Bu öneri üzerine İsveç Kızılhaçı’nın da bilgi toplamak için Viyana, Berlin ve Petrograd’da yetkililerle görüşmeye başladıkları anlaşılmaktadır.

“18 Mayıs 1917, ...Şu anda Werche-Udinsk’te tutuklu Türk savaş esiri 1. Alay Doktoru Rıfat Rassim’den aldığımız Almanca mektubu size sunmaktan onur duyarız.

[Verche-Udinsk/Park/ kampında tutuklu olan Türk savaş esirleri 8 aydan fazla bir süredir ülkelerinden haber alamamaktadır. Normal posta trafiğinin reddedilmesi, Kızılhaçın yönetmesi konusu düşünülmelidir. Belki Türk postaları da Ağustos ayında İsveç üzerinden gönderilebilir. Bu yol mesafesi çok uzak ama Avusturyalıların posta yönetimi başarıyla yürütülmektedir. Gez. Dr. Rıfat]

Aydınlanmak ve bu konuda gelişme kaydetmek için Viyana, Berlin ve Petrograd yetkilileriyle görüşüyoruz, bir cevap aldığımız da en hızlı şekilde size ileticeğiz....”¹¹¹

¹¹⁰ Bu belgede bahsedilen 5 Paketin Paşabahçe’de Yüzbaşı Mithad Paşa, Saffet ve Yusuf Bey’e gönderildiği, 1 paketinde Fincancılar no:36, Haznedar’a gönderildiği anlaşılmaktadır. Daha önce de işaret edildiği gibi Türkçe yer ve insan isimlerindeki farklı yazılışlar dil konusunda yaşanan zorluklara bir örnektir. **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm**, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

Albay Rıfat Rasim'in mektubunu alan Türk temsilciliğinin, İsveç Kızılhaç'ı Savaş Esirleri Yardım Komitesi'ne Rusya'daki posta dağıtımına ilişkin görüşlerini de içeren bir teşekkür yazısı gönderdiği ve bu mektubun söz konusu dönemde Stockholm'de Türk temsilcisi olan İsmail Canbolat Bey¹¹² tarafından imzalandığı görülmektedir.

“21 Mayıs 1917, Stockholm....18 Mayıs 1917 tarihli mektubunuzu almaktan onur duyar ve ailelerine ulaştırmak için bilgi gönderen Werchne-Udinsk'te tutuklu bulunan Türk savaş esirleriyle iletişimi sağladığınız için teşekkür ederim. Rusya'da posta servisinin son derece dengesiz ve kötü olduğunu belirten şikayetler son zamanlarda iyice arttı. Benim de müteşekkir olduğum çalışmalarınızla bu kötü durumun düzeleceğini umuyorum. Baylar, en derin saygılarımla,
I.Djanbolat (imza) ”¹¹³

Belgeler arasında bulunan yazışmaların bir kısmı İsveç Kızılhaç yetkililerinin, kamplarda çalışma yapan delegelerinin hazırladığı esir Türkleri de içeren esir listelerinin Stockholm'deki Türk temsilciliğine gönderildiğine işaret etmektedir. Ancak esir listelerinin suretleri İsveç Kızılhaç arşivlerinde bulunamamıştır. Bu tür bir yazının örneği 4 Ekim 1917 tarihlidir.

“4 Ekim 1917,...Rusya'nın Perm eyaletinde, Ekaterinburg bölgesinde, Neiwo-Rudlanskaja istasyonundaki Bjeloretschenski Rudnik kampında tutulan 55 Osmanlı savaş esiri askerin ad ve soyadlarını içeren listeyi size göndermekten onur duyarız. Bu liste Rusya'daki bir delegemiz tarafından gönderilmiştir...Ek 1 liste”¹¹⁴

¹¹¹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹¹² İsmail Canbolat Bey, T.C Stockholm Büyükelçiliği'nde yer alan bir bilgiye göre 1917-1918 yıllarında tam yetkili elçi olarak Stockholm'de görev yapmıştır. Bkz: <http://stokholm.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx> (Çevrimiçi) 2012-11-10. İsveç kaynaklarında yer alan bilgilere göre ise Nisan 1917'de Çerkez kökenli olması nedeniyle Rusya'daki sosyalistlerle ilişki kurmak üzere görevlendirilen İsmail Canbolat Bey, Temmuz 1917'de sağlık sorunları nedeniyle Stockholm'den ayrılmış bir daha geri dönmemiştir. Riksarkivet, Utrikesdepartementet 1902 års dossierssystem, Främmande Diplomater i de Förenade Rikena, Turkiet, SE/RA/221/2210.02/16/999.

¹¹³ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie No:5062.

¹¹⁴ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

Savaş sırasında Alman yanlısı bir tarafsızlık politikası izlediği gerekçesiyle baskı uygulanan İsveç'in pek çok ürünü ithal ve ihraç etmesi yasaklanmıştı. Belgelerden biri bu yasakların esir kampında tutuklu Piyade Teğmeni Mustafa Sururi Rıfat'ın istediği resim malzemelerine kadar uzandığını göstermektedir. Teğmenin İsveç Kızılhaçı'ndan bedeli karşılığı istediği resim malzemelerinin ihracat yasakları kapsamına girdiği için gönderilemediği ifade edilmektedir. Aşağıdaki yazı, sadece Türk teğmenin değil, teğmenin mektubunu Türk temsilciliğine ulaştıran İsveç Kızılhaç'ının da savaş sırasında yaşadığı zorluklara bir örnektir.

“29 Ekim 1917, ...Savaş esiri yurttaşlarınızdan birisinin Komite'mize yönlendirdiği ilgiye değer bir konuda dikkatinizi çekmek isteriz. Önceden İstanbul, Schachsade Baschy, Bozdejan Kemer 107 adresinde ikamet eden Osmanlı ordusu 8. Piyade Teğmeni Mustafa Sururi RIFAT, şu anda Sibirya'da Krasnojarsk'ta esir tutulmaktadır. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi üyesi olan teğmen, Sibirya'da bulunduğu yerde malzeme noksanlığından sanatını ifa edememektedir ve bizden kuru boya, yağlı boya, fırça, tual gibi malzemeler istemektedir. Malzeme ücretini savaşın bitiminden sonra ödeyeceğini beyan etmektedir. Teğmen Rıfat'ın istediği malzemeler İsveç'in ihracat yasakları kapsamında olduğundan ve çalışma prensiplerimiz şahsi paket gönderilmesine izin vermediğinden, üzülerken kendisinin taleplerini yerine getirememekteyiz. Bu sebeple, isteklerini size aktarıyoruz ve elinizden geleni yapacağınızı umuyoruz...”¹¹⁵

Dosyadaki belgeler arasında, İsveç'in koruyucu ülke olarak Türk tarafının çıkarlarını korumaya başlamasından sonra, İsveç Kızılhaçı'nın da Türk esirlerin taleplerine daha fazla eğileceğine işaret eden bir yazı bulunmaktadır. Ancak koruyuculuk sisteminin henüz yürürlüğe girmemiş olması nedeniyle Wetluga'da tutuklu Tabur Kumandanı Murat'ın “haklı” talebinin yerine getirilemediği anlaşılmaktadır. Krasnojarsk kampında kalan Türk esirlerin talebinin de aynı gerekçeyle yerine getirilemediği ve İsveç Kızılhaçı'nın bu taleplerin Türk temsilciliği tarafından yerine getirilmesini beklediği görülmektedir.

“8 Kasım 1917, ...Mektubumuza ilişik, Wetluga'da tutuklu bulunan, 112 subay ve 16 Türk askerini temsilen Osmanlı ordusu tabur kumandanı MOURAD'ın mektubunu bulabilirsiniz. Komitemizin Türk savaş esirlerinin çıkarını da gözetmesine ilişkin görüşmeler başlamakla beraber henüz gerçekleşmediği için biz

¹¹⁵ Bu mektupta bahsedilen Teğmen Mustafa Sururi Rıfat'ın adresi, Şehzadebaşı Bozdoğan Kemer 107 numara olmalıdır. İleti için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm**, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

komutan Mourad'ın isteklerini karşılayamamaktayız. Sizden ricamız bu haklı askerlere elinizden geldiğince yardımcı olmanızdır...Ek 1 mektup"¹¹⁶
"16 Kasım 1917, ...Mektubumuza ilişik, Rusya, Krasnojarsk kampında tutuklu Osmanlı savaş esirlerince tarafımıza gönderilen biri Türkçe dilinde yazılmış iki kartpostalı göndermekten onur duyarız. Bu iki subayın isteklerini yerine getirmenizi dileriz...Ek:kartlar"¹¹⁷

Belgeler bazen de aşağıdaki örnekte görüleceği gibi, Türk temsilciliği tarafından esirlere ulaştırılması için İsveç Kızılhaç'ına gönderilmiş esir mektuplarının yerlerine teslim edildiğine dair İsveç Kızılhaç'ına ait teyit yazılarıdır. Esir ismi içerdiği için örnek olarak alınmıştır.

"4 Eylül 1917, Ayın 1'inde bize göndermiş olduğunuz ve içinde Sibiry'a da Bérézofka'da savaş esiri olan Asteğmen Ali Rıza Effendi'ye ait mektup bulunduran yazınızı aldık. Petrograd'daki büromuz aracılığıyla bu mektubu alıcısına iletmekten mutluluk duyduk...."¹¹⁸

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin de İsveç Kızılhaç'ı aracılığıyla, Rusya'daki Türk esirlere giysi gönderdiğine işaret eden belgeler de bulunmaktadır.

"25 Ekim 1917, ...22 Ekim tarihli ve 5518 numaralı mektubunuza karşılık İstanbul'daki Osmanlı Kızılayı tarafından gönderilen giysileri Rusya'daki Osmanlı savaş esirlerine dağıtarak, imkanlarımız dahilinde durumlarını iyileştirmek ve acılarını azaltmak istemekteyiz..."¹¹⁹

Orduda görev yapan her doktor, zimmetli bir doktor çantasına sahiptir. Ruslar tarafından esir alınan doktorların ise sözleşmelere aykırı olarak doktor çantaları alınmaktaydı. En temel sağlık malzemelerinin dahi bulunmadığı kamplarda tutulan bu doktorlar her şeye rağmen diğer yaralı esirlere yardım etmeye çalışmaktaydı. Aşağıdaki yazı Rusya'daki savaş esiri doktorların yaralılara müdahale edebilmeleri

¹¹⁶ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹¹⁷ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹¹⁸ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹¹⁹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

için gerekli bir neşterin dahi kampta bulunmadığının kanıtıdır. Yazı, Türk temsilciliğinin İsveç Kızılhaçı kanalıyla muhtemelen esir bir Türk doktora neşter gönderdiğine işaret etmekte ve neşterin İsveç Kızılhaçı tarafından teslim alındığını teyit etmektedir.

“27 Ocak 1917, ...Kurye ile 26/1/1917’de gönderdiğiniz 1 adet doktorbıçağını¹²⁰ verilen adrese ulaştırmak üzere teslim aldık...”¹²¹

İsveç Kızılhaçı delegesi Papaz Wilhem Sarwe’nin orman işçisi olarak çalıştırılan Türk esirlere yaptığı yardımlar konusunda Türk temsilciliğinin bilgilendirildiği belge ise, adeta hem Türk esirlerin zor koşullarına hem de yaşadıkları dil zorluklarına örnek oluşturmaktadır. Yazı İsveç Kızılhaçı tarafından gönderilmiştir.

“5 Şubat 1917...Size Rusya’da bulunan bir delegemiz olan Papaz Bay Sarwe’nin raporundan bir kısmı göndermekten onur duyarım. Bu rapordan da anlaşılıyor ki kendisi, yalnız kendi imkanları ve çabalarıyla birçok Türk savaş esirine yardım etmiştir.

“Solikamsk şehrinin dışında, orman işlerinde çalıştırılan 58 Türk savaş esiri vardı. Onlara konserve ve bisküvi getirmiştik. Herkes eşit olarak 1 Ruble alıyordu. Solikamsk’a tüm malzemeler gelince onlara daha fazla yardım sözü verdik. Türkler oldukça memnun ve iyi görünüyorlardı, özellikle hastanede gördüklerim oldukça memnundu, bu memnuniyetlerinin aylardır ilk defa kendi dillerini konuşan birini görmekten ileri geldiğini düşünüyorum. Kafkaslarda öğrendiğim şiveyle Türk askerleriyle anlaşabildim ve bu onların hoşuna gitti...”¹²²

Rusya’daki Türk esirlere gönderilmek üzere yazılmış mektupların yerlerine ulaştırılması için Stockholm’deki Türk Temsilciliği’nin, İsveç Kızılhaçı’ndan yardım istediği de görülmektedir.

“1 Eylül 1917, ...Türkiye İmparatorluk Temsilciliği, İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi’ne Sibirya’nın Baykal eyaletinde Bérézofka’da tutuklu bulunan

¹²⁰ İsveççe’de o dönemlerde “doktorbıçağı” olarak adlandırılan neşterlerin, bir çakı gibi açılıp kapandığı ve kapalı haliyle yaklaşık 11 cm. boyunda olduğu görülmüştür.

¹²¹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹²² Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

Osmanlı Asteğmeni Ali Rıza Effendi'ye yazılmış bu mektubu takdim eder ve mektubun alıcısına ulaştırılmasını temenni eder...¹²³

“Türk temsilciliği İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'ne Rusya'daki Türk savaş esirlerine gönderilmek üzere iki mektup göndermekten onur duyar. Adresler Fransızca yazılarak mektuba iliştilmiştir. Bu mektupları belirtilen adreslere ulaştırmanızdan minnettar kalacağız. Stockholm, 28 Kasım 1916”¹²⁴

Yine bu tür bir yazışma örneğinde, Türk temsilciliğinin İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'ne başvurarak, Onbaşı Ali'ye ulaştırılması için bir mektup gönderdiği anlaşılmaktadır.

“30 Kasım 1916, Türk temsilciliği Rusya'daki bir savaş esirine gönderilen bu mektubu, İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'ne göndermekten onur duyar ve mektubun aşağıdaki adrese ulaştırılmasından çok minnettar kalacağımızı bildiririz.

Onbaşı Ali, Urkupp' den

Şehir: Esniri (Krounkalb) Hastane No: 9, Oda: 635 ”¹²⁵

Ancak bir sonraki yazışma dosyadaki söz konusu mektubun üzerindeki hatalı adres nedeniyle İsveç Kızılhaçı tarafından daha mektup Rusya'ya gönderilmeden iade edildiğini göstermektedir.

“2 Aralık 1916, Stockholm, ...İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi sizin geçtiğimiz ayın 30'unda yazdığınız ve Rus hapishanesindeki Türk savaş esiri Ali adına iliştilmiş bir mektubu kabul etmekten onur duyarız. Ancak belirtmemiz gerekir ki, mektupta adres olarak bildirilen “Esniri” bizim Rusya'daki posta istasyonları adresleri arasında bulunmamaktadır. Bu nedenle mektup gönderildiği adres konusunda bilgi içerse dahi, büromuzda Türkçe yazısını anlayan kimse olmadığı için, yukardaki adrese göndermeyi uygun bulmadık. Doğru adresi araştırarak bize bildirmenizden sonra bu görevi memnuniyetle yerine getireceğiz, mektubu tekrar size gönderiyoruz. Mektup kurallarımıza göre tarafımızdan açılmıştır.”¹²⁶

¹²³ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹²⁴ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹²⁵ “Urkupp” muhtemelen Ürgüp olmalı. Belge için bkz: Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹²⁶ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

Türk temsilciliğinin acil durumda olan Türk savaş esirlerine yardım edilmesi için de İsveç Kızılhaç'ına başvurduğu anlaşılmaktadır.

“22 Ekim 1917,...Rusya’da tutuklu bulunan Türk savaş esirlerinin Osmanlı Kızılay Cemiyeti’yle yaptığı birçok yazışmaya göre, bu savaş esirlerinin çok acil giysi ve iççamaşırına ihtiyaçları vardır. Bu taleplerin karşılanması, yaklaşan kış mevsiminin esirlerin zaten acınası durumlarını korkunç bir hale sokmasından ötürü daha da acil hale gelmiştir. Bu talihsizlere yardım etmek isteyen Osmanlı Kızılayı Komitesi, beni sizden ve Rusya’da bulunan İsveç Kızılhaçı delegelerinden Kranojarsk’ta tutuklu bu savaş esirlerine gömlek ve iççamaşırı dağıtımı konusunda yardım talep etmekle görevlendirmiştir...”¹²⁷

İsveç Kızılhaçı ve Türk Temsilciliği arasında yapılan yazışmalardan bazıları Türk esirlere para yardımı gönderilmesi konusundadır. Cevad Bey tarafından imzalanmış böyle bir belgede, İsveç Kızılhaçı kanalıyla Türk esirlere ulaştırılmak üzere para gönderildiği, paranın yerine ulaştırılması ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılması için İsveç Kızılhaçı başkanı Bay Didring’ten yardım rica edildiği görülmektedir.

“15 Ocak 1917,
Bay Başkan,
Geçen cumartesi günkü konuşmamıza istinaden İsveç Kızılhaçı’na Rusya’daki Türk esirlere göndermesi için, Skandinaviska Kreditaktiebolaget’e 21.300 Mark transfer edildiğini belirtmekten onur duyarım. Konuşmamız sırasında size sebeplerini belirttiğim üzere, bu çok önemli olmayan tutar yalnızca bizim askerlerimiz için ayrılmalıdır. Bu nedenle hükümetim adına sizden, bu miktarın dağıtılmasında ve Rusya’daki askerlerimize ulaşmasında sorumluluk almanızı rica ediyorum. Bana vermiş olduğunuz bilgilere dayanarak eğer bizim savaş esirlerimizin en çok toplandığı bölgeler olan Moskova, Pensa ve Omsk’taki delegelerinizin bu işi üstlenmesi bizim isteklerimizi tamamen karşılayacaktır. Şüphesiz ki bu delegeler askerlerin durumunu ve ihtiyaçlarını görüp, duruma karar verecek tek yetkili kişiler olacaktır. Tek amacımız bu son derece talihsiz askerlere yardım etmek ve büyük acılarını biraz olsun azaltmak olduğundan, bu bayların durumu en iyi şekilde üstleneceğinden kuşku yok. Mektubu sonlandırırken, yapmış olduğunuz tüm yardımlardan, insanlık adına asil çabalarınızdan ötürü temsilciliğinize saygılarımı sunuyorum ve en sıcak teşekkürlerimi takdim ediyorum. Sayın başkan en içten selamlarımı kabul ediniz.
Djevad (imza)¹²⁸

Cevad Bey’in bahsettiği paranın alındığı İsveç Kızılhaçı tarafından teyit edilmiştir.

¹²⁷ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie No: 5518.

¹²⁸ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie No:GL 5518

“1 Şubat 1917,...15 Ocak tarihli mektubunuzu ve gönderdiğiniz 21300 Mark’ı teslim aldığımızı bildirmekten onur duyarız. Bu miktarı hemen Türk savaş esirlerine dağıtmak üzere Rusya’daki temsilcilerimize gönderdik...”¹²⁹

Belgelerin bir kısmı da İsveç Kızılhaçı’na geri bildirimde bulunmak üzere Türk temsilciliği tarafından gönderilmiş yazılardan oluşmaktadır. Türk temsilciliği, kendilerine esir Türklerin Türkiye’deki adreslerine ulaştırılmasını istediği kartpostal, mektup ve kolileri gönderen İsveç Kızılhaçı’na diplomatik nezaket kurallarına göre bu görevin yerine getirildiğini bildirmektedir.

“18 Ağustos 1916, ...Türkiye İmparatorluk Temsilciliği, İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi’nin kendisine gönderdiği ayın 15’i tarihli mektubuna cevaben, bahsi geçen Rusya’da tutuklu bulunan iki Osmanlı savaş esirinin gönderdiği iki kartpostalı adreslerine göndermiş olmaktan onur duyar ve en candan teşekkürlerini sunar”¹³⁰

“26 Kasım 1917, ...Türk temsilciliği İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi tarafından gönderilen, 22 Kasım tarihli mektubu ve 1398 numaralı koliyi teslim aldığını bildirir. Söz konusu koliyi en kısa zamanda Constantinople’de Kızılay’a ulaştıracağımızı bildiririz.”¹³¹

“21 Ağustos 1917, ...Ayın 15’inde göndermiş olduğunuz mektubu almaktan onur duyduk. İçindeki kartları adreslerine ilettiğimiz bildiririz.”¹³²

“13 Ağustos 1917, ...Ayın 10’unda göndermiş olduğunuz mektubu aldığımızı belirtiriz. Göndermiş olduğunuz iki Türkçe kartpostalı teslim aldık. Rusya’da bulunan Türk askerlerinin sağlık durumlarını anlattıkları için kartları en hızlı şekilde adreslerine gönderdik...”¹³³

“25 Ekim 1917, Türkiye temsilciliği, İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi’nin ayın 24’ünde gönderdiği mektubuna cevaben, bahsi geçen mektubun

¹²⁹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198

¹³⁰ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie No.4094

¹³¹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie No: 5167

¹³² Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹³³ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

Kopenhag'daki Osmanlı Kızılayı Savaş Esirleri Bölümü özel delegesine çeşitli yerlere göndermesi için iletildiğini bildirir...¹³⁴

“12 Kasım 1917, ...112 subay ve 16 asker ile birlikte Wetluga'da (Rusya, Kostroma eyaletinde) bulunan kumandan Mourad'ın taleplerini içeren 8 Kasım tarihli mektubunuzu almış olmaktan onur duyarım. Bu mektubu, en hızlı şekilde, belirtilen taleplerin gerçekleştirilmesi amacıyla Kopenhag'daki Osmanlı Kızılayı delegesine gönderdim...”¹³⁵

“11 Haziran 1918, Türkiye İmparatorluk Temsilciliği, İsveç Kızılhaçı'na ayın 7'sinde göndermiş olduğu mektubu aldığını ve hemen Osmanlı Kızılayı'na iletmış olduğunu bildirir.”¹³⁶

İsveç arşivindeki belgeler arasında Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyet'i adına temaslarda bulunmak üzere Kopenhag'a gönderilen İzzet Bey ile İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi arasında yapılan bir yazışma da dikkat çekmektedir. Komite'nin, Kopenhag Türk Temsilciliği'ne gönderdiği aşağıdaki yazıda Nargin kampındaki Türk savaş esirlerini kurtarma çalışmalarında yer almak istediklerini bildirdikleri görülmektedir.

[8 Ekim 1917,

Türkiye Temsilciliğine, Kopenhag
Baylar,

Osmanlı Kızılay'ı adına İzzet ismiyle imzalanmış ve yazılmış bir telgraf aldık:

“Avusturya Kızılhaçı'na gönderilen 22 Eylül tarihli, 3036 numaralı mektubunuzu aldım. Türk savaş esirlerini kurtarmak için Landmanksbank Kopenhag tarafından aktarılacak 5000 kronu lütfen Bay Tenman'a ulaştırınız. Sivil savaş esirlerinin yerlerini bildiriniz. Bay Tenman dağıtımı yapabilirse, Kızılayı başka fonlar da ç ıkaracaktır. Cevap mektubunuzu lütfen Kopenhag Türk temsilciliğine gönderiniz. Şimdiden teşekkür ederiz.”

Cevap mektubunu, isteğiniz üzerine size bildiriyoruz ve belitmek isteriz ki Rusya'daki ihtiyaç halindeki savaş esiri yurttaşlarınızı kurtarma çalışmalarında yer almak isteriz. 5000 kronu elimize geçer geçmez Petrograd'daki büromuz aracılığıyla Bay Tenman'a ileteceğiz ve dağıtımında sorun çıkacağını, Türk esirlere gönderilecek olan başka paraların dağıtımında da bir engel çıkacağını düşünmüyoruz. Sivil savaş esirleriyle ilgili yönelttiğiniz soruya gelince, bu soruyu acilen Rus yetkililere ve Bay Tenman'a ileteceğiz, gelen yanıtı acilen size ve doğrudan İstanbul'daki Kızılay'a

¹³⁴ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie No:5523.

¹³⁵ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie No: 5571.

¹³⁶ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie, No.6187.

bildireceğiz....Not: Landmansbank Kopenhag bankasından gelen bir çekle 5000 kronu aldığımızı bildirmekten onur duyarız]

Ragnar Tenman, kötü bir üne sahip Nargin kampını ziyaret ederek rapor hazırlayan ve raporunda Türk savaş esirlerine yapılan insanlık dışı tutumu da sergileyen İsveç Kızılhaçı delegesidir. Nargin adasında tutulan Türk savaş esirleri hakkında İsveç delegelerinin vereceği bilgileri önemseyen ve esirlere yardım etmelerini isteyen İzzet Bey'in, bu cevap üzerine yeniden İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komite'sine bir yazı gönderdiği görülmektedir. 1917 yılı yaz aylarında İskandinav ülkelerine gönderilmiş olan İzzet Bey'in 9 Ekim'de halen Kopenhag'da olduğu da anlaşılmaktadır.

“9 Ekim 1917,
İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi, Stockholm,
Baylar,8 Ekim tarihli mektubunuzu almaktan gurur duyduğumu belirtir, nazik içeriği için teşekkürlerimi sunarım. Delegeniz Bay Tenman'ın içeriğini Avusturya Kızılhaçı'na bildirdiğiniz telgrafı, Bakü'de esir tutulan Türk savaş esirlerinin bilgisini içeriyordu. Bakü yakınlarındaki Nargin adasında hatırı sayılır miktarda Türk savaş esiri bulunması ve Rusların tarafsız Kızılhaç üyelerine bu bölge ziyaretleri için fazla izin vermemesi dolayısıyla, İsveç Kızılhaçı delegesinin bize vereceği haberler çok kıymetlidir. Bu sebeple sizden ricam Bay Tenman'ın Bakü'ye, ya yolculuğunu bu bölgeyi de kapsayacak şekilde uzatarak ya da o bölgedeki Türk esirlerden Bay Tenman ile sürekli iletişime geçebilecek bir komite organize edilerek, yardım götürmesidir. Kızılay, her iki nokta hakkında bilgi almaktan mutlu olacak ve İsveç Kızılhaçı'na bizi aydınlattığı için müteşekkir kalacaktır. Bana bu konuda gerekli bilgileri vereceğinizi umuyor, size çok sıcak teşekkür ediyor ve en içten saygılarımı kabul etmenizi rica ediyorum.
İzzet
İstanbul Savaş Esirleri Heyeti Başkanı”¹³⁷

Belgeler arasında bulunan diğer bir önemli bir yazışma, “*koruyucu güç*” olarak Türk savaş esirlerine yardımcı olması gereken İspanyol elçiliğindeki bir görevliyle ilgilidir. Savaşta tarafsız kalan İspanya, Türk tarafının çıkarlarını korumakla yükümlüydü ancak, İspanya ekonomik güçlükler içersinde olmasından dolayı bu görevi yeterince yapamadığı için eleştirilmekteydi.¹³⁸ Aşağıdaki yazı, İsveç Kızılhaçı

¹³⁷ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹³⁸ Elsa Brändström, iyi niyetli bir şekilde diplomatik koruyuculuk görevini yapmaya çalışan İspanya büyükelçisinin yetersiz kalmasının bir nedeni olarak, Türk hükümetinin maddi olarak büyükelçiyi

Savaş Esirlerine Yardım Komitesi tarafından yazılmış olup, İspanya'nın elindeki fonlarla ve bu konuda çalışması beklenen görevli hakkında bir anlaşmazlığa işaret etmektedir.

[15 Ekim 1917,...İstanbul'daki Kızılay'dan aldığımız bir telgraf metnini size bildirmekten onur duyarız. "Hastanelerdeki Türk savaş esirlerini kurtarmak amacıyla İsveç Kızılhaçı rahibelerinin ihtiyacı olan fonları, Moskova'daki İspanyol başkonsolosundan almalarını haber verin Teşekkürler." Bu telgrafta bahsedilen fona gönderilen para miktarını, gönderim tarihini ve varsa başka her türlü bilgiyi bize iletmenizi rica ederiz. Zira bizim bilgimize göre Moskova'da bir Başkonsolos değil sadece "konsolos titulaire" bulunmaktadır. En içten saygılarımızı iletir, cevabınızı bekleriz.]¹³⁹

Bu yazının Stockholm Askeri Ataşesi Albay Şükrü Bey tarafından cevaplandırıldığı görülmektedir. Şükrü Bey'in, İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi sorumlusu Carl F. Krook'a gönderdiği cevap, aslında Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan iletişim sorununa da bir örnek oluşturmaktadır. İstanbul Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi'nden İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'ne doğrudan bir telgraf gönderildiği ve bu telgraf hakkında bilgilendirilmeyen Stockholm Türk temsilciliğinin zor durumda bırakıldığı anlaşılmaktadır.

"22 Ekim 1917,
Sayın Yönetici
Ayın 15'inde yazdığınız mektuba cevaben bildirmek isterim ki, Moskova'daki İspanya Konsolosluğuna gönderilen fonla ilgili ne İmparatorluk Savaş Bakanlığı'ndan ne de Osmanlı Kızılay Cemiyeti'nden bir bilgi gelmiştir. Bu sebeple bana yöneltilmiş olduğunuz sorulara cevap dahi veremiyorum. Ancak konuyu şu anda Kopenhag'da bulunan Kızılay delegesine sordurdum, bana konuyla ilgili bilgi gelince size bildireceğim. Sayın yönetici en derin saygılarımı sunarım.
Askeri Ataşe Albay Şükrü (imza)"¹⁴⁰

Beş gün sonrasının tarihini taşıyan diğer bir belge ise, Türk Temsilciliği'nin bu konuyla ilgili olarak İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'ne yeni bir

destekleyememesini göstermektedir. Bu nedenle İspanya'nın esaretleri boyunca sivil ve askeri savaş esirlerine çok az faydası dokunduğunu belirtmektedir. Brändström, *a.g.e.*, s.10.

¹³⁹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁴⁰ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

yazı gönderdiğini göstermektedir. Türk temsilciliği İspanyol konsolusun varlığından bir şüphe duyulmadığını belirtmektedir.

“27 Ekim 1917, Stockholm

Sayın Başkan,

22 Ekim tarihli mektubumun devamı olarak size bildirmek isterim ki, bahsi geçen fonlar geçtiğimiz 15 Ağustos tarihinde İstanbul’daki Merkez Komite’den, Moskova’daki İspanya başkonsolosuna gönderilmiştir. Moskova hastanelerindeki Türk savaş esirleri bir yandan komiteden çeşitli isteklerde bulunurken, bir yandan da İsveç Kızılhaçı rahibeleri adı geçen savaş esirlerine “Bayan Björkman” tarafından maddi yardım (dağıtım) yapıldığını komiteye bildirmişti. Bunlardan sonra Moskova’daki İspanyol başkonsolosun daha da fazla dağıtım yapabilecek fonlara sahip olduğunun İsveç Kızılhaçı’na bildirilmesi gerekmekteydi. Moskova’da bir İspanyol başkonsolosunun görevli veya onursal olarak varlığına gelince, Kopenhag’daki Kızılay delegesinden gelen bilgiye göre, bu konsolosun varlığından şüphe edilemezdi zira, konsolosun adı Rusya’daki İspanyol konsolosları listesinde yer almaktaydı.”¹⁴¹

İsveç Kızılhaçı’nın Türk esirlerle ilgili çalışmaları karşısında duyulan minnetarlık Türk tarafının teşekkür mektuplarına yansımıştır. Stockholm’deki Türk temsilcisi Cevad Bey’in İsveç Dışişleri Bakanı Knut Wallenberg’e yazdığı teşekkür mektubunun suretinde bu minnettarlık açıkça görülmektedir.

“14 Eylül 1916

Sayın Bakan

Osmanlı Dışişleri Bakanlığı ile görüşmelerimiz dahilinde, İsveç Kızılhaçı’na, Rusya’daki Türk savaş esirlerine yardımları ve dağıttıkları hediyeler için en derin saygılarımızı sunuyoruz. Ayrıca hükümetim beni, siz sayın bakana da İsveçlilerin yaptığı yardımlar için teşekkürlerimi sunmam için görevlendirmiştir. Ben de bu görevi üstlenmekten onur duyuyorum. Bu vesileyle size en derin saygılarımı sunuyorum.

Djevad (imza)”¹⁴²

14 Ekim 1918 tarihli bir mektuba göre Stockholm Türk Temsilciliği ve İstanbul arasındaki diplomatik posta erişiminin yalnızca Berlin üzerinden yapılabildiği İsveç Kızılhaçı’na bildirilmiştir.

¹⁴¹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁴² Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

“14 Ekim 1918

Aynı 12’sinde gönderilen İsveç Kızılhaçı’nın mektubuna cevaben, Türkiye İmparatorluk Temsilciliği, İstanbul ile diplomatik posta erişimini Berlin’deki Türk elçiliği üzerinden sağladığından, mektupta bahsi geçen iletişimin Türkiye Berlin Büyükelçiliği’nden yapılabileceğini bildirmekten onur duyar.¹⁴³

Dosyadaki belgeler arasında Türk temsilciliği’nin, Türk savaş esiri Asteğmen Avni oğlu Hüseyin Hüsnü Efendi için İsveç Kızılhaçı kanalıyla para gönderdiğini gösteren bir yazı bulunmaktadır.

“4 Temmuz 1918, ...Türkiye İmparatorluk Temsilciliği, İsveç Kızılhaçı’ndan, Dobroudja cephesinde esir düşen ve şu anda “Kostroma” da toplama kampında tutulan savaş esiri (26. Tümen, 59. Alay, 1. Tabur, 3.Bölük) yedek Asteğmen Avni oğlu Hussein Husni Effendi’ye ekte bulunan 288 İsveç kronun teslim etmesini rica ediyor. Türkiye İmparatorluk Temsilciliği, İsveç Kızılhaç Derneği’ne şimdiden içten yardımları için teşekkür eder.¹⁴⁴

Beş gün sonra ise Türk temsilciliğinin İsveç Kızılhaçı’na yeniden başvurduğu ve Asteğmen’in sağlık durumu hakkında bilgi istediği görülmektedir. Asteğmen’in ve babasının isimlerinin yazılışı dikkat çekicidir.

“9 Temmuz 1918,

Türkiye İmparatorluk Temsilciliği, İsveç Kızılhaçı’ndan, adresini ayın 4’ündeki 6238 no’lu mektupta belirttiği Osmanlı savaş esiri İsmail Avny oğlu Teğmen Hussein Husny Effendi’nin sağlık durumu hakkında bilgi vermesini rica eder.”¹⁴⁵

Türk temsilciliğinden gelen bu yazılar üzerine İsveç Kızılhaçı aşağıdaki cevabı göndermiştir.

“13 Temmuz 1918,

Baylar,

Aynı 4’ü ve 9’undaki 6238 ve 6261 no’lu notlarınızı teslim almış olmaktan onur duyduk ve belirtmek isteriz ki Rusya’da Kostroma’da tutuklu bulunan 59. Alay 3. Bölükten Asteğmen HUSSEIN HUSNI EFFENDİ’ye Rusya’daki temsilcimiz

¹⁴³ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie, No.6522.

¹⁴⁴ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie, No.6238.

¹⁴⁵ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

aracılığıyla 288 İsveç kronunu gönderdik. Ayrıca Petrograd'daki büromuzdan bahsi geçen teğmenin sağlık durumu hakkında bilgi talep ettik. Cevap alır almaz, size bildireceğiz. Teşekkürlerimiz ve saygılarımızı kabul ediniz..."¹⁴⁶

İlk yazışmadan 23 gün sonra Türkiye temsilciliğinin Hüseyin Hüsnü Efendi için son bir kez daha İsveç Kızılhaçı ile temas kurduğu görülmektedir. Üstelik temsilcilik bu defa İsveç Kızılhaçı'na göndermiş olduğu parayı geri istemektedir.

"27 Temmuz 1918,
İsveç Kızılhaçı'nın ayın 13'ünde gönderdiği mektuba cevaben, Türkiye İmparatorluk Temsilciliği, savaş esiri Asteğmen Hussein Hussni Effendi'nin İstanbul'a geri döndüğünü bildirir. Daha önce Rusya'ya, Asteğmen'e gönderilmek üzere transfer edilen 288 İsveç kronunun geri gönderilmesini rica ederiz."¹⁴⁷

Asteğmen Hüseyin Hüsnü'nün İstanbul'a döndüğünü öğrenen İsveç Kızılhaçı iki hafta bekledikten sonra paranın Petrograd'dan gelince gönderileceğini bildiren bir cevap vermiştir.

"17 Ağustos 1918
Türkiye İmparatorluk Temsilciliğine,
Baylar,
27 Ağustos tarihli, 6319 no'lu mektubunuza cevaben bildirmekten onur duyarız ki, daha önceden sizin verdiğiniz bilgiler doğrultusunda Asteğmen Hussein Huseni Effendi'ye gönderilmek üzere verilen ve 12.07.1918 tarihinde değeri 518.18 Ruble olan 288:- İsveç kronunu, Petrograd'daki büromuza bildirmiş bulunmaktayız. Petrograd'dan elimize ulaştığı zaman, bahsi geçen miktarı hemen size göndereceğiz. Baylar, en derin saygılarımızı sunarız."¹⁴⁸

Belgeler arasında Yusuf Akçura'nın Ocak 1918'den itibaren Rusya'da Türk savaş esirleriyle ilgilenmek üzere göreve başlamasıyla ilgili bazı yazışmalar da bulunmaktadır. Yusuf Akçura'nın bu göreve başlamasından sonra Stockholm Türk temsilciliğinin de, daha önce İsveç Kızılhaçı tarafından kendilerine gönderilen esirlere ait istek mektuplarının, Rusya'daki Yusuf Akçura'ya yönlendirilmesini

¹⁴⁶ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁴⁷ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie, No.6319.

¹⁴⁸ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie, No.6667.

istediği anlaşılmaktadır. Bu konuda yapılan ilk yazışmada, İsveç Kızılhaçı'nın Vetluga'daki bir Türk esirin isteğinin yerine getirilmesi için Türk temsilciliğine başvurduğu görülmektedir.

“26 Ocak 1918,
Baylar,
Mektubumuzun ekinde, Rusya Vetluga'daki bir Osmanlı savaş esirinden gelen bir kartpostal bulunmaktadır. Mümkünse, mektuptaki istekleri yerine getiriniz. Baylar, en içten selamlarımızı kabul ediniz.”¹⁴⁹

İsveç Kızılhaçı'nın bu başvurusu üzerine Cevad Bey, Yusuf Akçura'nın Türk savaş esirleriyle ilgilenmek üzere Petrograd'da göreve başladığını belirterek Türk esirin ve temsilciliğin mektubunun Yusuf Akçura'ya iletilmesini istemiştir. Bir anlamda Yusuf Akçura'ya ulaşmak için İsveç Kızılhaçı'nın aracılığına başvurmuştur.

“İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi Başkanına,
30 Ocak 1918,
Sayın Başkan,
Ayın 26'sında göndermiş olduğunuz mektuba cevaben, bildirmek isterim ki Prof. “Youssef Akchoura Bey” Osmanlı İmparatorluk Temsilciliği yanında, Türk savaş esirlerinin işleriyle ilgilenebilmek adına Petrograd'da bulunmaktadır. Mektubuma ek olarak, Prof. Youssef Akchoura Bey'e iletmek üzere bir mektup bulacaksınız, lütfen bunu ve aynı şekilde gönderilecek olan mektupları kendisine iletiniz. En içten selamlarımı kabul ediniz Bay Başkan.
Djevad (imza)”¹⁵⁰

İsveç Kızılhaçı'nın, Türk temsilciliği tarafından bilgi verilmesine rağmen, Yusuf Akçura'ya iletilmesi için gönderilen mektubu Türk temsilciliğine iade ettiği anlaşılmaktadır.

“21.Şubat 1918, Türkiye İmparatorluk Temsilciliğine,
...Size Profesör AKTCHOURA Bey'e iletmek üzere bir mektup gönderiyoruz, lütfen alıcısına iletiniz, en derin selamlarımızı kabul ediniz.
İmza
Ek:1 Mektup”¹⁵¹

¹⁴⁹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁵⁰ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

Türk temsilciliğinin aynı mektubu iki gün sonra Akçura'ya iletilmek üzere yeniden İsveç Kızılhaçı'na göndermesi ise dikkat çekicidir.

“23 Şubat 1918

İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'ne

İsveç Kızılhaçı'nın (Savaş Esirlerine Yardım Komitesi) ayın 21'inde gönderdiği mektuba cevaben Profesör AKTCHOURA BEY'e verilmek üzere bir mektup gönderiyoruz. Kendisi Petrograd'da Osmanlı delegasyonu ile bulunduğundan, oradaki temsilcileriniz aracılığıyla (mektubu)iletmenizi rica ederiz.”¹⁵²

Türk temsilciliğinin artık Türk esirler konusuyla doğrudan ilgilenmeyeceğini ve Rusya'da bu konuyla ilgilenecek bir temsilci olduğunu vurgulamak için Yusuf Akçura'ya gönderilen mektubu ısrarla kabul etmediği ve İsveç Kızılhaçı'na geri gönderdiği düşünülebilir. Ancak Yusuf Akçura'nın da aralarında olduğu Osmanlı delegasyonuna ulaşmak için yine de İsveç Kızılhaçı delegelerinin yardımının istenmesi, Osmanlı devleti'nin Rusya'da doğrudan çalışma yapabilme gücü ve iletişim ağının olmadığına işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir.

Bir sonraki belgenin ise Türk temsilciliği tarafından neredeyse bir yıl gecikmeyle yazılmış başka bir cevap mektubu olduğu görülmektedir. Rusya'daki bir Türk esirin iki altın lira ve bir saatle ilgili talebinin karşılandığı ve emanetlerin Yusuf Akçura tarafından yerine ulaştırılacağı bildirilmektedir.

“14 Şubat 1918, 19 Aralık 1917 tarihli Türkiye İmparatorluk Temsilciliği Kopenhag başlıklı mektubunuza cevaben, İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesine, bahsedilen cisimlerin (2 altın Türk lirası ve bir saat) adreslerine ulaştırılması için Profesör Youssouf Aktchoura'ya gönderildiğini bildirir. İsveç Kızılhaçı'na en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Kopenhag, damga”¹⁵³

¹⁵¹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁵² Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁵³ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale Ottomane, No.GL 445, No:SL 6.

Yusuf Akçura'nın daha önce İsveç Kızılhaçı'na gönderilmiş olan 10.000 Ruble'yi Moskova'da teslim aldığını gösteren bir makbuz da İsveç arşivinde muhafaza edilmiştir. Türk savaş esirlerine yardım için Rusya'da bulunan Yusuf Akçura'nın "Osmanlı Kızılayı Rusya'daki Osmanlı Savaş Esirleri Bürosu" başlıklı, matbu bir kağıda Fransızca olarak parayı aldığını yazarak imzaladığı görülmektedir.

"Osmanlı Kızılayı
Osmanlı Savaş Esirleri Bürosu Rusya
Moskova, 23/7/ 1918
Moskova'daki savaş esirlerine dağıtmak üzere Mart ayında Petrograd'a gönderdiğim 10.000 rubleyi İsveç Petrograd Kızılhaç temsilcisinden aldım.
Rusya'daki Osmanlı Kızılayı Temsilcisi
İmza (Yusuf Akçura) ”¹⁵⁴

Henüz Rusya'daki esirlerin hangi yolla tahliye edilecekleri konusu karara bağlanmadığı bir dönemde, İsveç Kızılhaçı'nın Rusya'daki çalışmalarından memnun kalan Türk temsilciliğinin Prens Carl'a tahliyelerle ilgili bir mektup gönderdiği görülmektedir. Cevad Bey imzasıyla Mart 1918'de gönderilen mektupta, İsveç Kızılhaçı'ndan Rusya'da kalan Türk savaş esirlerine yardım etmesi istenerek Türk esirlerin Almanlarla birlikte tahliye edilmesi konusu ele alınmıştır.

"Prens Carl, Västergötland Dükü İsveç Kızılhaçı Başkanı'na
22 Mart 1918,
Bayım,
Hükümetim beni, siz ekselanslarından, İsveç Kızılhaçı'nın Rusya'daki Türk savaş esirleriyle ilgilenmesini rica etmekle ilgili olarak görevlendirdi. Bu insanlık yardımıyla ilgilenebilirseniz size çok müteşekkir olacağız.
Babıâli, Karadeniz denizyolu kullanılmaya başlanıncaya kadar, Alman İmparatorluk Hükümeti'yle, Türk esirlerin Alman esirleriyle birlikte tahliyelerinin yapılması konusunda görüşmelerde ilerlemeler kaydediyor.
Ayrıca hükümetim, Rusya'daki Türk savaş esirlerine yardım edilmesi amacıyla, Petrograd'daki İsveç Kızılhaç delegelerine 1 milyon mark gönderileceğini bildiriyor. Şükran, takdir ve saygı dolu en derin duygularımı size iletmekten onur duyuyorum.
Djevad”¹⁵⁵

¹⁵⁴ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, 1915-1921 Kontoret i Moskva (äldre förteckning) (F G), Vol. 481, makbuzun kopyası için bkz: EK 8.

¹⁵⁵ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie, No.5986.

Cevad Bey'in başvurusu üzerine Prens Carl savaş esirleri tahliye edilirken Türk savaş esirlerine de Alman ve Avusturyalı savaş esirleriyle aynı uygulamanın yapılacağını belirten bir cevap yazısı göndermiştir.

“25 Mart 1918

Sayın Elçi,

Ayın 22'sinde gönderdiğiniz mektuba cevaben, İsveç Kızılhaçı'nın, daha önceden de yaptığı gibi Rusya'daki Türk esirlerle her zaman ilgileneceğini onurla bildiririm.

Savaş esirlerinin tahliyesi konusunda ilgili, İsveç Kızılhaçı, Alman ve Avusturya-Macar savaş esirlerine uyguladığı gibi Türk savaş esirlerine de aynı işlemleri uygulayacaktır.

Sizin açıklamalarınızı dikkate alarak, Türk savaş esirlerine yardım etmek amacıyla 1 milyon mark, Petrograd'daki Kızılhaç delegelerine gönderilecektir. Eğer hükümetinizin bu miktarın kullanılması hakkında özel bir talebi yoksa, Türk savaş esirlerinin yararına da İsveç Kızılhaçı'nın prensipleri doğrultusunda ve şimdiye kadar Rusya'daki Alman ve Avusturya-Macar savaş askerlerinin ihtiyaçlarını karşılarken dağıtıldığı gibi dağıtılacaktır.

Bay Elçi, en derin saygılarımı kabul ediniz.

Carl (imza)¹⁵⁶

Ne yazık ki Prens Carl'ın Cevad Bey'e iyi niyetle ve İsveç Kızılhaçı'nın tahliyelerde önemli bir rol alacağı düşüncesiyle yazdığı bu mektuptan kısa bir süre sonra İsveç Kızılhaçı'nın Alman savaş esirlerinin tahliyesiyle ilgilenmesinin istenmediği ve dışlandığı ortaya çıkmıştır.¹⁵⁷

İsveç Kızılhaçı Başkanı Prens Carl'a, İsveç Kızılhaçı'nın Türk savaş esirlerine yönelik çalışmaları nedeniyle gönderilen bir teşekkür mektubunda kullanılan “çok alçakgönüllü ve çok itaatkar kulunuz” ifadesi duyulan minnettarlığı ifade etmesi bakımından dikkat çekicidir.

“Prens Carl, Västergötland Dükü İsveç Kızılhaç Başkanı'na

3 Şubat 1919

Bayım,

Rusya'da İsveç Kızılhaçı'nın hizmetleriyle ilgili ayın 29'undaki bilgilendirmeniz için siz Sayın Kraliyet mensubuna en derin teşekkürlerimi sunarım. En derin saygılarımı kabul ediniz.

¹⁵⁶ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁵⁷ Th. Wennerström'ün esir tahliyelerinde İsveç Kızılhaçı'nın ne Alman ne de Avusturya-Macaristan esirleriyle çalışmayacağını delegelere duyurduğu 10 Nisan 1918 tarihli 1202 sayılı genelge için bkz: Bölüm 3, dipnot 74 ve açıklaması.

Çok alçakgönüllü ve çok itaatkar kulunuz
Djevad (imza)¹⁵⁸

Savaş esirleriyle ilgili olarak İsveç Kızılhaçı ve Stockholm Türk Temsilciliği arasında yapılan yazışmaların 1919 yılında da devam ettiği, İsveç Kızılhaçı'nın Türk savaş esirlerinden gelen ve Türkçe kaleme alınmış talepleri tercüme edilmesi için Stockholm Türk temsilciliğine ilettikleri anlaşılmaktadır. Bu tür bir yazışma, Teğmen Emin Efendi ile ilgilidir. Türk temsilciliği, Emin Efendi'nin Türkçe yazdığı bir kartpostalı tercüme ederek İsveç Kızılhaçı Savaş Esirleri Komitesi'ne gönderdiği ve Teğmen'in isteklerinin karşılanmasını istediği görülmektedir.

[...Sibirya'da Krasnojarsk kampında tutuklu bulunan Türk savaş esiri Teğmen Emin Effendi'den gelen kartpostalın tercümesi aşağıdaki gibidir:
"Dokuz ay önce, annem Nessime Hanım'dan bana 20 Lira gönderdiğini belirten mektuplar aldım. Bu paradan benim elime yalnızca 5 Lira yani 55 Ruble geçti. Ayrıca bana 5 Lira daha gönderdiğini biliyorum, ancak bu miktar da bana henüz teslim edilmedi. Bu paralar Deutsche Bank'ın Stockholm'deki şubesinden gönderilmiş. Sizden ricam, bana ulaşmayan 20 Liranın sağlanması için gereğini yapmanız."
Türkiye İmparatorluk Temsilciliği olarak, Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'nden bahsi geçen Teğmen Emin Effendi'nin isteklerinin karşılanması rica ederiz.
Stockholm, 23 Ocak 1919]¹⁵⁹

İsveç Kızılhaçı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'nin cevap yazısı, paranın gönderildiği bildirilen banka konusunda bir anlaşmazlık olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle İsveç Kızılhaçı'nın, Teğmen Emin Efendi'nin annesinin göndermeye çalıştığı ve esir kampında kalan birisi için hayati önem taşıyan paraları ödemeyi kabul etmediği anlaşılmaktadır.

"25 Ocak 1919
Türkiye İmparatorluk Temsilciliğine,
Baylar,
Ayın 23'ünde gönderilen 6667 numaralı mektubunuza istinaden belirtmekten onur duyuyoruz ki, Sibirya Krasnojarsk'ta tutuklu olan Türk savaş esiri Teğmen Emin Effendi'nin isteklerini yerine getirememekteyiz. Çünkü İsveç'te Deutsche Bank'ın

¹⁵⁸ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie, No.6683.

¹⁵⁹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie, No: 6667.

veya herhangi bir yabancı bankanın şubesi bulunmamaktadır. Bahsi geçen kartı size gönderiyor ve en derin saygılarımız sunuyoruz.
Ek:1 kart¹⁶⁰

Stockholm'deki Türk Temsilciliği ve İsveç Kızılhaçı arasındaki en son yazışmanın da Türk esirlerin taleplerinin tercümesiyle ilgili olduğu ve esirlerin giysi ve paraya ihtiyaçları olduğu görülmektedir. Esirlerin gönderdiği Osmanlıca kartpostalın bir kopyası da dosyada bulunmaktadır.

[4 Şubat 1919

Türkiye İmparatorluk Temsilciliği İsveç Kızılhaçı'ı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'nden ayın 1'inde gelen mektuba cevaben kartpostalın tercümesini sunar:

“Savaş Esirlerine Yardım Komitesine, Stockholm,

Rusya'da Kostroma eyaleti Vartavine'de şu an tutuklu bulunan 61 Türk subay ve 15 Türk askerin aşağıda belirtilen malzemelere ve bir miktar paraya acil olarak ihtiyaçları vardır. Size sıcak teşekkürlerimizi sunarken bu ihtiyaçların acele karşılanmasını talep ediyoruz.

İmza Mehmed Noury, 23. Süvari Bölüğü Yüzbaşısı

Başlık	Giysi	Pelerin	Bot	Yün trikolar ve iççamaşırı
24	38	16	28	50 subaylar için
15	15	-	15	15 erler için
10 metre... (okunamadı)... subaylar için] 161				

3.5. Malul Türk Savaş Esirlerinin Mübadeleye Dahil Olma Süreci ve Türk Esirler İçin Ödenen Bedeller

1915 yılında başlayan esir mübadelesine Türk savaş esirlerinin de dahil edilmesi için İsveç Kızılhaçı'na ilk başvurunun, 11 Nisan 1916 tarihinde, Stockholm Türk Temsilciliği tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu konuda ilk belge, 13 Nisan 1916 tarihinde İsveç Kızılhaçı adına Prens Carl imzasıyla İsveç Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiş olan bir yazıdır.¹⁶² Prens Carl, yazısında Türk temsilciliğinden malul Türk esirlerin de Alman ve Avusturya-Macaristan malul

¹⁶⁰ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198.

¹⁶¹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198. Bu mektuba ilişik Osmanlıca kart da arşivde bulunmaktadır.

¹⁶² Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D no: 42, 701, SE/RA/221/2210.02/21/1970; aynı belgenin kopyası için bkz: Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för utväxling av krigsfångar 1915-1919, Vol.2.

esirleriyle aynı şartlarda mübadele edilmesini isteyen bir başvuru alındığını belirterek Türk tarafının başvurusunu da “**transsumt**”¹⁶³ olarak yazısına eklemiştir. “İsveç Kızılhaçı Yönetim Kurulu’nun malul Türk esirlerin mübadelesine karşı olmadığını” belirten Prens Carl, Almanya, Avusturya ve Rusya yetkilileriyle bu konuda bir anlaşma yapılmasını ve hatta “Türk temsilciliğinden mübadele bedelinin peşin olarak alınmasını” önermiştir. Prens, İsveç Dışişleri Bakanlığı’nın da uygun görmesi halinde Türk tarafının başvurusunun onaylanmasını istemiştir. Prens Carl, İsveç Kızılhaçı Yönetim Kurulu’nun, “birkaç ay içersinde en fazla birkaç yüz kişiye ulaşabilecek malul Türk esirler için başlangıç olarak 25.000 İsveç kronu peşin olarak tahsil edilmesini” de uygun gördüğünü belirtmiştir.

Prens Carl’ın yazısına eklediği Türk tarafının başvurusunun Cevad Bey tarafından imzalandığı ve Osmanlı Hükümeti adına malul Türk esirlerin özgürlüğe kavuşması için yardım dileyen Cevad Bey’in duygusal bir dil kullandığı dikkat çekmektedir.

“Transsumt

Stockholm, 11 Nisan 1916

Bayım,

Müttefiklerimiz ve Rusya arasında malul esirlerin değişimi için bir anlaşma yapılmışken, biz zor şartlar altındaki malul Türkleri düşünmezlik edemiyoruz. Hükümetimin bana verdiği görevle sizin yüksek şahsınızda bunlar için de ilgi göstermenizi ve onları özgürlüklerine kavuşturmak için arabuluculuğunuzu¹⁶⁴ kullanmanızı diliyorum. Siz ekselanslarının en itaatkar ve mütevazî kulunuz olmayı onur sayarım. (İmza) Djevad¹⁶⁵

Malul Türk esirlerin mübadelesi konusuyla ilgili ikinci belgenin İsveç Dışişleri Bakanı’na hitaben, Petrograd’daki İsveç elçisi Edward Brändström tarafından kaleme alındığı görülmektedir. Brändström, Rus hükümetinin Türk esirlerin mübadelesi konusundaki görüşünün Türk hükümetine, İspanya’nın Petrograd elçisi tarafından

¹⁶³ “**Transsumt**” bir belgenin, bir mektubun yeniden elde veya daktiloda yazılmış nüshasıdır. Cevad Bey’in mektup metni de daktilo edilerek bir nüshası elde edilmiş ve üzerine “**transsumt**” ibaresi yazılarak bakanlığa gönderilmiştir.

¹⁶⁴ Cevad Bey burada “**bona officia**” tabirini kullanmıştır. Bona officia: aralarında çatışma veya anlaşmazlık olan iki devlete, çözüme ulaşmak için görüşmelerin yapılması yönünde, üçüncü bir devletin hizmet vermesi, arabuluculuk anlamını taşımaktadır.

¹⁶⁵ Dışişleri bakanlığı arşivinde mektubun sureti bulunmaktadır, aslının Kızılhaç arşivinde olacağı düşünülmüştür ancak bulunamamıştır. Bkz: **Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II**, D.no 42, 701 SE/RA/221/2210.02/21/1970.

iletildiğini bildirmektedir. Brändström'ün yazısının üzerine bu yazının 15 Mayıs'ta İsveç Kızılhaçına gönderildiğini belirten bir not düşülmüştür.

“Petrograd 9 Mayıs/26 Nisan 1916

No:145

Ekselansları Dışişleri Bakanı'na,

Saygıyla belirtmek isterim ki, buradaki İspanya Büyükelçisi, Babıâli'ye Rus hükümetinin, Türk hükümetinin önerdiği gibi, malul Türk esirlerin de Alman ve Avusturya-Macar askerleriyle eşit şartlarda mübadele edilmesini onayladığını bildirmiştir.

Ed. Brändström¹⁶⁶

Edward Brändström'üm yazısından haberdar olan Prens Carl'ın, 17 Mayıs 1916'da, İsveç Dışişleri Bakanı'na bir yazı daha gönderdiği görülmektedir. Prens Carl, Petrograd elçisinin yazısını aldığını belirterek, İsveç Kızılhaçı Yönetim Kurulu'nun, daha önce de bildirildiği gibi malul Türk esirlerin Alman ve Avusturya-Macar malul esirleriyle eşit şartlarda mübadelesine olumlu yaklaştığını, ancak iki şart dahilinde mübadelenin gerçekleştirilebileceğini vurgulamıştır. İsveç Kızılhaçı ilk şartı olarak “Alman ve Avusturya-Macar hükümetlerinin Türk malul esirlerin Haparanda-Trelleborg arasında yapılan her bir malul trenindeki 228 esir arasında yer almasını kabul etmesi ve hatta İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın sorumluluğu altında her iki hükümete de görüş bildirme imkanının verilmesi”ni belirtmiştir. İkinci şart olarak ise “halen yürürlükteki kurallara göre Türk malul esirlerin mübadelesi başlamadan önce Babıâli'nin İsveç Kızılhaçı Yönetim Kurulu'nun emrine 50.000 kronluk bir ön ödeme yapması”nı talep etmiştir.¹⁶⁷

Bu yazıya göre İsveç Kızılhaçı, İsveç Dışişleri Bakanlığı'na bir tavsiyede bulunmakta ve 228 malul savaş esiri nakledilen her bir trene malul Türk savaş esirlerinin alınabilmesi için, Alman ve Avusturya-Macar hükümetlerinin görüşünün alınmasını önermektedir. Tavsiyenin ne kadar hayata geçirildiği konusunda bir veri bulunmamaktadır. Ancak, savaş tüm hızıyla devam ederken bir an önce kendi

¹⁶⁶ Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D.no 12, 145 SE/RA/221/2210.02/21/1970.

¹⁶⁷ Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D.no 42, 947, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

askerlerini Rusya'dan tahliye etmek isteyen Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın, Türk savaş esirleri için trenlerdeki sınırlı sayıdaki yerlerden feragat etmek istemeyeceği açıktır. Alman hükümeti malul Türk esirlerin nakledilecek 228 esir arasında yer almasına karşı çıkmadığını bir yazıyla Stockholm'deki Alman elçiliği kanalıyla İsveç Dışişleri Bakanlığı'na bildirmiştir.¹⁶⁸ Alman elçiliğinin 14 Haziran 1916 tarihli bu cevap yazısının üzerine bir not eklenmiş ve 17 Haziran'da İsveç Kızılhaçı'na iletildiği belirtilmiştir.

Aynı şekilde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Stockholm'deki elçiliğinden de 23 Haziran 1916'de İsveç Dışişleri Bakanlığı'na bir yazı gönderilerek Avusturya-Macaristan hükümetinin Alman ve Avusturya-Macaristan malul savaş esirleri gibi malul Türk esirlerin de mübadelesine hiçbir şekilde karşı çıkmadığı belirtilmiştir.¹⁶⁹ Bu yazının üzerine de 27 Haziran'da İsveç Kızılhaçı'na gönderildiği notu düşülmüştür.

Böylece malul Türk savaş esirlerinin mübadeleye dahil olmasını sağlamak amacıyla 11 Nisan 1916'da Cevad Bey'in başvurusuyla başlayan süreçte, mübadeleye taraf durumundaki hiçbir hükümetin itiraz etmediği ve 23 Haziran 1916 tarihinde bütün onay yazılarının İsveç Kızılhaçı'na ulaştırıldığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen 1916 yaz aylarında malul Türk esirlerin mübadelesinin henüz başlamadığı görülmektedir. Aksine Eylül 1916'dan itibaren Türk tarafının dikkat çekici bir biçimde malul Türk esirlerin mübadelesine onay veren müttefiklerine ve İsveç'e teşekkür etmek amacıyla yeni bir yazışma sürecini başlattığı görülmektedir. Bu konuda dosyadaki ilk belge İsveç'in İstanbul'daki elçisinin İsveç Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 17 Eylül tarihli kısa bir yazıdır. Elçi, 7 Eylül'de kendisine ulaşan ve "Türk hükümetinin Türk esirlerin acısını dindirmek için katkı sağlayan bütün İsveçlilere teşekkürlerini

¹⁶⁸ Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D.no 56, 854, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

¹⁶⁹ Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D.no 57, 134, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

sunduğunu” belirten bir yazısının (daktilo edilmiş) suretini ekte gönderdiğini bildirmektedir.¹⁷⁰

Osmanlı hükümeti adına İsveç maslahatgüzarına gönderilen yazıda, İmparatorluk Savaş Bakanlığı’nın aldığı bilgiye göre İsveç’in savaş esirlerine çok yardım ettiği ve “Osmanlı esirlerine gönderilen hediyeleri mükemmel bir eşitlikte dağıttığı” belirtilerek, Osmanlı savaş esirleri hakkında İsveç’in iyi niyetli duygularını görmekten Babıâli’nin memnuniyet duyduğu ifade edilmektedir. Metni Babıâli Dışişleri Bakanı adına imzalayan müşteşar, “hükümeti adına Osmanlı savaş esirlerinin zor şartlarını hafifleten bütün herkese teşekkürlerinin iletilmesini” dilemiştir.¹⁷¹

4 Ekim 1916 tarihli benzer bir teşekkür yazısının da İsveç’in Berlin elçiliğine gönderildiği yazının (daktilo edilmiş) suretinden anlaşılmaktadır.¹⁷² Yazı Berlin’deki İsveç elçisi tarafından İsveç Dışişleri Bakanı’na iletilmiştir.¹⁷³ Berlin’deki Osmanlı elçisi İbrahim Hakkı Bey’in imzaladığı yazıda “Osmanlı imparatorluk hükümetinin İsveç halkının kraliyet kurumlarının yaralı ve esir Osmanlılara gösterdiği insanlığın yüce duygularından dolayı çok duyulandığını ve aracılığınızla kralınıza minnettarlığını sunduğunu onurla bildiririm” ifadesi yer almaktadır.

Malul Türk esirlerin mübadele talebiyle ilgili bir diğer yazı, 11/24 Ekim 1916’da Stockholm’deki Rus elçiliği tarafından gönderilmiştir. İsveç Dışişleri Bakanı’na ve maslahatgüzarlara gönderilen yazıda, “Türk hükümetinin Rus ve Osmanlı

¹⁷⁰ Birinci Dünya Savaşı yıllarında İsveç’in İstanbul’daki elçisi Per Gustaf August Cosswa Anckarsvärd (1865-1953) imzasıyla gönderilen bu yazı için bkz: **Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II**, D.no 5, 129, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

¹⁷¹ Mektup suretinde adı Rechad Hikmet olarak yazılan Reşad Hikmet’in imzaladığı 7 Eylül 1916 tarihli belge için bkz: **Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II**, D.no 5, 129, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

¹⁷² Surette imza kısmında I.Hakky olarak yazılan isim Berlin elçisi İbrahim Hakkı Bey’e ait olmalıdır. **Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II**, D.no1, 1332, Besk. Berlin No: 1332 116, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

¹⁷³ 5 Ekim 1916 tarihli 1332 numaralı bu mektup için bkz: **Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II**, D.no 1, 1332, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

malullerinin İsveç üzerinden karşılıklı mübadelesi için Rus imparatorluk hükümetiyle bir anlaşma yapmak istediği” bildirilerek “İsveç hükümetinin malullerin kendi topraklarından geçişlerine onay vermesi durumunda Almanya ve Avusturya-Macaristan’dan da transit geçebilmeleri için gerekli konuşmayı yapması” rica edilmiştir.¹⁷⁴

10 Kasım tarihli bir belge malul Türk esirlerin geçişiyle ilgili olarak İsveç Dışişleri Bakanlığı ve İsveç Kızılhaçı arasındaki Nisan’dan beri yapılan yazışmaların sürdüğünü göstermektedir. Prens Carl İsveç Kızılhaçı’nın Rusya ve Türkiye arasında yapılacak malul esir mübadelesinde, 17 Mayıs tarihli yazıda belirtilen konular çerçevesinde, hiçbir engel görmediğini ve mevcut mübadele trafiğinde de bir sorun olmadığını İsveç Dışişleri Bakanlığı’na bildirmiştir.¹⁷⁵

Cevad Bey 29 Aralık 1916’da İsveç Dışişleri Bakanı’na bir yazı göndererek malul Türk esirlerin mübadelesinin başlayabilmesi için İsveç Kızılhaçı tarafından talep edilen 50.000 İsveç Kronun ödendiğini bildirmiştir.¹⁷⁶ Cevad Bey, “mübadele için İsveç Kızılhaçı’nın 50.000 İsveç kronu istediğini Osmanlı Dışişleri Bakanlığı’na ilettiğini ve İstanbul’dan kendisine yeni ulaşan cevaba göre, Osmanlı Kızılayı’nın, Berlin’deki Deutsche Bank aracılığıyla İsveç Kızılhaçı’na bahsedilen miktarın karşılığı olarak 14 telgrafla 85.000 mark gönderdiğini” belirtmiştir.¹⁷⁷ Bunun üzerine İsveç Kızılhaçı 30 Aralık 1916’da İsveç Dışişleri Bakanlığı’na bir mektup göndererek malul esirlerin nakliye masrafları olarak “Türk Kızılhaçı’ndan 49.322:20 kron, Rus hükümetinden de 400.000 kron alındığını” bildirmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D.no 54 206, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

¹⁷⁵ Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1916 maj-oktober III, D.no 42, 2386, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

¹⁷⁶ 11 Nisan’da yapılan ilk başvurunun üzerinden sekiz ay geçmiş olmasına rağmen ödemenin yapıl(a)madığı anlaşılmaktadır.

¹⁷⁷ Riksarkivet, Utrikesdepartementets med föregångare, 1902 års dossiersystem grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1916 maj-oktober III, D.no 58, 145, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

¹⁷⁸ Riksarkivet, Utrikesdepartementets med föregångare, 1902 års dossiersystem grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1916 maj-oktober III, D.no 42, 2750, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

Ancak mübadele için Osmanlı hükümetinden talep edilen bedelin 30 Aralık 1916'da ödenmiş olmasına rağmen mübadelenin başlamadığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁹ İsveç Kızılhaçı tarafından 16 Şubat 1917'de Haparanda'ya Dr. Edén'e bir telgraf gönderilerek "Türk malullerin trene bindiği seferlerdeki sayılarını Stockholm'deki Türk temsilciliğine telgrafla bildirin, aynı şekilde tren doktoruna da iletin ki kurumlara gönderdiği telgrafta aynı bilgi yer alsın" uyarısı yapılmıştır.¹⁸⁰ İsveç Kızılhaçı aynı gün İsveç Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıyla, "mübadele edilmek üzere henüz Torneå'ya hiçbir Türk malul esirin gelmediğini, Haparanda'dan bir Türk malul esir trene biner binmez telgrafla Türk elçiliğinin haberdar edilmesi için tren doktorlarına emir verildiğini" bildirmiştir.¹⁸¹ Bu yazıda malul trenlerinin Haparanda'dan her çarşamba öğleden sonra hareket ettiği de belirtilmiştir. İsveç Kızılhaçı'nın Türk esirlerle ilgili uyarı telgrafı ve Dışişleri Bakanlığı'na bildirimi, bütün şartların yerine getirilmiş olmasına rağmen Türk malullerin mübadelesinin başlamaması üzerine Türk tarafının yeni bir sorgulama yaptığını düşündürmektedir. Ancak dosyalarda böyle bir belge bulunamamıştır.

Arşivdeki bir belge Türk malullerin mübadelesinin gerçekleşmemesinde bir etkenin de mübadelede mütekabiliyet şartı aranmasının olabileceğini düşündürmektedir. Prens Carl imzasıyla Rus Kızılhaçı Savaş Esirleri Merkez Komitesi'ne gönderilen bir yazıda Prens "Osmanlı Kızıl Haçı'ndan bir telgraf aldığını" ve "Osmanlı hükümetinin bütün Rus esirlerin mübadele edilmeleri veya tarafsız ülkelerde tutulmaları için anlaşarak geri gönderilmesine karar verdiğini" bildirmektedir. Prens Carl, "Türk Kızıl Haçı'nın" kendisinden "Rus Kızılhaçı'nın da Rusya'daki Türk esirlerin yararına karşılıklı ölçekte adımlar atmasını sağlamasını ve çok fazla ertelemekten bir anlaşma yapılmasını" istediğini belirtmektedir. Prens Carl'ın

¹⁷⁹ Mübadele Ruslara ait iki hastane gemisinin Karadeniz'de batırılması nedeniyle yaşanan sorunlar nedeniyle başlamamış olmalıdır. Bkz: Bölüm 2. Dipnot, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165

¹⁸⁰ 16/ 2 1917 saat 12.37 tarihli F.Nr 59/1917 numaralı bu telgrafın daktilo edilmiş hali için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av Krigsfångar**, vol.3.

¹⁸¹ R.B imzalı 16/2 1917 tarihli ve F.Nr 61/1917 numaralı bu yazı için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av Krigsfångar**, vol.3; **Riksarkivet, Utrikesdepartementets med föregångare, 1902 års dossiersystem grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1916 maj-oktober III**, D.no 59, 296, SE/RA/221/2210.02/21/1971.

“şimdiye kadar İsveç Kızılhaç’ı aracılığıyla sınırlı sayıda (yaklaşık 11 Türk malul) Rusya’dan geri gönderilmiştir” şeklinde bir ifade kullandığı görülmektedir. Prens Rus Kızılhaç başkanından “mübadelelerin mümkün olan en fazla ölçekte yapılabilmesi için” yardım isteyeceğine ve İsveç Kızılhaç’ının “Türkiye’nin de Rus esirleri mümkün olan en iyi şekilde geri göndermesini hızlandırmak için” çalışmasını sağlayacağına söz vermiştir.¹⁸² Prens Carl’ın Rus Kızılhaç’ına gönderdiği bu yazı, 31 Ağustos 1917 tarihine kadar henüz Türk tarafı ve Ruslar arasında esirlerin karşılıklı mübadelesi konusunda bir anlayış birliğinin sağlanamamış olduğunu ve mübadele anlaşmasının yapılmadığına ve dolayısıyla az sayıda Türk savaş esirinin mübadele edildiğine işaret etmektedir.¹⁸³

Mübadele anlaşmasının yapılamaması nedeniyle Alman ve Avusturya-Macar malulleri için 1915 yılında başlayan mübadelede Türk savaş esirlerinin yer alması müttefiklerinden çok daha sonra ancak Nisan 1917’de gerçekleşmiş ve ilk kez 2 malul Türk er 4 Nisan 1917’de mübadele treninde yer almıştır.¹⁸⁴ Ne yazık ki Rusya’da aralarında Türk esirlerin de olduğu büyük bir esir topluluğu mevcut iken, İsveç Kızılhaç vasıtasıyla İsveç üzerinden yapılan mübadeleler Şubat 1918’de sona ermiştir. Halbuki İsveç Kızılhaç raporunda, Ocak 1918 itibarıyla Rusya’da tahliye edilmeyi bekleyen yaklaşık 47.685 Türk savaş esirinin olduğu belirtilmektedir.¹⁸⁵

İsveç Kızılhaç yönetimi, esir mübadelesinin sona ermesinden sonra, 15 Kasım 1918’de mübadeleye dahil olan tarafların alacak ve borç hesaplarını yaparak esir başına ödenmesi gereken bedelleri hesaplamıştır. Raporda Avusturya-Macaristan’ın

¹⁸² 31 ağustos 1917 tarili belge için bkz: Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av Krigsfångar, vol. 3

¹⁸³ Ruslarla mübadele konusunda müttekabiliyet anlaşması yapılması konusu bazı Türk kaynaklarında ele alınmıştır. Rusya’dan gönderilen Türk savaş esirlerinden oluşan 250 kişilik bir kafilenin, Avusturya- Macaristan sınırına kadar geldiği ve 15 Kasım 1917’de sınırdan “sıhhiye vagonu” tahsisi edilerek Edirne’ye sevkedileceği haberi Osmanlı Genelkurmay’ına ulaşınca aynı trenin Rus esirler ile doldurularak geri gönderilmesine karar verildiği belirtilmektedir. 27 Kasım 1917’de 30 Rus, 81 İngiliz, 1 Fransız, 13 Romen savaş esirinin malul mübadele trenine teslim edildiği anlaşılmaktadır. İlk mübadelelerin ancak 2 Kasım 1917’de imzalanan Kopenhag Konferansından sonra gerçekleştiği belirtilmektedir. **ATASE, BDH, D. 212, K1.2450, F.2-15, F.2-25, F.237**’den aktaran Arslan Oran, **a.g.e.**, s. 256-259.

¹⁸⁴ **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B.**

¹⁸⁵ Aynı belgeye göre Rusya’da 1.732.764 Avusturya-Macar, 172.676 Alman esiri de tahliye edilmeyi beklemektedir. **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv, Överstyrelsen, E1 a Volym 4, Berättelse, Överstyrelsen för Röda Korset, 5/1918 nr.282.**

her zaman fazladan ön ödeme yaptığı, buna karşılık Rusya'nın uyarılara rağmen hep borçlu kaldığı belirtilmektedir.¹⁸⁶ Ağustos 1919'da yapılan kesin hesap, mübadele için trenlerde 75.906 kişilik yer hazırlanmasına rağmen Rusya'dan 26.168 esir, Almanya'dan ise 37.295 esir olmak üzere toplam 63.463 esirin mübadele edildiğini göstermektedir. 1915-1918 yılları arasında 332 tren seferinin yapıldığı ve mübadele edilen maluller için toplam 7.260.830:03 İsveç kronu masraf yapıldığı hesaplanmıştır. Maalesef tarafların kendilerine ayrılan kotanın tamamını kullanmadıkları da kesin hesap sırasında ortaya çıkmıştır.¹⁸⁷ Trenlerde Rusya'nın 11.796, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın ise 647 malul için ayrılmış olan yerleri kullanamadıkları anlaşılmıştır. Gerekçesi hakkında bilgi olmamasına rağmen, Petrograd'da Türk, Alman ve Avusturya-Macar savaş esirleri yığınlar halinde beklerken imkanların değerlendirilememesi savaşın acı veren bir diğer gerçeği olarak ortaya çıkmaktadır. Boş kalan bu yerlerin tamamının Türk esirler için kullanılmış olması durumunda, 428 yerine 1075 malul Türk esirinin evine dönmüş olabileceğini düşünmek dahi hissedilen acıyı artırmaktadır.

İsveç Kızılhaçı, Almanya ve Avusturya-Macaristan'a ayrıldığı halde boş kalan tren yerlerinin bedellerini bu ülkelerden tahsil etmiştir.¹⁸⁸ Aralık 1919 yapılan kesin hesapta malul esir başına düşen masraf hesaplanmıştır. 7.260.830,03 İsveç Kronu olarak hesaplanan toplam bedel, 12.443 kullanılmayan koltuk bedeli dahil toplam 75.906 savaş esiri üzerinden esir başına düşen masraf hesaplanarak, 428 malul Türk esiri için Türkiye'nin payına düşen miktarı, 40.940,57 İsveç Kronu olarak hesaplamıştır. Ancak, Türkiye'nin payına düşenden 8.381, 63 İsveç Kronu daha fazla ödediği anlaşıldığı için bu miktar, 5 Ekim 1921'de İsveç Merkez Bankası tarafından Türkiye'ye iade edilmiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Riksarkivet, Utrikesdepartementets med föregångare, 1902 års dossiersystem grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1916 maj-oktober III, volym 1971, d no.59, 3120.

¹⁸⁷ Devrim sonrası Rusya'daki kargaşanın Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın kendilerine ayrılan kotayı kullanamamasına yol açtığı düşünülmektedir ancak bu konuda bir belge bulunamamıştır. Muhtemelen Almanya'da mütakabiliyet esası çerçevesinde Rus esirlerin mübadelesine izin vermemiştir.

¹⁸⁸ Maluller için hazırlanan yerlerden 91'i için Almanya'dan ve 556'sı için Avusturya-Macaristan'dan bedelleri tahsil edilirken 11.796 yer için de Rusya'dan bedel istenmiştir.

¹⁸⁹ Riksarkivet, Utrikesdepartementets med föregångare, 1902 års dossiersystem grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1916 maj-oktober III, volym 1971.

3.6. İsveç Kızılhaçı Tarafından Mübadele Edilen Türk Esirleri

Ağustos 1915 - Mayıs 1918 arasında İsveç üzerinden 26.168 İttifak Devletleri esiri İsveç Kızılhaçı tarafından mübadele edilmiştir. Mübadele edilen Türk, Alman, Avusturyalı ve Macar esirlerin milliyet ve rütbelerine göre dağılımı şu şekilde olmuştur:

Tablo 3: İsveç Üzerinden Mübadele Edilen Esir İttifak Devletleri Askerleri Sayısı, Milliyetleri ve Görevleri¹⁹⁰

	Esir Sayısı	Milliyeti	Görevi
	25	Türk	Subay
	403	Türk	Er
Toplam	428	Türk	
	58	Alman	Subay
	3529	Alman	Er
	27	Alman	Doktor
	3	Alman	Hemşire
Toplam	3617	Alman	
	1127	Avusturya-Macaristan	Subay
	20728	Avusturya-Macaristan	Er
	90	Avusturya-Macaristan	Doktor
	10	Avusturya-Macaristan	Hemşire
	9	Avusturya-Macaristan	Eczacı
	158	Avusturya-Macaristan	Hastabakıcı
	1	Avusturya-Macaristan	Kadın Asteğmen
Toplam	22123	Avusturya-Macaristan	
Toplam	26168		

İsveç Kızılhaçı belgelerinde malul Türk esirlerin ilk defa, 4 Nisan 1917’de mübadele treninde yer aldığı ve ilk olarak 2 malul Türk erin mübadele edildiği görülmektedir.¹⁹¹ İsveç Devlet Arşivi’nde bulunan bir mübadele trenleri listesine göre 2 erin mübadele edildiği tren, 1915-1918 yılları arasında Haparanda-Trelleborg

¹⁹⁰ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B, Antalet transporterade invalider, konvalescenter och deras fördelning på nationalitet, år m.m. Invalider.

¹⁹¹ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B.

arasında yapılan toplam 333 trenden 215'ncisidir.¹⁹² Aynı listede yer alan 233'ncü trenle de 8 Haziran 1917 tarihinde ilk kez bir Türk subayı tek başına mübadele edilmiştir.¹⁹³

İsveç devlet arşivlerinde bulunan tren kayıtları ve raporlarından savaş esirlerinin milliyetlerine göre tasnif edildiği anlaşılmaktadır. El yazısıyla yazılmış bazı listelerde savaş esirlerinin sayılarında farklılıklar görülebilmektedir. Dosyalardaki bu karışıklığın bazı tren listelerinin kaybolması veya teslim edilmemesinden kaynaklandığı sanılmaktadır.

Listelerin bir araya getirilmesiyle hazırlanan yeni listelerde ise bazı düzeltmelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin 20 Kasım 1917'de 2 Türk subay, 40 Türk eri mübadele edilmesine rağmen bu bilgi bazı listelerde yer almamaktadır. Bir listede mübadele edilen Türk esirlerin sayısı malul Türk esirlerinin sayısı 390 olarak belirtilmiştir.¹⁹⁴ Bir diğer listede ise mübadele edilen Türk malullerin sayısı 1917 yılında 22 subay ve 340 er, 1918 yılında 3 subay ve 63 er olmak üzere toplam 25 subay ve 403 er olarak belirtilmiştir.¹⁹⁵ Daha sonraki tüm rapor ve listelerde bu sayının esas alındığı görülmekte ve Türk esirlerin mübadele edildiği 11 aylık bir süreçte, 25 subay ve 403 er olmak üzere toplam 428 malul Türk savaş esirinin mübadele edildiği anlaşılmaktadır. Bu çalışma kapsamında arşivlerdeki mübadele trenlerinin taşıdığı bütün tren listeleri ve esirlerin milliyetlerine göre tasnif edildiği listeler karşılaştırılarak Türk savaş esirlerinin mübadele tarihleri ortaya çıkarılmıştır.¹⁹⁶ Bu bilgiler ışığında malul Türk esirlerin mübadele tarihlerini gösteren aşağıdaki tablo hazırlanmıştır.

¹⁹² Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B.

¹⁹³ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B.

¹⁹⁴ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B.

¹⁹⁵ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B.

¹⁹⁶ Listeler için bkz. Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B. Transport des Invalides De Guerre Par La Suède 1915-1918, SE/RA/730236/1/20/F/1b.

Tablo 4: Malul Türk Esirlerin Mübadele Tarihleri

Yıl	Ay	Gün
1917	Nisan	4
	Haziran	8, 15
	Temmuz	27
	Ağustos	10, 31
	Ekim	12, 19, 23, 29
	Kasım	2, 5, 16, 20
	Aralık	3, 14, 17, 21, 31
1918	Ocak	4, 14, 22, 28, 31

3.7. Mübadele Edilen Türk Esirlerin Sağlık Durumları

Trenlerde görevli İsveç Kızılhaçı doktorları tarafından düzenlenen ve malul esirlerin sağlık durumlarını gösteren listelerde, mübadele kapsamında trenlere alınan 428 Türk subay ve erin sakatlık durumlarının tespit edildiği ve diğer hastalıklarının sınıflandırıldığı görülmektedir. Buna göre malul trenlerinde yolculuk yapan Türk savaş esirlerinin 15'i kör, 115'i çeşitli organları kesilmiş, 3'ü akıl hastası, 129'u tüberküloz hastası olarak tespit edilmiştir. Ömür boyu sakatlık sebebi olan hastalıklar arasında felç, kafada kalıcı hasar yaratan kurşun yaralanmaları, amputasyona gerek duyulmayan ancak vücudun çeşitli organlarında kalıcı sakatlık oluşturan yaralanmalar, donma nedeniyle oluşan sakatlıklar ve türü belirtilmeyen diğer hastalıklar dışında 8 askerin de kalp hastalıkları nedeniyle mübadele edildiği raporda belirtilmiştir. Ayrıca bir askerin trene ölü olarak alındığı bir askerin ise malul olmadığı raporda yer almaktadır.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B Faisant Voir La Repartition Des Causes D'Invalidite Chez Les Turcs Returnants De La Russie, SE/RA/730236/1/20/F/1b.

Tablo 5: Rusya'dan Mübadele Edilen Türk Esirlerin Yıllara Göre Maluliyet Nedenleri¹⁹⁸

Maluliyet nedeni	1917	1918	Toplam
A. Ateşli silah yaralanması			
Beyin yaralanması-felç	2	-	2
Beyin yaralanması-epilepsi	-	-	-
Körlük	12	3	15
Çene lezyonları	1	2	3
Ölü	1	-	1
Boyun	1	-	1
Omurga felci	1	-	1
Ciğerler	1	-	1
Karın ve leğen bölgesi	-	-	-
Karın boşluğu	1	-	1
Kol-ampüte	4	2	6
Kol-ampüte edilmemiş	4	2	6
Dirsekle bilek arası- ampüte	2	-	2
Dirsekle bilek arası- ampüte edilmemiş	10	5	15
El parmakları- ampüte	6	-	6
El parmakları- ampüte edilmemiş	6	-	6
Bacaklar uyluktan- ampüte	25	1	26
Bacaklar- ampüte edilmemiş	8	1	9
Bacak- ampüte	19	1	20
Bacak- ampüte edilmemiş	22	4	26
Ayak parmakları- ampüte	53	2	55
Ayak parmakları-ampüte edilmemiş	6	-	6
B. Sakatlık ve Hastalıklar			
Kılıç, süngü ile yaralanma	-	-	-
Donma nedeniyle ampüte	-	-	-
Donma	3	-	3
Akıl hastalığı	3	-	3
Akciğer tüberkülozu	95	11	106
Diğer organlarda tüberküloz	16	7	23
Kalp hastalığı	6	2	8
Diğer hastalıklar	41	12	53
Malul olmayan	1	-	1

¹⁹⁸ Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B, Faisant Voir La Repartition Des Causes D'Invalidite Entre Les Nations Diverses en 1915 Agut-1918 Janvier, SE/RA/730236/1/20/F/1b.

Tabloda özellikle kesilen organ sayısındaki yükseklik, Rusya’da yaralı el, kol, bacak, parmak gibi organların tedavi edilmek yerine kesildiği ve bu işlemin sıklıkla kullanıldığı görüşünü doğrulamaktadır. Türk malullerin sağlık raporları, Rusya’daki kamplarda sağlıksız koşullarda tutulan esirler arasında tüberkülozun yaygın bir hastalık olduğunu da kanıtlamaktadır.

İsveç Kızılhaçı tarafından hazırlanmış bir diğer belgede de malul esirler yine milliyetlerine göre ayrıldıktan sonra hastalıklarına göre sınıflandırılarak toplam maluller arasındaki yüzdelerinin hesaplandığı görülmektedir. Bu listeye göre yüzde 26,1 ile en fazla akciğer tüberkülozu hastalığı Avusturya-Macaristan savaş esirlerinde görülürken, Türkler yüzde 25,61 ile ikinci sırayı almıştır. En fazla ayak parmakları kesilenler oranında Türk esirler yüzde 13 ile ilk sırayı almıştır. Körlük oranında yüzde 3,5 ile ikinci, uyluktan kesilmiş bacak oranında Avusturya-Macarlar ile birlikte yüzde 6 ile ikinci sırayı almışlardır. Kesilen bacak oranında ise yüzde 4,7 ile Almanlar ile birlikte birinci sıradadırlar.¹⁹⁹

İsveç Kızılhaçı arşivinde bulunan bir belge, 3 Aralık 1917 tarihli trende yolculuk yapan malul subaylardan Avusturyalı Binbaşı Karl Dworzak tarafından başta İsveç Kralı ve V. Gustav, Kraliçe Viktoria, Veliht Prens Gustav Adolf, Prens Carl olmak üzere kendilerine yardımcı olan herkese teşekkür etmek amacıyla bir şiir yazıldığını göstermektedir. Şiirin vagonda bulunan subaylar arasındaki 3 Türk subay tarafından da imzalandığı görülmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁹ **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B, Tableau Faisant Voir Les Causes D'Invalidité a L'occasion des Transports Des Invalides De Guerre Par La Suede 1915 Aout et 1918 Janvier.**

²⁰⁰ Şiir ve imzalar, tren sorumlusu Dr. K. Wahlstedt tarafından Trelleborg’da yazılan bir mektupla beraber 13 Aralık’ta, İsveç Kızılhaç’ı Yönetim Kurulu’na gönderilmiştir. Mektup üzerinde, yönetim kuruluna 14 Aralık 1917 tarihinde ulaştığını belirten bir damga bulunmaktadır. Doktor Wahlstedt aynı mektupta trende görev yapan hemşirelerin esirlerin indirilip bindirilmesi sırasında saatlerce soğuk havada sadece pamuklu beyaz elbiseleriyle hizmet ettiklerine dikkat çekerek, hemşireler için kışlık üniformalar verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Zor şartlar altında görev yapan hemşirelerin çalışma şartlarına dikkat çekmesi bakımında ilginç bir mektup olarak değerlendirilmiştir. Bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av Krigsfångar, E II, Tågläkarerapporter Volym 11.**

Esir kamplarından Petrograd'da ulaşabilen zayıf, güçsüz ve malul esirlerin, Petrograd'da zor şartlarda bekletildikten sonra yeniden yola çıkarılması sonucu zaten hasta ve yaralı olan esirlerin iyice yıprandığı, bazı esirlerin yolculuk sırasında hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır. Trende hayatını kaybeden esirler arasında malul Türklerin olduğu da görülmektedir. Türk esirlerin isimler yazılırken, yine Türk diline yabancı personel tarafından farklı bir biçimde yazıldıkları görülmektedir. Ancak bu esirlerin milliyeti kayıtlara “Türk” olarak geçirilmiştir. Türk askeri olarak İsveç Kızılhaç'ı kayıtlarına geçen Joseph Poltys isimli askerin, 11 Kasım 1917'de Petrograd-Torneå treninde, akciğer tüberkülozu²⁰¹ nedeniyle hayatını kaybederek Haparanda'da toprağa verildiği anlaşılmaktadır. 102. piyade tümeninden 45 yaşındaki Memet Haider'in de yine akciğer tüberkülozu nedeniyle Torneå'daki tahliye hastanesinde hayatını kaybettiği ve Haparanda'da toprağa verildiği belirtilmektedir. Her iki savaş esirinin ölüm belgeleri, 9 Kasım 1917'de İsveç İstatistik Merkez Bürosu'na gönderilmiştir.

1889 doğumlu malul Türk askeri Osman Atke'nin 17 Haziran 1917'de Haparanda-Trelleborg treninde, akciğer tüberkülozundan hayatını kaybettiği belirtilmiştir. 30 Ekim 1917'de yine Haparanda-Trelleborg treninde ise 1892 doğumlu 88. piyade tümeninden malul Türk askeri Hasan Ahamed'in akciğer tüberkülozundan hayatını kaybettiği yer almaktadır. Her iki savaş esiri de Trelleborg'de toprağa verilmiştir.²⁰²

Savaştan sonra 19 Temmuz 1919 yılında, tren yolculuğu sırasında Haparanda'da ölen ve Haparanda mezarlığında yatan 2 Türk, 11 Alman, 205 Avusturya-Macar İmparatorluğu askerinin anısına bir anıt mezar yapılmıştır.²⁰³ Stockholm Avusturya-Macaristan Yardım Derneği'nin öncülük etmesiyle yapılan bu anıt mezar, dört köşe kale burcu görünümünde olup, granit taştan yapılmıştır. Taşın dört bir tarafına Osmanlı Türkçesi, Almanca, Macarca ve İsveççe olarak şu sözler işlenmiştir:

²⁰¹ Tren doktorlarının raporlarında hastalık “tbc pulmon” olarak belirtilmiştir.

²⁰² Tren doktorlarının bu esirler ile ilgili ölüm raporları için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv 1, Byrån för Utväxling av Krigsfångar, E II** Tågläkarerapporter Volym 11; Ljungdahl, a.g.e., 13-30; Bkz: Ek 9.

²⁰³ Haparanda'daki anıt mezar fotoğrafları için bkz: Ek 9.

“1914-1918 ülkelerini yeniden görme ümidiyle ülkelerinden uzakta, anavatanları için kendi canlarını kurban eden 2 Türk, 11 Alman ve 205 Avusturya-Macar imparatorluğu savaşçısının şerefli anısına, burada sonsuza dek huzur içinde yatsınlar.”

Bir diğer anıt mezar da yine tren yolculuğu sırasında ölen ve Trelleborg’de toprağa verilen aralarında 2 Türk askerin de olduğu 118 asker için yapılmıştır.²⁰⁴ 30 Ekim 1926’da Trelleborg’de açılan anıt mezar hasret temasını işlemektedir. Yüksek ve dikdörtgen bir granit kayanın üzerine iki kartal heykeli yapılmıştır. Kartalların biri, anıtın alt kısmında kanatları yana savrulmuş ve cansız yatarken, ikinci kartal anıtın tepesinde gagasını açarak başını gökyüzüne doğru kaldırmakta ve acısını haykırarak cansız kartalın bedenini beklemektedir. Anıtın ön cephesine şu sözler işlenmiştir:

“hasret onların mirasının bir parçası oldu”

Anıtın arka cephesinde ise şu sözler yer almaktadır:

“1915-1918 esaretten eve dönüşte burada düşen savaşçıların anısına”

Trelleborg’de yabancılar mezarlığında diğer askerler ile birlikte toprağa verilen 2 Türk askerinin mezar taşlarına hilal konulmuştur.²⁰⁵

1915 yılından itibaren Alman, Avusturya-Macar ve Türk savaş esirlerine yönelik çalışmalar yapan bazı İsveç Kızılhaçı delegeleri ve merkez büro çalışanları Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından Cemiyet madalyası verilerek ödüllendirilmiştir. Yusuf Akçura 3 Nisan 1919 yılında İsveç Kızılhaç’ı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi’ne “Kızılay madalyasıyla onurlandıran kişilerin listesini” bildiren bir yazı göndermiştir. “Listenin 2/VI, 9/IX ve 10/IX 1918 Takvim-i Wakai’ (Osmanlı İmparatorluğu Resmi Gazetesi)’nde yayınlandığını” belirten Akçura, gazetelerde yayınlanma sırasına göre madalya verilen delegelerin listesini de göndermiştir.²⁰⁶ Buna göre Elsa Brändström, Thorsten Wennerström, Ragnar Tennman, Ernest

²⁰⁴ Trelleborg’deki anıt mezar fotoğrafları için bkz: Ek 9.

²⁰⁵ Sanatçı Axel Ebbe tarafından yapılan anıt ile ilgili geniş bilgi, açılış töreni ve toplu mezardaki tüm şehitlerin isim listesi için bkz: Ljungdahl, a.g.e., s.24-30

²⁰⁶ Yusuf Akçura’nın mektubu ve madalya listeleri için bkz: **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommittén för Krigsfångar kontoret i Stockholm**, F III k: vol. 259.

Didring, Wilhelm Sarwe Türk savaş esirlerine yönelik çalışmaları nedeniyle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti madalyası verilen delegeler olurken Conrad Cederkrantz da madalya verilen İsveç Kızılhaçı Merkez Büro alışanı olmuştur.

SONUÇ

“Nasıl başlarsa fırtına/ Öyle diner birdenbire/ Bir ışık parlar yeniden/
Karanlıklar arasından/ Umudunu kesme yurdundan....”¹

Birinci Dünya Savaşı’nda Ruslara esir düşen 428 malul Türk askerinin İsveç üzerinden mübadelesi, doğduğu topraklardan çok uzaklarda, zor şartlar altında yaşam mücadelesi veren, savaş mağduru bir avuç insanın eve dönüş serüvenidir. Bu serüvenin başarıya ulaşmasını Birinci Dünya Savaşı’nda savaş dışı kalmayı başarabilen İsveç ile Rusya’daki üç milyona yakın savaş esiri için hayatlarını tehlikeye atan, yüz İsveç Kızılhaçı delegesi sağlamıştır.

Mübadele, aynı zamanda savaşın dehşetini yaşamamış İsveç halkının, savaşın kurbanları ile yüz yüze gelmesinin de öyküsüdür. İsveç basınında fotoğrafları sergilenen, gözlerini, kollarını, bacaklarını kaybetmiş malul askerler ile dışarıda devam eden savaşa rağmen günlük hayatını sürdürmeye çalışan halkın karşılaşması, bir şok etkisi yaratmıştır. Muhtemelen halkın yaşadığı bu şok ve savaş esirlerine gösterdiği empati, halktan kabul gören bir tarafsızlık tutumunun İsveç politikasına yerleşmesine yol açarak, İsveç’in daha sonraki yıllarda da uluslararası çelişkilerde arabulucu rolü üstlenmesine yol açmıştır.

Bu çalışmayla, Türk savaş esirlerinin İsveç üzerinden mübadelesi ve İsveç’in önderliğinde gerçekleştirilen mübadele süreci, ilk kez İsveç kaynakları taranarak, ele alınmaktadır. İsveç arşivleri ve bu konuda yayınlanan kitap, makale, gazete ve dergiler konuyla ilgili olarak ilk kez araştırılmıştır. Mübadeleyi gerçekleştiren İsveç Kızılhaç’ının savaş esirlerine yönelik çalışmaları, Rusya’daki Türk savaş esirlerinin esaret hayatları ve buna ilişkin bazı fotoğraflar da, özgün İsveç arşiv ve kaynakları incelenerek değerlendirilmiştir. Arşivlerdeki bilgi ve belgelerin ortaya çıkarılmasıyla, Türk siyasi tarihinin bir kesitinin daha aydınlatılması ve akademik çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır.

¹ Zülfü Livaneli, **Umudunu Kesme Yurdundan**, Türkü Yurdu, <http://www.turkuyurdu.com/umudu-kesme-yurdundan-8917.html> (Çevrimiçi) 2013-12-11

Bölgesel ve kıtasal savaşlar konusunda deneyimli olan dünya, Birinci Dünya Savaşı'yla ilk kez topyekûn bir savaşa sahne olmuştur. Büyük güçler arasında yaşanan krizlerde savaş bulutları, Baltık Denizi'nde ve Boğazlarda yoğunlaşmıştı. Rusya, ekonomisi için son derece önemli olan bu iki stratejik bölgenin hakimiyetini ele geçirmek için yüzyıllar boyu mücadele etmişti. Önce Baltık ve Karadeniz kıyılarına ulaşmak daha sonra da sıcak denizlere çıkabilmek için ittifaklarını ve düşmanlıklarını bu çerçevede tanımlamıştı. Rus ekonomisinin çıkarı için Baltık ve Karadeniz çıkışlarının kontrolünü ele geçirmek önemliydi. Dolayısıyla bu bölgeleri elinde bulunduran İsveç ve Osmanlı İmparatorluğu, savaşın hedefi konumundaydı. İsveç ile Rusya 1809 yılından sonra savaşmamıştı ama İsveç tarafsızlığından ödün verdikçe kaçınılmaz olarak iki ülke arasında anlaşmazlıklar artmaktaydı. Buna karşılık Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ile esas olarak savaş halindeydi.

Balkan Savaşları yenilgisinden sonra Birinci Dünya Savaşı'nın dışında kalamayacağını anlayan Osmanlı İmparatorluğu, varlığını sürdürmek için savaşa girmek zorunda kalmıştır. Temel çelişkisi Rusya ile olduğu için, bu savaşta yeri de Rusya'ya karşı Almanya safında olmuştur.² Zaten başka seçeneğinin olmadığı da 1917 sonbaharında ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nu bölmek amacıyla İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan görüşme ve anlaşmalar, devrimin ardından Bolşevikler tarafından açıklanmıştır. Böylece, söz konusu devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşım projelerinin hazır olduğu ispatlanmıştır. Savaş yorgunu olan Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'na teçhizat bakımından eksik bir ordu, eşgüdümü olmayan bir askeri kadro ile girmiş ve beş ana cephede savaşmak zorunda kalmıştır.³ Rusya'ya karşı savaşılan cephelerde, yaklaşık 60-70.000 kadar Türk askeri de esir düşmüştür.⁴

Öte yandan, Almanya'ya karşı iyi niyetli bir tarafsızlık izleyerek Baltık Savaşı'ndan zarar görmeden sıyrılmayı hedefleyen İsveç de, savaşın olumsuz etkilerinden

² Toktamış Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s.55; Toktamış Ateş, **Yaşasın Cumhuriyet**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000, s.51-55.

³ Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştığı ana cepheler Kafkasya Cephesi, Sina ve Filistin Cephesi, Irak Cephesi, Hicaz-Yemen Cephesi ve Çanakkale Cephesiydi. İkinci dereceden cepheler ise İran, Galiciya ve Balkan cepheleriydi.

⁴ Osmanlı İmparatorluğu, İran, Galiciya, Kafkasya, Balkan cephelerinde Rusya'ya karşı savaşmıştı.

kurtulamamıştır. Malul esir mübadelesinin fikirden eyleme dönüşme arka planını görebilmek için İsveç'in savaş dışı kalmasını sağlayan tarafsızlık politikası incelenmiştir. İsveç'in, Baltık Denizi'ni “**Mare Nostrum**” haline getirme mücadelesinden vazgeçerek yerine, küçük devlet rolünü benimsemesi ve 1812 yılından itibaren çeşitli sapmalar olsa dahi, dış politika çizgisini tarafsızlık ve savaş dışı kalmak üzerine kurması, tarihsel bir süreç içerisinde değerlendirilmiştir.⁵

İsveç'in her zaman, “İsveç için en iyisi” temelinde bir dış politika çizgisi izlediği ve Birinci Dünya Savaşı başladığında da tarafsızlık adına aynı çizginin sürdürülmeye çalışıldığı görülmüştür. İsveç, küçük devlet olarak her iki blokla da ekonomik ilişkilerini sürdürmek istemiştir. Savaşın uzaması ve ticaret politikalarının karşı tarafı yok etme amacına dönüşmesinden sonra ise iki tarafın da siyasi ve ekonomik baskılarına maruz kalmıştır. İsveç, baskılar karşısında ödün verme pahasına da olsa savaş dışı kalarak var olma mücadelesinden vazgeçmemiştir.

Henüz Çar II. Nikolay taç giymeden ağır ekonomik sorunlar ve halkın hoşnutsuzluğuyla karşı karşıya kalan Rusya'da ise savaşla birlikte sorunlar giderek artmıştır. Cepheye verilen mücadeleye daha fazla ağırlık vermek zorunda kalınması bir anlamda ülkede yaşanan ve halkın yaşam koşullarını ağırlaştıran şartların göz ardı edilmesine yol açmıştır. Halkın savaş, açlık, işsizlikle bütünleşmiş gerçeklerinin farkına varılamaması ve kargaşa ortamının yarattığı krizin iyi yönetilememesi sonucu Mart 1917'de Petrograd'da halk ayaklanması başlamıştır. Rusya iki devrimin ardından kurulan sosyalist bir yönetimle, diğer müttefikleri yanlarında olmaksızın, barış görüşmelerine başlamıştır. Her ne kadar çarlık yönetiminden hoşlanmasalar dahi, ABD, İngiltere, Fransa ve Japonya'nın müttefik oldukları Rusya için çarlık sonrası düşündükleri yönetim biçiminin sosyalizm olmadığı açıktır.⁶ Nitekim Rusya için yaptıkları planları, yatırımlarını ve Arhangelsk'te depoladıkları silahlarını kaybetmek istemeyen müttefikler devrimden kısa süre sonra, gerek kuzey-batıda

⁵ Giriş bölümünde ele alındığı gibi, 1812 yılından sonra İsveç dış politikasında, bazı sapmalar olmasına rağmen, esas olarak tarafsız ve savaş dışı kalma tutumu sürdürülmüştür.

⁶ ABD ve İtilaf Devletlerinin Çarlık Rusyasına bakışı ve devrim sonrası işgal hareketlerini ele alan önemli bir kaynak olarak bkz: George F. Kennan, **Russia Leaves the War, Soviet-American Relations, 1917-1920**, New Jersey, Princeton University Press, 1956.

Arhangelsk, gerekse doğuda Vladivostok üzerinden askeri çıkartma yaparak devrime müdahale etmeye çalışmışlardır. Müttefik güçlerin en büyük destekçileri de karşı devrimci muhafazakar Rus generallerinin idaresindeki beyaz kuvvetler olarak bilinen birlikler ve eski savaş esirlerinden oluşan Çek birlikleri olmuştur. Rusya'nın iki devrim arasındaki kargaşa dönemi ve Bolşeviklerin iktidarı ele aldıktan sonraki iç savaş dönemi, tarihin önemli bir kesitidir ancak bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu nedenle iç savaş sadece savaş esirlerinin yaşam koşullarına olan etkisi ve yaşanan sorunlar bakımından ele alınmıştır. Rusya'daki iç savaş ortamında, savaş esirlerinin can güvenliği, beslenme ve barınma sorunlarıyla ilgilenecek hiçbir yetkilinin kalmaması, esirlerin yaşadığı sahipsizlik ve çaresizlik, insanlık adına ders çıkarılması gereken deneyimlerdir.

Rus Kızılhaçı'nın, çarlık döneminde dul kraliçe Maria Feodorovna'nın himayesinde çalışmalarını yürüttüğü ve özellikle hemşire yetiştirilmesi konusunda önemli çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Kraliçenin Danimarka ve İsveç hanedanlarıyla olan akrabalık ilişkilerinin, savaş sırasında özellikle İsveç ve Danimarka Kızılhaçlarının Rusya'daki çalışmaları açısından önem taşıdığı görülmektedir. Savaş yıllarında General Guchkov'un liderliğini yaptığı Rus Kızılhaçı'nın askeri liderliğin gölgesinde kaldığı ve savaş esirlerinin yaşam koşullarının düzeltilmesi bakımından yetkili bir örgüt tutumu sergileyemeyen Rus Kızılhaçı'nın İsveç Kızılhaçı Petrograd yöneticileri tarafından eleştirildiği de ortaya çıkmıştır. Rus Kızılhaçı'nın devrim sonrasındaki kargaşa ortamında ise esas olarak bir varlık gösteremediği anlaşılmaktadır.⁷

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sürekli savaşmak zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu'nda da, yaralı ve esirlerle ilgilenecek ilk çalışmanın 1868 yılında başladığı ve başarısızlıkla sonuçlandığı, daha sonra da etkili bir örgütlenmenin gerçekleştirilemediği anlaşılmaktadır. 1877 yılında resmen kurulan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin sürekliliği olan bir örgüt olarak ortaya çıkmasının ancak 1911

⁷ Rus Kızılhaçı'nın daha sonra Bolşevik yönetim altında yeniden örgütlenme çalışmaları, bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için ele alınmamıştır.

yılında gerçekleştiği görülmektedir.⁸ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Birinci Dünya Savaşı boyunca özellikle yurtdışındaki Türk esirleri konusunda yetersiz kaldığı da anlaşılmaktadır. Elde edilen bilgiler, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Rusya'daki Türk savaş esirlerine tarafsız ülkeler aracılığıyla ulaşmaya çalıştığını göstermektedir. Bu nedenle İzzet Bey'in, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından, savaş esirlerine yardım konusunda başarılı çalışmalar yapan İskandinav ülkelerine, bir inceleme ve ilişki kurma gezisine gönderildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Kopenhag'da çalışmalar yapan İzzet Bey'in ardından, Yusuf Akçura da Türk savaş esirleriyle ilgilenmek üzere görevlendirilmiştir. Yusuf Bey ve İsveç Kızılhaçı arasında yapılan yazışmalara ait İsveç arşivlerinde bulunan bazı belgeler, ilk kez bu çalışma kapsamında değerlendirilmektedir. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşundan sonra, bu kuruluşun işbirliği yapabileceği diğer devlet kurumların olmaması bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Rusya'daki Türk savaş esirlerinin, mübadelenin başladığı yıl olan 1917 yılına kadar sahipsiz kaldığını düşündürmektedir. Nitekim alışma kapsamında incelenen İsveç kaynakları da, Türk savaş esirlerinin Rusya'da yaşadığı sahipsizliğe işaret etmektedir.

Buna karşılık İsveç Kızılhaçı'nın, aynı amaca hizmet eden ama ayrı örgütlenmiş dernekleri bir araya toplayarak, öncelikle dağınık örgütlenme yapısına son verdiği ve öncelikle ülke içinde güçlü bir biçimde örgütlendiği anlaşılmaktadır. İsveç Kızılhaçı'nın Balkan Savaşları'nda gösterdiği başarıyla birlikte ülke içersinde güçlü ve yaygın bir biçimde rgtlenmesi, İsveç Kızılhaçı'nın savaş esirleri konusunu uluslararası gündeme taşımasındaki en büyük etken olmuştur. İsveç Kızılhaçı Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya'da tutulan savaş esirlerine yardım çalışmalarını hızlı bir biçimde örgütleyerek, yapılan yardımlarla uluslararası çevrelerde göz doldurmuştur. Bu çalışmalarının yarattığı olumlu havanın, ekonomik ve siyasi baskı altında kalan hükümete de ihtiyaı olan en büyük desteği sağladığı, bu yüzden hükümetin İsveç Kızılhaçı'nın savaş esirlerine yönelik çalışmalarına kayıtsız kalmayarak diplomatik destek sağladığı anlaşılmaktadır. Bir anlamda İsveç

⁸ apa, a.g.e., s.11.

Kızılhaçı'nın başarısı, İsveç hükümetinin tarafsızlığından ödün vererek uluslararası alanda kaybettiği itibarını yeniden kazanma umudunu canlandırmıştır.

İsveç'in, siyasi ve ekonomik baskılara boyun eğerek ödün vermesi nedeniyle, hem kendi dış politikasında yara aldığı hem de Rusya ve Almanya'nın çıkarlarına zarar verdiği görülmektedir. Baltık çıkışı geçişlere kapatarak, Rusya'ya yardım götüren İngiliz ve Fransız gemilerinin Rus limanlarında sıkışıp kalmasına yol açan İsveç, Almanya'nın şiddetle ihtiyaç duyduğu tahıl ihraç edemediği için de bu ülkenin tepkisini çekmiştir. Böyle gergin bir ortamda, Rusya, İngiltere, Fransa gibi Almanya'nın da İsveç'e yönelik düşmanca tutumlarının artması beklenirken, İsveç Kızılhaçı savaşı tarafları görüşme masasına oturmaya ikna etmiş ve malul savaş esirlerinin mübadelesini başlatmıştır. Bu bakımdan, 1915 yılında başlayan esir mübadelesiyle başarılı bir politik manevra yapan İsveç hükümetinin, büyük devletlerin İsveç'e yönelik düşmanca tutumlarını engellediğini ileri sürmek yanıltıcı olmayacaktır.

Arşiv taramaları, İsveç Kızılhaçı'nın savaş esirleri için yaptığı insani yardımların, politik bakımdan da önem taşıyan bir çalışma haline geldiğini ve İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın bu çalışmalarla yakından ilgilendiğini göstermektedir. Yine, İsveç Kızılhaçı'nın Rusya'da bulunan delegelerinin de çalışmalarını, Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Petrograd temsilciliği B-bölümüyle sıkı ilişkiler içerisinde yürütmüş oldukları anlaşılmaktadır. İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın, gerek uluslararası konferanslarda gerekse mübadele sürecinde, İsveç Kızılhaçı'nı maddi ve manevi olarak desteklediği görülmektedir. İsveç Kızılhaçı, hükümetin desteği ile Stockholm'de birbirleriyle aynı diplomatik ortamlarda dahi bulunmak istemeyen taraflar arasında, insani nedenlerle malul ve yaralı esirlerin mübadelesinin koşullarının belirlenmesi için üç ayrı konferans düzenlemiş ve bu işin yönetimini de ele almıştır. Üstelik ön barış görüşmeleri olarak değerlendirilen bu konferanslarda, oturumları İsveç eski Dışişleri Bakanı yönetmiştir. Stockholm'de yapılan konferanslara paralel olarak, savaşın gidişatıyla ilgili görüşmelerin de yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu konuda verilebilecek

en açık örnek, 1915 yılında Stockholm’de düzenlenen konferansa, Almanya adına katılan Prens Max’ın yaptığı görüşmeler olmuştur.⁹

Buna karşılık, kaynak taramalarının ortaya çıkardığı bir önemli olgu da İsveç Kızılhaçı delegelerinin, Rusya’daki savaş esirlerine yardım ulaştırmak için büyük bir özveriyle çalışmasıdır. Delegeler, İsveç kaynaklarında “**terra incognita**”¹⁰ olarak adlandırılan bölgelere korkusuzca giderek, Ural dağlarının ardını ve Sibirya’yı keşfetmişlerdir. Bugünkü şartlarda dahi zor sayılabilecek bir görevi başarıyla tamamlayarak savaş esirlerine ulaşmışlardır. Yüz İsveç Kızılhaçı delegesi, kışın -50°C ye ulaşan soğuklarında, yazın kavurucu sıcaklarında Rusya’nın uçsuz bucaksız coğrafyalarında esir kamplarının yerlerini belirlemiş ve bu kamplardaki tutuklu savaş esirlerinin listelerini yapmışlardır. Esirler için toplanan 1016 vagon dolusu sevgi hediyelerini, yiyecek ve giyeceği kamplara ulaştırıp esirlere dağıtmışlardır. Esirlerin aileleriyle haberleşmeleri için gerekli şartları oluşturmuşlardır. Delegelerin, savaş esirlerinin güç şartlarda verdiği yaşam mücadelesine tanık oldukları ve bu durumu raporlarla, fotoğraflarla belgeledikleri görülmektedir. İsveç Kızılhaç delegeleri savaş esirleriyle yaptıkları çalışmaları belgeleyerek tarihi bir görev üstlenmiş ve savaş esirlerinin dramının anlaşılmasına hizmet etmişlerdir. İsveç Kızılhaçı delegelerinin genelde savaş mağdurları arasında ayırım yapmadan çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Üstelik en az imkanlara sahip olduğunu gördükleri Türk savaş esirlerini çoğunlukla diğer esirlerden ayırmayarak, dağıtılan yardımlardan faydalanmalarını sağlamışlardır.

İsveç Kızılhaçı delegelerinin, Cenevre ve Haag Sözleşmeleri çerçevesinde ve 1915 Stockholm Konferansı kararları doğrultusunda, kamplarda yaptıkları çalışmalar savaş esirlerinin yaşama direncini artırmıştır.

⁹ Hem İsveç Kraliçesi’ne hem de Alman Kayzer’ine yakın akraba olan Prens Max (Maximilian Alexander Fredrik Wilhelm), savaştan önce Alman Kızıl Haç’ının örgütlenmesi çalışmalarını yürütmüş ve Kızılhaç’ın esir mübadelesi çalışmalarına katılmıştır. Prens, II. Wilhelm’in savaştan sonra tahttan çekilmesinin ardından 3-9 Kasım 1918 tarihlerinde Almanya şansölyesi olarak görev yapmıştır. Prens Max’ın Stockholm’deki görüşmeleri giriş bölümü dipnot 70’de ele alınmıştır.

¹⁰ Latince bilinmeyen topraklar anlamına gelen bu sözü İsveçliler görmedikleri ve tanımadıkları doğu Rusya toprakları için kullanmışlardır. Svenska Röda Korset, **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Verksamhet Åren 1912-1920**, Stockholm, Nya Tryckeribolaget, 1921, s. 33.

İsveç Kızılhaçı'nın 1921 yılında yapılan Uluslararası Kızılhaç konferansına sunduğu rapora göre, dernek tarafından savaş esirlerine toplam 25 milyon kron karşılığında yardım yapılmıştır. Şahısların bağışladığı malların, devlet kurumlarının masraflarının, her türlü personel, posta, nakliye bedellerinin değerlerinin de dahil edildiği bu miktarın sadece 1.250.000 kronunun devlet yardımı olduğu, geri kalan miktarın ise gönüllü yardımları ve bağışlar olduğu belirtilmiştir. İsveç halkının kendi mağduriyetine rağmen savaş esirlerine verdiği destek anlamlıdır.

Şüphesiz İsveç Kızılhaçı'nın yapılan bu çalışmaların maddi karşılığının bir bölümünü savaş esirlerinin ait olduğu devletlerden tahsil ettiği, mübadele masraflarının da savaşıyan taraflar arasında paylaştırıldığı hatırlanmalıdır. Hatta mübadelenin organizasyonunu üstlenen İsveç'in bazı pratik işlerin yapılmasından dolayı ekonomik fayda sağladığı dahi düşünülebilir. Malul esirlere yemek hazırlanması ve servisinden, vagonların siparişe göre yeniden düzenlenmesine, savaş esirlerinin çamaşırlarının yıkanmasından, vagon ve istasyonlarda temizlik ve dezenfeksiyon işlerine, malzemelerin alımından, bu malzemelerin üretimi ve nakliyesine kadar pek çok alanda iş olanakları yaratılmıştır. İsveç Kızılhaçı'nın tüm sürecin sorumluluğunu ve yürütülmesi üstlenerek İsveçli personel çalıştırması nedeniyle İsveç halkının mübadeleden bir şekilde faydalandığı dahi düşünülebilir. Ancak İsveç Kızılhaçı'nın savaş esirlerinin mağduriyetinin azalması için özveriyle bir çalışma yürüttüğü de dikkate alınmalıdır.

Savaş esirlerinin ekonomik değeri unutulmaması gereken diğer bir önemli konudur. Birinci Dünya Savaşı, sayıca ve malzeme bakımından güçlü ve hazırlıklı orduların dahi cepheye binlerce ölü ve esir asker bıraktığı bir savaş olarak bilinmektedir. Batı cephesinde binlerce asker sıkıştıkları siperleri ancak ölü ya da yaralı terk edebilirken, doğu cephesinde de yüz binlerce asker, yığınlar halinde esir olarak düşman kuvvetlerin eline geçmiştir. Bu savaşla ilgili olarak halen kesin bilinmeyen bir olgu ise savaş esirlerinin sayısıdır. Savaş sırasında alınan esir sayısının 6-8,5 milyon

olduğu tahmin edilmektedir.¹¹ Bu kadar fazla sayıda savaş esirinin esir tutuldukları ülkeler için önemli bir ekonomik değer oluşturması kaçınılmazdır. Dolayısıyla bütün kaynakların savaşa ayrılarak halkların açlık, kıtlık ve yoksulluğun pençesine teslim edildiği bir ortamda, savaş esirleri bedava iş gücü olarak görülmüşlerdir. Savaş esirlerinin işgücü olarak kullanılmasının ekonomiye katkısını değerlendiren Alman General Erich Ludendorff da, doğu cephesinde kazandıkları zaferlerde ele geçirilen savaş esirlerinin kendileri çok önemli olduğunu ve Alman ekonomisinin bu savaş esirleri olmadan yürüyemeyeceğini açıkça belirtmiştir.¹²

Bununla beraber, hasta, yaralı ve malul esirlerin bakımları için kaynak ayırmak, şüphesiz o kaynakların sürmekte olan savaş için kullanılamaması ve cepheye aktarılamaması anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla işgücünden faydalanılmayan esirlerin ekonomiye yük olarak görüldüğü de açıktır. Bu yüzden, ekonomik getirisi olmayan savaş esirlerinin beslenme, barınma ve sağlık hizmetleri gibi en temel ihtiyaçlarının dahi karşılanmak istenmediği, hatta birçok kampta bu savaş esirlerine karşı insanlık dışı tutum alınarak esirlerin ölüme terk edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda savaşan tarafların, ekonomiye yük olarak görülen savaş esirlerinden kurtulmak için ve bunun bir yolu olarak tarafsız ülkelerin Kızılhaç örgütlerine malul ve hasta esirlerle ilgilenmeleri için izin verdikleri ve bu örgütlerin yardımını kabul ettikleri dahi düşünülebilir.¹³

İsveç kaynakları incelenerek yapılan bu çalışmayla, akademik çalışmalarda bir yenilik olarak, İsveç Kızılhaçı delegelerinin Rusya'daki Türk savaş esirleriyle temasları ve onlarla ilgili düşünceleri de ilk kez değerlendirilmektedir. İsveç Kızılhaç delegeleri, kamplarda sadece Türk oldukları için aşağılanan, cezalandırılan ve fazladan acı çektirilen Türk savaş esirlerinin durumuna tanık olmuşlardır. İsveç Kızılhaçı görevlilerinin Türk yetkililerle temasları, Stockholm'deki Türk temsilciliğinin mübadele çerçevesinde İsveç Kızılhaçı'yla yazışmaları ve esirlerle

¹¹ Esir sayısı ile ilgili verilen rakamlar farklılık göstermektedir. Bkz. Gerald H. Davis, "Prisoners of War in Twentieth-Century War Economies", **Journal of Contemporary History**, Vol: 12, Sayı:4, October 1977, s.623-634 'den aktaran Blüdnikow, **a.g.e.** s. 10.

¹² Erich Ludendorff, **My War Memoirs 1914-1918**, London, Hutchinson & co. ,1923, s. 336.

¹³ Savaş esirleri konusunda çalışma yapan Bent Blüdnikow da aynı düşünceye yer vermektedir. Blüdnikow, **a.g.e.**, s. 11.

ilgili haberleşmeleri de yine ilk kez bu çalışmayla İsveç arşivlerindeki belgeler ve veriler üzerinden incelenmektedir. Rusya'daki Türk ve Müslüman halkın, Türk savaş esirlerine yardım etmek için çaba gösterdiği bilinmektedir. İsveç Kızılhaçı delegeleri de bu durumu fark etmiş ve Rusya'daki Müslüman ve Türk halkın yanlarında çalıştırdığı Türk esirlerle iyi ilişkiler içerisinde olduklarını gözlemlemişlerdir. Delegeler Türk savaş esirlerinin savaşın ve tutsaklığın olumsuz şartları nedeniyle yaşadığı sorunları ve hayatlarını kaybetmesini de raporlarına yansıtmıştır. Raporlar bu çalışma çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmayla ilk kez İsveç kaynaklarına göre Türk savaş esirleriyle ilgili mübadele süreci ve 1917 yılında başlayan mübadele, mübadele edilen askerlerin sağlık durumları incelenmiştir.

İsveç arşivlerinde neredeyse savaştan 100 yıl sonra Türk temsilciliğinin mübadeleye dahil olmak için yaptığı yazışmaları okumak, kayıp subayları soruşturan mektupları incelemek, esir subay ve erlerin taleplerini görmek, yaşadıkları zorluklara şahit olmak ve devlet görevlilerinin yazışmalarda kullandığı dilin her zaman olumlu olmayan inceliğini hissetmek, bir anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun acziyle karşılaşmak anlamını taşımıştır. Kendi savaş esirlerine dahi müttefiklerinin gölgesinde ve dolaylı yollardan ulaşmaya çalışan bir imparatorluğun, aslında müttefiklerinin gözünde de itibarının kalmadığı dikkat çekmektedir. Almanya'nın esas olarak kendi savaş esirlerinin yaşam koşullarının düzeltilmesi için mücadele ederek mübadele şartlarını oluşturduğu, Avusturya-Macaristan'ın da akabinde mübadele görüşmelerine dahil olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun katılmadığı konferansların raporları incelendiğinde, Türk savaş esirlerinin hiçbir şekilde dile getirilmediği görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiklerinin, kendi esirleriyle aynı zor şartları paylaşan, hatta Galiçya cephesinde Alman mevzilerini tahkim etmek uğruna çarpışan ve esir düşen Türk askerlerinden bir cümleyle dahi söz etmedikleri ve yok saydıkları ortadadır. Kısacası, cephede var olan ittifakın, mübadele masasında yer almadığı anlaşılmaktadır.

İsveç arşivlerdeki yazışmalar, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İsveç'in mübadelenin eşit şartlarda tarafı olması gereken Osmanlı İmparatorluğu'nu mübadele sürecine dahil etmek için özel çaba sarfetmediklerini de göstermektedir.

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun, 1916 Nisan ayından itibaren, Stockholm temsilciliği kanalıyla esir mübadelesine dahil olmak üzere girişimlerde bulunduğunu, ancak, bu tarihten tam bir yıl sonra, ilk kez 1917 Nisan'ında, iki Türk malul erinin mübadelesinin sağlanabildiğini göstermektedir. Halbuki taraflar arasında anlaşma sağlandığı durumlarda, mübadele kararının verilmesi ve uygulanmasının hızlı bir şekilde gerçekleştirilebildiği, Alman ve Avusturya-Macaristan esirlerinin mübadelesinde görülmüştür.

Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun mübadeleye dahil olma talebinin taraflarca reddedilmediği aksine olumlu karşılandığı görülmektedir. Ancak mübadelenin başlaması uzun bir sürece yayılmış ve uzun bir yazışma trafiğinin yaşanması gerekmiştir. İsveç Kızılhaç'ının istediği ön ödemenin Osmanlı yetkililerince ivedilikle yatırıl(a)maması mübadelenin hemen başlamamasına yol açmıştır. Tam bu sırada hastane gemisinin batırılması nedeniyle Rusya'nın ilişkilerde olumsuz tavır alması esir mübadelesini geciktiren önemli bir etken olmuştur. Rusya'nın, Mart 1916'da hastane gemisi **Portugal** (Portekiz)'ın Karadeniz'de batırılmasının veya Türk tarafına göre mayına çarparak batmasının sorumluluğunu, Osmanlı imparatorluğuna yüklediği anlaşılmaktadır. Halbuki bu geminin kaybı nedeniyle, Rusya'nın Mayıs 1916'da Karma Komisyon çalışmalarını askıya aldığı ve Almanya ile Rusya arasında bu nedenle gerginlik yaşandığına dair veriler mevcuttur. Buna rağmen Rusya'nın, Türk tarafını sorumlu tuttuğu ve Türk tarafının mübadele görüşmelerine başlayabilmesi için geminin kaybindan dolayı “**memoire**”¹⁴ şartını ileri sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu çalışmayla, Rusların talebi karşında Türk tarafının İsveç Kızılhaç'ı kanalıyla ilettiği “**memoire**”, Türk esirlerinin mübadelesi açısından değerlendirilmiştir. Rusya'nın binlerce Türk savaş esirinin kaderini böyle bir şarta bağlaması savaşın acımasızlığının bir kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılması gereken mübadele anlaşmasının da bu etkenlere bağlı olarak gecikmesi Türk savaş esirlerinin mübadelesini olumsuz etkilemiştir.

¹⁴ Rusların “memoire” konusunda ısrarı çalışmanın ilgili bölümünde ele alınmıştır. Bkz: Bölüm 2 dipnot:166,168,169

Mübadele sürecinde Stockholm'deki Türk temsilciliğinin, Türk savaş esirlerinin yaşam koşullarının düzeltilmesi, mübadeleye dahil edilmesi için büyük çaba gösterdiği ve İsveç Kızılhaç'ıyla yakın temas içinde olduğu arşiv taramalarında açıkça görülmektedir. Yine savaş dönemine ait bir sorun olarak Osmanlı hükümeti tarafından Ermenilerin sürgün edilmesi ve yaşanan olumsuzluklar, İsveç'te kamuoyu ve siyasi çevrelerde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı olumsuz eleştirilerin yükseldiği bir döneme işaret etmektedir.¹⁵ Dolayısıyla Türk temsilciliği, bir yandan savaş mağduru olan kendi savaş esirlerinin hayatını kurtarmak için mücadele ederken, Türkler kamuoyu, siyasi çevreler ve muhtemelen İsveç Kızılhaç delegelerinin gözünde savaşın bir diğer savaş mağduru olan Ermenileri katledenler olarak görülmekteydi.¹⁶

Nitekim İstanbul'daki İsveç elçiliğinin, İsveç Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazı, Ermenilerin propaganda çalışmaları nedeniyle Türklerin uluslararası arenada ne denli güç duruma düşürüldüğünü göstermektedir.¹⁷ Buna ilaveten İsveç parlamentosunda da sıklıkla “Ermeni katliamları” konusunun gündeme getirildiği ve

¹⁵ İsveç'te yayınlanan bazı günlük gazetelerde 1915 yılından itibaren savaş haberleri yanı sıra Paris ve Londra kaynaklı olmak üzere Ermenilere yönelik katliam haberlerinin de yer aldığı görülmektedir. (**Svenska Morgonbladet** 26/5; 28/9; 2/10; 6/10) 1916 yılında katliam haberleri dışında İsveç'in katliamlar karşısındaki pasif tutumunun da eleştirildiğine dair haberlerin basında yer bulduğu dikkat çekmektedir. (**Dagens Nyheter** 22/2; 7/6; 15/8; 30/8) 1917 yılında ise parlamento çatısı altında yapılan eleştiriler, hükümete ve dışişleri bakanına yöneltilen soru önergeleriyle ilgili haberlerin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. (**Dagens Nyheter** 24/3; 11/4; 2/8; **Svenska Dagbladet** 28/3; **Svenska Morgonbladet** 2/4) Buna karşılık Ermeni çetelerinin Türklere yönelik katliamlarına ise basında yer verilmediği görülmektedir.

¹⁶ 1916 yılında Stockholm'deki Amerikan büyükelçisi Mr. Morris, İmparatorluğa ve Osmanlı Hükümeti'ne karşı beslediği iyi niyet ve duygularını ifade etmiştir. Cevad Bey'e Amerikan kamuoyunda Ermeni meselesinde Türkiye aleyhine oluşan yanlış fikirlerin giderilmesi amacıyla Osmanlı lehine Amerikan basınında yayın yapılmasını sağlamak üzere aracı olabileceğini bildirmiştir. Cevad Bey'in Associated Press of New York'un Stockholm muhabiri Mr. Burton ile görüşme yapması için randevu almıştır. Cevad Bey muhabirle görüşmesinde Rusya'daki Müslüman halk ve Osmanlı esirlerine yapılan zulüm konusu ele almıştır. Geniş bilgi için bkz: T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri, 1898-1919**, CiltII, Yayın No: 86, Ankara, 2007, s: 242.

¹⁷ 10 Temmuz 1917 tarihli ve askeri haberler başlığı taşıyan yazı, Ankarsvård tarafından imzalanmıştır. Yazının konuyla ilgili kısmında şu cümle yer almaktadır. “..Smyrna(İzmir) temsilcisi olarak Masliah Effendi(Yahudi) ve Jön Türk Komitesi üyesi Hadji Ali'nin, işçi konferansına katılmak üzere Stockholm'e gideceği söylenmekte. Ama Almanlar tarafından bana ulaştırılan bir diğer söylentiye göre, İsviçre'deki bir Ermeni komitesi tarafından yapılan muhalefet nedeniyle kabul edilmeleri pek mümkün görülmemekte...” **Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, Grupp 21, Avd. U, Mål 1**, Dr. No: 6 / 108, SE/RA/221/2210.02/21/1149.

Dışışleri Bakanı'na soru önergesi yöneltildiği görülmektedir.¹⁸ Hatta Viscount Bryce'nin “Şiddetten Kurtulan Ermeniler” adıyla çevrilen kitabını temel alan ve kamuoyuna açık bir yapılan toplantı düzenlenmiştir.¹⁹ Arşivde bulunan İsveç Dışışleri Bakanlığı başlıklı bir belge ise bu toplantıya karşılık Türk temsilciliğinin bir protesto metni hazırlayarak yayınlanması talebiyle gazetelere gönderdiğini göstermektedir. Söz konusu protestonun, Cevat Bey tarafından Bryce'ın iddialarına karşı çıkmak ve İsveç kamuoyunu aydınlatmak üzere hazırlandığı, dört daktilo sayfası uzunluğunda olduğu ancak basında bu protesto yazısına yer verilmemesi nedeniyle İsveç Dışışleri Bakanlığı'na başvurularak yazının yayınlatılmasının talep edildiği anlaşılmaktadır.²⁰ İsveç Dışışleri Bakanlığı'nın müdahalesine rağmen, örneğin Svenska Morgonbladet gazetesinde yazının sadece bir cümlede özetlenerek okuyuculara verildiği görülmektedir.²¹ Siyasi bakımdan çok yönden gerilimli bir ortamda görev yapan ve Türk savaş esirleriyle ilgili çalışmaları yürüten Cevad Bey'in, aslında İsveç diplomatik çevrelerinde sevilen ve saygı duyulan bir diplomat olduğu da anlaşılmaktadır.²²

¹⁸ Stockholm Belediye Başkanı Carl Lindhagen, İsveç Dışışleri Bakanı Arvid Lindman'a “hükümetin yalnız veya diğer ülkelerle birlikte, konunun muhatabı nezdinde Ermeni halkının canı, malı ve kimliğinin korunmasına yönelik bir tutumu” olup olmadığı konusunda bir soru önergesi vermiştir. Lindman 22 Mayıs 1917 tarihli oturumda Lindhagen'i cevaplayarak “İsveç politikası, diğer küçük devletler gibi, her hangi bir şekilde diğer bağımsız ülkelerin iç işlerine ve ilişkilerine karışmama temelinde yürütüldüğü için bana yöneltilen soruda ima edilen tutuma uygun bir tavır almasını Majeste Kral'a önerebilecek durumda değilim” demiştir. Lindman, İsveç hükümetinin bu konuda bir tavır almayacağını belirtmiştir. **Riksarkivet, Riksdagens Protokoll, 1917, Andra kammaren**, Nr. 62.s.8.

¹⁹ 27 Mart 1917 tarihinde ikinci mecliste dinleyicilerin de katıldığı bir toplantı yapılmış ve Ermeni katliamları ele alınmıştır. Toplantıda temel alınan kitap “**The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire** (Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'nda Maruz Kaldığı Muameleler)” kitabıdır. Türk kaynaklarında söz konusu kitabın yazarının aslında V.Bryce imzasını kullanan Arnold Toynbee olduğu ancak daha etkili olması için Lord Bryce adına yayınladığı belirtilmektedir. Toynbee ve kitabıyla ilgili geniş bilgi için Bkz: Mim Kemal Öke, **Ermeni Sorunu 1914-1923**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1991, s. 78-81; Kamuran Gürün, **The Armenian File**, London, Nicosia, İstanbul, K.Rustem & Bro ve Weidefelt & Nicolson Ltd, 1953, s.36-43; K.Tuncer Çağlayan, “Büyük Ermenistan Projesi ve İngiltere”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı:44, <http://atam.gov.tr/buyuk-ermenistan-projesi-ve-ingiltere/> (Çevrimiçi) 2013-06-03.

²⁰ **Riksarkivet, Utrikesdepartementet, Grupp 21, U, 1 Legationerna Politiska meddelanden från legationerna, Turkiet, turkiska legationen 1914-1918**, 31/3 1917, SE/RA/221/2210.02/21/1175.

²¹ Gazetede “Türk protestosu” başlığı altında tek cümle halinde şu haberin yer aldığı görülmektedir. “Temsilcilik İsveç gazete okurlarının, Ermeniler ve Müslümanlar arasındaki kanlı çatışmaların daima Ermeniler tarafından başlatıldığına emin olmasını istemektedir, savaş başladığı zaman, Türk hükümeti tarafından her isyan denemesinin şiddetle cezalandırılacağına duyurulmasına rağmen, Ermeniler eski politikalarını sürdürmüş, Türklere yönelik saldırılarına devam etmiş ve ortalığı kan gölüne çevirmiş, yani tek kelimeyle toptan isyana başlamıştır.” Bkz: **Svenska Morgonbladet** 2/4 1917.

²² 17/9 1919 tarihli **Svenska Dagbladet** gazetesinde Stockholm'deki Türk temsilciliğinin kapatılacağı haberi yer almakta ve Cevad Bey'in kabinede görev almak üzere geri çağırıldığı bildirilmektedir.

1917 yılında başlayan mübadele belgelerine göre tüm esirler gibi 428 malul Türk savaş esirinin de esaret altında kaldıkları Rusya'dan farklı bir deneyim yaşadığı anlaşılmaktadır. Ağır esaret koşullarından sonra İsveç Kızılhaçı tarafından özel olarak hazırlanmış vagonlarda insan onuruna yakışır bir biçimde doktor ve sağlık personeli gözetiminde seyahat eden malul esirlere temiz giysiler verildiği, ütülü çarşaflarda yatırıldığı, yemek ve çay saatlerinde kaliteli malzemelerle hazırlanmış yemek çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

İsveç kaynaklarında mübadele edilen Türk esirlerin isimlerine ulaşmak mümkün olmamıştır. İsveç arşivleri tarafından, İsveç Kızılhaçı arşivlerinin yeniden düzenlenmesinde oldukça hoyrat davranıldığı, özellikle geçici süreler için kurulan birçok komitenin çalışmalarının ve pek çok belgenin yok edildiği belirtilmektedir. Bazı yazışmaların sadece nüshalarının, yönetim kurulu arşivlerinde saklandığı anlaşılmaktadır. İsveç Kızılhaçı'na ait fotoğraf arşivinden bazı fotoğraflar da, İsveç Kızılhaçı'ndan alınan izin ve İsveç Devlet Arşivi'nin onayıyla ilk kez bu çalışma kapsamında kullanılmaktadır.

Mübadele edilen 428 savaş malulü esir dışında binlerce Türk savaş esirinin Rusya'da kaldığı bilinmektedir. Bunlardan bir kısmı değişik yollardan Türkiye'ye dönerken, kalanların aranması ve geri getirilme çabalarıysa yıllarca devam etmiştir. Genç Türkiye Cumhuriyeti hükümeti de Rusya'daki savaş esirlerinin geri dönüşünü sağlamak için çalışmalarını sürdürmüştür. En son 1924-1925 yıllarında Nusret Ekman başkanlığında bir "Esirler Komisyonu" kurularak savaş esirlerini aramak üzere Sovyetler Birliği'ne gönderilmiştir.

“...adeta köy köy bütün Rusya'yı dolaşarak esir aramış ve Rus hükümetinin bu konuda epey yardımını görmüştür... Bu süre içerisinde bize başvuruların sayısı toplam 600 kadardır. Hükümetimiz bu konuda büyük fedakarlıklar gösterdiğinden memlekete dönmek istediği halde imkansızlık ve vasıta bulamamak yüzünden

Habere göre, “Stockholm, kısa bir süre sonra bir yabancı temsilcilikten yoksun kalarak fakirleşecek ve diplomatik çevreler en popüler üyelerinden birini kaybedecektir”. Bkz: **Svenska Dagbladet**, 17 September 1919.

Rusya’da esir kalmış kimse yoktur. Oralarda yerleşip kendi arzularıyla kalmış olanlar da pek azdır...”²³

Bu çalışma Haparanda mezarlığındaki anıt mezarın üzerinde yazılı sözlerin uyandırdığı merak üzerine başlamıştır. Malul Türk savaş esirlerinin İsveç üzerinden mübadelesi ile esirlerin Sibirya ve Rusya’daki şartları özgün İsveç kaynaklarına göre değerlendirilmiştir. Elde edilen bulguların karşılaştırmalı analizini yapabilmek ve bütünlüğü sağlayabilmek için dönemin Osmanlı arşivlerinde de benzer bir çalışma yapılması yerinde olacaktır.

²³ ATASE, Kls.1486, Fh.1-51/10/1-16 Nusret Ekman raporu, aktaran: Esin Güven, “I.Dünya Savaşı’nda Rusya’daki Türk Esirleri ve Rusya Türkleri”, **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı**, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996, s. 102

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

1) Krigsarkivet (Savaş Arşivi):

Anna Linders Arkiv, Vol. I, II, III, IV, V, VI, VII.

August Stackelbergs Arkiv.

Erland Mossbergs Arkiv.

Brändströmska Arkiv, Vol. 5B.

Carl Ekeröth Arkiv.

David Von Heijnes Arkiv, Volym I, Innermapp 5 Röda Korset, Dokument Ryssland, Sveriges Hjälp till Krigsfångarna.

2) Kungliga Biblioteket (Kraliyet Kütüphanesi):

Elsa Brändströms Samling, Ediffah, Dagböcker från Sibirien, Dagbok 1, L 88:15:1-2.

3) Riksarkivet (Devlet Arşivi):

A-Svenska Röda Korsets Arkiv (İsveç Kızıhaçı Arşivi):

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, FIIg, vol 198, Légation Impériale de Turquie, No.4008.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen B IV, Vol 1, Ink. och Utg. Utländska Skrivelser 1915-1918.

Riksarkivet, Röda Korsets arkiv 1, Röda Korsets Fotosamling, Fotoalbumer, Utställningar, I, Konstantinopel 1917

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen, E1 a Volym 4, Berättelse, Inkomna den 5/1918 nr.282.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Svenska Hjälpkommitténs för krigsfångar i Sibirien Arkiv, Berättelse över Svenska Hjälpkommitténs för krigsfångar i Sibirien Verksamhet 1920-1923, SE/RA/730265.

Riksarkivet, Rödakorsets fotosamling, Tematisk ordnade fotografier, Hjälpkommittens för krigsfångar verksamhet i Ryssland 1915-1918, volym 25

Riksarkivet, Röda Korsets arkiv I, Överstyrelsen, B IV, vol. 1, 1915-198 Ink o
Utg Utländska Skrivelser, 1916

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Hjälpkommitten för krigsfångar kontoret i Stockholm, FII Korrespondens med
Utländska Myndigheter, diverse legationer vol 198
(SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198).

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse
Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impérial de Turquie
No:5062.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse
Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impérial de Turquie
No: 5518.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse
Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impérial de Turquie
No:GL 5518

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse
Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impérial de Turquie
No.4094

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse
Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impérial de Turquie
No: 5167

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse
Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impérial de Turquie
No:5523.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse

Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impérial de Turquie
No: 5571.

**Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm,** Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse
Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie,
No.6187.

**Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm,** Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse
Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie,
No.6522.

**Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm,** Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse
Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie,
No.6238.

**Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm,** Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse
Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie,
No.6319.

**Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm,** Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse
Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie,
No.6667.

**Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm,** Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse
Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale Ottomane,
No.GL 445, No:SL 6.

**Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm,** Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse
Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie,
No.5986.

**Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar,
Kontoret i Stockholm,** Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse

Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie, No.6683.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommitten för krigsfångar, Kontoret i Stockholm, Korrespondens med Utländska Myndigheter, Diverse Legationer, 198, SE/RA/730236/1/19/1/FII/FIIg/198, Légation Impériale de Turquie, No: 6667.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för utväxling av krigsfångar 1915-1919, Vol.2.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av Krigsfångar, vol.3.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Koncept, Skrivelser, vol. 1, SE/RA/730236/1/11

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Koncept, Skrivelser, vol. 1, SE/RA/730236/1/11 tidtabell för extratåget 3046

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Koncept, Skrivelser, vol. 1, SE/RA/730236/1/11 tidtabell för extratåget 3045.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, Koncept, Skrivelser, vol. 1, SE/RA/730236/1/11, tidtabell.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av Krigsfångar, E III, Båt och Tågledarrapporter, vol.12.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av Krigsfångar, E II, Tågläkarerapporter Volym 11.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 A.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B Transport des Invalides De Guerre Par La Suède 1915-1918, SE/RA/730236/1/20/F/1b.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B Faisant Voir La Repartition Des Causes D'Invalidite Chez Les Turcs Returnants De La Russie, SE/RA/730236/1/20/F/1b

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B, Faisant Voir La Repartition Des Causes D'Invalidite Entre Les Nations Diverses en 1915 Agut-1918 Janvier, SE/RA/730236/1/20/F/1b.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Prins Carls arkiv, F 1 B, Tableau Faisant Voir Les Causes D'Invalidité a L'occasion des Transports Des Invalides De Guerre Par La Suede 1915 Aout et 1918 Janvier.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Byrån för Utväxling av krigsfångar, vol. 1, SE/RA/730236/1/11.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommittén för Krigsfångar Kontoret i Stockholm, F III k: vol.259.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv 1, Hjälpkommittén för krigsfångar 1915-1921, Kontoret i Petrograd F I:a, vol 380.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommittén för krigsfångar, 1915-1921 Kontoret i Moskva (äldre förteckning) (F G), Vol. 481.

Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommittén för Krigsfångar kontoret i Stockholm, F III k: vol. 259.

B-Utrikesdepartementets Arkiv (Dışişleri Bakanlığı Arşivi)

Riksarkivet, Utrikesdepartementets Första B-avdelning, 1914-1937, Dossier 1918-1923, Grupp 1, 2 B 2, 1917-1923, Grupp 2, Avd B, Mål I, Turkiska Intressen i Ryssland, Vol. 15.

Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare 1902 års dossiersystem, Volym 1469, 21 U 32.

Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D no: 42, 701, SE/RA/221/2210.02/21/1970

Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D.no 42, 701 SE/RA/221/2210.02/21/1970.

Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D.no 12, 145 SE/RA/221/2210.02/21/1970.

Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D.no 42, 947, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D.no 56, 854, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D.no 57, 134, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D.no 5, 129, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D.no 1, 1332, Besk. Berlin No: 1332 116, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D.no 54 206, SE/RA/221/2210.02/21/1970

Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1915 sept-1916 april II, D.no 1, 1332, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, 1902 års dossiersystem, grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1916 maj-oktober III, D.no 42, 2386, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

Riksarkivet, Utrikesdepartementets med föregångare, 1902 års dossiersystem grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1916 maj-oktober III, D.no 42, 2750, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

Riksarkivet, Utrikesdepartementets med föregångare, 1902 års dossiersystem grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1916 maj-oktober III, D.no 59, 296, SE/RA/221/2210.02/21/1971.

Riksarkivet, Utrikesdepartementets med föregångare, 1902 års dossiersystem grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1916 maj-oktober III, volym 1971, d no.59, 3120.

Riksarkivet, Utrikesdepartementets med föregångare, 1902 års dossiersystem grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1916 maj-oktober III, volym 1971.

Riksarkivet, Utrikesdepartementets med föregångare, 1902 års dossiersystem grupp 21, avd U, Mål 57, Utväxling av sårade och andra 1916 maj-oktober III, D.no 58, 145, SE/RA/221/2210.02/21/1970.

Riksarkivet, Utrikesdepartementets med föregångare, 1902 års dossiersystem, grup 21, avd U, Mål 32K, D.no 81,115, SE/RA/221/2210.02/21/1469.

Riksarkivet, Utrikesdepartementet 1902 års dossiersystem, Främmande Diplomater i de Förenade Rikena, Turkiet, SE/RA/221/2210.02/16/999.

Riksarkivet, Utrikesdepartementet med föregångare, Grupp 21, Avd. U, Mål 1, Dr. No: 6 / 108, SE/RA/221/2210.02/21/1149.

Riksarkivet, Utrikesdepartementet, Grupp 21, U, 1 Legationerna Politiska meddelanden från legationerna, Turkiet, turkiska legationen 1914-1918, 31/3 1917, SE/RA/221/2210.02/21/1175.

Riksarkivet, Riksdagens Protokoll, 1917, Andra kammaren, Nr. 62.s.8.

Riksarkivet, Registratur för Militärbyrå 1916, B:I 12

Kitaplar:

- Åberg, Alf: **Sveriges Historia**, Stockholm, LTs Förlag, 1985.
- Åberg, Alf: **Vår Svenska Historia**, Lund, Natur och Kultur, 1978.
- Akgün Karal Seçil, Uluğtekin, Murat: **Akçuraoglu Yusuf, Birinci Dünya Savaşı Sonunda İskandinavya'dan Sibirya'ya Hilal-i Ahmer Hizmetinde**, Ankara, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2009.
- Anderson, Frank Maloy; Hersey, Amos Shartle: **Handbook for the Diplomatic History of Europe, Asia and Africa, 1870-1914**, National Board for Historical Service, Washington, Government Printing Service, 1918.
- Andersson, Lars I: **Sveriges Historia Under 1800 och 1900 Talen**, Stockholm, Liber, 2003.
- Andersson, Matthew Smith: **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Andrén, Nils: **Maktbalans och Alliansfrihet, Svensk Utrikespolitik Under 1900-talet**, Stockholm, Norstedtsjuridik, 1996.
- Andren, Nils; Möller, Yngve: **Från Unden till Palme: Svensk Utrikespolitik Efter Andra Världskriget**, Stockholm, Norstedts Förlag, 1990.
- Arslan, Nebahat Oran : **Birinci Dünya Savaşında Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- Ateş, Toktamış: **Siyasal Tarih**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Ateş, Toktamış: **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Ateş, Toktamış: **Yaşasın Cumhuriyet**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000.
- Belen, Fahri: **Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi**, 1914 Yılı Hareketleri, Ankara, Kara Kuvvetleri Yayını,

1964.

- Dr. Besim Ömer: **Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans**, Yay. Haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Ankara, Türk Kızılay'ı Tarih Dizisi II, 2007.
- Blüdnikow, Bent: **Krigsfanger-ett billedrama om krigsfanger i Danmark under 1.verdenskrig**, y.y, Odense Universitetsforlag, 1988.
- Boström, Carl Gustaf: **Några Minnen och Intryck Från Invalidtransporterna Till Sjöss 1915**, Stockholm, Norstedt & Söner, 1916.
- Brändström, Elsa: **Bland krigsfångar i Ryssland och Sibirien 1914-1920**, Stockholm, P.A. Norstedt & Söners Förlag, 1921.
- Bring, Ove: **Sverige och Neutralitetsrätten-Från Grotius till Carl Bildt**, Stockholm, Norstedts Tryckeri, 1995.
- Carl (Prins): **Jag Minns, Minnen Från Ett Långt Liv**, Stockholm, Albert Bonniers Förlag, 1931.
- Cebecioğlu, Murat (Ed.): Mehmet Âsaf, **Volga Kıyılarında ve Muhtıra: Esâret Hatıra ve Mâceraları**, İzmir, Akademi Kitabevi, 1994.
- Chrispinsson, John: **Den glömde historien-Om Svenska Öden och Äventyr i Öster Under Tusen År**, y.y, Norstedts, 2011
- Comite International de La Croix-Rouge: **Protocole de Clôture**, Comite International De La Croix-Rouge, Conférence des Délégués des Croix-Rouges Neutres, Réunion a Genève, 10-14 Septembre 1917, Genève, 1917.
- Comite International de La Croix-Rouge: **Rapport General du Comite International de la Croix-Rouge sur son aktivite de 1912-1920**, Geneve, 30 Mars, 1921.
- Çakıröz, Raci: **Çarlık ve Bolşevik Rusya'da 10 Yıl: Bnb. Raci Çakıröz'ün Hatıraları**, İstanbul, Belge Yayınları, 1990.
- Çapa, Mesut: **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti**, Ankara,

Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2010.

- Didring, Ernst: **Sveriges Hjälp till Krigsfångarna: Berättelse Över Svenska Röda Korsets Hjälpkommittés för Krigsfångar Verksamhet Under Åren 1915-1919**, Stockholm, Norstedt, 1920.
- Dunant, Henry: **Minnen från Solferino**, Stockholm, Fabel AB, 1965.
- Ekeröth, Carl: **Utväxling av Krigsinvalider Genom Sverige Under Augusti och September 1915**, Tidsskrift i Militär Hälsovård, 10-150353, Stockholm, P.A. Norstedt & Söner, 1915.
- Erhardt, Richard: **Bref Från Balkankriget, I. Svenska Ambulansen. Konstantinopel den 27 November 1912**, Stockholm, P.A. Norstedt & Söner, 1913.
- Erhardt, Richard: **Reseberättelser Från Svenska Ambulansen i Turkiet under I. Balkankriget**, Stockholm, P.A. Norstedt & Söner, 1914.
- Franzén, Nils-Olof: **Undan Stormen, Sverige Under Första Världskriget**, Uddevalla, Bonniers, 1986.
- Feldbrugge, Ferdinand Joseph Maria, V.D. : **Encyclopedia of Soviet Law**, 2 nd. rev., Dordrecht, M. Nijhoff Publishers, 1985.
- Försvarsdepartementet: **Krigets Lagar, Folkrättsliga Konventioner Gällande Under Krig, Neutralitet och Ockupation**. Version 2.1, Nr. 3, Stockholm, Fritzes, 1996.
- Gelardi, Julia: **Born to Rule: Granddaughters of Viktoria, Queens of Europe**, y.y, Headline Book Publishing, 2005
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı: **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi I. Cilt**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1970.
- Gigon, Fernand: **Förunderligt Stort är Ett Människoöde**, Stockholm, C.E. Fritzes Bokförlag, 1943.
- Gihl, Torsten: **Den Svenska Utrikes Politikens Historia**, Band IV. 1914-1919, Stockholm, P.A. Norstedt

- & Söners Förlag, 1951.
- Goldschmidt-Björkman, Elsa: **Elsa Brändström: En biografi**, Stockholm, Norstedt, 2. Uppl. 1969.
- Göze, Ahmet: **Rusya'da Üç Esaret Yılı: Bir Türk Subayının Hatıraları**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1989.
- Gürün, Kamuran: **The Armenian File**, London, Nicosia, İstanbul, K.Rustem & Bro ve Weidefelt & Nicolson Ltd, 1953.
- Hacıfettahoğlu, İsmail: **Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilinden Sakarya Zaferi'ne Kadar İcraat Raporu 23 Nisan 1920-23 Eylül 1921**, Ankara, Türk Kızılayı Tarih Dizisi 1, 2007.
- Hobsbawm, Erik: **Kısa 20.Yüzyıl, Aşırılıklar Çağı 1914-1991**, İstanbul, Everest Yayınları, 2008.
- Holmgren, Ann Margret: **Henry Dunant, En Mänsklighetens Välgörare Ett Hundraårsminne**, Stockholm, Alb. Bonniers Boktryckeri, 1928.
- Howard, Michael: **The Laws of War, Constraints on Warfare in the Western World**, New Haven and London, Yale University Press, 1994
- Hultkrantz, Axel: **Från Grekiska Krigsskådeplatsen 1912. Minnen och Intryck rörande Greklands krigsförvaltning**, y.y., Förlags-aktiebolagets i Malmö Boktryckeri, 1913.
- Hultkrantz, Axel: **Från Husar till Generalindentent, Minnesanteckningar Från En Märklig Militär Brytningstid**, y.y., Sydsvenska Dagbladets Aktiebolag, 1949.
- Hultkrantz, Axel: **Under Prins Carls Ledning, Minnesanteckningar Från Fyra Decennier i Röda Korsets Överstyrelse**, Stockholm, Esselte Tryckeri, 1943.
- International Committee of the Red Cross: **The International Prisoners of War Agency, The ICRC in the World War One**, Geneva, 2007.

- Isaksson, Ulla: **En Svensk Samarit i Sibirien**, Stockholm, Missionsförbundets Förlag, 1947.
- İrfanoğlu, Ahmet Rıza (Yay. Haz.): **İrfanoğlu İsmail Efendi Hatıratı (1914-1920)** İstanbul, y.y., 2004.
- Jagerfeldt, Bengt: **Svenska Vägar till S:t Petersburg, Kapitel Ur Historien Om Svenskarna Vid Nevans Stränder**, Stockholm, Wahlström & Widstrand, 1998.
- Jansson, Allan: **Den Svenska Utrikes Politikens Historia**, Band III:3 1844-1872, Stockholm, P.A. Norstedt & Söners Förlag, 1961.
- Kan, Aleksandr: **Skandinaviens Historia**, Moskva, Göteborg/Progress, Göteborg, 1981.
- Keegan, John: **Det Första Världskriget**, Uddevalla, Bokförlaget Natur och Kultur, 1998.
- Keegan, John: **Savaş Sanatı Tarihi**, y.y., Yeni Yüzyıl Tarih Dizisi, Gençlik Yayınları A.Ş, 1995.
- Kennan, George F. : **Russia Leaves the War, Soviet-American Relations, 1917-1920**, New Jersey, Princeton University Press, 1956.
- Kissinger, Henry: **Diplomasi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Kjellén, Rudolf: **Nationell Samling, Politiska och Etiska Fragment**, Stockholm, Hugo Gerbers Förlag, 1906.
- Kleen, Rikard: **Kodifierad Handbok i Krigets Lagar Till Lands och Sjöss**, Stockholm, P.A Norstedts & Söner, 1909.
- Koop, Burkhard: **Interneret i Danmark Under Første Verdenskrig: Et Historisk Studie om Internering af militærpersoner samt sårede krigsfanger i Danmak under første verdenskrig**, København, Skilling/DAKA Forlaget, 2007.

- Kurat, Akdes Nimet: **Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1948.
- Kurat, Akdes Nimet: **Türkiye ve Rusya**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Ljungdahl, Johan: **Krigargravarne i Trälleborg**, Trälleborg, Tryckeri A.B. Allehanda, 1932.
- Lieker-Wentzlau Hanna: **Elsa Brändströms Hjältegärning**, Almanca Elsa "Brändström-Dank" kitabından çeviri, Uppsala, J.A.Lindblads Förlag; Stockholm, Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag, 1937.
- Lindberg, Folke: **Den Svenska Utrikes Politikens Historia**, Band III:4 1872-1914, Stockholm, P.A. Norstedt & Söners Förlag, 1958.
- Linder, Jan: **Svår Neutralitet-Sverige Under Två Sekel**, Avesta, Infomanager Förlag, 2003.
- Lindroth, Jan; Cavallie Jan: **Riksarkivet Beståndsoversikt Medeltiden**, Del 1, Band 2, Utrikesförvaltningen, Stockholm, Skrifter Utgivna av Svenska Riksarkivet 8, 1996.
- Lindroth, Jan: **Översikt över Arkivets Innehåll, Inledning och Historik**, Utrikesdepartementet, Avdelning- och Byråarkiv, Första B-avdelningen, Riksarkivet, December 1978.
- Lindquist, Bosse: **Förädlade svenskar**, Falun, Alfabeta Bokförlag AB, 1991.
- Ludendorf, Erich: **My War Memoirs 1914-1918**, London, Hutchinson & co., 1923.
- Melin, Jan; Johansson Alf W, Hedenborg Susanna: **Sveriges Historia**, Stockholm, Prisma, 2006.
- Meray, Seha L. : **Uluslararası Hukuk ve Örgütler**, Ankara, AÜSBF Yayınları, No.430, AÜ Basımevi, 1979.
- Neander, Herman: **Bland Krigsfångar i Ryssland, Sibirien och Japan. Minnen Från Mitt Arbete i Vår Kyrkas och Röda Korsets Tjänst**, y.y., Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag,

1920.

- Neander, Herman: **Så Minns Jag Elsa Brändström: Minnesbilder och Dokument**, Uppsala, Linblad, 1949.
- Nyby, Gunnar: **Historiska Glimtar, Korta Utdrag Ur Svenska Röda Korsets 125-åriga Historia 1865-1990**, nr. 118, Solna, Röda Korset, 1990.
- Oktay, Cemil: **Modern Toplumlarda Savaş ve Barış**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Ovtchinnikoff, I.A.: **Russian Red Cross Society Central Information Bureau of Prisoners of War, Laws and Regulations for Prisoners of War Interned in Russia and the Utilization of Their Labour**, Petrograd, Typographie de L'Etat, 1917.
- Öke, Mim Kemal: **Ermeni Sorunu 1914-1923**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1991.
- Ölçen, Mehmet Arif: **Vetluga Irmağı**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994.
- ÖNAL, Sami (Yay.Haz.) : **Tuğgeneral Ziya Yerkök'ün Anıları: Sarıkamış'tan Esarete(1915-1920)**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2006.
- Östberg, Cecilia: **Den Internationella Humanitära Rättens Introduktion i Sverige, Ett Stycke Rödakorshistoria**, Solna, Williamssons Offsettryckeri, 2000.
- Pipes, Richard: **Den Ryska Revolutionen**, y.y., Natur och Kultur, 2004.
- Riksarkivet: **Utrikesdepartementet, Avdelning-och Byråarkiv, Första B-avdelningen**, Jan Linderöth, Översikt över Arkivets Innehåll, Inledning och Historik, Första Arkivarie, December 1978.
- Rousseau, Jean Jacques: **Om Samhällsfördraget eller Statsrättens Grunder**, Stockholm, Natur och Kultur, 1994.

- Röda Korset: **Boken om Röda Korset, Till Minne av Röda Korsets 75-års Jubileum**, Stockholm, Albert Bonniers Förlag, 1939.
- Röda Korset: **Charles de Suède, President de la Croix Rouge Suédois, à Stockholm**, Novembre 1915, Stockholm, Kung. Boktryckeriet P.A.Norstedt & Söner, 1916.
- Röda Korset: **Conférence des Délégués des Sociétés de la Croix Rouge allemande, autrichienne, hongroise et russe sous le patronage de Son Altesse Royale le Prince Charles de Suède, President de la Croix Rouge Suédois, à Stockholm**, Novembre 1915.
- Röda Korset: **Procès-Verbal**, Signé À Stockholm, Le 13 Mai 1916, Stockholm, Kungliga Boktryckeriet. P.A Norstedt & Söner, 1916.
- Salmon, Patrick: **Scandinavia and the Great Powers 1890-1940**, y.y.,Cambridge University Press, 1997.
- Sarwe, Wilhelm: **Bland Ryssland Folk: I Missionens och Röda Korsets Tjänst 1882-1922**, Stockholm, Svenska Missionsförbundet, 1928.
- Scheipers, Sibylle (Ed.): **Prisoners in War**, New York, Oxford University Press, 2010.
- Schücking, Walter: **The International Union of The Hague Conferences**, Oxford, The Clarendon Press, 1918.
- Skäringer, Elsa: **Elsa Brändström-Sibiriens Ängel**, Huskvarna, Sveriges Lärares Nykterhetsförbunds Förlag, 1939.
- Sköldberg, Sven Erik: **Sårades Vård i Fält**, Internationella Konferensen i Genève Oktober 1863 och Dess Resultater, Stockholm, LJ Hierta, 1864.
- Söderberg, Sten: **Svenska Röda Korset 1865-1965 De Första 100 Åren**, Stockholm, Utgiven i Samarbete Med Överstyrelsen För Svenska Röda Korset och AB Svensk Litteratur, Esselte, 1965.

- Sundberg, Harald: **Minnen Från Invalidtransporterna Genom Sverige Hösten 1915**, Stockholm, Norstedt & Söner, 1916.
- Sundgren, Dagny: **Den Frivilliga Krigsfången: En berättelse om Elsa Brändström**, Stockholm, Harriers, 1945.
- Svenska Röda Korset: **Svenska Röda Korset: Dess Organisation Samt Verksamhet Åren 1912-1920**, Stockholm, Nya Tryckeribolaget, 1921.
- Taşkıran, Cemalettin: **Ana Ben Ölmedim**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Taylor, A.J.P. : **The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918**, New York, Oxford University Press, 1986.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü: **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri, 1898-1919**, CiltII, Yayın No: 86, Ankara, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2007.
- Urban, William: **Tyska Orden, Nordens Korsriddare**, çev. Per Nyqvist, Stockholm, Prisma, 2006.
- Wennerström, Thorsten: **Med Svenska Röda Korset Under Världskriget, Några Minnen Från Min Tjänstgöring Åren 1915-1918**, Uppsala, Almqvist & Wiksells Förlag, 1927.
- Westberg, Jacob: **Svensk Neutralitetspolitik**, Danmark, SNS Förlag, 2010.
- Wheeler-Bennett John: **Brest-Litovsk The Forgotten Peace 1918**, London, Macmillan, 1963.
- Wikstrand, Claës, Nils Fredrik: **Röda-Korsförhandlingar Mellan Krigsförande Stormakter Under Svenskt Presidium**, Stockholm, Kungliga Boktryckeriet. P.A Norstedt & Söner, 1917.
- Yamauchi, Masayuki: **Hoşnut Olmamış Adam-Enver Paşa, Türkiye'den Türkistan'a**, İstanbul, Bağlam Yayınevi, 1995.

Makaleler:

- Aslan, Betül: “I.Dünya Savaşı Esnasında Nargin Adası’nda Türk Esirler”, **Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** (TAED) 42, Erzurum 2010, s. 283-305
- Aslan, M. Yasin: **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 79, 2008, s. 235-241.
- Calogeropoulus-Stratis, Aristidis S. “The Humanitarian Dimension of War”, **International Review of the Red Cross**, No. 287, March-April 1992, s. 185-186.
- Çağlayan, Tuncer K.: “Büyük Ermenistan Projesi ve İngiltere”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı:44, (çevrimiçi) <http://atam.gov.tr/buyuk-ermenistan-projesi-ve-ingiltere/> 2013-06-03.
- Çapa, Mesut: Osmanlı’nın Batılılaşma Sürecinde Bir Dernek: ”Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti”, **Perspectives on Ottoman Studies: Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies(CIEPO) at the University of Zagreb**, 2008, s.436.
- Davis, Gerald H.: “Prisoners of War in Twentieth-Century War Economies”, **Journal of Contemporary History**, UK, Sage Publications, Vol: 12, Sayı:4, October 1977, s.623-634.
- Dyring, Annagreta; Dyring, Eric: Sibirien Nasta, **Populär Historia**, år 2000, nummer 7, (çevrimiçi) <http://www.popularhistoria.se/artiklar/sibirien-nasta/> 2012-10-01.
- Ekeröth, Carl: “Invalidtransporterna genom Sverige”, **Landstormsmannen**, Tidsskrift för Sveriges Landstorms Föreningarnas Centralförbund, No:1-3, årgång 1921,Stockholm, 1921.
- Güven, Esin: “I.Dünya Savaşı’nda Rusya’daki Türk Esirleri ve Rusya Türkleri”, **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı**, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996, s.102
- Holtze, Bengt: “Några Militära Bedömningar 1915 Avseende Sverige”, **Aktuellt och Historiskt**, Militär Höskolan, Stockholm, Militär Historiska Förlaget, Årg 16/1969.

- Johnson, Seved: “1812 års politik”, **Scandia Tidskrift för Historisk Forskning**, Volym.51, n1, 1985 s.99-126, (çevrimiçi) <http://nile.lub.lu.se/ojs/index.php/scandia/article/view/367> 2010-08-15.
- Kramer, Allan R.: “Prisoners in the First World War”, **Prisoners in War**, ed. by. Sibylle Scheipers New York, Oxford University Press, 2010, s.75-90.
- Kurat, Yuluğ Tekin: “1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkileri”, (çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/22/86.pdf> [çevrimiçi 2012-09-19](#).
- Kurat, Yuluğ Tekin: “How Turkey Drifted into World War I”, **Studies in International History**, Ed. D.C. Watt, K.Bourne, London, Longmans, 1967, s.297.
- Kutlu, Cemil: “I.Dünya Savaşı’nda Rusya’daki Türk Esirleri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** (TAED) 43, Erzurum 2010, s.319-328 (çevrimiçi) e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/taed/article/download/2705/2690 2012-09-08.
- Kutlu, Cemil: “I. Dünya Savaşı’nda Rusya’daki Türk Savaş Esirleri”, **T.C Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü**, Erzurum, yayınlanmamış doktora tezi, 1997, s. 25.
- Levie, Howard S.: “Prisoners of War and the Protecting Power”, **The American Journal of International Law**, Vol 55, No:2. , April 1961, s. 374-397.
- Meijer, Hans: “Blev Norge Självständigt genom Kiel Trakten”, **Statsvetenskaplig Tidskrift**, Lund, Fahlbeckska Stiftelsen, Vol. 61 no.1,1958, s. 1-24 <http://nile.lub.lu.se/ojs/index.php/st/article/download/2775/2342> (Çevrimiçi) 2010-08-20.
- Montgomery, Arthur: “Några Synpunkter På Svensk Tullpolitik” (çevrimiçi) <http://runeberg.org/svtidskr/1921/0192.html> 2012-03-06.
- Neff, Stephen C.: “Prisoners of War in International Law: The Nineteenth Century”, **Prisoners in War**, ed. by. Sibylle Scheipers Oxford University Press, New York, 2010, s. 57-58
- Olsson, Kenth: “De utvandrade Ryssland”, **Populär Historia**, Nr. 5, 1994,

- Özsoy, Şule: s. 45.
“İnsancıl Hukukun Gelişimi”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 19-20, 1997-1998, s.111.
- Sommar, Comelio: “Assistance to Victims of War in International Humanitarian Law and Humanitarian Practice”, **International Review of the Red Cross**, July-August 1992, No. 289, s.37.
- Sundby, Christine: “Svenska Röda Korset och Krigsfångeutväxlingen”, **EB-Nytt**, Nyheter Från Riksarkivets Avdelning För Enskilda Arkiv 2010, Stockholm 2011, s.43-51.
- Sundby, Christine; Blom Almström, Maud: “Blå Prinsen och Röda Korset: 42 År av Frivilligt Arbete”, ingår i **Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven**, 1103-8233, 2010, s. 320-335
- Svanberg, J. Gustav: “Haparanda 1910-1920”, **Tornedalica** nr. 17, Haparanda - Tornedalens Tryckeriaktiebolag, 1973, s.279-294
- Şeker, Yusuf: “Silahlı Çatışma Hukuku”, **Askeri Adalet Dergisi**, Yıl 31, Sayı 116, Ocak 2003, s.45
- Taşkıran, Cemalettin: “Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletlerinin Hasta ve Yaralılarına Saldırıları”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi, sayı:1, Mart 2003; Çanakkale Türk Yıllığı, The Turkish Yearbook of Gallipoli Studies, No: 1, March 2003; Cemalettin Taşkıran, (çevrimiçi) <http://www.turkishweekly.net/article/52/allied-attacks-on-turkish-patients-wounded.html>, 2012-09-22.
- Taşkıran, Cemalettin: “I.Dünya Savaşı Sonunda Japon Kaptanı Yarbay Çomora’nın Türk Esirleri İçin Verdiği Haysiyet Mücadelesi”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:5, Sayı:2, Yaz 1999, s. 79-85.
- Tepekaya, Muzaffer; Kaplan, Leyla: “Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 10, 2003, s. 147-202
- Tooley, T.Hunt: “World War I and the Emergence of Ethnic Cleansing in Europe”, **Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe**, ed.by. Steven Béla Várdy, T.Hunt Tooley Social Sciences Monographs, Boulder, New York, Columbia University Press, 2003, s.64, 76

- Vedung, Evert: **Unionsdebatten 1905**, Skrifter Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom C.A. Hessler, Almqvist and Wiksell, Stockholm, 1971 (çevrimiçi) uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:170490/FULLTEXT01 2012-01-11.
- Wilson H. Peter: “Prisoners in Early Modern European Warfare”, **Prisoners in War**, ed. by. Sibylle Scheipers Oxford University Press, New York, 2010, s. 57-58

İnternet kaynakları:

- Allt om Vetenskap: Mordet som startade första världskriget, (çevrimiçi)
<http://www.alltomvetenskap.se/index.aspx?article=3193>
2012-04-08.
- Civil War Links, Lieber Code of 1863: The Lieber Code, (çevrimiçi)
<http://www.civilwarhome.com/liebercode.htm> 2012-07-28.
- Encyclopaedia Britannica: Prisoners of War (POW) , (çevrimiçi)
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/477235/prisoner-of-war-POW> 2012-08-12.
- Ericson, Lars: Sibiriens Ängel, Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek, nr. 26/5, 2008: Elsa Brändström, (çevrimiçi)
<http://www.smb.nu/index.php/syndicate/19-militarauppsatser/230-rsibiriens-aengell-> 2012-09-21.
- Humanrights: Konvention i Haag den 18 Oktober 1907 ang Lagar och Bruk i Lantkrig(IV Haag konventionen), (çevrimiçi)
<http://www.humanrights.se/wp-content/uploads/2012/01/Konvention-i-Haag-den-18-oktober-1907.pdf> 2011-09-21.
- International Committee of the Red Cross: ICRC in WWI: overview of activities, (çevrimiçi)
<http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jqgq.htm> 2011-07-12.
- International Committee of the Red Cross: The International Prisoners of War Agency: The ICRC in World War One, (çevrimiçi)
<http://www.icrc.org/eng/resources/documents/publication/p0937.htm> 2012-06-15.
- International Committee of the Red Cross: Treaties and Documents, Combatants and prisoners of war, Article 44, (çevrimiçi)
<http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebART/470-750054?OpenDocument> 2012-08-12.
- International Committee of the Red Cross: 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, (çevrimiçi)
<http://www.icrc.org/eng/home/languages/turkish/files/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf> 2012-07-28.
- International Committee of the Red Cross: Seçilmiş Türkçe Belgeler, (çevrimiçi)
www.icrc.org/.../uluslararası-insancil-hukuk-sorulariniza-cevaplar-ihl 2012-07-28.

- International Committee of the Red Cross: Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 (çevrimiçi) <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/115?OpenDocument> 2012-07-28.
- International Committee of the Red Cross: Uluslararası İnsancıl Hukuk, (çevrimiçi) <http://www.icrc.org/eng/home/languages/turkish/files/uluslararasi-insancil-hukuk-sorulariniza-cevaplar-ihl-answers.pdf> 2012-07-29.
- International Committee of the Red Cross: The Hague, 18 October 1907, (çevrimiçi) <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/180?OpenDocument> 2012-09-24.
- International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies: Who we are-history, (çevrimiçi) <http://www.ifrc.org/en/who-we-are/history/> 2012-09-10.
- International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies: Humanitarian Diplomacy, (çevrimiçi) <http://www.ifrc.org/en/news-and-media/opinions-and-positions/speeches/2009/ifrc-and-humanitarian-diplomacy/> 2012-09-20.
- Internet Archive: The International Union of The Hague Conferences (1918), (çevrimiçi) <http://archive.org/stream/internationaluni002866mbp> 2012-08-04.
- Nationalencyklopedin: Aktivism, (çevrimiçi) <http://www.ne.se/aktivism>, Nationalencyklopedin, 2012-08-10.
- Nationalencyklopedin: Genèvekonventionerna, (çevrimiçi) <http://www.ne.se/lang/genevekonventionerna>, 2011-09-21.
- Nationalencyklopedin: Hansan, (çevrimiçi) <http://www.ne.se/lang/hansan> 2011-11-12.
- Nationalencyklopedin: Havens frihet, (çevrimiçi) <http://www.ne.se/havens-frihet> 2012-03-26.
- Nationalencyklopedin: Novembertraktaten, (çevrimiçi) <http://www.ne.se/novembertraktaten>, 2011-06-30.
- Nationalencyklopedin: Östersjöavtalet, 1908, (çevrimiçi) <http://www.ne.se/ostersjoavtalet-1908>, 2012-02-06.

- Nationalencyklopedin: St. Petersburg, (çevrimiçi)
<http://www.ne.se/sankt-petersburg> 2012-09-16.
- Nationalencyklopedin: Svensk-Norska Unionen, (çevrimiçi)
<http://www.ne.se/lang/svensk-norska-unionen> , 2012-01-11.
- Nordisk Familjebok: Missnöjesvalen, (çevrimiçi)
<http://runeberg.org/svtdiskr/1917/0446.html> 2012-03-25.
- Nordisk Familjebok: Nordsjöavtalet, (çevrimiçi)
<http://runeberg.org/svtdiskr/1925/0388.html> 2012-02-06.
- Nordisk Familjebok: Östersjöavtalet, (çevrimiçi)
<http://runeberg.org/svtdiskr/1926/0215.html> 2012-02-06.
- Nordisk Familjebok: Henry Dunant, (çevrimiçi)
<http://runeberg.org/pionjarer/dunant/0022.html> 2012-09-15.
- Nordisk Familjebok: Pionjärer/ Henry Dunant, (çevrimiçi)
<http://runeberg.org/pionjarer/dunant/0030.html> 2012-08-12.
- Nordisk Familjebok: Bofors, (çevrimiçi)
<http://runeberg.org/steelswe/0085.html> 2011-06-12.
- Nordisk Familjebok: Transito AB, (çevrimiçi)
<http://runeberg.org/nfci/0313.html> 2012-03-29.
- Nordisk Familjebok: St. Petersburg, (çevrimiçi)
<http://runeberg.org/nfca/0385.html> 2012-12-20.
- Nordisk Familjebok: Petersburgdeklarationen, (çevrimiçi)
<http://runeberg.org/nfca/0387.html> 2011-11-12.
- Nordisk Familjebok: Altai, (çevrimiçi)
<http://runeberg.org/nfba/0395.html> 2012-09-04.
- Nordisk Familjebok: Franz Ferdinand, (çevrimiçi)
<http://runeberg.org/nfco/0533.html> , 2012-05-16.
- Nordisk Familjebok: Sverige, tiden efter union upplösningen, (çevrimiçi)
<http://runeberg.org/nfcg/0672.html> 2012-06-04.
- Nordisk Familjebok: Sverige-Norge, (çevrimiçi)

- <http://runeberg.org/nfcg/0795.html> çevrim içi 2012-01-11.
- Nordisk Familjebok: Ernst Didring, (çevrimiçi)
<http://runeberg.org/authors/didriern.html> 2011-09-20.
- Permanent Court of History and Founding Conventions, (çevrimiçi)
Arbitration: http://www.pca-cpa.org/showpage.asp?pag_id=1044
2012-08-14.
- Presidential Library: Russian Redcross, (çevrimiçi) <http://www.prilib.ru/en-us/history/pages/item.aspx?itemid=423> 2012-09-12.
- Provinsialläkartiden: Sjuksöterskor, (çevrimiçi)
http://www.bengtdahlin.se/HoSstoryn1/filer_del_1/sjukskoeterskor.html 2012-09-15.
- Regeringen: Aide Memoire, (çevrimiçi)
<http://www.regeringen.se/sb/d/4144#N> 2012-08-11.
- Regeringen: Permanenta Skiljedomstolen (çevrimiçi)
<http://www.regeringen.se/sb/d/3304/a/19632> 2012-07-21.
- Rödbergsfortet: Bodens Fästning, (çevrimiçi)
<http://www.rodbergsfortet.com/historia.htm> çevrimiçi
2013-07-19.
- Russia's Great War & Revolution: Sisters of Mercy, (çevrimiçi)
http://russiasgreatwar.org/media/homefront/sisters_of_mercy.shtml 2012-09-14.
- Statistiska Centralbyrån: Prisomräknaren, (çevrimiçi)
http://www.scb.se/Pages/PricesCrib_258649.aspx
2013-03-14.
- Stoff, Laurie: Sisters of Mercy, Great War and Revolution, Louisiana Tech University: Maria Feodorovna Romanova, (çevrimiçi)
http://dagmaria.dk/Maria_Feodorovna_Romanova_En.html 2012-09-18.
- Svensk Uppslagsbok: Kogrunderännan, (çevrimiçi)
http://svenskuppslagsbok.se/scans/band_16/0429_0430-0065.jpg 2012-10-11. ;
http://svenskuppslagsbok.se/scans/band_16/0431_0432-0066.jpg 2012-10-11.
- Säkerhetspolitik: Krigetslagar, (çevrimiçi)

- <http://www.sakerhetspolitik.se/Globala-sidor/Ordlista/K/Krigets-lagar/> 2012-07-13.
- T.C. Bilecik Valiliği: Kurtuluş Savaşı’nda Bilecik, (çevrimiçi)
http://www.bilecik.gov.tr/default_b0.aspx?content=224
2013-06-19.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı: Daimi Hakemlik Mahkemesi (çevrimiçi)
<http://www.mfa.gov.tr/daimi-hakemlik-mahkemesi.tr.mfa>
2012-07-21.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı: Türkiye Cumhuriyeti Stockholm Büyükelçiliği,
(çevrimiçi)
<http://stockholm.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>
2012-11-10.
- The American Heritage Dictionary: War, (çevrimiçi)
<http://www.thefreedictionary.com/war> 2012-09-21.
- Türkü Yurdu Zülfü Livaneli Türkü Sözleri
<http://www.turkuyurdu.com/umudu-kesme-yurdundan-8917.html> (Çevrimiçi) 2013-12-11
- University of Minnesota Human Rights Library: Hague Convention IV,(çevrimiçi)
<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/1899b.htm> 2013-06-06.
- Yale Law School Lillian Goldman Law Library: Laws of War (çevrimiçi)
http://avalon.law.yale.edu/19th_century/geneva04.asp
2012-07-28.
- Wallentinsson, Leif: Elsa Brändström, (çevrimiçi)
Östergötlands länsmuseum, 2006:
<http://www.edu.linkoping.se/lokalhistoria/oden/2006/brandstrom.html> 2012-09-04.
- World War I Biographical Dictionary: Dragutin Dimitriyevich, (çevrimiçi)
<http://net.lib.byu.edu/estu/wwi/bio/d/dragutin.html>.2012-05-16.

EKLER

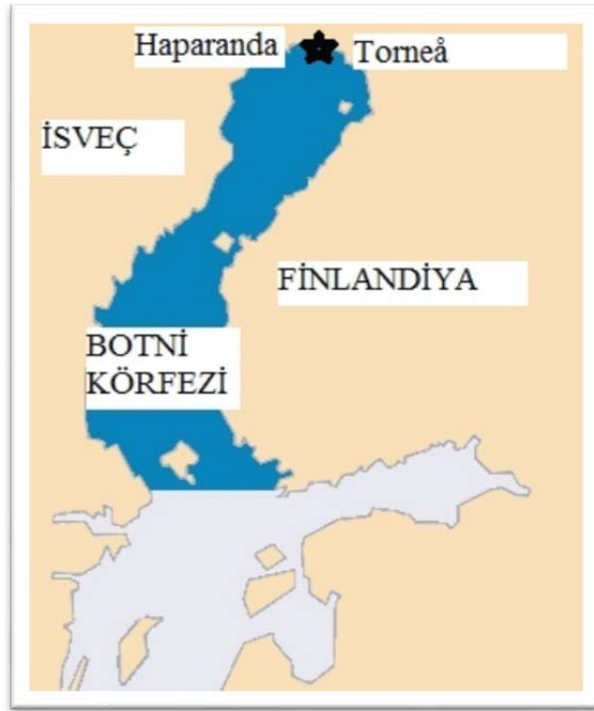
EK 1

Stockholm Avusturya – Macar Yardım Derneği'nin Haparanda'da yaptırdığı
anıt mezarın Osmanlıca yazılmış tarafı

Fotoğraf: Tülin Uygur
Temmuz 2008

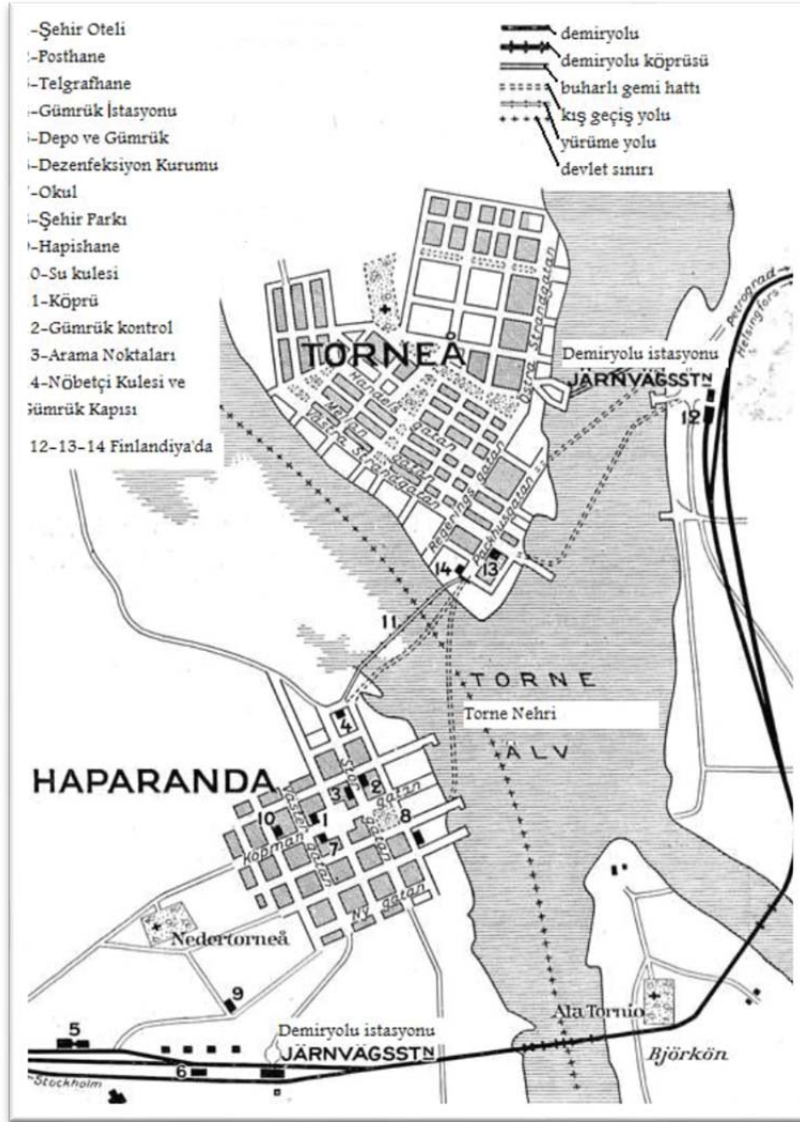
Botni Körfezi'nde Haparanda ve Torneå şehirlerinin konumu

İsveç ve Finlandiya arasındaki Botni körfezi (Bottenviken) kış aylarında tümüyle donmaktadır. Botni Körfezinin en önce donan ve donun en son çözüldüğü bölge, iki yakanın buluşma noktasında bulunduğu körfezin iç kısımlarıdır. İsveç'in sınır kasabası Haparanda ve Finlandiya'nın sınır kasabası Torneå'da burada yer almaktadır.

Kaynak: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bottniska_viken.png çevrimiçi 2013-03-28

Haparanda ve Torneå şehir planı

Birinci Dünya Savaşı'nda Torneå (Finlandiya/Rusya) ve Haparanda(İsveç) arasındaki deniz geçiş yolu. Malul mübadelesi için geçişler yazın mavnalarla yapılmaktaydı, ancak kış aylarında aradaki boğaz donduğu için geçişlerde atlı kızaklar kullanılıyordu. Almanya'nın tepkisine rağmen Haparanda-Torneå demiryolu köprüsü 1919 yılında trafiğe açıldı.

Kaynak:

http://www.historiskt.nu/normalsp/staten/sb_bd_haparanda/bilder/karta_hp_tornea_1920.jpg

çevrimiçi 2013-03-29

Kuzey Avrupa ve Baltık Denizi

Kuzey Avrupa Haritası ve Baltık Denizi, Öresund- Kattegatt- Skagerrak Boğazları ve Botni Körfezi. Bugünkü Estonya, Letonya ve Litvanya toprakları Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Rusya'nın egemenliği altındaydı. Birinci Dünya Savaşı'nda Boğazlar, Baltık Denizi ve Botni Körfezi mayınlanmıştır.

Kaynak:http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7d/Scandinavia_location_map.svg

çevrimiçi 2013-03-28

Tarafsızlığın Hüznü

Edvard Forsström tarafından 1915 yılında yapılan ve “**Neutralitetens vedermödor: det svenska lejonet ansätts av den ryska björnen, den tyska örnen och den engelska bulldogen** (Tarafsızlığın Zorlukları: Rus ayısı, Alman kartalı ve İngiliz buldoğunun saldırdığı İsveç aslanı) ” adını taşıyan bu karikatürde, tarafsızlık adına saldırıya uğrayan İsveç’in çaresizliği anlatılmaktadır.

Karikatürün kapak resmi olarak kullanıldığı kaynak:

Johan Engström & Lars Ericson, **Mellan Björnen och Örnen, Sverige och Östersjöområdet under det första världskriget, 1914-1918**/Between the bear and the eagle, Sweden and the Baltic Region during the First World War, 1914-1918, Armémuseum, 1994,

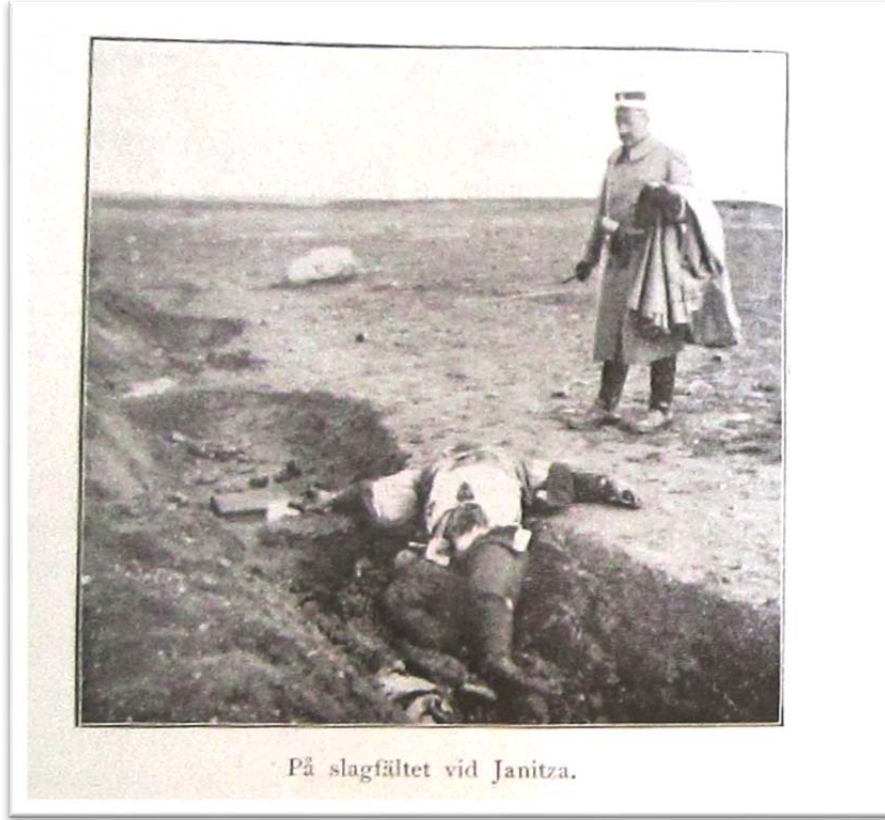
Rusya'ya gönderilmek üzere Haparanda istasyonunda yığılmış transit mallar

Kaynak: Riksarkivet, Röda Korsets fotosamling Serie 1, Invalid utväxlingen via Sverige 1915-1918 vol. 40

EK 2

Balkan Savaşı'nda Yenice cephesi

Yenice cephesinde

“....Burada bir Türk askeri yatıyor, sadece genç bir çocuk, eli ölüm anında yanındaki erzak torbasına uzanmış. Bir kurşun başını delip geçmiş. Erzak torbasını alıp açıyorum. Bir parça ekmek ve birkaç soğan! Ekmek ve soğan!”

Kaynak: Axel Hultkrantz, Från Grekiska Krigsskådeplatsen 1912. Minnen och Intryck rörande Greklands krigsförvaltning, Förlags-aktiebolagets i Malmö Boktryckeri, 1913, s. 48

Bulgaristan Kralı Ferdinand esir Türk subaylar ile

Kaynak: Krigsarkivet, August Stackelbergs arkiv, vol. II

Bulgar askerleri arasındaki esir Türk askerleri

Kaynak: August Stackelbergs arkiv, vol. II

Bulgarların cephanelik olarak kullandığı Mustafa Paşa Camisinin içi

(Cisri Mustafapaşa -Svilengrad/Meriç nehrinin karşı kıyısı)

Kaynak: Krigsarkivet, August Stackelbergs arkiv, vol. II

Mustafa Paşa Camisinin bahçesi

Kaynak: Krigsarkivet, August Stackelbergs arkiv, vol. II

İstanbul Hilâl-i Ahmer Cemiyeti -Kızılhaç Sergisi, Şubat 1917

RK-utställningen i Konstantinopel den 17 febr. 1917.
Turkiska stickerskor.

Kızılhaç sergisi- Türk dokumacılar

Fotoğraf altı yazısı: 17 Şubat 1917'de İstanbul'da

Kaynak: Riksarkivet, Röda Korsets fotosamling, RK utställningar, Konstantinopel 1917

Sergiye katılan temsilciler

Sergiye katılan temsilciler: 1. W. von Baensch; 2. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı ve sergi yetkilisi Prof. Dr. Besim Ömer Paşa; 3. Kemal Ömer Bey, Sergi Saymanı; 4. Bayan von Baensch; 5. Zeki Bey, Sergi Sorumlusu; 6. Dr. Hikmet Bey, Viyana'daki Kızılay delegesi; 7: Erich Grossmann Hermann

Kaynak: Riksarkivet, Röda Korsets fotosamling, RK utställningar, Konstantinopel 1917

EK 3

Kızaklara yüklenmiş sevgi hediyeleri kamplara doğru yola çıkmak üzere

Kaynak: Riksarkivet, Rödakorsets foto serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Hjälpkommitténs för krigsfångar verksamhet i Ryssland 1915-1916, vol.26

Rusya'daki bir kampta yardım edilen Türk savaş esirlerinin isimlerinin yazılışı

Шведскій Красный Крестъ, Комитетъ помощи военнопленнымъ,
Петроградъ, Галерная ул. № 65.

ВЪДОМОСТЬ
Verteilungs—

раздачи
Liste.

№ по порядку, Laufende №	ПОЛУЧАТЕЛЬ. Empfänger.		Чинъ и полкъ. Dienstgrad und Regiment.	Националь- ность. Nationalität.	Одеса Decken	Савро Schuhe	Бланк. Wasche	Мыла Reck	Шерстя- ные Hose.	Шерстя- ная Mantel
365	Rosenthal	Wilhelm	Ген. Р. 1				2			
6	Cronheim	Bruno	Р. Т. Р. 20				2			
7	Ichsan	Ibraim	Турк. Т. Р. 63				1			
8	Tede	Veli	Турк. Т. Р. 93				1			
9	Achmed	Djehal	Турк. Т. Р. 9			1	1			
370	Achmed	Ali	Турк. Т. Р. 61						1	1
1	Ramadan	Achmed	Турк. Т. Р. 62			1		1		

Kaynak: Anna Linders arkiv, Vol 5

Mehmet İbrahim adına kesilmiş bir yardım makbuzu

Quittung

Von der Delegation des Schwedischen Roten
Kreuzes 3 Rubel dankend erhalten.

Name Mehmet Ibrahim

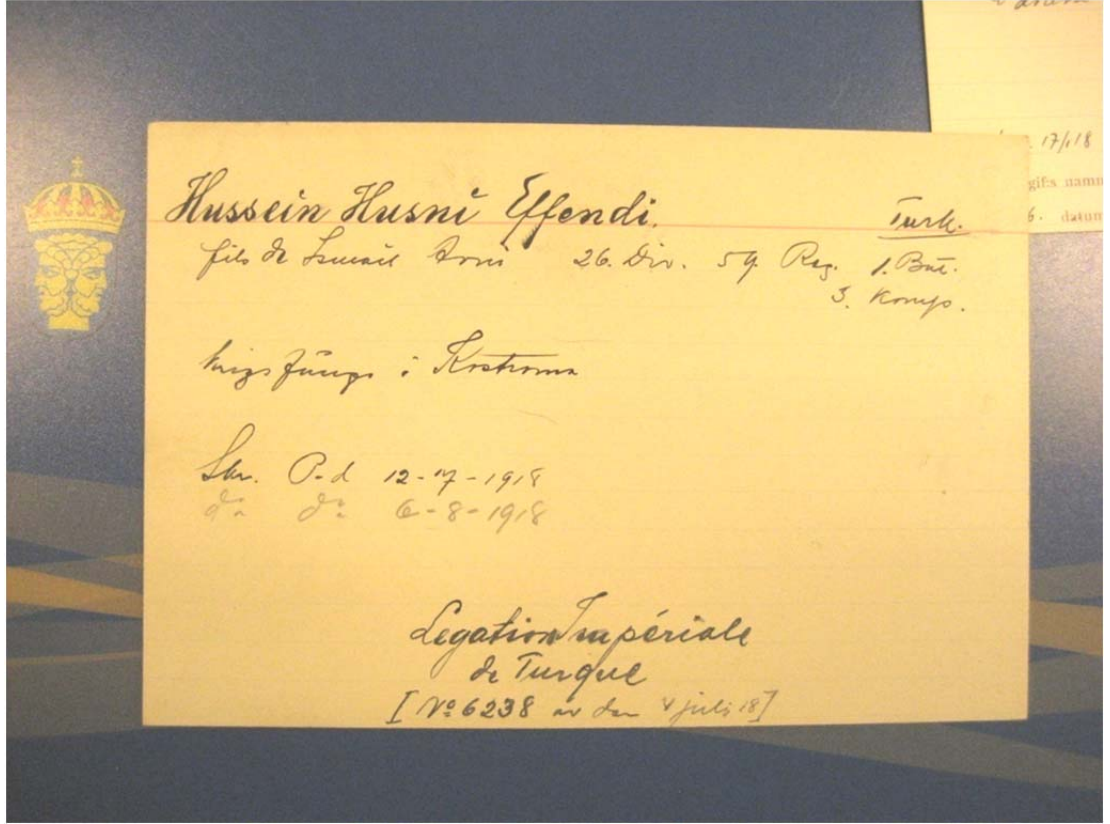
Truppenteil J. R. 57

Dienstgrad Inf.

Ort der Gefangenhaltung

Kaynak: Anna Linders arkiv, vol.6

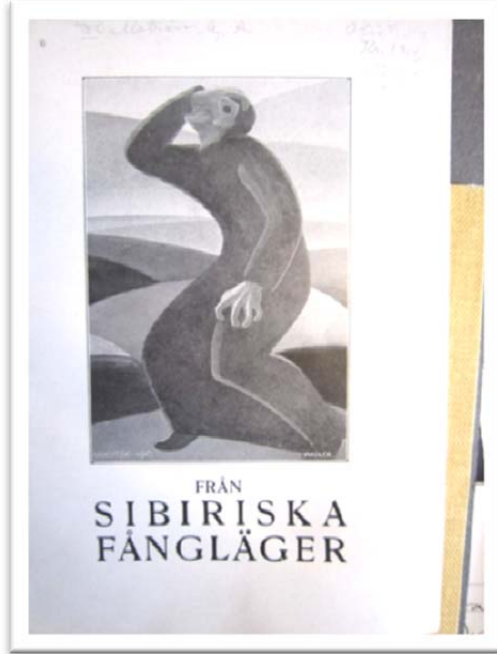
Kostroma'daki savaş esiri Hüseyin Hüsni Efendi'ye ait kartoteks kartı

İsmail Avni oğlu Hüseyin Hüsni Efendi'ye ait bilgi kartı. İsveç Kızılhaçı delegeleri tarafından doldurulan kart, savaş esirleri kartoteksinde bulunmaktadır.

Kaynak: Svenska Röda Korsets arkiv, Hjälpkommittén för krigsfångar Vol.109

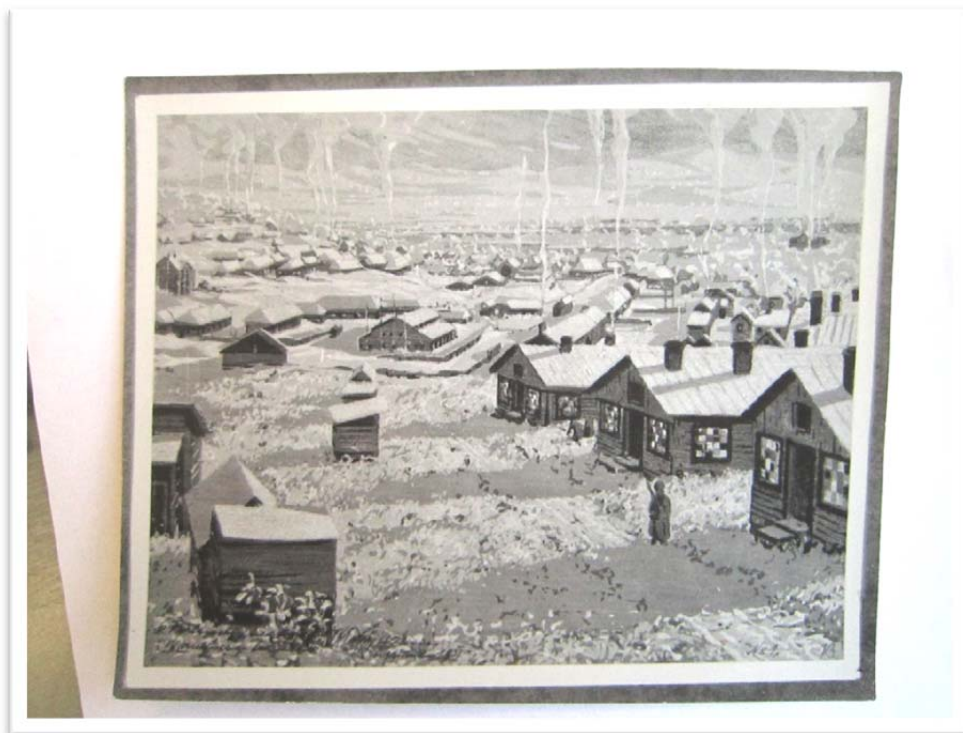
Stockholm’de Kuzey Müzesi’nde, savaş esirleri yararına düzenlenen “Sibirya Esir Kamplarından” adlı serginin afişi (Ekim-Kasım 1916)

Kaynak: Kraliyet Kütüphanesi, Sibirya Esir Kamplarından, Savaş Esirlerine Ait Çalışmaların Sergisi, Kuzey Müzesi, Ekim-Kasım 1916 (Kungliga Biblioteket, **Från Sibiriska Fångläger, Utställning av Krigsfångearbeten**, Nordiska Museet, Oktober-November 1916)

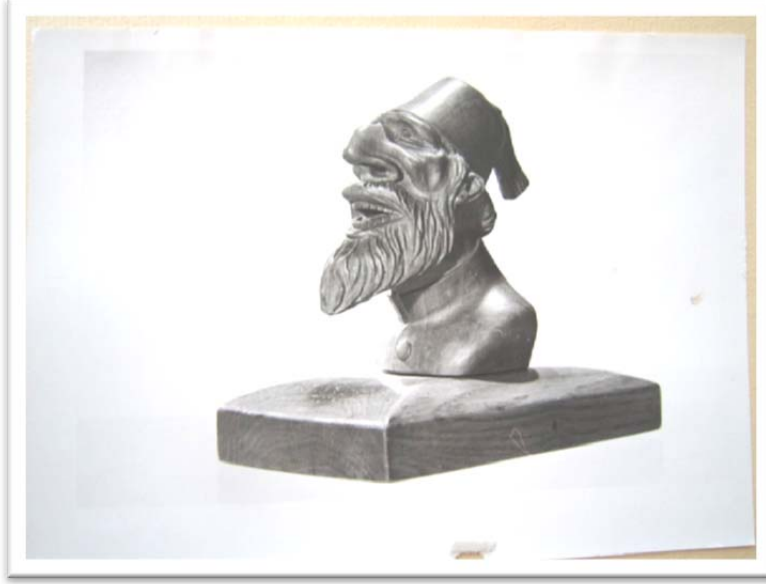
Esirlerin yaptığı resim ve elişleri örnekleri

Kaynak: Krigsarkivet Brändströmska arkivet Volym 5A

Bir Türk savaş esiri tarafından kütükten oyularak yapılmış bir büst

Barrikatör av en turkisk civilfånge.
Tillverkad i Totskoje krigsfängeläger, som låg i mellersta Ryssland.
I detta krigsfängeläger dogo 15,000 man av 25,000 i flökt, us hösten 1915/våren 1916.
Tillverkaren hade endast fil och pennkniv till sitt förfogande. Material ett vedträd. Bland krigsfångarna fanns en del konstnärer och den Svenska Röda kors delegationen köpte upp många konstnärliga saker, som sedan hemsändes och såldes på en basar anordnad för dåvarande kronprinsessan Margareta till hjälp för krigsfångarna.
Den Svenska Röda kors delegationen arbetade i detta läger cirka 3 mån. och utdelade kläder, skodon, mediciner och försäkt på allt sätt förbättra deras levnadsförhållanden.
Den ryska kommandanten blev sedermera skjuten för underslev och misförhållanden inom lägret.

Fotoğraf altındaki açıklama: Sivil bir Türk esir tarafından yapılmış bir karikatür*. Orta Rusya'daki Totskoje savaş esiri kampında üretilmiştir. Bu savaş esir kampında 1915 sonbaharı ve 1916 ilkbaharı arasında 25.000 esirin 15.000 i lekeli hummadan öldü. Sanatkarın elinde sadece ege ve kalem açma bıçağı vardı. Odun kullanılmıştır. Savaş esirleri arasındaki bazı sanatçıların eserleri İsveç Kızılhaç'ı delegeleri tarafından satın alındı. Daha sonra bunlar eve (İsveç'e) gönderilerek o zamanki veliaht Prenses Margareta'nın savaş esirleri yararına düzenlediği kermeslerde satıldı. İsveç Kızılhaç delegeleri bu kampta yaklaşık 3 ay çalıştılar ve ayakkabı, giysi, ilaç dağıtarak kamptaki yaşam koşullarını her şekilde düzeltmeye çalıştılar. Kampın Rus kumandanı itaatsizlik, görevini kötüye kullanma, zimmet ve kamptaki kötü şartlar nedeniyle daha sonra kurşuna dizildi.

* İsveççe açıklamada karikatür kelimesi kullanılmıştır. Bir kişinin belirgin bir ifadesini veya görünüşünü gülümsetecek biçimde abartılı olarak betimlemek anlamına gelmektedir.

Kaynak: Riksarkivet, Rödakorsets foto serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Hjälpkommitténs för krigsfångar verksamhet i Ryssland 1915-1916, Volym 25

SAVAŞ ESİRLERİ LİSTESİ I- II

Tablo 1:1 İtilaf Devletleri Tarafından Esir Alınan Savaş Esirleri

		Rusya tarafından esir alınanlar	Fransa tarafından esir alınanlar	Britanya tarafından esir alınanlar	İtalya tarafından esir alınanlar	Sırbistan tarafından esir alınanlar	Romanya tarafından esir alınanlar	Antant ülkelerindeki toplam esir sayısı
ALMAN	Subay	2.082	5.057	3.910			54	11.300
	Er	165.000	424.100	324.000			12.900	985.700
	Toplam	167.000	429.200	328.000		5.840	12.950	997.000
	Diğerleri*	51.200	43.250			2.670	840	98.000
	Ölümler	16.000	25.200	10.000		500	3100	55.800
	Ölüm oranı %	9½	5¾	3½		8½	24	5.6
AVUSTURYA MACAR	Subay	54.146			5.154	1.500	250	61.100
	Er	2.057.000	9.000**		523.000	108.000	9.700	2.708.000
	Toplam	2.111.146			528.154	110.000	10.000	2.770.000
	Ölümler	385.000			35.000	30.000	3.000	453.000
	Ölüm oranı %	18			7	27	30	16¾
TÜRK	Subay	950	25	822				1800
	Er	50.000	1.500	41.700				93.600
	Toplam	51.000	1.525	42.500			350	95.500
	Ölümler	10.000	150	4.500				14.700
	Ölüm oranı %	20	11	10½				15 ^{1/3}
BULGAR	Subay							
	Er							
	Toplam	200	4.000			8.000***	6.450	18.700
	Ölümler		500				80	1.300
	Ölüm oranı %		12½				12½	7
TOPLAM	Subay	57.178	5.090	4.732	5.154	1.700	300	74.389

	Er	2.272.000	439.000	365.700	523.000	122.000	30.000	3.871.611
	Toplam	2.330.000	509.100	370.500	528.154	123.700	30.300	3.946.000
	Ölümler	411.000	27.000	14.500	35.000	31.000	7.000	526.000
	Ölüm oranı %	17 $\frac{3}{4}$	5 $\frac{1}{5}$	4	7	25	23	12

* Diğer Almanlar, esaretten geri dönmeyenler veya kayıtlarda “ölü” olarak görülmeyenler

** Sırbistan ve İtalya’dan Fransa’ya götürülenler

*** Fransa ve İtalya’ya götürülenler

Bu listede Japonya, Montenegro ve ABD tarafından esir alınan İttifak Devletleri esirleri bulunmamaktadır. Bu nedenle verilen sayılar yaklaşık olarak ele alınmalıdır.

Kaynak: Hans Weiland, Leopold Kern (ed.), In Feindeshand, Die Gefangenschaft in Weltkrieg in Einzeldarstellungen, 2 vols, Viyana, 1931, Statistical Appendix, aktaran : Alon Rachamimov, POWs and the Great War: Captivity on the Eastern Front, Berg, NY, 2002, s.39-40

Tablo:1:2

İttifak Devletleri Tarafından Esir Alınan Savaş Esirleri

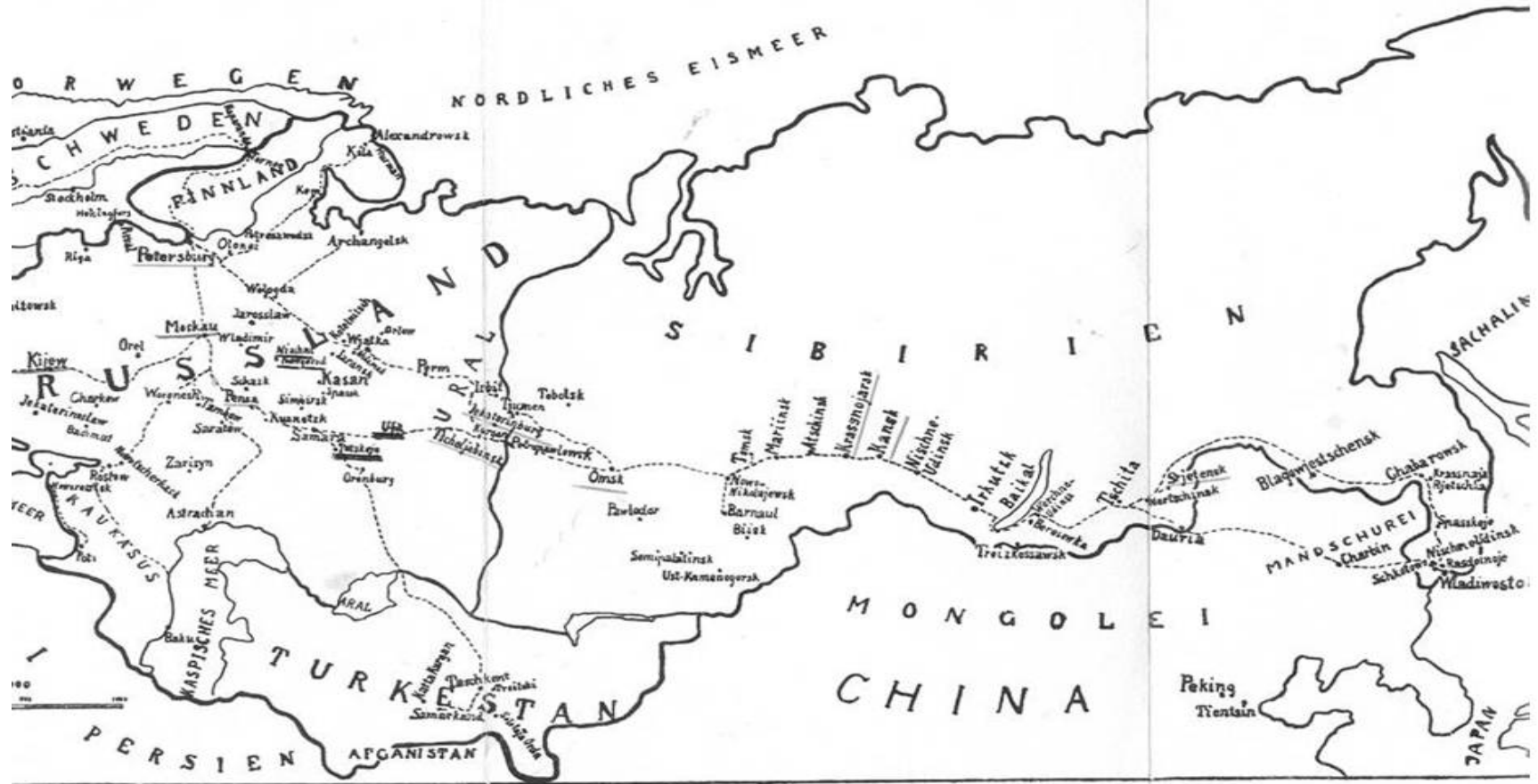
		Almanya tarafından esir alınanlar	Avusturya-Macaristan tarafından esir alınanlar	Türkiye* tarafından alınanlar	Bulgaristan tarafından esir alınanlar	Toplam
Ruslar	Subay	14.000	4.977	164		19.200
	Er	1.420.000	1.264.000	15.000		2.700.000
	Toplam	1.434.000	1.269.000	15.164	17.600	2.801.000
	Ölümler	55.000	63.000	2.500	2.200	122.700
	Ölüm oranı %	4	5	16	12	4½
Fransızlar	Subay	10.865	22	9		10.900
	Er	524.500	630	119		526.800
	Toplam	535.500	652	128	1.742	537.700
	Ölümler	17.000			150	17.200
	Ölüm oranı %	3½			8½	3½
İngilizler	Subay	4.456	43	441		4.940
	Er	355.900	115	35.600		392.600
	Toplam	360.400	158	36.000	1.546	397.600
	Ölümler	11.000		4.200	130	16.000
	Ölüm oranı %	3		12½	8½	4
İtalyanlar	Subay	4.589	10.158			14.750
	Er	128.300	359.400			488.000
	Toplam	133.000	369.600		293	502.750
	Ölümler	5.300	26.000			31.300
	Ölüm oranı %	4	7			6
Sırlar	Subay	4	1.031			1.041
	Er	27.000	153.600			180.600
	Toplam	27.400	154.631			181.640
	Ölümler					

	Ölüm oranı %					
Romenler	Subay	1.056	589	3		2.245
	Er	41.600	52.200	2.039		106.000
	Toplam	43.300	52.800	2.042	12.100	108.250
	Ölümler		4.200		1.200	6.000
	Ölüm oranı %		8		10	5½
Toplam	Subay	37.000	18.000	605		55.605
	Er	2.553.400	1.843.000	50.600		4.508.395
	Toplam	2.590.400	1.861.000	51.200	61.500	4.564.000
	Ölümler	90.000	121.000	6.700	7.600	225.000
	Ölüm oranı %	3½	6½	13	12½	5

* Kaynakta “Türkiye” olarak geçmektedir.

Kaynak: Kaynak: Hans Weiland, Leopold Kern (ed.), In Feindeshand, Die Gefangenschaft in Weltkrieg in Einzeldarstellungen, 2 vols, Viyana, 1931, Statistical Appendix, aktaran : Alon Rachamimov, POWs and the Great War: Captivity on the Eastern Front, Berg, NY, 2002, s.41-42

Asya ve Avrupa Rusya'sındaki Esir Kamplarını Gösteren Harita

Kaynak: Elsa Brändström Bland krigsfångari Ryssland ock Sibirien 1914-1920, P. A. Norstedts & Söners Förlag, 1921, Bilaga.

İsveç Kızılhaçı'nın ilk yardım kervanı Sibirya'da Semipalatinsk yakınlarında

Första Svenska Röda kors karavanen i Sibirien.
Fotograferat å floden Irtisch/ ej långt från
staden Semipalatinsk i södra Sibirien./
Ledare : greve G. Stenbock & N. E. Rydberg. (2)
Karavanen bestod av 36 kameler med släddar lastade
med kläder, skodon o.s.v samt mediciner avsedda för
krigsfångar vilka befunno sig i läger, långt från
järnvägslinjen. C:a 75 sv. mil var färden.

Fotoğraf altındaki açıklama: Sibirya'daki ilk İsveç Kızılhaçı karavanı. Güney Sibirya'da Semipalatinsk şehrinden çok uzak olmayan Irtisch nehrinde çekilmiştir. Bu karavanın yönetimi N.E.Rydberg'e aittir. Karavan, demiyolu istasyonundan yaklaşık 75 İsveç mili uzaklıktaki kamplarında tutulan savaş esirleri için giysi, elbise, ayakkabı vs ve ilaçların taşındığı kızakları çeken 36 deve den oluşmaktadır.

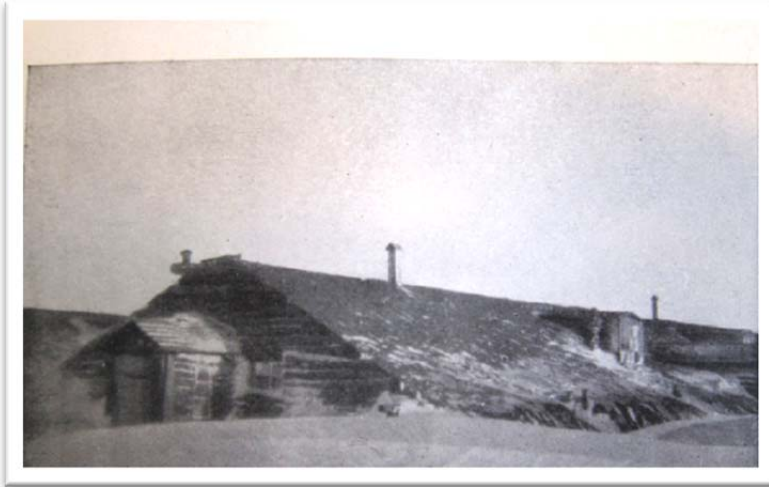
Kaynak: Riksarkivet, Rödakorsets foto serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Hjälpkommitténs för krigsfångar verksamhet i Ryssland 1915-1916, vol.25

Sibirya’da karlar altında esir barakaları

Kaynak: Riksarkivet, Rödakorsets foto serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Hjälpkommitténs för krigsfångar verksamhet i Ryssland 1915-1916

Novo-Nikolajevsk kampında esirler tarafından “mezarlık” olarak adlandırılan bir barakanın fotoğrafı

İsveç Kızılhaçı delegesi Dr. Hallström fotoğraf albümünde Novo-Nikalajevsk kampıyla ilgili bilgi vermiştir. Dr. Hallström cepheden doğrudan bu kampa gönderilen savaş esirlerinin daha sonra Barnaul, Bisk, Semipalatinsk ve Altay dağlarındaki madenlere sevk edildiği bilgisini vermektedir. 1915/1916 yıllarında bu kampta çalışan İsveç Kızılhaç delegelerinin savaş esirlerine iç çamaşır, ayakkabı, battaniye ve sevgi hediyelerini dağıtarak zor şartlarını hafifletmeye çalıştıklarını aktaran Hallström, bu kamptaki Türk esirlerin çoğunun Sibirya soğuklarına alışık olmadıkları için hayatını kaybettiğini belirtmiştir. Novo-Nikolajevsk kampında iki baraka esirler tarafından mezarlık olarak adlandırılmıştı. Yukarıdaki fotoğrafta barakalardan biri görülmektedir.

Kaynak: Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommittén för krigsfångar, Verksamheten i Ryssland 1915-1920, F I, vol.501 foto: Dr. G.Hallström

Sibirya/Tchita’da taşocağı ve maden işçisi olarak çalıştırılan savaş esirlerinin mutfak ve barakası

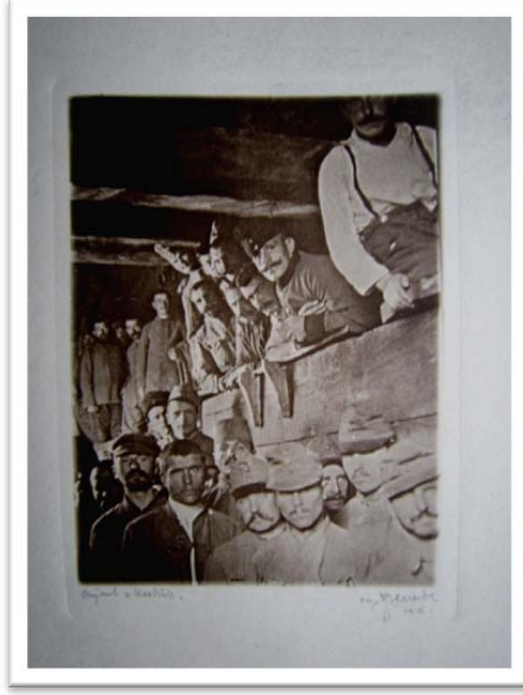
Kaynak: Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommittén för krigsfångar, Verksamheten i Ryssland 1915-1920, F I, vol.501 foto: Dr. G.Hallström

Madenlerde çalıştırılan bir grup savaş esiri

Kaynak: Riksarkivet, Rödakorssets fotosamling, Serie 4, Fotoalbum 57, nr. 159, Rusya’daki savaş esirlerinin hayatı ve çalıştırılmalarına ait fotoğraflar

1916 yılında Irkutsk'da bir esir kampında esir barakasının içi ve savaş esirleri

Kaynak: Krigsarkivet, Brändströmska Arkivet Vol. 5 B

1917 yılında Semipalatinsk'de bir esir kampındaki savaş esirleri

Kaynak: Krigsarkivet, Brändströmska Arkivet Vol. 5 B

Mart 1918'de Solikamsk'taki Türk savaş esir subayların listesi

Liste der um ein Darlehen bittenden türk. Kriegsgef. Offz. in Solikamsk, am 7. März 1918			Höhe des erbetenen Betrages. hundert Rubel	
Hauptm.	Ali Nihad, 57. Inf. Bgt			
"	Achmed Selimkri, 63. T.R.		"	"
"	Mechmed Ali, 72. T.R.		"	"
Oberleutn.	Achmed Hulusi, 63. T.R.		"	"
Leutn.	Süleyman Behaeddin, 63. T.R.		"	"
"	Fethad Hakki, 64. T.R.		"	"
"	Mechmed Achmed, 63. T.R.		"	"
"	Achmed Mechmed, 74. T.R.		"	"
Fahrlt-Wklt.	Theodor Balanadis, 62. T.R.		"	"
"	Achmed Selimkri, 64. T.R.		"	"
"	Hürsein Hüsnü, 61. T.R.		"	"
Fahrlt-Namndi	Jussuf Raschid, 63. T.R.		"	"
"	Tewfik Fikret, 63. T.R.		"	"
"	Mechmed Emin, 57. T.R.		"	"
"	Rüschdi Hüsnü, 61. T.R.		"	"
"	Achmed Sabri, 63. T.R.		"	"

57. Piyade Bölüğünden Kumandan Ali Nihad'ın, Bay "Pastor"a yazdığı mektubuna eklediği listeden alınmıştır.

Kaynak: Riksarkivet, Svenska Röda Korset arkiv I, Hjälp Kommittén för Krigsfångar, Verksamheten i Ryssland 1915-1920, F III a vol.506,

1915/1916 ‘da Novo-Nikolayevsk’te bir esir kampındaki esirler

Kaynak: Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv I, Hjälpkommittén för krigsfångar, Verksamheten i Ryssland 1915-1920, F I, vol.501 foto: Dr. G.Hallström

Bir grup savaş esiri kampta barakanın önünde

Kaynak: Krigsarkivet, Brändströmska Arkivet Vol. 5A

Tablo 1:3 1915 Sonbaharında Rusya'daki Kamplarda Savaş Esirleri İçin Kullanılan Binalar

Kamp	Coğrafi Konum		Bina Tipleri	
	Eyalet	Rusya'daki Konumu	Subaylar İçin	Erler İçin
Almasnaia	Yekatarinoslav	Avrupa Rusyası		Sinema, şahıs (özel) evleri
Astrakhan	Astrakhan	Avrupa Rusyası	Eski evler	Baraka ve fabrikalar
Barnaul	Tomsk	Orta Sibirya	Fırın, tuğla evler	Kütük evler, depo
Cheliabinsk	Orenburg	Batı Sibirya	Şahıs evleri	Değirmen
Chita	Transbaikalia	Doğu Sibirya	Barakalar	Şahıs evleri
Dauria	Transbaikalia	Doğu Sibirya	Barakalar	Barakalar
İrbit	Perm	Kuzey Doğu Avrupa Rusyası	Otel	Tiyatro ve müze binası, çarşı
Kazan	Kazan	Avrupa Rusyası	Şahıs evleri	Barakalar
Kharkov	Kharkov	Avrupa Rusyası		Sirk, tuğla fabrikası
Kostroma	Kostroma	Avrupa Rusyası	İçki fabrikası	Binicilik okulu
Krasnoyarsk	Yeniseisk	Avrupa Rusyası	Tuğla binalar	Tuğla ve toprak barakalar
Nikolsk Ussurisk	Primorskaia	Doğu Sibirya	Tuğla barakalar	Tuğla ve tahta barakalar
Nizhne Udinsk	İrkusk	Doğu Sibirya	Barakalar	Tuğla binalar
Novo Nikolaievsk	Tomsk	Orta Sibirya	Şahıs evleri	Toprak ve tuğla barakalar
Omsk	Akmolinsk	Batı Sibirya	Hapishane, şahıs evleri	Kütük, toprak barakalar, sirk, içki fabrikası
Orenburg	Orenburg	Avrupa Rusyası		Karavan alanında tuğla binalar
Perm	Perm	Avrupa Rusyası		Fabrika binaları
Radalnoe	Primorskaia	Doğu Sibirya	Tuğla binalar	Tuğla binalar
Rostov Voroslavl	Voroslavl	Avrupa Rusyası	Şahıs evleri	Fabrikalar
Saratov	Saratov	Avrupa Rusyası	Okul	Tütün fabrikası
Shkotovo	Primorskaia	Doğu Sibirya	Tuğla barakalar	Tuğla barakalar
Simbirsk	Simbirsk	Avrupa Rusyası	Şahıs evleri	Barakalar
Spasskoe	Primorskaia	Doğu Sibirya	Tuğla barakalar	Tuğla barakalar
Troitzki	Syr Daria	Orta Sibirya	Tuğla barakalar	Tuğla barakalar
Troizkossavsk	Transbaikalia	Doğu Sibirya	Tuğla barakalar	Tuğla barakalar
Tiumen	Tobolsk	Batı Sibirya	Şahıs evleri	Tahta barakalar
Yekaterinburg	Perm	Batı Sibirya	Tiyatro binası	Tiyatro binası

Kaynak: Ernst Ritter von Streeruwitz, Kriegsgefangene im Weltkrieg 1914-1918, yayınlanmamış metin, Viyana Heeresgeschichtliches Museesi, vol.2, s. 64-66; aktaran: Alon Rachamimov, POWs and the Great War: Captivity on the Eastern Front, Berg, NY, 2002, s.90-91

EK 4

1914-1915-1916 yıllarında çok sayıda Alman, Avusturya-Macar ve Türk savaş esirinin hayatını kaybettiği Stretensk kampında yaptırılan toplu mezar anıtı

Anıtın üzerinde “DEM ANDENKEN DER FERN VON DER HEIMAT VERSTORBENEN KAMERADEN DIE KRIEGSGEFANGENEN OFFIZIERE UND SOLDATEN DER VERBUNDENEN OESTERREICH- UNGARISCH-DEUTSCH-TURKISCHEN ARMEE 1914 1915 1916 - Memleketlerinden uzakta şehit düşen savaş esiri subay ve er Avusturya-Macar-Alman-Türk müttefik ordularından arkadaşlarımızın anısına 1914 1915 1916 ” sözleri işlenmiştir.

Kaynak: Riksarkivet, Rödakorsets foto serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Hjälpkommitténs för krigsfångar verksamhet i Ryssland 1915-1916, Volym 25

1916-1917 yıllarında, Menowoi Dvor-Orenburg'da İsveç Kızılhaçı tarafından yaptırılmış bir cami

Kampta Türk savaş esirlerinin sayısının çok olduğu dönemde, uluslararası sözleşmelerle tanınan haklar çerçevesinde Müslüman savaş esirlerinin dini görevlerini yerine getirebilmesi için yaptırılmıştır.

Kaynak: Riksarkivet, Rödakorsets foto serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Hjälpkommitténs för krigsfångar verksamhet i Ryssland 1915-1916, Volym 25

Kostroma'daki anıt mezar

Anıt mezar Türk, Alman, Macar ve Avusturyalı 300 kişi için 1918'de yaptırılmıştır. İsveç Kızılhaçı anıt mezarın yapılması için maddi katkıda bulunmuştur.

Kaynak: Riksarkivet, Rödakorsets foto serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Hjälpkommitténs för krigsfångar verksamhet i Ryssland 1915-1916, Volym 25

Totskoje toplu mezarları

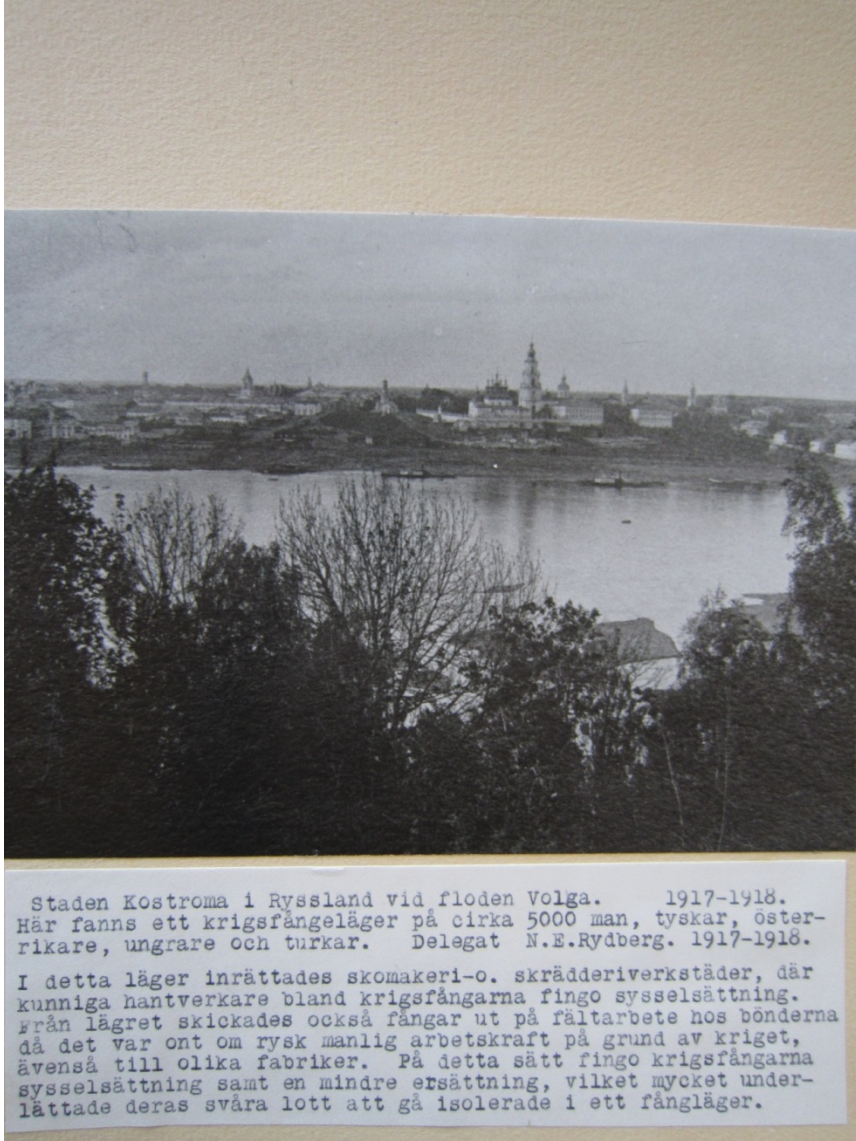

Massgravarna
i Totskoje fångläger.
Under varje kors ligga hundratals man
begravda. Tyska, österrikiska, ungerska,
turkiska krigsfångar.
Fläcktyfus-epidemin härjade oerhört i
detta läger, cirka 15 å 17,000 man av-
leda under tiden 1915/1916.
En svensk delegation bestående av ;
Elsa Brändström, Anna Linder, Greve G.
Stenbock, A. Hagman och N. E. Rydberg
arbetade tidvis i detta läger för att
förbättra deras svåra lott

Fotoğraf altındaki açıklama: Totskoje esir kampındaki toplu mezarlar. Her bir haçın altında yüzlerce insan yatmaktadır. Alman, Avusturyalı, Macar ve Türk savaş esirleri. Bu kampta lekeli humma salgını nedeniyle 1915/1916 yıllarında 15-17.000 kişi öldü. Elsa Brändström, Anna Linder, Kont G. Stenbock, A. Hagman ve N.E. Rydberg'den oluşan bir İsveç heyeti insanların kötü kaderlerini değiştirmek için bu kampta çalıştı.

Kaynak: Riksarkivet, Rödakorsets foto serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Hjälpkommitténs för krigsfångar verksamhet i Ryssland 1915-1916, Volym 25

Volga nehri kıyısındaki Kostroma şehri

Fotoğraf altındaki açıklama: Rusya’da Volga nehri kıyısındaki Kostroma şehri. 1917-1918. Burada yaklaşık 5000 Alman, Avusturyalı, Macar ve Türk’ün kaldığı bir savaş esiri kampı vardı. Delege N.E.Rydberg 1917-1918. Bu kampta bir ayakkabı ve terzi atölyesi kurularak, savaş esirleri arasındaki becerikli zanaatkarların iş edinmesi sağlanmıştır. Kamptaki bazı savaş esirleri savaş nedeniyle Rus işçi bulunamadığı için, işgücü olarak köylülerin yanına tarlalarda çalışmaya gönderildiler, hatta değişik fabrikalara da. Bu şekilde savaş esirleri bir meşgale edinirken az bir para da kazandılar, böylece esir kamptaki her şeyden zor şartlara ve kötü kaderlerine dayanmalarını çok kolaylaştırdı.

Kaynak: Riksarkivet, Rödakorsets foto serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Hjälpkommitténs för krigsfångar verksamhet i Ryssland 1915-1916, Volym 25

Haparanda-Trelleborg arasında mübadele trenlerinin izlediği rota

İsveç demiryolları haritası üzerinde kalın çizgiyle işaretlenmiş olan hat, malul esir mübadelesinde kullanılan 1791 km uzunluğundaki Haparanda- Trelleborg hattıdır.

Kaynak: <http://www.jarnvag.net/index.php/banguide> çevrimiçi 2013-03-28

Mübadele fotoğrafları

Prens Carl ve eşi Prenses Ingeborg Haparanda tren istasyonunda.

Kaynak: Haparanda Stadsbildarkiv, 1916, Haparanda, Järnvägstationen. Prins Carl och Princessan Ingeborg. Foto: Mia Green
(Mia Green fotoğrafları arşivinin bulunduğu Haparanda Şehir Kütüphanesinin izniyle kullanılmıştır)

Kaynak: Riksarkivet, Svenska Rödakorset Fotosamling, Serie I, Tematisk ordnade fotografier, Invalidutväxling via Sverige 1915-1918, vol. 41

Haparanda'da üç malul Türk savaş esiri

Trenne turkiska krigsinvalider j  mte svensk R.K. personal utanf  r invalidt  get vid j  rnv  gsstationen i Haparanda.

Fotoğraf altı yazısı:     malul T  rk savaş esiri ve   sve  personeli Haparanda tren istasyonunda malul treninin   n  nde

Kaynak: Svenska R  dakorset Fotosamling, Serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Invalidutv  xling via Sverige 1915-1918, vol. 41

Haparanda limanında T  rk, Alman ve Avusturya-Macar savaş esirleri

Fotoğraf altı yazısı: Rusya ve S  biry  'daki esir kamplarından evlerine d  nen Alman, Avusturya-Macar ve T  rk malul savaş esirlerinin Haparanda limanına gelişi

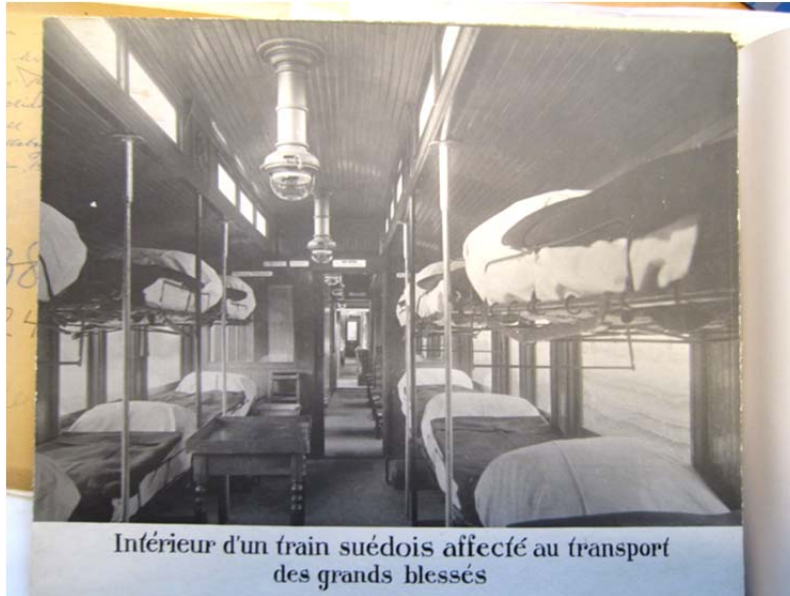
Kaynak: Svenska R  dakorset Fotosamling, Serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Invalidutv  xling via Sverige 1915-1918, vol. 41

Maluller Haparanda'da mübadele treninin önünde

Kaynak: Krigsarkivet, Carl Christian Ekeröth's arkiv, vol.3

Malul esirlerin nakledildiği trende yaralıları için hazırlanmış vagon

Kaynak: Riksarkivet, Svenska Rödakorsset Fotosamling, Serie 4, Volym 45 album 144

Bir grup malul Haparanda'da toplu halde

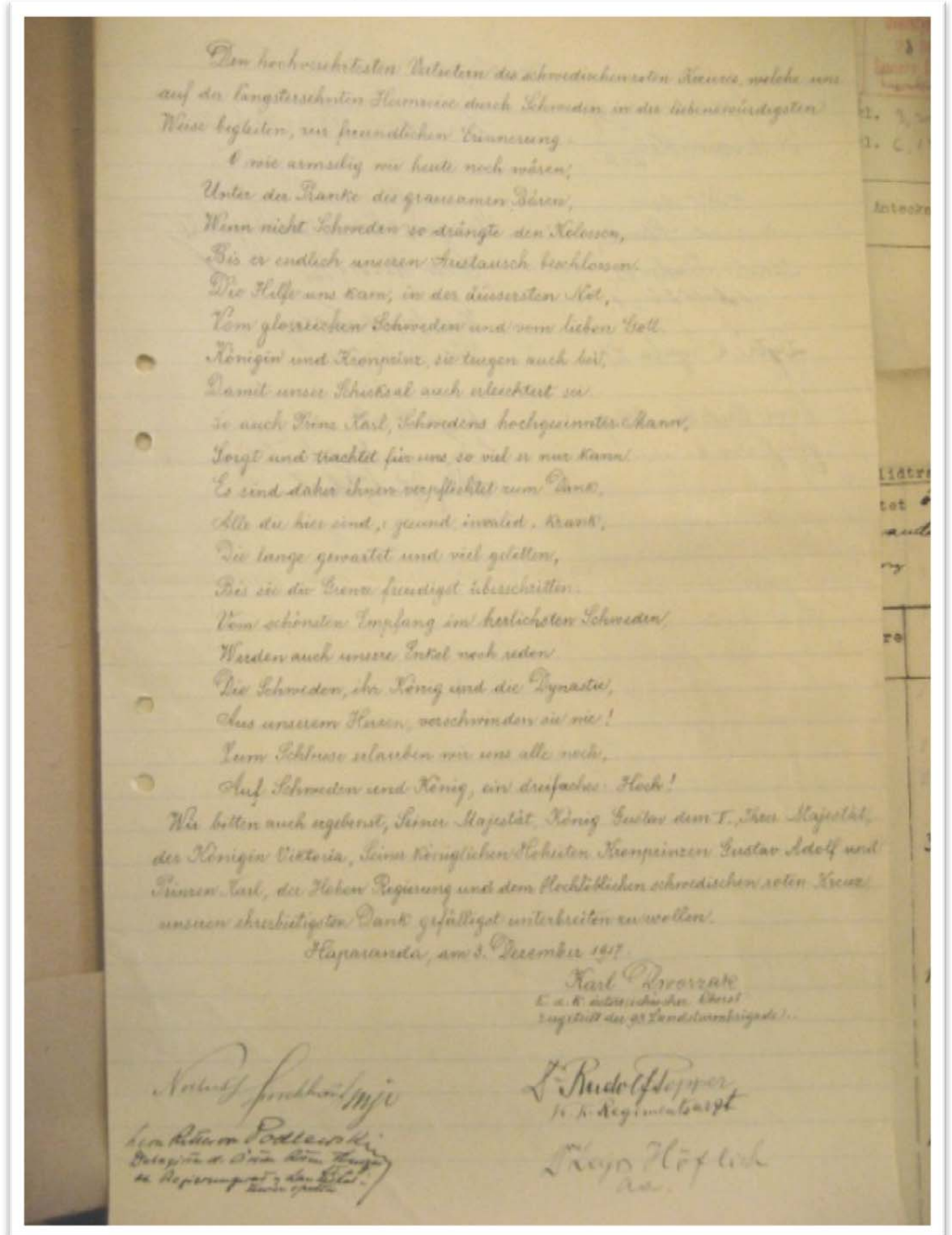
Kaynak: Svenska Rödakorset Fotosamling, Serie 4, foto album vol.14 album 40a

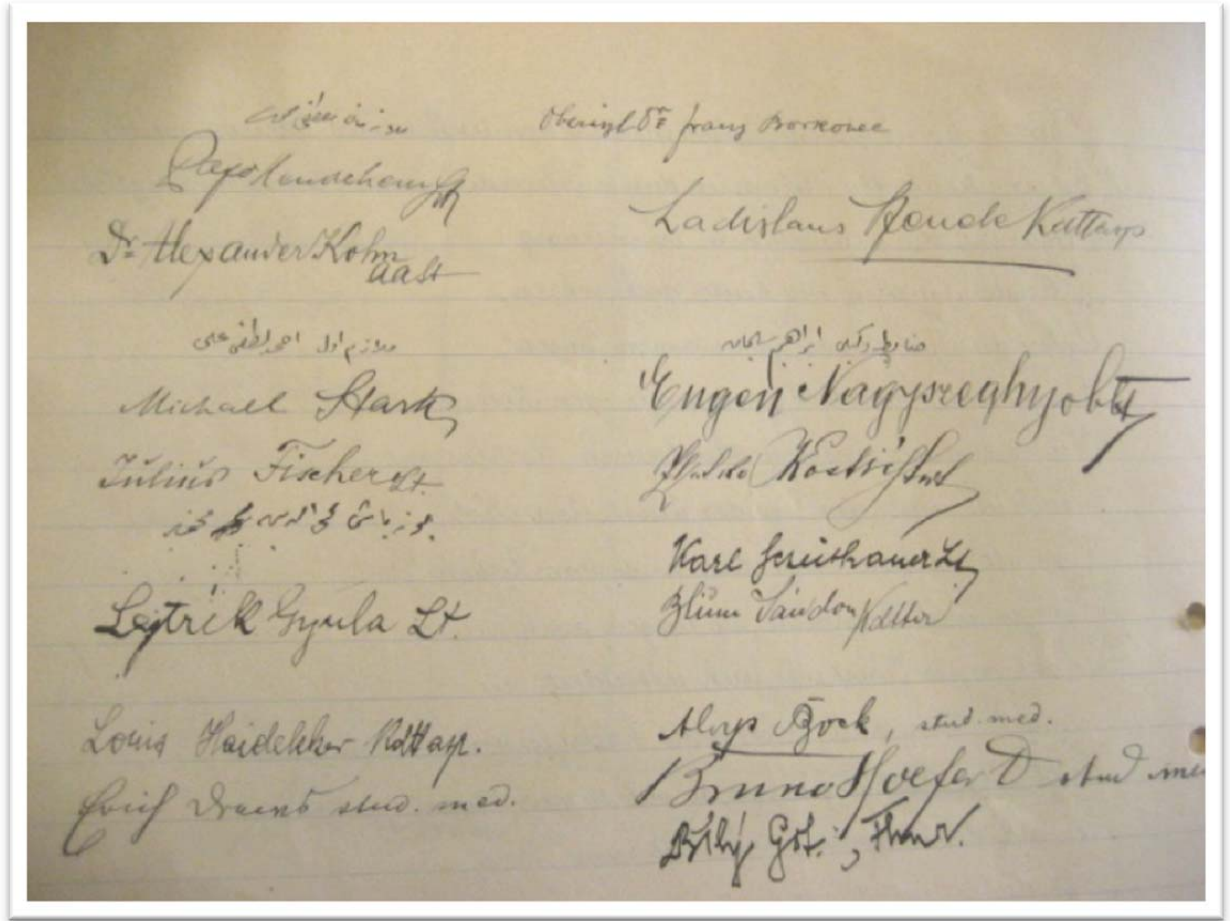
Malulleri Torne nehrinden Haparanda'ya taşıyan mavna ve romorkör

Kaynak: Svenska Rödakorset Fotosamling, Serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Invalidutvåxling via Sverige 1915-1918, vol. 40

Malul savaş esirlerinin 3 Aralık 1917'deki mübadele treninde, yaklaşan Noel nedeniyle yapılan eğlencede, İsveç Kızılhaçı'na teşekkür etmek amacıyla yazdığı ve imzalayarak tren sorumlusuna verdiği teşekkür şiiri (Almanca)

Şiirin altındaki 4 Türk savaş esirine ait imzalar

Kaynak: Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv 1, Byrån för Utväxling av Krigsfångar, E II, Tågläkarerapporter Volym 11

EK 6

İsveç Kızılhaçı delegesi Anna Linder tarafından para yardımı yapılan savaş esirleri arasında Türk savaş esirleri

25/XI	Mäder Josef Gefst	/	10 Rbl
1/XII	Mahler Johann	6/1 Res. Reg	5 Rbl
2/XII	Mortfeld Herrmann	3/46	5 Rbl
4/XII	Mannheim Max	4/265 R.R.	5 Rbl
7/XII	Martiner Odrian	2/8 Flon	3 Rbl
9/XII	Meser Viol	14/25 Lin	3 Rbl
10/XII	Makovey Stefan	1/10 J.R.	5 Rbl
11/XII	Markowicz Andras	1/17 Flon R.	5 Rbl
11/XII	Mitho Jan	11/34 L. R.	5 Rbl
11/XII	Malona Lukas	7/35 L. R.	5 Rbl
11/XII	Mörtl Alois	23/10 G. B.	5 Rbl
15/XII	Mannhe Max	4/129	5 Rbl
16/XII	Magdise Anton	L. str. str. 7/3	10 Rbl
23/XII	Mathe Aurel	2/23 J. B.	5 Rbl
24/XII	Müller János	8/21 G. R.	5 Rbl
4.17	Mehmed Suliman	3/77 J. R.	5 Rbl
24.17	Mustafah Machmud		5 Rbl
4.17	Machmud Hassan		5 Rbl
6.17	Mandise Kiseho	7/29 J. R.	5 Rbl
6.17	Morisan Georg	7/32 J. R.	5 Rbl

Mehmed Suliman, Mustafah Machmud ve Machmud Hassan'ın 5'er ruble yardım aldığı görülmektedir.

Kaynak: Krigsarkivet, Anna Linders arkiv, vol.2

Verchnia Mully 'deki anıt mezarın açılışı 1918

Fotoğrafın altındaki açıklama: Verchnia Mully 1918. Binbaşı Glock'un inisiyatifiyle yapılan anıt mezarda 400 Türk savaş esirinin uyumaktadır. (General Th. Glock'un eskiz defterinden)

Kaynak: Wilhelm Sarwe, Bland Rysslands Folk, I Missionens och Röda Korsets Tjänst 1882-1922, Andra delen, Missionsförbundets Förlag, Stockholm, 1928

İsveç Kızılhaçı'ndan para yardımı alan Türk savaş esirlerine imzalatılan matbu makbuz

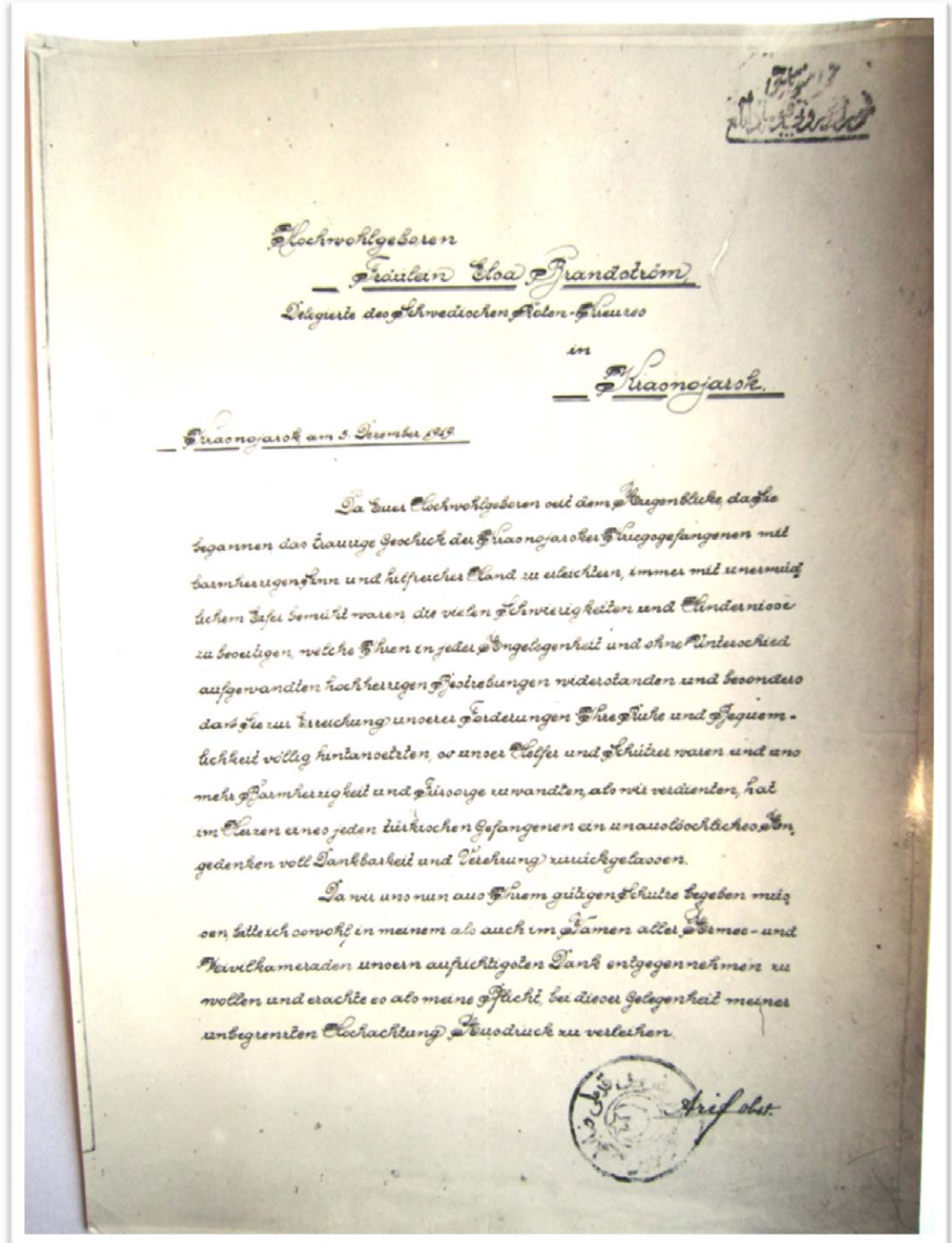

İsveç Kızılhaçı tarafından “aşağıda imzası bulunan....İsveç Kızılhaç temsilciliği aracılığıyla Osmanlı Kızılayı'ndan ...ruble aldığı onaylar” şeklinde hazırlanmış olan bu maktu makbuz ile Türk savaş esirlerine para dağıtımı yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kaynak: Krigsarkivet, Anna Linders arkiv, vol.1

EK 7

Savaş esiri Albay Arif'in Elsa Brandström'e yazdığı teşekkür mektubu

Kaynak: Krigsarkivet, Brändströmska arkiv, vol. 5B

Yusuf Akçura'nın Moskova'daki savaş esirlerine dağıtmak üzere Petrograd'a gönderdiği 10.000 rubleyi İsveç Petrograd Kızılhaç temsilcisinden aldığına dair makbuz

EK 9

Haparanda-Trelleborg treninde hayatını kaybeden iki malul Türk savaş esirinin ölüm belgesi

Nr. 65.

Dödsbevis.

1. Att *turkiske undersäten Osman Atke* med nedanstående

2. *28* år — månader — dagar;

3. *civilstånd: (aldre) gift — ogift — änklings — änka — skild, (varn) född inom — utom äktenskap;*

4. *yrke eller samhällsställning (egen, mans eller föräldrars): Soldat*;

5. *bostad: Samsun* stad, förs., n:o gatan.

6. *avled i maktöfverlöf i Kilafors* den *17* juni 19*17* kl. *12.45* m.

intygar härmed

Haparanda d. *17* juni 19*17*

M. H. H. H. H.

Lij. Lij. Lij. Lij.

Vänd:

Huvuddödsorsak: Nomenkl. N:o
<i>Tuberkulosis pulmonum</i>
Bidragande dödsorsaker:

17 Haziran 1917'de Kilafors'da saat 12.45'de tüberküloz nedeniyle hayatını kaybeden 28 yaşındaki Samsunlu Türk savaş esiri Osman Atke adına tren doktoru tarafından düzenlenmiş ölüm belgesi.

Kaynak: Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv 1, Byrån för Utväxling av Krigsfångar, E II Tågläkarerapporter Volym 11

Dödsbevis.

Överstyrelsen för
- 3 NOV 1917
Svenska Röda Korset
Krigsfångeutväxlingen

1. Att *Turkiska krigsfånge Hasan Ahamed 88 krig.*

2. ålder: *25* år — månader — dagar;

3. civilstånd: (äldre) ~~gift~~ — ogift — ~~äktling~~ — ~~äka, (som) född inom~~ — ~~atom äktenskap~~;

4. yrke eller samhällsställning: *Lundbrukare*
(egen, mans, eller färdig)

5. bostad: *Delukedaja* stad *Souvas* förs., n:r — gatan;

6. avled *i Bräcke* den *30 okt.* 1917 kl. *5.29* m.;

intygar härmed

Huvuddödsorsak: Nomenkl. n:r
Tuberculosis pulmon.

Bidragande dödsorsaker:
Empyema pharyngis.

Bräcke d. *30 okt.* 1917
John F. Molander
Tågläkare.

Vänd!

N:r 378. A.-B. Hasse W. Tullberg, Stockholm. — C. F.

30 Ekim 1917'de Bräcke'de tüberküloz nedeniyle hayatını kaybeden 25 yaşındaki Sivas Dilek Dağlı çiftçi 88. ci piyade bölüğünden Türk savaş esiri Hasan Ahamed adına tren doktoru tarafından düzenlenmiş ölüm belgesi.

Kaynak: Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv 1, Byrån för Utväxling av Krigsfångar, E II Tågläkarerapporter Volym 11

19 Temmuz 1919 Haparanda'da anıt mezarın açılış töreni

Anıtın üzerindeki İsveççe yazı : 1914-1918, ülkelerini yeniden görme ümidiyle ülkelerinden uzakta, anavatanları için kendi canlarını kurban eden 205 Avusturya-Macar, 11 Alman ve 2 Türk savaşçının şerefli anısına, burada sonsuza dek huzur içinde yatsınlar

Çelenk altı yazısı: Anıt 1919 yılında Stockholm Avusturya-Macaristan Yardım Derneği tarafından dikilmiştir.

Haparanda 1919

Kaynak: Svenska Rödakorset Fotosamling, Serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Invalidutväxling via Sverige 1915-1918, vol. 43

Trelleborg anıtı

Fotoğraf: Mattias Palm

Trelleborg'de Kuzey Mezarlığı (Norra Begravningsplats), Yabancılar mezarlığı (Främligskyrkogården) de yer alan anıt mezar, Axel Ebbe'nin eseridir. Anıtın açılış törenine Malmö'de görevli Türkiye konsolosu da katılmıştır.¹

¹ Ljungdahl, a.g.e. , s.16

Trelleborg anıtının açılış töreni 30 Ekim 1926

İki Türk savaş esirinin mezarı

Kaynak: Svenska Rödakorset Fotosamling, Serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Invalidutvåxling via Sverige 1915-1918, vol. 41

ÖZGEÇMİŞ

Asiye Tülin (Sonatılğan) Uygur 1978 yılında Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü'nünden mezun olduktan sonra 1981 yılında aynı fakültenin İktisat Bölümü'nde yüksek lisans eğitimini tamamladı. 1982 yılında İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde başladığı doktora eğitimine ara vererek İsveç'e yerleşti. Şubat 2009'da çıkarılan öğrenci affıyla geri döndü. Doktora eğitimini "İsveç Kaynaklarına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Malul Türk Savaş Esirlerinin İsveç Kızılhaçı Yardımıyla İsveç Üzerinden Mübadelesi" başlıklı teziyle tamamladı.

